

55 483

1992 O.K.T 1. 97

1992/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XX. ÉVFOLYAM

HOLLÓKŐ

A világörökség és nemzeti örökségünk része

Szabó Sándor felvételei

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XX. ÉVFOLYAM

TARTALOM

HAGYOMÁNY	Klapka és a dunai államszövetség terve (<i>Oláh András</i>)	3
	A kárpátaljai ruszin autonómia ügye 1939–1944 (<i>Horváth Lajos</i>)	9
	Nyelv – kultúra – történelem: Nemzetiség-specifikus ismeretek a Komárom-Esztergom megyei németeknél és szlovákoknál (<i>Demeter Zayzon Mária</i>)	14
	Cigányvajdák privilégiumai (<i>Jakus Lajos</i>)	20
	A Rába-vidéki szlovének magyarországi szűkebb hazája Vasban (<i>Dr. Domonkos János</i>)	22
	A jász népfőiskolák történetéből (<i>Turóczyné dr. Veszteg Rozália</i>)	24
EVFORDULÓK	A 200 éves csurgói „oskola” (<i>Dr. Kanyar József</i>)	27
SORSKÉRDÉSEK	A nemzeti örökségről (<i>Román András</i>)	29
	A nemzeti örökség fogalma – a nemzeti örökséggé nyilvánítás szempontjai	31
	A horvátországi magyarok hagyományörzésének esélyei (<i>Lábadi Károly</i>)	33
TERMÉS	Mátyás király és az öt kiváltságos máramarosi város (<i>Dr. Szöllösy Tibor</i>)	36
	A pálosok budapesti sziklatemploma I. (<i>Nagy Kálmán</i>)	39
	A Szilágyság (<i>Dr. Gábrriel András</i>)	47
	A feketetői vásár (<i>Dankó Imre</i>)	51
	A párkányi Simon-Júda-napi vásárokról (<i>Jankus Gyula</i>)	58
	A körösfeketetői vásár. <i>Kunkovác László</i> felvételei	61
TÁRLAT	Lakatos Demeter hazaérkezése (<i>Beke György</i>)	62
EMLEKEZZÜNK	Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtul (<i>Libsch Győző</i>)	64
	Lakatos Demeter emléke Szabófalván (<i>Halász Péter</i>)	66
KILÁTÓ	A kelet-közép-európai német kisebbség sorsa: beolvadás vagy kivándorlás? (<i>Roth, Gerlinde</i>)	67
KRÓNIKA	Varadínium, 1092–1992 (<i>Finta Ella</i>)	72
	Vidéki honismereti híradók szerkesztőinek tanácskozása (<i>Halász Péter</i>)	75
	Iskolamúzeum Ipolyságon (<i>Csáky Károly</i>)	78
	Népballadánk rehabilitálása (<i>Vári FABIÁN László</i>)	80
FÓRUM	Az őrszem (<i>Demény-Dittel Lajos</i>)	81
KÖNYVESPOLC	Bakó Ferenc: Palócföldi lakodalom (<i>Dr. Balázs Lajos</i>)	83
	Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében (<i>Dankó Imre</i>)	83
	Virt László: Katolikus kisebbség Erdélyben (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	84
	Néprajz egyetemi hallgatóknak (<i>Szeredi Orsolya</i>)	87
	A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület (<i>Tuba László</i>)	89
	A Honismereti Szövetség egyéves tevékenysége (<i>Bartha Éva</i>)	90
A HONISMERETI SZÖVETSÉG HÍREI	A Honismereti Szövetség számvizsgáló bizottságának jelentése (<i>Janek Éva – Hajdú Jánosné</i>)	92
	A Honismereti Szövetség ellenőrző bizottságának jelentése (<i>Dr. Bolla Dezső – Karacs Zsigmond – Perics Péter</i>)	93

A Honismereti Szövetség pénzgazdálkodása (<i>Czifra Antalné</i>)	94
A Honismereti Szövetség taglétszáma, 1992.	94
A honismeret a hazai sajtóban (<i>Derzsi Ottó</i>)	95
A XXXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke	98
A XI. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat felhívása, 1993 .	102
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	108
HONISMERETI KERESZTREJTVEJNY	112
A Veszprém megyei Szentgál falunapja (<i>Tóth Dezső</i>) 89., Doni relikviák gyűjtése (<i>Szabó Sándor</i>) 105., A gyöngyösi tűzvész 75. évfordulójára (<i>Szabó Sándor</i>) 106., Ötmillió meg nem született magyar 107. Az első borítón Csöbör-árus. Oláh Ruzs Károly fametszete. Vasárnapi Újág 1869. 8. sz. 101. old. A hátsó borítón Kunkovác László képe látható a körösfeketetői vásárról.	

PÁLYAZAT

HÍREK

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

Tudósítás a XX. Honismereti Akadémiáról – Móricz Zsigmond útjai Sárospatakra – Ormánsági nők a XIX. sz.-ban – A gyergyói csebrezés – Egy salgótarjáni garzonház élete – Néphagyomány és valláshagyomány a civil társadalomban – Kendermunka Sümegcsehíben – Népi imádságok Salánkon – Tyukászok, tikászok Nyugat-Magyarországon – Újszászy Kálmán kilencvenéves – Gábor Áron-szobor Bereckben.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BARTHA ÉVA
GAZDA ISTVÁN
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
KOVÁTS DÁNIEL
KURUCZ KATALIN
MORVAY PÉTER

SÁNDOR LÁSZLÓ
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC
TIMAFFY LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE
NÓTÁRIUS JÓZSEF (műszaki szerkesztő)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balázs Lajos dr., Márton Áron Főgimnázium tanára, Csíkszereda – Bartha Éva, a Legújabbkori Történelmi Múzeum munkatársa, Bp. – Bolla Dezső dr., a Csepel Galéria és Helytörténelmi Múzeum vezetője, Bp. – Beke György író, Bp. – Czifra Antalné, a Legújabbkori Történelmi Múzeum gazdasági igazgatója, Bp. – Csáky Károly dr. tanár, Ipolyság – Dankó Imre dr., a KLTE ny. docense, Debrecen – Demeter Zayzon Mária szociológus, Bp. – Demény-Dittel Lajos, a MÁV Fejlesztési és Kísérleti Intézetének könyvtárosa, Bp. – Derzsi Ottó ny. tanár, Bp. – Domokos János dr., a Fővárosi Iskolászanatórium igazgatója, Bp. – Finta Ella, a Katona József Szakközépiskola és Gimnázium tanára, Bp. – Gábor András dr., a GATE ny. adjunktusa, Bp. – Hajdú Jánosné ny. pedagógus Eger – Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet igazgatója, Bp. – Horváth Lajos, az Országgyűlési Levéltár főlevéltárosa, Bp. – Jakus Lajos, a Falumúzeum vezetője, Penc – Janek Éva, a Kiscelli Múzeum muzeológusa, Bp. – Jankus Gyula pedagógus, Kéménd – Kanyar József dr., a Somogy

Megyei Levéltár ny. igazgatója, Bp. – Karacs Zsigmond, a MÁV Északi Járműjavító Üzemének ny. dolgozója, Bp. – Kunkovác László fotóművész, Bp. – Lábadi Károly szerkesztő, Bp. – Libisch Győző szerkesztő, Bp. – Mokok István, a Zrínyi Nyomda ny. korrektora, Bp. – Nagy Kálmán, az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet tud. munkatársa, Bp. – Oláh András tanár, Mátészalka – Perics Péter, a Vár- és Múzeumbarát Egyesület elnöke, Siklós – Román András dr., az Országos Műemléki Felügyelőség osztályvezetője, Bp. – Roth, Gelinde tud. kutató, Düsseldorf – Szabó Sándor, az MTA újságíró-fotóriportere, Hatvan – Szeredi Orsolya, a KLTE hallgatója Bp. – Szöllösy Tibor dr., a Járasi Kórház osztályvezető főorvosa, Técső – Tóth Dezső, az Országos Oktatástechnikai Központ ny. osztályvezetője, Veszprém – Tuba László, a Városi Könyvtár igazgatója, Mosonmagyaróvár – Turóczy Istvánné, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Szolgálat irodavezetője, Szolnok – Udvarhelyi Nándor, a Hejőcsabai Cement és Mészipari Rt. geológusa, Miskolc – Vári FABIÁN László középiskolai tanár, Vári.

ISSN 0324-7627. A folyóirat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyv-, Lap- és Irodalmi Főosztálya támogatásával jelenik meg. Szerkesztőség 1126 Bp., Szoboszlai u. 2-4. Telefon 155-5333/34. Szerkesztőségi nap: csütörtök. 92/1282 Veszprémi Nyomda Rt. Felelős vezető: Fekete István igazgató. Peldányonkénti ára: 30 Ft. Évi előfizetési díja 150 Ft. Előfizethető postautalványon, valamint átutalással a következő pénzforgalmi jelzőszámra: MPV HPI Hírlapelőfizetési és Lapellátási Iroda, Bp. 021-02799-219- 98636. INDEX-25387.

Klapka és a dunai államszövetség terve

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetének egyik neuralgikus pontja az ország területén élő különböző nemzetiségek problémáinak megoldatlansága volt. Az 1848. évi alkotmány ugyanis nem elégítette ki a nemzetiségeket, s a feszítő ellentétek rövidesen véres konfliktusokhoz vezettek. A magyar parlament csak meglehetősen későn ébredt rá a megoldásra, s fogadta el azt a törvényt, amely messzemenő jogokat nyújtott a kisebbségeknek. Bár ezzel Európa akkori legkorszerűbb nemzetiségi törvényét alkotta meg, a remélt hatást már nem tudta elérni. Következett Világos, a fegyverletétel.

Politikusaink közül sokan hazájuk elhagyására kényszerültek. Ők – a bukás és a megtorlás okozta sokkból föleszmélve – az emigrációban is folytatták tevékenységüket. S bár a politikai viszonyok és lehetőségek megítélésében az emigráció korántsem volt egységes, személyes ellentétek, torzalkodások, hatalmi vetélkedések is bonyolították a helyzetet, mégis született néhány említésre méltó terv Magyarország fölemelésére, a Habsburg-iga alól való felszabadítására. Közülük a legtöbb figyelmet talán azok az elképzelések érdemlik, amelyek a Duna-medence népeinek konföderációjában látják a megoldást.

Az ötlet – vagyis a dunai államok szövetségének gondolata – nem volt új keletű elképzelés. Már az 1830/40-es években felvetődött: irt róla például az olasz egység megteremtéséért küzdő *Mazzini*, találkozunk vele a lengyel emigráció *Czartoryski* vezette párizsi központjában, hívekre talált a román értelmiségiek (*Bălcescu, Ghica*) körében, de *J. A. Blackwell* angol diplomata is azt tanácsolta kormányának egyik jelentésében, hogy Anglia tegyen le Ausztria megmentéséről egy magyar–illír–dákóromán konföderált birodalom kedvéért.¹

A magyarok közül *Kossuth* és *Teleki* ez irányú elképzelései viszonylag széles körben ismertek. A későbbi Nemzeti Igazgatóság harmadik tagjának, *Klapkának* a tervei viszont kevesebb publicitást kaptak. Mégis figyelmet érdemel e munka, melynek érdekessége, hogy e javaslat merít talán a legtöbbet *Bălcescunak*, a román emigráció kiemelkedő, fiatalon elhunyt alakjának elképzeléseiből. *Bălcescu* egyébként 1849-ben a magyar–román megbékélés híveként Magyarországon tartózkodott, s lehetősége volt nézeteit *Kossuth* előtt is kifejtetni. A közeledést azonban – aminek szükségességére a magyar kormány követeként Párizsban tartózkodó, s a konföderációs gondolattal egyre jobban megbarátkozó *Teleki László* már korábban is fölhívta *Kossuth* figyelmét –, több dolog is hátráltatta: egyrészt az a brudbányai véres események,² másrészt az a körülmény, hogy a magyar vezetők ragaszkodtak az ország területi egységéhez, s a megegyezés alapfeltételként Magyarország és Erdély uniójának elismerését kívánták elfogadtatni a románokkal; továbbá az, hogy sokáig úgy vélték; nincs szükség külön jogokat biztosítani a nemzetiségek számára, hiszen rendelkeznek minden olyan joggal, ami a magyar állampolgárokat megilleti. *Bălcescu* megpróbálta összebékíteni a magyarokat és a románokat,³ fölvetette egy román légio megszervezésének lehetőségét is, ám a gyakorlati megvalósításra már nem maradt idő.

Klapka 1850 januárjában találkozott személyesen *Bălcescucal*, mikor az *Teleki* és *Andrássy* társaságában Londonba utazott, ahol megbeszélést folytatott *Palmerstonnal*, majd

¹A korai konföderációs tervekről részletesen ír *Horváth Zoltán*: *Teleki László* c. könyvében (Bp., 1964.) 246–255. old.

²*Avram Iancu* és *Drágos János* megegyezését hiúsította meg *Hatvani Imre* szabadcsapatának oktalan támadása, megsértve ezzel a fegyverszüneti egyezményt is. *Iancu* válaszként szétverte *Hatvani* alakulatát, s a megtorlásnak áldozatul esett *Drágos* is. (1849. május 6–9.)

³*Bălcescu* 1849. június 6-áról keltezett levelében írta *J. Ghicának*: „Most az a tennivaló, hogy mindenképpen kibékítsük a románokat a magyarokkal.” (*Bălcescu válogatott írásai*. Bp., 1950.)

részt vett egy tanácskozáson,⁴ amely egy később megalakítandó konföderációs bizottság megszervezését készítette elő.

Bálcescu elragadtatással számolt be Ghicának a tárgyalásokról. Érezhető szimpátiával szólt Klapkáról, akiről úgy vélte, alkalmas lenne az új román hadsereg fővezérének: „A román kérdésre vonatkozólag általában megnyertük a magyarokat. Klapka, akit szívesen látunk Londonban, széles látókörű ember. Úgy hiszem, hogy brosúrát készít arról, miképpen kell megszervezni Kelet-Európát. Ő szövetségi diétát ajánl...”⁵

Leveleiben nem érintette Erdély hovatartozásának kérdését, de éppen mert nem hozta szóba, több kutató arra a következtetésre jutott, hogy Teleki és Klapka nem ragaszkodtak az unióhoz.⁶

Bár a bizottság nem bizonyult életképesnek, az emigráció különböző nemzetiségű csoportjai között a kapcsolat tovább élt. 1851 elején Bálcescu elkészítette konföderációs tervének vázlatát,⁷ amit Teleki és Klapka egyetértéssel fogadtak. Kossuth azonban továbbra is félreérthetetlenül ragaszkodott Magyarország integritásához: „... a Duna-konföderációt ... elvileg magáévá tette, de úgy, hogy esetleges megvalósíthatósága legdöntőbb alappilléret, a történeti Magyarország belső föderalizálásának, területi autonómiák létesítésének gondolatát elutasította.”⁸

Kossuth a maga elképzeléseit az úgynevezett *kutahiai alkotmánytervezetben* rögzítette, amellyel feltehetően az lehetett a célja, hogy alternatívát mutasson a Teleki–Klapka-féle elképzelésekkel szemben, illetve előkészítse a talajt a nemzetközi politikai életbe való visszatéréséhez.

Bár a Bálcescu által említett „brosúrát” Klapka valószínűleg nem készítette el, de az biztos, hogy a román politikussal való találkozásától kezdve komolyan foglalkoztatta a konföderáció gondolata. Ez kezdetben nem volt valamiféle kiforrott elképzelés, s a bekövetkező események hatására fokozatosan alakított, finomított rajta.

Elsőként a milánói felkelés, majd a krími háború villantott fel új perspektívát az emigráció előtt.

Kossuth és Klapka egymástól függetlenül jutottak ugyanarra a következtetésre: az orosz–török háború soha vissza nem térő alkalmat kínál egy Ausztria elleni szövetségre.

Klapka Törökországba utazott, hogy személyes jelenlétével adjon súlyt elképzeléseinek. Fölvette a kapcsolatot a nagyhatalmak konstantinápolyi követeivel, valamint Mehemet Ali pasával, a szultán hadügyminiszterével. Arra szerette volna rábírní a török kormányt, hogy Omer pasa dunai hadereje által kezdjen preventív háborút Ausztria ellen. Közben tárgyalásokat kezdeményezett az emigráns szervezetek Konstantinápolyba érkező képviselőivel is. Ez idő tájt újra megerősödött benne a dunai népek összebékítésének eszméje.

Az osztrák diplomácia azonban keresztülhúzta a számításokat. Semlegesek maradtak a háborúban, s Törökország és a nyugati hatalmak e semlegességet nem kívánták kockára tenni a magyar tervekért, amelyek nyilvánvalóan provokálták (és óhatatlanul Oroszország oldalára sodorták) volna Ausztriát. Klapkának – pártfogója, Mehemet Ali bukása után – egyre inkább éreznie kellett, hogy a törökök nem fogadják már olyan szívesen. Az osztrák–török szerződés végleg kiábrándította. Missziója mégsem volt teljesen eredménytelen. Egyrészt mert sikerült megegyezésre jutnia bizonyos kérdésekben a szerbekkel, másrészt pedig a francia udvar figyelmét is felkeltette a magyar emigráció iránt. Csalódást okoztak viszont számára a román és a lengyel emigráció egyes képviselői. „Mikor a románok látták, hogy

⁴A londoni tanácskozáson Teleki, Klapka, Andrássy, Bálcescu, Arápilá, továbbá a lengyel Lubomirski herceg, Braniski gróf és az orosz Golovin vett részt. A találkozót megelőzően Teleki levélben ajánlotta a londoni magyar emigránsok figyelmébe Bálcscut: „Nicolas Bálcescu urat, ki Magyarhonban mindig Kossuth mellett volt és igen jelesen viselte magát, s most is nagy rokonszenvvel nyilatkozik ügyünk mellett, szívességedbe, barátságodba (ti. *Pulszkyéba*) ajánlom. Kérlek, légy neki hasznos, amennyire teheted. Többek között igen óhajt Klapkának bemutatni. Könyörgök, tedd meg!” (Közl. *Kovács Endre*: A Kossuth-emigráció és az európai szabadsághozsághalmak című könyvében. Bp., 1967. 284. old.)

⁵Bálcescu 1850. január 26-i levele Ghicához (Bálcescu i. m. 212–213. old.)

⁶Ld. *Kovács Endre* i. m. 286. old.

⁷Bálcescu tervét közli *Horváth* i. m. II/236–240. old.

⁸*Lukács Lajos*: Gondolatok a Duna-konföderáció eszméjének elindítóirol és magyarázóirol. Kortárs – 1965. 7. 1114. oldal

Ausztria nem fog intervenálni, ismét visszatértek a régi dákoromán terveikhez, amelyeket Maiorescu már a frankfurti Vorparlamentben is előterjesztett, ti. ahhoz, hogy Lengyelország állíttassék vissza... Ausztria pedig Galíciáért cserében megkaphatja a két dunai fejedelemséget.⁹ E tervek láttán Klapka is levetkőzte korábbi liberális ábrándjait, s fölismerete, hogy megvalósulásuk a magyar államiság bukását jelentené.

1854 augusztusában elhagyta Törökországot, és visszatért Svájcba, ahol rövidesen állampolgárságot szerzett. 1855-ben fejtette ki *Der Krieg in Orient* című munkájában¹⁰ először részletesen a független Magyarország, Románia és Szerbia államszövetségére vonatkozó terveit. Elgondolásában feltételezett egy független Lengyelországot és egy egységes Olaszországot. A nyugati hatalmaktól azt várta, hogy azok forduljanak szembe Ausztriával, szállják meg Erdélyt és Galíciát – ekként segítve a Habsburg-birodalom összeomlását és a konföderáció létrehozását. Klapka e tervében hajlandó egészen odáig elmenni a nemzetiségi kérdés tekintetében, hogy *Horvátországnak és Erdélynek teljes függetlenséget ad*, anélkül azonban, hogy ezeknek az országrészeknek a szerb, illetve román államokhoz való csatlakozását elfogadná.

Gyakorlati eredményei persze az adott helyzetben e terveknek nemigen lehettek, ám 1858/59-ben a pillanatnyi európai politika ismét felkarolta a magyar emigrációs elképzeléseket. Az olasz egységért indított (franciák által is támogatott) küzdelem ismét eséllyel kecsegtetett. Klapka, fölismerve a lehetőséget, élénk politikai tevékenységbe kezdett. Tanácskozott többek között Cavourral, és kedvező fogadtatásra talált Párizsban is. Olyannyira, hogy a franciák őt szemelték ki arra a bizalmas és titkos akcióra, amellyel Ausztria hátában biztosították volna Cuza, frissen választott román fejedelem támogatását. Cuzával az egyezkedés viszonylag könnyen ment, hiszen a román fejedelem meglehetősen kényes helyzetben volt: a Porta még nem hagyta jóvá megválasztását (főként az osztrákok tiltakozása miatt, akik nem nézték jó szemmel a havaselvi és moldvai fejedelemség egy kézbe kerülését), így számára kapóra jött a Klapka által közvetített francia-szárd ajánlat. 1859. március 29-én meg is született az egyezmény Iasiban. Ebben Klapka és Cuza megállapodtak, hogy a magyarok fegyverraktárakat állíthatnak fel román területen, s a francia császár által küldendő 30 000 fegyverből 20 000-et a magyar felkelők kapnak majd, s a szerbek által felajánlott ágyúkból is adnak a magyaroknak. A fejedelemmel való kapcsolattartás végett magyar ügyvivőket fognak román földre küldeni. A román fél ígéretet tett arra is, hogy az olasz háború kitörése esetén segíti a magyarokat a fegyverek határra szállításában. Viszonzásként a magyarok támogatásukat ígérik a román kormánynak Bukovina anektálásához.

Az ugyanazon napról kelteződő másik Klapka–Cuza-egyezmény a nemzetiségekkel kapcsolatos (később alkotmányban megerősítendő) álláspontot rögzítette hét pontban az alábbiak szerint:

„1. Minden régi meghasonlás elfeledése, és teljes kibékülés a szerbek, oláhok és magyarok között.

2. Ugyanazon jog és szabadság Magyarország minden lakosának faj- és valláskülönbőség nélkül.

3. A község és vármegye önkormányzata. A vegyes ajkú polgárok lakta vidékek lakosai barátságosan fogják közigazgatási nyelvüket meghatározni.

4. A vallás és a közoktatásügyek igazgatásában teljes függetlenség a különböző vallások és nemzetiségek számára.

5. A szerb és oláh csapatok külön lesznek szervezve, és szerb, illetve oláh nyelven vezényeltetnek. A különféle hivatalokra való alkalmazás az egész hadseregben mindenki számára egyenjogú lesz.

6. A háború befejezte után egy Erdélyben összehívandó gyűlés határozná ezen tartomány-nak Magyarországgal való adminisztratív egysége fölött, s ha a többség azt határozná, hogy Erdély régi, különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen, ez nem ellenezetnének.

7. Kell, hogy a testvériség elve vezéreljen mindnyájunkat. Ez vezethet csak azon célhoz, mely felé törekednünk kell; s ez a cél: a három dunai államnak: Magyar- Szerb- és Moldva-Oláhországnak konföderációja.¹¹

Klapka elment a végső határig – ameddig adott körülmények között elmehetett. „Ilyen

⁹Lengyel Tamás: Klapka György emlékiratai és emigrációs működése. Bp., 1936. 23. old.

¹⁰Az említett mű 1855-ben Genfben jelent meg.

¹¹A Klapka–Cuza-egyezmények teljes szövegét közli Borsi-Kálmán Béla: Együtt vagy külön utakon című művében. (Bp., 1984.) Az idézett részlet a 109–110. oldalon található.

egyezménybe, a municipális autonómiába és az erdélyi unió feladásába Kossuth sohasem ment bele, de Klapka különösen az unió kérdésében nem volt elfogult, már az emigráció elején is javasolta a különállást... Ezekért azonban megkapták volna cserében a segítséget: ezt Cuza komolyan megígérte s erre Napóleon császárhoz intézett levelében is lekötötte magát.¹² Klapka már csak azért is örült az egyezménynek, mert azt is tapasztalta, hogy román földön korántsem egységes a szándék: a dákoromán szemlélet hívei erősen ellenezték a magyar–román kapcsolatok szorosabbá válását.

További pozitív fejlemény volt, hogy május 6-án Napóleon Jérôme herceg és Nigra követ közvetítésével végre megteremtődött az egység az emigráció tagjai között: Kossuth, Teleki és Klapka megalakították a *Magyar Nemzeti Igazgatóságot*, amely most már hivatalos szervként tárgyalt a kormányokkal.

Az olasz–osztrák háborúhoz fűzött reményeket azonban hamarosan lehűtötte a villafrancai fegyverszünet híre. Klapka keserűen ismerte föl, hogy a franciák csupán ijesztgetésül használták őket az osztrákokkal szemben. A sebtében megszervezett magyar légiót is kénytelenek voltak feloszlítani.

Miután a hivatalos Franciaországra az emigráció tovább már nemigen számíthatott (bár Klapka ezután is tartotta a kapcsolatot Napóleon Jérôme herceggel), szorosabbá vált a viszony Piemonttal. Garibaldi szicíliai expedíciójának sikerei újabb lehetőséggel kecsegtettek. Cavour hívására ismét olasz földre érkeztek tehát a Nemzeti Igazgatóság tagjai. Memorandumban szögezték le azokat a feltételeket, amelyek alapján az emigráció ismét hajlandó lenne bekapcsolódni a háborús előkészületekbe. Ezek a feltételek a következők voltak: pénz és fegyver a harc előkészítésére, ágensek küldésére, a magyar légió újjászervezésére. Probléma azonban így is adódott bőven: a Konstantinápolyba érkező három fegyverszállító hajót az osztrákok blokád alá vették, ráadásul időközben a tervben kulcsszerepet betöltő román fejedelemségekben is megváltoztak a viszonyok: miután III. Napóleon már nem állt többé a magyar emigráció mögött, Ausztria és Törökország pedig még mindig nem ismerte el Cuzát, a fejedelem nem akarta magára haragítani szomszédait a magyarok miatt. Ráadásul a román közvélemény körében is egyre erősebbek lettek az Erdély és a Bánság elfoglalását követelő hangok.¹³

Klapka újra román földre utazott – egyrészt, hogy a fegyvereket megmentse, másrészt Cuzával kellett új szerződést kötnie. 1861. január 9-én sikerült is tető alá hozni a második Klapka–Cuza-egyezményt, amiben tisztázták a fegyverszállításokkal, a raktározással kapcsolatos kérdéseket, továbbá megegyeztek abban, hogy a magyar fél rendszeresen tájékoztatja a fejedelmet, s hogy – bár magyar fegyveres csapatok román földön nem tartózkodhatnak – az esetleges menekülőket be fogják fogadni. Cserében a magyar fél ígéretet tett a nemzetiségek jogállásának rendezésére, megállapodtak abban, hogy a két ország közötti határokról egy majdani vegyes bizottság döntsön, végül pedig abban is, hogy Magyarország továbbra is támogatja a románok Bukovina megszerzésére és a teljes függetlenség kivívására irányuló törekvéseit.¹⁴

A magyar–román elképzelések azonban csak tervek maradtak. Annál is inkább, mert Cuza az angol és orosz kormánytól egyaránt szigorú jegyzéket kapott már januárban, s még ha komolyan el is volt szánva korábban a tervek végrehajtására, a jegyzékek mindenképpen álláspontjának felülvizsgálatára kényszerítették.

Miután azonban az egymást váltó olasz kormányok továbbra is érdeklődést tanúsítottak a keleti kérdés iránt (beleértve Görögországot, ahol Viktor Emánuel másodszülött fiát szeretne volna trónra segíteni; Szerbiát és a román fejedelemségeket is), Klapka – aki kapcsolatban állt *Ratazzival*, a miniszterelnökkel –, elérkezettnek látta az időt a régóta dédelgetett konföderációs elképzelés végső formába öntésére. 1862 áprilisában született meg az a 30 pontból álló tervezet, amely az *egyesülendő államok sorában említi Romániát, Szerbiát, Magyarországot*, továbbá külön (!) *Erdélyt, Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát*. Ugyanakkor nyitva hagyja a lehetőséget más államok csatlakozása előtt is. A konföderáció közös ügyei körébe sorolja a védelmet (szövetségi hadsereg létesítését tervezi), a külügyet, továbbá a külső vámok egységesítését, a fő közlekedési útvonalak fenntartását, a

¹²Lengyel Tamás i. m. 32. old.

¹³Többek között *Papiu Ilarian* nyújtott be ilyen értelmű memorandumot. (Lengyel Tamás i. m. 45. old.)

¹⁴Közli *Borsi-Kálmán Béla* i. m. 111–114. old.

távíró-, az egységes pénzrendszer, súly- és mértékrendszer bevezetését javasolja. A konföderációs államok közös törvényhozó szerve egy három évre választott képviselőház lenne, továbbá a szenátus, melynek tagjait hatévente választanák, s minden állam öt szenátort delegálna. A konföderáció legfőbb irányító szerve a végrehajtó tanács lenne, melynek tagjait a szenátus és a képviselőház választja két évre (minden társuló államból egy főt). E végrehajtó tanács a szenátusnak és a szövetségi képviselőháznak felelős. A két házból álló szövetségi parlament döntene a háború és béke kérdésében, ratifikálna a kereskedelmi szerződéseket, kinevezné a konföderáció legfelsőbb szerveit, küldötteit. A végrehajtó tanács feladata a törvényjavaslatok kidolgozása, előkészítése, a törvények végrehajtása lenne. A szövetségi szervek kétévenként felváltva Pesten, Bukarestben, Zágrábban és Belgrádban székelnének. A végrehajtó tanács elnökének tisztét pedig mindig azon államfő töltené be, amely államban a hatóságok éppen működnek. A konföderáció hivatalos nyelve ugyan a francia lenne, de a képviselőházban, a szenátusban, a végrehajtó tanácsban mindenki a saját nyelvén beszélhet, amit a tolmácsok azonnal fordítanak.

A konföderáción belül meg kell adni a polgári szabadságjogokat.

A tagállamoknak hozzájárulást kell fizetni a közös ügyeket érintő kiadások fedezésére.

A tagállamok más idegen országgal külön szerződést nem köthetnek.

Mindezek mellett ugyanakkor a társult országok széles körű belső önkormányzati jogokkal rendelkeznenek. (Például a szövetségi képviselőház tagjait az egyes tagállamok saját választási törvényeik alapján választhatnák meg, a szenátus tagjairól pedig minden állam saját törvényhozási testülete döntene. Az egyes államokon belül a nemzetiségi lakosság helyzetét szintén az adott állam saját törvényei szabályoznák.)

Az egyes államok polgárai egyidejűleg a konföderáció polgárai lennének – ha legalább egy évig tartózkodnak az illető államban. (Bíróági ügyekben mindenkire saját államának törvényei lennének irányadóak.) A szövetségi parlament döntene arról, hogy egyik állam polgára milyen feltételek mellett gyakorolhatja politikai jogait egy másik szövetségi állam területén.

Minden olyan jog és hatalom, amit nem utalnak kifejezetten a szövetségi hatóságok ügykörébe, az illetékes tagállam hatáskörébe tartozna.¹⁵

A Pulszky által is ellenjegyzett terv a továbbiakban meglehetősen sajátos utat járt be. Egy Marco Antonio Canini nevű velencei emigráns, akit Ratazzi a Balkánra kívánt küldeni, a Klapka-terv birtokában fölkereste Kossuthot, hogy megszerezze az ő támogatását is. A kormányzó azonban több ponton nem értett egyet a Klapka által javasoltakkal. Véleményét Canini lejegyezte, s így született meg a Kossuth-féle változat, ami aztán rövidesen napvilágot látott a milánói *Alleanza* című lapban – nem kis botrányt kavart. Mindeközben a tábornok és a kormányzó kapcsolata végérvényesen megromlott, s május 30-án (az ellene irányuló intrikákra és egészségi állapotára való hivatkozással) Klapka lemondott nemzeti igazgatósági tagságáról.

Klapka ezután egy ideig visszavonultan élt, mígnem az 1863-as lengyel felkelés híre újra mozgásba hozta az emigrációt. A felkelés Galíciára való áttérjedésének lehetősége, valamint az a tény, hogy a hazai elégedetlenek titkos szervezete Komáromy György és Csáky Tivadar révén fölvette a kapcsolatot Klapkával, őt szemelve ki az esetleges felszabadító háború katonai vezetőjéül, ismét a középpontba állította az egykori komáromi hőst.

Az olasz kormányval is egyeztetett szervezkedést azonban árulás miatt az osztrák hatóságok felgöngyölítették,¹⁶ magyarországi vezetőit (Beniczky Lajost, Almássy Pált, Nedeczky Istvánt) letartóztatták.

Klapka ezután Garibaldit próbálta megnyerni terveinek, aki vele egyetértésben felhívást intézett volna a Duna-medence népeihez, s az olasz kormány által biztosított, valamint a korábbról Cuza birtokában maradt fegyverek segítségével megindították volna felszabadító harcukat Magyarországon, Erdély, Horvátország és Galícia területén.¹⁷ Garibaldi bevonására tett kísérlete azonban végül is kudarcot vallott. Utolsó lehetőségként Klapka újra Cuza

¹⁵Klapka 1862. április 15-i konföderációs tervének kivonatát közli *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció c. művében. Bp., 1984. (204–206. old.) A szerző emellett összeveti a Klapka-féle tervet a Kossuth–Canini irattal.

¹⁶Egyes feltevések szerint Asbóth Lajos volt honvédezeres a bécsi kormány ügynökeként épült be a szervezetbe, ekként a rendőrség az első pillanattól fogva informálva volt a készülődésről. (Vö. *Lengyel Tamás*: i. m. 57. old.)

segítségét kérte, ám ez a próbálkozás is sikertelen maradt.¹⁸ Ezzel a kudarccal gyakorlatilag lezárultak a Klapka-féle konföderációs terv megvalósítására irányuló kísérletek.

Hogy mennyi realitásuk volt a fent vázolt elképzeléseknek, nehéz megítélni. Annyi bizonyos, hogy a nagyhatalmak (Anglia, Franciaország) ismerték, de igazán sohasem támogatták a dunai államszövetség tervét – bármely oldalról vessék is fel azt. Sajnos az érdekelt nemzetek vezető politikusai sem tudtak mindenben megegyezésre jutni. A magyar–román megbékélés útjában első pillanattól kezdve Erdély hovartartozásának kérdése jelentette a legfőbb akadályt. Klapka (Telekivel egyetértésben) kezdetben talán hajlandó lett volna lemondani Erdélyről a konföderáció kedvéért – legalábbis erre utalnak Bálcescu korábban már említett levelei. Törökországi, majd román földön szerzett tapasztalatai azonban meggondolásra készítették Klapkát is. Ettől kezdve Erdélyt mint független államot, a konföderáció egyenjogú társállamát emlegette. Erdély hovartartozásának, valamint a nemzeti kisebbségek jogállásának kérdése miatt azonban a hazai politikusok zöme is elhatárolta magát a tervtől, és szívesebben vett egy Ausztriával való megegyezést.¹⁹ Ekként történt tehát, hogy csupán jó szándékú ötlet maradt Klapka álma.

Oláh András

Irodalom

Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció. Kossuth – Bp., 1984 – Lukács Lajos: Gondolatok a Duna-konföderáció eszméjének elindítóiról és magyarázóiról. Kortárs – 1965. 7. szám. – Klapka György: Emlékeimből. Szépirodalmi – Bp., 1986. – Lengyel Tamás: Klapka György emlékiratai és emigrációs működése. Bp., 1936. – Borsi-Kálmán Béla: Együtt vagy külön utakon. Magvető – Bp., 1984. – Kovács Endre: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Akadémiai – Bp., 1967. – Bálcescu válogatott írásai Hungária – Bp., 1950. – Horváth Zoltán: Teleki László I–II. Akadémiai – Bp., 1964.

Kiss Ny. András érme

¹⁷Klapka az alábbi levelet intézte Garibaldihoz: „Ezen országok közül mindegyik féltékeny jogaira és ragaszkodik méltóságához; tehát mindegyik szabadon fog megalakulni, akarata szerint; politikailag és katonailag mindegyik saját kontingensével járul majd hozzá a nagy harchoz. Az Ön feladata az lenne, hogy összefogja és a közös cél felé irányítsa őket.” (Közli Borsi-Kálmán Béla i. m. 182–183. old.)

¹⁸Klapka gróf Arthur Seberthost küldte Bukarestbe, akinek Cuzával folytatott tárgyalásairól írott jelentését közli Borsi-Kálmán Béla i. m. 205–209. old.

¹⁹„Ausztriával és uralkodó házávali kibékülésünk ára nem oly nagy, mint amelyet a nemzetiségek követelnek, s ügyetlen forradalmáraink megadni készek lennének.” – írta például Kecskeméthy Aurél 1862-ben. Közli Szabad György: Kossuth politikai pályája c. művében. Bp., 1977. 188. old.

A kárpátaljai ruszin autonómia ügye 1939–1944

Teleki Pál tervezete

Az előzmények

A magyar királyi honvédség alakulatai 1939. március 15-én hajnalban megkezdtek bevonulásukat Kárpátaljára, mely terület az önálló Szlovákia előző napi kikiáltása után hatalmi vákuumba került, és amelynek visszatérte az anyaországhoz 1938 őszén már majdnem megtörtént.

Az 1941. évi népszámlálás alapján az 1939 március–áprilisában visszatért kárpátaljai 12 171 km²-es területen 698 385 lakos élt, a népsűrűség 57,4 volt.¹ Ez a mintegy hétszázézeres népesség nagyrészt ruszin nemzetiségű volt, mivel a korábbi Csehszlovákiához tartozó alföldi – döntő többségükben magyar nemzetiségű – területek az első bécsi döntés eredményeként már korábban, 1938 novemberében visszatértek.

A magyar állam az újbóli megnagyobbodás következtében, az ezeréves határoknak az Északkeleti-Kárpátokban való elérécekor visszacsatolt tehát magához egy majdnem félmillió ruszin nemzetiséget, amellyel ugyan már évszázadok során egymás mellett élt békében, de a XX. század közepén ez a tény mégis égetően vetette fel egy területi autonómia megvalósításának a kérdését. Teleki Pál miniszterelnök olyan fontosnak és sürgősnek ítélte meg a ruszin autonómia ügyét, hogy már március 18-án értekezletet hívott össze, elsősorban volt miniszterekből a kérdés megtárgyalására.² A magyar honvédségek ezekben az órákban érték el a Kárpátok gerincén az ezeréves történelmi határokat.³

Az 1939. május 20-ra összehívott országgyűlés két házának együttes ünnepi megnyitó ülésén Horthy Miklós kormányzó a következőket mondta: „Újra Szent István-i feladatok munkanapjaira virradtunk. Hiszem és remélem, hogy ez az országgyűlés ugyanazzal a hivatásérzettel fog ehhez a munkához, amellyel az elmúlt századok magyar országgyűlései változó korszakokban nemzetünk történelmi küldetését és célkitűzéseit a Duna-medencében szolgálták. Első ilyen feladatunk lesz, hogy a főleg magyaroroszok lakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beleillő önkormányzatot állapítsunk meg.”

Az 1939. június 22-én kelt VI. törvénycikk „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” 6. §-ában előírta, hogy „Kárpátalja önkormányzatának szabályozásáról” a miniszterelnök külön törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé. Teleki Pál később erről azt írta: „Ezen elvi elhatározások alapján és a nemzet helyeslésének érzetében hozzáfogtam a törvényjavaslat előkészítéséhez.”⁴

A Kárpátalján kezdetben természetszerűen bevezetett katonai közigazgatást 1939. július 7-én megszüntették. Az ideiglenes polgári közigazgatás tulajdonképpen már június 28-án kezdetét vette br. Perényi Zsigmond koronaőr kárpátaljai kormányzói biztos kinevezésével. A katonai közigazgatás tehát mintegy 3–3 és fél hónapig volt érvényben.

A terület polgári közigazgatásának ideiglenes rendezése a 6.200/1939. M. E. számú kormányrendelet alapján történt meg. Már ez az „ideiglenes” rendezés figyelembe vette a Kárpátalja különleges viszonyait. A közigazgatás élére állított kormányzói biztost úgynevezett főtanácsadó segítette a munkájában, akinek elnöklete alatt külön véleményező és indítványozó bizottság működött a ruszinságot érintő minden kérdésben.

A főtanácsadó és a főtanácsadó elnöklete alatt működő bizottság volt hivatva a Kárpátalja néven megszervezett terület ruszin lakosságának különleges jogait biztosítani. A húszéves cseh uralom minden téren áldatlan állapotokat hagyott maga után, ezeket csak tetőzte a húsz éven keresztül folytatott magyarellenes propaganda.

¹ Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1942. Bp., 1943. 43. old.

² Az országgyűlés képviselőházának irományai 1939–1944. 347. sz. 7. old.

³ *Vitéz Vásárhelyi Andor: A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsook közt lefolyt harcok.* Magyar Katonai Szemle 1941/6. 563–578. old.

⁴ 347. sz. iromány 8.

A kormányzat a bajok enyhítésére gazdasági, szociális és kulturális akciókat kezdeményezett, nem riadva vissza az anyagi áldozatvállalástól sem. Különösen fontos volt a helyi közigazgatásban és a szakigazgatásban, hogy – lehetőség szerint – a Kárpátalja területéről kikerült tisztviselők és szakigazgatási emberek végezzék hivatásszerűen munkájukat. Sajnos, a kormány és Teleki Pál ez irányú törekvései nem valósultak meg maradék nélkül, a Kárpátaljára visszatért, ott alkalmazást nyert „anyaországi” tisztviselői gárda tagjai nem mindig álltak a helyzet magaslatán. Kevésbé voltak járatosak a nemzetiségileg vegyes lakosságú területek igazgatásában.

A ruszin önkormányzat alapelvei

Teleki Pál törvényjavaslatának indoklásában fejtette ki a ruszin önkormányzat alapelveire vonatkozó nézeteit. Két alapszempontra tartott irányadónak, melyek vitathatatlan tényekből következtek.

„1. e területet nagy többségben és zártnak mondható tömbben rutén nép lakja;

2. e terület az Alföld rónájától éles vonalban hirtelen elváló magas hegyvidék, amelynek természeti, gazdasági és települési viszonyai így az Alföld síkságától és a mai ország többi részétől különbözők, viszont a területen belül azonos és egységes jellegűek.”

A magyarok által a rutén népnek adott önkormányzat jellege természetesen harmonikusan kellett hogy illeszkedjék „ősi íratlan alkotmányunkhoz”. Másrészt az önkormányzatnak olyannak kellett lennie tartalmilag, mint amilyennek elérésére Kárpátalja népét – a cseh-szlovák államhoz való tartozása idején – a magyar állam biztatta és támogatta. Vagyis ez az önkormányzat most magyar részről köreit, mélységét és nagyságát illetően nem lehetett szűkmarkúbb, mint amilyenek a kiharcolására magyar serkentést kapott a ruszinság. Ha a magyar állam el akarta kerülni a teljes bizalom- és hitelvesztést a ruszin nép körében. Márpedig el akarta kerülni!

Az önkormányzat követelésének a cseh-szlovák állammal szemben és a magyar állam által önként megadott ruszin önkormányzatnak történeti-jogi alapját tekintve volt egy lényeges különbsége. Nevezetesen a Ruszinszónak adandó önkormányzat ugyanazokból a szükség-szerű és szerződéses érvényű jogforrásokból táplálkozott, mint amelyek a cseh-szlovák államot létrehozták. Ezzel szemben a magyar állam ellen ilyen parancsoló és szerződés-szerű jogforrás és jogigény nem volt támasztható, hiszen az ezeréves magyar államot nem nemzetközi szerződés alkotta meg, és mert a kárpátaljai terület, amelyik ezer év alatt sohasem tartozott más államhoz, most visszatért, mégpedig a fegyveres visszafoglalás jogán.

Mind ezek ellenére, Teleki Pál megfogalmazása szerint: „A magyar törvényhozásnak mindazonáltal úgy javalljuk, hogy mérlegelve a fent felsorolt indokokat és abban a hitben, hogy Kárpátalja népe hagyományos hazafias szellemben hasznos és munkás tartalommal töltendi ki az önkormányzat jogi kereteit, az önkormányzatot Kárpátaljának adja meg.”⁵

Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és önkormányzatáról

Az előzőekben vázolt alapelveken nyugvó törvényjavaslat – Teleki Pál szerint – nem tartalmazott mást, mint e terület bizonyos keretű önkormányzata elvének a kimondását, ennek a keretnek – az önkormányzat és közigazgatás szerveinek – és ezek hatásköreinek a megállapítását.

A tervezett önkormányzat „népi és gazdasági” alapja alkotta a terület határait. „Ezen a területen Szent István országának egyik nemzetisége majdnem zárt egységben, elég éles néprajzi határok között lakik, másrészt az, hogy ez a terület a Kárpát-medence gazdasági egységének egy éghajlat, növénytakaró és így belső gazdasági élet tekintetében sajátos darabja és az Alföld felé, amelyhez a természetes gazdasági anyagcsere ezer szála fűzi, elhatárolódik. Ezen a határvonalon, amely nem elválasztóvonal, hanem ellenkezőleg, összekapcsoló vásárvonal, és nem a terület belsejében keresendő ezért az a város, amely e területnek fővárosa kell hogy legyen. Mert e területnek súlypontja nem e terület belsejében, hanem a területnek az Alföld felé nyíló kapuiban, alföldi frontján van. Ezért nyerhette ez a terület – amelynek sem földrajzi, sem közigazgatási neve eddig nem volt – leghelyesebben a

⁵ 347. sz. iromány 9.

Kárpátalja elnevezést, mert súlypontja nem a hegyeken és a hegyekben, hanem a hegyek alföldi lábánál, a Kárpátok alján van, ahol a lakosságnak a zöme is tömörül.”

Mint látjuk, az eddigi nevetlenségéből Kárpátalja néven előlépő önkormányzati terület a törvényjavaslat 3. §-ában a községek kataszteri határai szerint részletezett határokat kapott, úgy azonban, hogy „fővárosának”, közigazgatási központjának Ungvár város jelöltetett ki. Ungvár város lakosságának anyanyelvi megoszlása az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a következő volt: magyar 27 397 (77,7%), ruszin 4072 (11,6%), szlovák 1113 (3,15%), a még hiányzó néhány százalék német, zsidó és román, összesen 35 251 lakos (100%).⁶

Az önkormányzati terület ruszin népi alapja messzemenően indokolta, hogy a ruszin nyelvnek a területen különleges jogai ismertessenek el. Anélkül, hogy a kérdés tárgyalásába részletesen és mélyen belemennénk, rövid kitérőt kell tennünk ennek a – Magyarországon több száz éve történeti jogon velünk együtt élő – keleti szláv népnek a nevééről és hovatartozásáról. Nem kell valamilyen magyar imperializmust látnunk Horthy Miklós kormányzó országgyűlést megnyitó beszédében, amikor „magyaroroszoknak” nevezte ezt a kárpátaljai népet. Helyesebb úgy felfognunk, hogy ezzel a névvel elismerte a népnek orosz (keleti szláv) eredetét, de hangsúlyozta a magyar állam keretei közötti nemzeti létét. Vagyis az egyetemes oroszágtól eltérő alakulását, fejlődését, a különválás szempontjából pedig a magyar nemzettel való döntő kapcsolatát.

Mindezek előrebocsátása után ki kell emelnünk, hogy a Kárpátalja ideiglenes polgári közigazgatását bevezető 6200/1939. M. E. rendeletben használt: „magyarorosz” népvét Teleki Pál törvényjavaslata messzemenően kerülte, ehelyett visszatért a középkori magyarság által használt *rutén* népnévhez. Ezt Teleki így indokolta: „A rutheni, a gens ruthenorum elnevezést használják régi latin törvényeink, s ezen név helyesebb, mint a magyar-orosz erőszakolt szóképzés, amely helytelen azért is, mert két egymástól idegen nép nevéből képez egy mesterséges szót, és emellett azt a hamis látszatot kelthetné, mintha az orosz és a rutén azonos nép, s ugyanazon nyelv volna.”⁷

A régi magyarságban rutén volt ennek a népnek a neve, ezt kezdte kiszorítani a XX. század elejétől a ruszin elnevezés. Magyarul neveztük őket még kisorosozoknak, kárpátorosozoknak és magyaroroszoknak. Az 1945-ös impériumváltás után a kárpátukrán nevet kényszerítették rájuk Kijevből, ennek világosan ellentmond az a tény, hogy a múlt század végén a Délvidékre került csoportjaik, a mostanáig fennállt Jugoszláviában „ruszinnak” tekintik magukat, ami magyarul kisoroszt jelent. Ellentéte ennek a „nagyorosz”, amelyik a most újra alakuló Ország népet jelöli.

Az autochton fejlődésű ruszin népet korunkban az ukrán sovinizmus meg-megújuló beolvasztási kísérletei fenyegetik. Az 1960–1969-es ukrán népszámlálás a területen úgy zajlott le, hogy a ruszinság semmilyen néven el nem ismertetett, számára rovat nem is volt a népszámlálási dokumentációban. A ruszin népet az „ukrán” népnév alatt vették nyilvántartásba. Találtak azonban még néhány százalék „orosz” is, ez a kisebbség azonban korábban nem volt jelen a Kárpátalján. Ezek az oroszok 1945 után telepedtek le itt, ugyanúgy mint a néhány százalék Ukrajnából származó „valódi ukrán”.⁸ (Sajnos, a História 2–3/1991. száma Stumpf Benedek András cikkében mindenféle megjegyzés, helyreigazítás nélkül közölte a sovinizta ukrán adatokat, melyekkel magyar szempontból – a történeti valóság ismerete alapján – természetesen nem érthetünk egyet.) Meg kell említenünk még a ruszinságon belül a huculokat, akik jelenleg Kárpátalja területén és a Kárpátok keleti lejtőin is élnek. Sajátos népi kultúrájuk a magyar nemzettel való kapcsolatuk hatása alatt alakult ki.

Teleki Pál törvénytervezete természetesen azon a kétségbe nem vonható történeti tényen nyugodott, hogy a ruszin (rutén) nép és nyelv önálló fejlődés következtében jött létre és ilyen minőségében ismerendő el. A törvénytervezet „nyelvi” részei: „4. §. A Kárpátaljai Vajdaság területén az államnyelvvél egyenjogú hivatalos nyelv a rutén. A Kárpátaljai Vajdaság területére vonatkozó, valamint az arra kiterjedő érvényű minden törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is ki kell adni. A Kárpátaljai Vajdaság területén működő valamennyi népiskolában, középfokú és szakiskolában, valamint középiskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A Kárpátaljai Vajdaság területén mindennemű hatósághoz, hivatalhoz, iskolához és más intézethez lehetőleg olyan személyeket kell alkalmazni, akik úgy a magyar, mint a rutén nyelvben jártasok. Az, akit e

⁶ Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1943. Bp., 1944. 42–43. old.

⁷ 347. sz. iromány 12–13. old.

⁸ História 1991/2–3.

kellék hiányában alkalmaztak, nyelvismeretét alkalmazásától, illetőleg e törvény hatálybalépésétől számított két éven belül kiegészíteni köteles. E kötelezettség teljesítésének ellenőrzésére és a köteleesség nem teljesítésének következményeire a részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.⁹

„5. §. Azokat, akiknek anyanyelve nem magyar vagy rutén, a Kárpátaljai Vajdaság területén is megilletik mindazok a jogok, amelyeket a nemzetiségekhez tartozók javára a törvények és egyéb jogszabályok megállapítanak.” Az ilyen módon kialakított kettős államnyelvű Kárpátaljai Vajdaságot – Teleki Pál szándékai szerint – további állami attribútumokkal is fel kellett szerelni és ékesíteni, melyek ugyancsak a ruszin–magyar közös „kisállamiság” tényét voltak hivatva demonstrálni.

A törvénytervezet 6. §-a szerint a vajdaság külön címerét és zászlaját a vajdasági gyűlés állapítja meg, úgy azonban, hogy a címert a Szent Koronának kell fednie. A Kárpátaljai Vajdaság címerét és zászlaját egymás mellett kellett volna alkalmazni Magyarországgal címerével és zászlajával az élet minden területén. Az állami jelvények tekintetében tehát olyanfajta kettős viszony alakult ki a vajdaság területén, mint a dualista berendezkedésű Osztrák–Magyar Monarchiában, illetve Magyarország és Horvátország között a magyar–horvát kiegyezés után.

Teleki Pál részletes indoklásában – nyilván valós tapasztalatok alapján – azt állította, hogy a „cseh uralom alól való felszabadulás után” a kárpátaljai ruszin–magyar lakosság közvéleménye egyértelműen megnyilatkozott a Rákóczi család vörös-kék színei mellett. A Rákóczi-ház által a múltban történeti szerepre és hivatásra sikeresen összekapcsolt felső-Tisza-vidéki magyarság és ruszinság közös történeti-politikai hagyománya volt tehát az az alap, amelyre a XX. század közepén is lehetett építeni, amikor Kárpátalját egyesíteni kellett a magyar állammal. Teleki ezzel együtt úgy akarta, „Mindazonáltal, hogy ezen történelmi ragaszkodásból fakadt gyakorlatot önkormányzati jogkörében a vajdaság hivatott gyűlése jófajta alakban is megerősítse, a törvény 11. §-a második bekezdésének g) pontjában külön státutum útján a vajdasági gyűlés hatáskörébe utalja címerének és színeinek a megállapítását.”⁹

A legnehezebb feladat természetesen az önkormányzat jogkörének a megállapítása (meghatározása) volt. „E tekintetben a javaslat elvi alapon áll és kimondja, hogy a vajdaság igazgatás ágaiban azok az ügyek tartoznak az önkormányzat körébe, amelyek a terület és népszámságot viszonyainál fogva jogalkotási vagy kormányzati, illetőleg közigazgatási szempontból különleges kezelést tesznek szükségessé.”

A fentiek alapján Teleki Pál széleskörűen állapította meg a különleges kezelést igénylő ügyeket. Nemcsak a helyi, községi, városi, vármegyei igazgatás tartozott volna az önkormányzat körébe, hanem a vallás- és közoktatásügy, a népjóléti, a gazdasági, a jogszabállyal más igazgatási ágak köréből odautalt ügyek, illetve az önkormányzat saját pénzügyei. Itt csak megjegyezzük, hogy Teleki Pál tervezete eleve leszögezte, hogy Kárpátalja öngazgatásának pénzügyi terhére nem lehet Kárpátalja népének vállára rakni kizárólagosan, ez az önkormányzat mindenkor az „anyaország” tetemes hozzájárulásával működött volna.

Kárpátalja önkormányzatának képviselői szerve a vajdasági gyűlés lett volna a tervezet szerint, mely valójában kétkamarásnak készült, vagyis választott és kinevezett tagokból állt volna. Teleki Pál gondosan vigyázott azonban arra, hogy a választott képviselők (40 fő) számához képest a kinevezettek, legfeljebb 24 fő, még a hozzájuk csatlakozó helytartói hivatal osztályvezetőivel együtt is, kevesebben legyenek.

Ennek a vajdasági gyűlésnek az összeállítása a magyar alkotmányos szervek (országgyűlés, törvényhatósági bizottságok) létrehozásának a szellemében történt volna, ide nem értve a születési arisztokráciát és a virilistákat, a legtöbb adófizetőket. Ugyanakkor a szakigazgatás vezetőinek bevonása a vajdasági gyűlésbe fontos biztosítéka lett volna a vajdasági gyűlés közvetlen ellenőrzése megvalósulásának, egyben fontos biztosítéka az önkormányzat és a szakigazgatás összehangolt munkájának.

Ez a vajdasági gyűlés nem lett volna törvényhozó testület, de mint Kárpátalja népének képviselője, a vajdasági önkormányzat alapszerve, széles körű jogalkotási és kormányzati hatáskörrel rendelkezett volna. Teleki Pál törvénytervezete részletesen szabályozta Kárpátalja önkormányzatának működését, melynek mindenoldalú ismertetését most terjedelmi korlátokra való tekintettel nem folytatunk.

⁹ 347. sz. iromány 13.

Teleki Pál tervezetének a sorsa

Teleki Pál miniszterelnök törvényjavaslatát a Kárpátaljai Vajdaságról 1940. július 23-án terjesztette az országgyűlés elé, melynek már csak a kinyomtatására és a képviselők közötti szetosztására tett bejelentése is nagy felzúdulást váltott ki a képviselők körében. Természetesen a politikailag jobb- és szélsőjobboldali képviselők ellenezték a törvényjavaslatnak még a megvitatását is.

A miniszterelnöknek a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatára tett törvényjavaslattal az volt a célja, hogy az általa legreménykeltőbb, „leg hazafiasabbnak” vélt ruszin nemzetiség önkormányzatának létrehozásával áttörést érjen el egyrészt a türelmetlen magyar nacionalisták frontján, másrészt vonzást gyakorolhasson a visszacsatolt történeti országrészek nem magyar lakosaira is, egy kedvező, példaértékű autonómiai berendezkedés erejével.

Ezt a türelmes, igazságos nemzetiségpolitikát Teleki Pál nem csekély politikai és diplomáciai érzékkel „Szent István-inak” nevezte el, mely ezeréves kárpát-medencei hagyományhoz való kötése egyszerre volt gesztus a magyar nacionalisták és a nemzetiségek felé.

Teleki Pál nemzetiségpolitikai felfogását a következőkben foglalta össze: „A magyar kormány igazságos, méltányos, emberies nemzetiségi politikát akar követni, olyan politikát, amely európai, azaz felvilágosult, modern és magyar, azaz méltányos és igazságos is egyszerre. Fennálló törvényeink, alkotmányunk keretében a legszélesebb körben biztosítjuk számukra a jogi és politikai egyenlőséget, nyelvük szabad használatát magánéletben, iskolában és kulturális intézményekben. Magyarország ezekért a szabadságokért természetesen joggal és feltétlenül megköveteli a nemzetiségeknek a magyar államhoz való igaz hűségét. Azt várjuk tőlük, hogy jóakarattal működjenek közre nemcsak gazdasági és kulturális, hanem minden más téren is a magyar állam felvirágoztatásában, saját maguk és az egész nemzet boldogulása érdekében.

A nemzetiségeket mi a legnagyobb jóakarattal fogjuk kezelni és vezetni, mint jó és szigorú polgárok. A nemzetiségi kérdés lényegét nem az elméletben, hanem a gyakorlatban látom, a közigazgatás lényegét az emberekkel való közvetlen érintkezésben. Mindehhez elsősorban az kell, hogy a közigazgatási tisztviselők és egyáltalán a vezető ember beszélje a nép nyelvét és legyen szociális érzéke. Nemzetközi kötelezettséget is vállaltunk arra, hogy mindenkivel egyformán bánjunk. De erre nem volt különösebb szükség, mert a magyar kormányknak is ez az álláspontja.”¹⁰

Mire az idézett sorok megjelentek egy vékonyka füzetben, Teleki Pál már halott volt, 1941. április 3-án állítólag önkézzel vetett véget életének, mely ténybe a magyar nép lelke még most sem tudott belenyugodni. Nyilván elporladt teste a máriabesnyői temetőben nyugszik. De mi romolhatatlan emberi nagyságát, erkölcsi tisztaságát és politikai igazságát akartuk ezen a néhány oldalon felidézni. A kicsi, vézna ember még mindig él, hiszen hat. Nem tudunk másra gondolni, mint hogy a kárpátaljai magyar kisebbség korunkban igazán megkaphatná azt, amit Teleki Pál miniszterelnök magyar kézről nyújtott a ruszinok felé. S miután Teleki maga is csak kezdésnek, követendő példának szánta a ruszin autonómiát, a példaértékű magyar autonómiát is követni lehetne a Romániánál lévő Erdélyben, a Szerbiánál lévő Délvidéken és a Szlovákiánál lévő Felvidéken. Persze azzal is tisztában vagyunk, hogy Telekit terve keresztülvitelében nemcsak a halála akadályozta meg.

Horváth Lajos

Szívjég a nemesvölgyi avar temetőből

¹⁰ Gróf Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Bp., 1941. 53. old.

Nyelv – kultúra – történelem.

Nemzetiségspecifikus ismeretek a Komárom-Esztergom megyei németeknél és szlovákoknál¹

A nemzetiségekért való tenni akarás jegyében a Komárom-Esztergom megyei önkormányzat az elmúlt 3–4 évben több tudományos kutatást kezdeményezett a megye egy-egy németek vagy szlovákok lakta településén. Így került sor 1989-ben a németek lakta Tarján és a szlovákok lakta Piliscsév,² majd a múlt év, 1991 decemberében a szintén németek lakta Vértessomló és a szlovákok lakta Tardosbánya községek nemzetiségi lakosságának – nevezzük itt némi leegyszerűsítéssel – véleménykutatására.

A nemzetiségekkel foglalkozó korábbi kutatásoktól eltérően – melyek főleg azok távolabbi vagy közelebbi történelmével, néprajzi jellegzetességekkel, nyelvjárási sajátosságokkal, a kétnyelvűség vonzataival, helytörténeti folyamatokkal foglalkoztak – ezek a megyei vezetés által kezdeményezett kutatások inkább a 80-as évek közepe táján indult hazai szociológiai vizsgálatok sorát³ hosszabbítják, a kutatási célok megvalósításához az információt konkrét, szociológiai kérdőíves felmérés segítségével gyűjtötték; a helybeli nemzetiségi lakosság 10%-ának kérdőíves felméréssel, az adatok összesítésével, feldolgozásával, a vélemények, az adott helyzetállapot kielemezésével a két nemzetiség várakozásait, elképzeléseit, gondjait, kötődéseit tárták fel. Foglalkozott e mostani 1991-es kutatás a nemzetiségek önismeretének szintjével, önképük jellegzetességeivel, a velük együtt élő magyarokról, valamint a másik nemzetiségről (német-szlovákokról, szlovák-németről) kialakult képükkel, az együttélés e sajátos tükörképének is tekinthető tudati jelenséggel, a nemzetiségi politika iránti érdeklődésükkel, elégedettségük fokával, közérzetükkel, az anyanemzettel való kapcsolattartással stb.⁴ Ezek az időszerű helyzetet, a nemzetiségi öntudatosság erősségi fokozatait, és más, a kutatás céljával kitűzött (főleg tudati) jelenségeket magyarázó adatok nem csupán – sőt, talán nem is elsődlegesen – az *elméleti ismeretek* tárházát bővítik, bár kétségtelenül a kisebbségtudomány eme szintjét is értékes adalékokkal gazdagítják; nem utolsósorban *dokumentumértékük* is jelentős, hiszen kikristályosodott bennük, miként vélekedett például az 1991. év végén nemzetisége lényeges kérdéseiről, kettős kötődéséről egy vértessomlói német vagy egy tardosbányai szlovák. *Módszertani adalékokkal* is szolgálhat a kutatás, a sajátos szakmai kérdések megoldására indító, a reprezentatív mintavétel többlépcsős, összetett technikai eljárásaira kényszerítő helyzet: az alappopuláció, mármint a nemzetiségi lakosság körülménye, „felleltározása”,⁴ akárcsak a tudati jelenségek empirikus módon való vizsgálatának egy sor módszertani megoldása. A kutatás eredményeinek *gyakorlati hasznát és jelentőségét* pedig elsősorban az adja, hogy hasznos tudományos alapot szolgáltatnak a nemzetiségi politika helyi alkalmazásánál, érvényesítésénél, hiszen e konkrét felmérésekből éppen az derül ki, hogy nemzetiségeink identitástudata, igényei, kapcsolatai stb. még egy-egy azonos nyelvet beszélő közösségen, sőt egy adott településen belül is eltérőek, különböző rétegenként. A nemzetiségekkel való tevékenységben mindezt szemzemenően figyelembe lehet így venni, s alkalmazható a tudományos vezetés követelménye.

A nemzetiségi lakosság megkérdezett mintájából a tardosbányai szlovákok közül 62% vallotta magát szlovák nemzetiségűnek, további 3%-uk szlovák anyanyelvűnek. A vértessomlói németek 76%-ban vallották magukat német nemzetiségűnek, szintén még 3% német

¹Részlet egy kiadás előtt álló kötetből.

²Lásd a *Honismeret* 1990. 5–6. számában, 68–77. old.

³Joó Rudolf: A magyarországi nemzeti kisebbségek (nemzetiségek) kutatása. Társadalomkutatás, 1988. 2. 36–54. old.

⁴Itt most nem is szólva a statisztikai adatok esetleges pontatlanságairól, aktualitásáról stb.

A nemzetiségi lakosság aránya a vizsgált településeken

A település megnevezése	1983		1987	
	Összes lakos fő	Ebből nemzetiségi %	Összes lakos fő	Ebből nemzetiségi %
Tardosbánya	1544	84	1650	90
Vértessomló	1713	84	1300	77

anyanyelvűnek. Tehát anyanyelv és/vagy nemzetiség révén a szlovák faluban 65%, a német faluban 79% érezte magát a nemzetiséghez tartozónak.⁵

A nemzetiségi identitás legényesebb elemei közé tartozik az anyanyelv, nemzetiségeink legutóbbi nemzedékeinek esetében a második nyelvként tanult nyelv, bizonyos készségek, ismeretek, érzelmek, a nemzetiség kultúrájához, hagyományaihoz, szokásaihoz való kötődés, ezek ismerete, történelmük, múltjuk, gyökereik tudata, ismerete. Milyen mértékben, hogyan vannak ezek jelen a vizsgált nemzetiségi településeken, németeknél és szlovákoknál?⁶

1. A nyelv ismeretének szintjére, mélységeire egyrészt *nemzedéki viszonyításban* kérdeztünk rá, így lehetővé tettük a *nyelvtörökítés*, illetve a *nyelvvészítés* folyamatainak vizsgálatát is, másrészt a *tájnyelv és az irodalmi nyelv* viszonylatában vizsgáltuk, annak következményeivel. A kérdéseinkre adott válaszokból kiviláglik, hogy – bár mindkét faluban a nagy többség: 80–82% magyar anyanyelvűnek vallotta magát – csupán elenyésző százalékban nem ismerik nemzetiségük nyelvét, tehát majdnem teljes mértékben kétnyelvűek: a vértessomlói németeknél csupán 7%, a tardosbányai szlovákoknál csak 4% jelentette ki, hogy nem ismeri azt.

1.1. Szüleik nyelvtudásához viszonyítva (mármint a nemzetiség nyelvét illetően) a *németeknél a megkérdezettek 42%-a ugyanolyan jól vagy jobban* beszéli a német nyelvet, mint szülei, de 34% már kevésbé jól, 17% pedig csak az irodalmi nyelvet, míg a szülők csak a tájnyelvet. A *szlovákoknál* ezek az arányok így alakulnak: 55% *ugyanolyan jól vagy jobban* beszéli a nyelvet, mint szülei, 37% kevésbé jól, 4% esetében pedig csak az irodalmi, míg szülei csak a tájnyelvet beszélik. Ez utóbbi változatok esetében a *nyelvtörökítés* útja teljesen szétvált, „leágazott” a helyi sváb, illetve a helyi tót változatából a mai irodalmi német és szlovák irányába. E megállapításnak és az arányoknak gyakorlati jelentősége leginkább az iskolai, intézményes nyelvtanulás során mutatkozhat meg.

1.2. De a nyelv *átörökítésének, átadásának* fontossága elismert és felismert tény a megkérdezettek között, a kutatás több szempontból is megközelítette. Így közvetlenül is rákérdeztünk: *„milyen gondoljai, nehézségei voltak/vannak, lennének gyermeke német/szlovák nyelvoktatásával kapcsolatban?”*

A megkérdezett németek 76%-a úgy véli, hogy ezzel kapcsolatosan nem lenne, nincs semmi gondja – ez tehát háromnegyedüket jelenti. 7% szerint családi eredetű gondok merülnek-merülhetnek fel, lévén, hogy „a történelmi kényszer miatt nem beszélhettek a nyelvet” a szülők, így az otthoni tanulásban, nyelvtanulásban nem tudnak részt venni. „Saját nyelvtudásom hiányosságai okoznak nehézséget” – írja például egy 30–39 éves szülő. „Legnagyobb probléma, hogy ma... a családokban magyar a társalgási nyelv”. Csupán 14%-nak kötődnek ilyen természetű gondoljai az *intézményes* – óvodai, iskolai – nyelvoktatáshoz, úgymint: tanerő, óraszám, oktatási módszer vagy szint. „Az adott lehetőségek és háttér mellett az elvárhatónál gyengébb szinten bírják a német nyelvet.” „Szaktanár hiányával lenne gondom.” „Az lenne jó, ha Németországból jönnének szaktanárok.” „Magasabb szintű oktatást.” „Kisebb csoportokban kellene foglalkozni a gyermekekkel, hogy eredményesebb legyen a nyelv oktatása.” Ilyen és hasonló véleményeket fogalmaztak meg a válaszadók.

⁵Itt és a továbbiakban is az adatok elemzését párhuzamosan végezzük a két település, a két nemzetiség válaszainak *viszonyításával*. Erre az azonos kérdőív, azonos felmérési időszak, azonos feldolgozás nyújtott lehetőséget.

⁶A két település történelmi, földrajzi, gazdasági stb. jellemzését lásd a készülő kötet tanulmányában, *Kárpáti Edit* tollából.

Azok a vértessomlóiak, akik szerint nincsenek gondok e téren, így szólnak: „nincsenek, sőt úgy nézek mindenkit, hogy van lehetőség a tanulásra.” „Nincsenek, ez megoldott.” „Aki akar, az tanulhat németet az óraszám szerint.”

Tardosbányán némileg eltérő a helyzet: itt kevesebben – azaz 57% – vélik úgy, hogy nem lennének ezzel kapcsolatosan gondjaik. Viszont többen említenek családi eredetű gondokat, és kevesebben intézményes tevékenységhez kapcsolódót: 16% említ a németekéhez hasonló, családi nyelvtadási nehézségeket: „otthon nem beszélik a nyelvet, így nem gyakorolják a gyermekkel”. „Kevesebbet tudok nyelvtani részről, mert nem tanultam.” „Én csak a tájnyelvet beszélem, és ez különbözik a tankönyvek nyelvezetétől.” „Nem hallok otthon szlovák beszédet, és így ez nehezebb.”

Intézményes nyelvtanítási gondokra panaszkodik 5%: „kevés az óraszám”. „Sok függ a pedagógustól.” „Vonzóbb tankönyveket.”

A családokban feladott nyelvhasználat, kikopott gyakorlat olyan történelmileg kialakult helyzet, amelynek okait ismerjük és nem térünk ki itt elemzésükre, de tény, hogy ennél a kérdéskörnél, akárcsak másoknál is meg-megjelenik a múlt árnyéka. A helyi nemzetiségi értelmiséggel folytatott beszélgetések, mélyinterjúk során többször is felmerült az a válasz, körkérdésünkre, hogy „mit tart a nemzetiség jelenlegi legégetőbb gondjának?” – a MÚLT ez, szerintük, mely kihat sok lényeges területre.

Visszatérve a tardosbányai válaszokra, megdöbbentő volt hallani-olvasni – bár mindkét nemzetiség esetében nagyon sokan idegen nyelvként kezdik tanulni óvodában, iskolában azt a nyelvet, amely talán szüleiknek, de nagyszüleiknek mindenképpen még anyanyelve volt – olyan véleményeket a szlovák megkérdezetteknel, hogy „A gyerekek nem szeretik tanulni”. A „miért”-re aligha kielégítő az a válasz: „Mert kötelező”. Szülő válaszul így: „Én soha nem szerettem a szlovák nyelvet, csak azért tanultam, mert általános iskolában kötelező volt.” „Semmi előnye belőle” – vélekedik másikkuk. Úgy gondoljuk, ezek a válaszok, melyek számszerűen ugyan nem képviselnek jelentős hányadot, mégis, érzékeltetnek bizonyos fokú közömbösséget a nemzetiség megmaradása iránt.

Végezetül, néhányukban az is felmerül, hogy talán megszűnik a szlovák nyelv oktatása, és helyette a németet, mint világnyelvet fogják oktatni. (A piliscsévi iskolában az angolt a szlovák nyelvvél párhuzamosan kezdték e tanévtől tanítani, a szülők és a tantestület közös meglátása alapján.)

Azok a tardosbányaiak, akik szerint nincsenek gondok e téren, így írnak: „Semmilyen nem lenne”. „Óvoda és általános iskola megvannak a faluban.” „Nem lenne, mert szlovák szakközépiskolába jártam.”

A pontosság kedvéért említjük meg, hogy az erre a kérdésre nem válaszolók százaléka a németeknél 3%, a szlovákoknál 22%.

2. táblázat

Milyen gondja lenne gyermeke nyelvtanulásával %

Megnevezés	Vértessomlói németek	Tardosbányai szlovákok
Semmilyen	76	57
Intézményes	14	5
Családi	7	16
Nem válaszol	3	22
Összesen	100	100

1.3. Közvetett módon, más kérdésekre adott válaszokból is – például a kérdőívben szereplő „Mit tart a nemzetiség jelenlegi legégetőbb gondjának...?” válaszaiból – a nyelvtörökítés fontosságának felismerése tűnik ki, ezt tartják a nemzetiség legégetőbb, legfontosabb kérdésének mindkét település esetében: a németek 44%-a, a tardosbányaiak 12%-a. (Ezek a fenti kérdésre választ adók legnagyobb arányai.) Szintén közvetetten vezetett ide utunk egy másik kérdés megválaszolása kapcsán: „Mit tenne, ha a falu vezetői közé tartozna?” Az apatikusnak ugyancsak nem mondható sokféle válaszvariáció, elképzelt tennivalók felsorolásánál a németeknél 57%, a szlovákoknál 28% vonatkozott a nyelv és a kultúra kérdéseire (együttesen).

1.4. A néhány évvel ezelőtti kutatásainkban felmerült olykor egy-egy fatalistán hangzó vélemény, hogy nyelvátörökítésre a nemzetiség szempontjából „már késő”, túlhaladtuk a 24. órát, kiesett egy nemzedék. Mások úgy vélekedtek, hogy az oktatott *irodalmi nyelv és a tájnyelv különbözősége* miatt nem kell szorgalmazni az iskolai nyelvoktatást. Felkértük mostani beszélgetőpartnereinket, *értékeljék* ezeket a véleményeket, jelezzék a kérdőívben, hogy mennyiben értenek egyet a fentiekkel, és mennyiben nem – esetleg csak fenntartásokkal.

A vértessomlói németek 87%-a kategorikusan cáfolja, hogy nemzetisége számára „már késő” lenne, 82% pedig azzal nem ért egyet, hogy az irodalmi és a tájnyelv különbözősége miatt nem kell szorgalmazni a nyelv oktatását. „Bízunk abban, hogy nincs késő.” „Tanulják meg, azt nem veheti el tőlük senki.” „Soha nem késő” – így válaszolnak. Ezek az arányok még növekednek, ha a bizonytalanok, a fenntartásokat megfogalmazók számát is ide soroljuk, így végezetül csupán kb. 10% marad azok aránya, akik *szkeptikusak* e tekintetben és *lemondóak* a nyelvátörökítés szükségességét és lehetőségeit illetően.

Ami a tardosbányai szlovákokat illeti, sokkal nagyobb a határozatlan és bizonytalan válaszok aránya, mint a németeknél, de a döntő hányad itt is úgy véli, hogy igenis, szorgalmazni kell a nemzetiség nyelvének oktatását – 65% –, és „nincs késő”: 58%. „Jobb, ha tanítják a nyelvet” – vélekednek ezek. A lemondóan nyilatkozók így érvelnek: „hogyan szorgalmazzuk már, amikor a szülők sem tudnak, nem tartottunk velük lépést”. „Ha beszélnek a családban, lehet oktatni, de ha nem, akkor felesleges.”

Különben, a nemzetiség megmaradásától függetlenül is úgy vélekedik mindkét minta többsége, hogy *a nyelvtudás mindig érték*: ezzel a kérdőívbeli állítással a németek 100%-os arányban (!) értenek egyet – ritka egybehangzás ez tudományos felméréseknél –, a szlovákoknak 89%-a ért egyet ezzel. Bár ez utóbbi is igen nagy arány, de ha úgy vesszük, hogy e közhelyszerű állítás náluk a nyelvre vonatkoztatva nem volt egyértelmű, akkor elgondolkodtató. „A többnyelvűség érték, de szlovákul tudni nem jelent előnyt”.

Identitásuk tartalmának elszegényítését-elszegényedését jelentené, ha a nemzetiséget csupán többletnyelvismeretének legtöbbször kommunikatív értékén keresztül látnánk, értelmeznénk, mint ahogy közülük egyesek, jóllehet a megkérdezettek véleményében, akárcsak a nemzetiségkutatások hazai irodalmában, fel-felmerül: *érdemes-e* tanulni a nemzetiségnek a nyelvet? Van-e erre *motiváció*, származik-e belőle előny? Ilyen értelemben a német nemzetiség más helyzetben található, mint a szlovák, amelynek – úgy vélik – az utóbbi évek általános változásai még be is szűkítették nyelvének használhatóságát, alkalmazási területeit, míg a németé épp hogy kitágult, megerősödött. Nem szólva még más, az identitásra kiható tényezőkről, mint az anyanemzet presztízse, a kapcsolattartás típusa, erőssége, gyakorisága stb., amely súlyllyal esik latba, és amelynek tekintetében a két nemzetiség között az empirikus adataink szerint is lényeges eltérések vannak.

Ha igaz, hogy az elsőként tanult nyelv az anyanyelv, amelyhez érzelmileg is kötődik az egyén, amelyen álmodik, amelyen számol, akkor minden bizonnyal az is igaz, hogy az anyanyelvvél kapcsolatban soha nem merülhet fel annak kérdése, hogy „érdemes-e” megtanulni, tudni és beszélni. A *motiváció* mint olyan már csak a másodiknak tanult nyelv esetében bukkanhat fel, nem feltétlenül, de ha igen, akkor itt lehet legitimitása. A vizsgált települések lakosságának anyanyelve döntő többségben magyar volt, mint láttuk, ennek ismeretében válik érthetővé a felmerülő érvelés.

2. Visszatérve a nemzetiségi identitás tartalmára, ez a nyelvi készségek, bizonyos származástudat stb. mellett magába foglal egy ún. kognitív összetevőt is, a nemzetiség *történelmével, kultúrájával* kapcsolatos ismereteket, amelyekre tudatosan épülhet a hovatartozás érzése, s amely visszahat és erősíti-szilárdítja a nemzetiséghez tartozást. Ezen ismeretek megléte, szintje, mélysége, típusa tükrözheti a hovatartozás intenzitását, a nemzetiség iránti érdeklődés erősségét, saját nemzetiségük ismeretét-önismeretüket, mely a megmaradás egyik alapköve. Megkíséreltünk rávilágítani a nemzetiségi identitástudat e kognitív összetevőjére úgy, hogy „leteszteltük” néhány alapismeret meglétét a megkérdezettek információkészletében (műveltségállományában), saját nemzetiségük: 1. *történelmére*, 2. *anyanyelvük* jellegére, 3. *kulturális értékeire* vonatkozóan. Három, ide vonatkozó kérdésünk így szólt:

2.1. „Mit tud őseinek származásáról? Mindig éltek-e németek/szlovákok ezen a részen? Ha nem, akkor honnan jöttek és mikor?”

2.2. „Az ön által beszélt tájnyelv melyik nyelvterülethez, országrészhez kötődik, melyik nyelvhez »hasonlít«?”

	Vértessomlói németek	Tardosbányai szlovákok
A válaszok százalékaránya		
2.1. <i>Történelmük, betelepítésük</i>		
– pontos választ tud	70	23
– pontatlan választ ad	18	47
– nem tudja	12	30
Összesen	100	100
2.2. <i>Anyanyelvükről</i>		
– helyes választ ad	90	55
– pontatlant	–	39
– nem tudja	10	6
Összesen	100	100
2.3. <i>Híres alkotók, személyiségek</i>		
– többet említ	62	51
– egyet említ	11	16
– nem tud	27	33
Összesen	100	100

2.3. „Tudna-e mondani néhány híres német/szlovák író, művészt, zeneszerzőt, történelmi személyiséget?”

2.1. A megkérdezett vértessomlóiak közül csupán 12% nem tud erre a kérdésre válaszolni, ezek leginkább az idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerültek ki. Döntő hányad – 70% – viszonylagos pontossággal ismeri a választ: évszámokat, eredethelyszínt, történelmi körülményeket, részleteket sorolnak fel: „az 1770-es években a Fekete-erdőből jöttek”, „1734-ben gróf Esterházy körlevelére érkeztek az első telepesek”, „Bajorországból jöttek több száz éve”, „1735-ben jöttek ide Zsámbékon át a Schwarzwaldból, azóta itt élünk mint leszármazottak” stb. Érdekesen él többükben saját szűkebb családjuk, felmenőik konkrét története, sorsa, egyeseknél még tárgyi emlékek is. Ezek a válaszok, jóllehet némelyekből hiányzik a „honnan”, másokból a „mikor”, végső soron más nemzetiségek történelmi ismereteihez képest részletesnek mondhatók. 18% viszonylag pontatlan válaszokat ad, de ezek értékelésénél óvatosságra van szükség, ugyanis kérdésünkből a „mindig” szónak egyesek sajátos fogalmi értelmezést adtak, így válaszolván: „mindig éltek itt svábok, *amióta* betelepítették őket”.

A tardosbányai szlovákoknál nemzetiségük történelmére vonatkozó ismereteik sokkal hiányosabbak, mint a németek esetében, sőt, sokuknál teljességgel hiányoznak. 30% nem tudja a választ elemi szinten sem, 21% bizonytalan és pontatlan választ ad, 26% véli úgy, hogy „mindig éltek itt szlovákok” (ezt ugyanazzal az óvatossággal kezelnék, mint a németek hasonló válaszait).

Egyértelmű, hogy az iskolai végzettség itt is szerepet játszik, akárcsak a németeknél, de nem annyira meghatározó, hiszen a középfokú és a felsőfokú végzettségűeknek is csupán egyharmada tud választ a kérdésre. Itt talán a középkorúak legjobb aránya is csak egyharmadot jelent. (A nemzetiségi hovatartozás bemondása és az ismeretek megléte, szintje között itt sem észlelhető összefüggés.)

Ide kívánczik máris az a megállapítás, mely a három kérdés bármelyikéhez kapcsolódhat, hogy a szegényes vagy hiányzó ismeretek nem feltétlenül a közömbösséget jelzik, hanem az erre vonatkozó ismeretek forrásainak hiányát. Külön elemzés tárgya lehetne az iskolában közvetített nemzetiség-specifikus művelődéstartalmak jegyzése, a helytörténeti kutatások jelentősége, egy-egy tájház, múzeum, falukrónika, helybeli kiadvány jelentősége e tekintetben. Akárcsak a helybeli nemzetiség értelmiségének e téren jutó – elvállalt, betöltött vagy be nem töltött – szerepe. A megye más, nemzetiségi lakosságú településein szerzett tapasztala-

tunk azt igazolja, hogy ahol van lelkes, elhivatott kutatója a helyi nemzetiségi múltnak, mint például Tarjánban, Keszthelyen, és ahol az önkormányzat is minden támogatást megad ilyen tárgyú munkák kiadására, a lakosok érdeklődéssel kísérik múltjuk feltárását, mint ahogy *sajnálkoznak a helytörténeti írások elmaradása*, hiánya miatt más településeken.

2.2. Az „anyanyelv” (nemzetiség nyelve) jellegére vonatkozó ismereteik elemzése azt mutatja, hogy a német nemzetiség ugyanolyan tájékozott e kérdésben, mint őseik betelepítését illetően: szintén csak 10% a válaszolni nem tudók aránya, a fennmaradó 90% pedig nem csupán helyes, de egységes választ ad, és mélyebb ismeretekről is tanúságot tesznek. Az a 10%, aki nem tud válaszolni, elvéve valamennyi életkorcsoport tagjaiból áll össze, de valamivel többen vannak a 60 éven felüliek.

Ami a szlovák nemzetiségűek válaszait illeti, tájnyelvük jellegére vonatkozóan nem adnak sem olyan pontos, sem annyira egységes meghatározást, mint a németek a sváb nyelvről. Lényegében a „kinti” szlovák nyelvhez viszonyítva eltérően nyilatkoznak. Talán csupán egy árnyalat, de az is észlelhető, hogy míg a német megkérdezettek inkább az osztrák, bajor stb. nyelvhez való *hasonlóságot* emelik ki, a tardosbányaiak elég nagy része – 39% – inkább a *másságot*, különbözőségeit hangsúlyozza. Véleményeik megosztottak, a hasonlóság, illetve különbözőség négy fokozatát állapíthattuk meg: 21%-uk egyetért abban, hogy az itteni szlovák nyelv *ugyanaz*, mint a „kinti”. 34% szerint *nagyon hasonlít* ahhoz, de nem azonos. Másik 21% úgy véli, *hasonlít ugyan egy kicsit*, de sokban különböző, míg 18% szerint *egészen más*: „egyik a másikat nem érti meg”, „én tót nyelven beszélek”, „én tót vagyok, ők meg szlovákok”, „ez más”.

Azok, akik szerint a két nyelv azonos, így vélekednek: „csak annyi a különbség, hogy Szlovákiában sokkal gyorsabban beszélnek”. Mások véleménye így hangzik: „ez tájnyelv, és keverem a magyarral”, „az itteni nyelv „fele magyar-fele tót””.

A különbségek lényegét azok, akik e téren pontosítanak, a beszéd gyorsaságában, egyes hangzók hiányában, nyelvtani különbségekben látják. Többen megjegyzik a kevertnyelvűség fennállását: a magyar szavakat szlovákul ragozzák, egyeseket helyettesítenek magyar szavakkal. „Kb. Nyitraig megértjük a szlovákokat” – így vélekednek. „Én beszélem az irodalmi nyelvet is, hiszen ilyen iskolában végeztem, de az öregek a tótot beszélik.”

Azok, akik úgy vélik, hogy a két nyelv ugyanaz, egyformán reprezentáltak minden korcsoportban. Az a vélemény, hogy sokban különbözik a két nyelv, talán inkább a nagyon idősekre jellemző. (Szintén idős szlovák asszonyok magyarázták, egy másik Komárom-Esztergom megyei szlovákok lakta faluban, Pílisceven, kérdésünkre, hogy Szlovákiába látogatván, megértik-e az ottani nyelvet? – hogy „hogyne, hisz ők is magyarul beszélnek”.)

A kérdésre nem válaszolók aránya csupán 6% volt.

2.3. Kérésünknek, hogy soroljanak fel néhány híres német/szlovák író, művészt, zeneszerzőt, történelmi személyiséget, kulturális hagyományaik jeles alakját, a vértessomlói németek kb. háromnegyede tudott eleget tenni, sőt túltenni a minimumon is; 27% nem válaszolt, „nem jutott eszébe”, „gondolkozni kellene” vagy egyszerűen: „nem értünk rá ilyesmivel foglalkozni”. A többiek úgymondásból említettek egy-kettő-három-négy vagy még több nevet: négy vagy még több nevet tudott felsorolni 36%, hármat 16%, kettőt 10% és egyet 11%. Egyértelmű, hogy az iskolai végzettségnek is nagy szerepe volt az ismeretek birtoklásában, például a felsőfokú végzettségűek kivétel nélkül mind tudtak válaszolni, sőt legjellemzőbben a legtöbb nevet említették. A középfokú végzettségűek ismeretei is kiterjedtek. Életkor szerint a fiataloknál és középkorúaknál nincs lemaradás e tekintetben.

A felsorolt nevek többszempontú tartalomelemzése, tevékenységi-alkotói terület, továbbá időszak vagy ország szerinti csoportosítása érdekes tényeket tár fel a megkérdezettek műveltségállományáról. Először is, összesen 43 nevet említettek, 317-szer. Ezek nagy része zeneszerző (16 név), író, költő (15 név), politikus, történész (7), filozófus (3), képzőművész (2). A „német” jelzőt országtól és időtől függetlenül, egyetemesen vonatkoztatták: osztrák, svájci, németországi, mai magyarországi. Bár a klasszikus irodalomból kevesebb nevet említenek, mint a kortárs irodalomból, az említések nagy többsége erre a kevesebb névre vonatkozik. A kortárs irodalom alkotóit inkább a felsőfokú végzettségűek említik. A 43 említett névből 39 külföldi, 312 említéssel, és 4 név hazai német, 5 említéssel. Legtöbben *Goethe* nevét említik, következnek csökkenő sorrendben *Mozart*, *Bach*, *Heine*, *Beethoven*, *Schiller*, *Strauss* (így), *Wagner*, *Schubert*, *Brecht*, *Th. Mann*, *Haydn*, *Bismarck*, *Kohl* kancellár és így tovább.

A megkérdezett szlovákok hasonló, de valamivel magasabb aránya nem tudott egyetlen nevet sem felsorolni: 33% (a németeknél ez 27%). A többi 67% egy vagy több nevet említ,

legtöbben itt is négy vagy több nevet: 23%, hármat említ 11%, kettőt 17%, egyet 16%. Az információ jellemzőbb a magasabb képzettségűekre, a közép- és felsőfokú végzettségűek gyakrabban említenek több nevet, a 6–7 osztályt végzeteknél legtöbbjüknek nem jut eszébe egy sem. Életkor szerint a középkorúak tudtak a legtöbbet említeni.

A nevek tartalomelemzése itt is azt mutatja, hogy főleg az alpműveltség, a klasszikusok neve ismert, leginkább a zene és az irodalom területéről származnak, talán több a történelemből felbukkanó név, mint a németeknél, és a jelenkor politikusai közül is sokan szerepelnek. Észlelhető viszont, hogy nem tudnak, nem tesznek különbséget a szlovák és a cseh kultúra alakjai között. Legtöbben *Jánosik* nevét említik, utána következnek *Václav Hável*, *Dubček*, *Karel Capek*, *Dvořák*, *Karel Gott*, gyermekirodalom-szerzők stb.

Minden bizonnyal ezek a nemzetiségi közösségek inkább a hagyományos paraszti népi kultúra elemei révén kötődnek a nemzetiség műveltségéhez, de általános műveltségük egy első vizsgálatra a „magas” kultúra bizonyos fokú ismeretét is tükrözi.

Bár az adatok ismerete és elemzése lehetővé tenné, nem kívánunk általános következtéseket levonni, megfogalmazni, úgy érezzük, hogy ezek bemutatása érzékletesen tükrözi e két település nemzetiségi lakosságának – és nem feltétlenül e két nemzetiségét általában! – tudati jellemzőit, kötődéseit, azok típusát, mélységét.

Demeter Zayzon Mária

Cigányvajdák privilégiumai

A cigányság *Elő-Indiából* származásának eredetét elsőnek *Vályi István* dunaalmási református prédikátor fejtette meg. A leydeni egyetemen tanulva, három malabari (Malabar Elő-India Ny-i partvidéke) fiatal emberrel történő ismeretsége nyomán meggyőződött róla, hogy anyanyelvük hasonlít a magyar cigányokéhoz. Ekkor több mint ezer malabari szót feljegyzett jelentésükkel együtt. Az ifjaktól azt is megtudta, hogy hazájuk egyik tartománya *Cigania* nevet viseli. Itthon győri cigányok majdnem minden malabari szó értelmét megértették.¹

A cigányok hazájukból elszármazva a XV. században érkeztek Európába. Nálunk először *Zsigmond király* adott nekik átutazó menlevelet. A hatvani országgyűlés alkalmával 1525-ben cigányzenészeket fogadtak. Pest megyében Bagon 1546-ban Cigány Balázs egyetlen cigány családfő neve kerül összeírásra a török defterben.² A XVII. században, e megyében nevük néhol előfordul. 1688-ban kecskeméti cigány egy özvegyasszonytól már kifizetett tartozását követelte. 1703-ban a vármegye elrendelte a dómszékieknek a cigányok lovainak visszaadását, melyet erőszakosan elvett bizonyos Kis András.³

A török alól felszabadult területeken a cigányság szaporodásával növekedett a lopások száma. Ezek megfékezésére, a közülük kiválasztottak – vajdák – váltak hivatottá népük „regulálására”.

Vajda (vojvoda–hadvezér) címet viselte hajdan *Moldva és Havasalföld* hűbéres fejedelme, a lengyel királyságban tartományok főnöke, nálunk *Erdély* kormányzója, de a XVI–XVII. században a magyar végvárok gyalogságának kapitányát is fővajdának, a századok parancsnokait vajdának címezték. Ezt viselték népünk fiai között a kaszások, szőlőművesek, halászok „előmenői”, végül a cigányság kiválasztott vezetői. A cigányvajdák megbízatásukat, szabadsalomkiváltságukat az udvari kamarától vagy földesuruktól kapták. Első ilyen privilégiumot 1693-ban az udvari kamara adta:

„A legszentségesebb császári és királyi felség nevében a budai kamarai adminisztráció a jelen levéllel tudtul adja minden egyes bármily állapotú és anyagi helyzetű embernek, akiket

¹ *Pallas* nagy lexikon IV. k. 1893. 362. old. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái XIV. k. 1425. old. *Vályi István* 1756–1781-ig Dunaalmáson.

² *Káldy-Nagy Gyula*: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. 1977. 139. old.

³ *Borosy András*: Pest–Pilis–Solt vm. közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái III. k. 1985. 2303., V. k. 1987. 3233.

illet, hogy ezen sorok felmutatói: Berki István és Kolwar János a Fejér, Pest, Pilis, Solt, Heves és Nógrád vármegyékben, a Duna és a Tisza közt élő cigányok vajdáivá tetettek, és a jövőbeni jó rend megtartása a mondott cigányok közt megkívánta, hogy itt a különböző helyeken előket és a kóborlókat jó utasításokkal és fegyellemmel igazgassák, szigorúan meg is parancsolván nekik, hogy fejet hajtsanak. Így az említett kerületben élő minden egyes cigánynak ezen sorokkal elrendeltetik, hogy a fennebb említett mindkét kijelölt vajdának különbség és kivétel nélkül szigorú büntetés fenyegetése alatt teljes illendő engedelmességet tanúsítsanak és mutassanak, mindegyikük Öfelségének évenként egy forintot és ötven dénárt adózzanak, és ezen adót a fent említett vajdák egyikének – ki erre kettőjük közül ki lett jelölve – fizessék meg. Továbbá pedig a jelen sorokkal kinyilvánítatik, ha a mondott cigányok ellenében bármiféle vádat adnának elő akár zaklatásból akár kártételből kifolyólag, azt a többször említett vajdák előtt alkalmas kártérítés céljából előadni ne vonakodjanak, továbbá pedig engedjék meg, hogy segédekkel együtt bárhol utazzanak, tartózkodjanak, dolgaikat kedvük szerint háborítatlanul adják-vegyék.

Buda, 1694. május 26. császári adminisztrátor

Kun János Ignác⁴

Kolwar privilégiumát Pest vármegye jegyzője hirdette ki, ellene tiltakoztak a Koháry család, gr. Zichy István és PPS. vm. nevében, mert az jogaikat sérti. Következő évben Berki István privilégiuma ellen hasonlóan protestáltak.

A XVIII. század éveiben kapott kiváltságlevelét Mihály cigányvajda az Eszterházy család gesztési uradalmában. A földesúr ezt 1723-ban megújította.

„En Galánthai Groff Eszterházy Joseph adom tudtára mindeneknek az kiknek illik: hogy Gesztési Dominiumban és protection, (támogatásunk) alatt lévő Czigányok Vajdája Mihály vajda alázatos Instantiájával (kérelmével) hozzám folyamodván representalta (jelentette), hogy még az előtt alkalmas esztendőkkel Vajdaságra adott Levele el romolván és semmivé lévén, az alatta lévő Czigányságh Vajdaságát difficultalvan (kifogásolva) Szavát úgy mint ennek előtte nem akarják közönségesen fogadni, arra való nézve alázatosan instált (kért), hogy újabb Levelemmel az emlétet Vajdaságban eöttet megh erősíttem, kinekis alázatos representatioval (előterjesztéssel) való kéréseit, annyival is inkább (ti. teljesíti J. L.) hogy az emlétet Gesztessi Dominiumban lévő Czigányságh ennek utána is regula (rend) alatt tartassék, és a tolvajlásokkal, és lopásokkal Isten eő Sz. Feolsége meg ne sértessék az Embereknek is károk el távoztassák, Consideratioban (meggondolásba) vévén Instantiájának úgy annualtam (reá hajoltam) hogy nem csak az emlétet Mihályt, de holta után Ferencz és János Fiait is, ha arra elégségeseknek lenni ítélteni fognak, Vajdának declaramnom (kihirdetni) kívántam, ugyanis olyképpen hogy valamint az több Dominiuminkban úgy a Gesztessiben lévő Czigányságh is eöttet úgy mint az Magyar Vajda után magok nyájokbul való Vajdának ösmervén szavát fogadgya, és valamit az Dominiumbéli Tiszteinek parancsolattyából fog az alatta valóinak commitalni (meghagyni) és intimalni (tudtára adni) annak engedelmeskedni tartozzanak, ellenben eő is valamint hogy a büntelennek rövidséget bé mondássával nem vétet, de eő úgy az vétkesnek sem fogja tettét titkolni, hanem hogy az botránkozás és egyéb rosz cselekedetek az alatta valói között el távoztassanak, az ollyatin vétkest azonnal bé jelenteni vagy az Magyar Vajdának, az vagyis immediate (közvetítve) az Dominiumban lévő Feő Tiszteinknek tartozzék, s ugyan Tiszteink limitatioja (meghatározása) szerént az Uraságh Conventiáját (egyezését) mind a maga Czigányain, és mind pediglen az Vidéki Czigányokon ha a Dominiumban bé gyönnek, bé szedni obligatioja (kötelezése) léssen, mely circumstantiában (körülmények között) is ha valamellyik renitens (engedetlen) volna, az Faluk Birái is fognak tartozni nékie Assistentiával (segítségül) lenni, azért mind ezeknek nagyobb valóságára nézve adtam az emlétet Mihály Vajdának subscriptiommal (aláírással) és Pecsétetemmel is meg erősítet Levelemet.

Datum Igmand 3 8 br. 1723.
Groff Eszterhazy Joseph (L. S.)⁶

⁴ Magyar Országos Levéltár E 279. Buda, 1694. május 26. (199. 211. sz.)

⁵ Borosy i. m. III. k. 2694. old, 2695. old

⁶ OL P 197. Fasc. 61. No. 1. Eszterházy J. leveleskönyve. p. 152–155.

A gesztesi és semptei domínium mellé hamarosan, 1727-ben Eszterházy megvásárolja a tatai váruradalmat, melyben a zsidók, görög kereskedők védeltséget élveztek tetemes adózás ellenében. Mihály vajda privilégiuma is utal arra, hogy cigányok beköltözése az uradalomba elkötelezettséggel járt. A rájuk kivetett adó (census) 1747-ben, a harmadik negyedévi számadásban 31 forint, a hátralék azonban 22 ft. 50 dénár.⁷

Legtöbbször természetben kellett kötelezettségeiket leróni. *Balogh Ferenc* jószágkormányzó 1742-ben a tatai *Nagytó* vízének leengedése után a fűnek és sárnak lekaszására, mely leginkább a tisztásain és oldalain fölverte, mind a két város lakosságát kirendelte. Egyben jelenti a grófnak: „A vár Tója... ég, mind a két Dominiumbeli cigányságot ide parancsoltattam, hogy egynéhány ezer helyen meg gyűjtathassam átlalok.”⁸

Cigányok foglalkozása volt zenélés mellett a szegkóvácsolás. Ők készítették a hajóalmok bordáinak összefogására szolgáló kapcsokat, az iszkábát (fibulis ligva).⁹

Mihály vajda privilégiumának megújítása után két esztendővel *Grassalkovich* földesúr az uradalmában, Gödöllőn letelepedett cigányok vajdájává választotta *Bodor Pétert*. Felügyelete alatt 18 éven keresztül a legkisebb tolvajlás vagy más egyéb károk nem történtek. A vármegyében azonban megsaporodtak a tolvajlások. Bodor Péter ezért 1743-ban a vármegyéhez fordult kérésével. Ha őt vajdájává választják, fogadja, hogy az olyan rossz csavargó cigányokat kitisztítván vagy kézhez kerítvén, az alatta lévőket olyan rendben tartja, hogy ilyen nagy károk és lopások megszűnjenek. Kérését a vármegye teljesítette.¹⁰

Mária Terézia utasítására 1775-ben országos összeírás készült a cigányságról. A királynő rendelkezése nyomán megszüntették a vajdatisztséget, s a cigányokat a falusi bírák alá rendelték. *II. József* intézkedései is kevés sikerrel jártak, nem oldották meg a cigányság problémáit.

Jakus Lajos

A Rába-vidéki szlovének magyarországi szűkebb hazája Vasban

A magyar–osztrák–szlovén hármashatár közelében található a négyszáz méter magasságú Ezüst-hegy, a Stájer-Alpok keleti nyúlványa. Alacsony, lankás, dombokkal ékes környezetben, az Őrség nyugati csücskében, Vas megyében hét falucska önálló néprajzi tájat alkot, ez a magyarországi, a Rába-vidéki szlovének szűkebb hazája. Trianon után kilenc szlovén falu maradt Magyarországon, de azóta Apátistvánfalvával egyesült Balázsfalu: a mai Kétvölgy két neve kettő falucska jelentett. Jelenleg hét faluban (Rábatótfalu, Alsószölnök, Felsőszölnök, Szakonyfalu, Apátistvánfalu, Kétvölgy és Orfalu) élnek. A Rába-vidéki szlovének nyelvjárásban beszélnek. Ezt újságukban a Porabjében (Rába-vidékben) is meg akarják őrizni. Nem kívánják, hogy mindenki elsajátítsa a szlovén irodalmi nyelvet, de azzal is tisztában vannak, hogy egy nemzetiség és annak kultúrája nem maradhat pusztán a nyelvjárás szintjén. Nagyapáik nyelve nem elegendő a megváltozott világukba.

Ennek a tájnak – miként az egész Őrségnek – jellemzője a szeres település. A patak völgyek oldalán és a dombtetőkön álló házcsoportok – azaz szerek – beleolvadnak a dús növényzettel, s erdővel borított tájba. Házaik régen te fából épültek, L alakú alaprajzzal. Hosszabbik szárát lakóépületnek, a rövidebbiket gazdasági épületnek használták. A szlovének lakta vidék nemcsak tájképi, földrajzi, hanem folklórisztikai, történelmi és néprajzi jellegzetességekben is gazdag terület.

⁷ OL. P 212. Eszterházy tatai lt. Számadások 1747.

⁸ OL. P 197. Fasc. 105. No. 1. 1742. jún. 30.

⁹ Pestmegyei Levéltár, Váci Osztály, Vác város számadásai 1730–1731. Adószedői iratok 404/a–203. Pítl malom foltozására kétezer iszkába; Rationes Camerales Epp. Cittis Vacziens. 1752. Martii. 1800 Fibulis vulgo Iszkaba Navibus Cittis aplicabilis et reparatione a singl. Cent. per 5 d. Zingari = 90 d., 550 db. iszkába á 20 d. = 1 ft. 20 d.

¹⁰ Pest Megyei Hírlap 1990. dec. 1. *Hegedüs Zsuzsa*: A gödöllői vajda javaslata.

Éghajlata szubalpin, az évi 900 milliméteres csapadékmennyiség az országban a legnagyobbak közt van. Szinte sehol nincsen fedetlen terület, ahogy kilépünk a házból, máris füves helyre ér a lábunk. Kivételesen tiszta a vidék levegője.

A hazai szlovének közé, szép falvaikba Szentgotthárd felől érkezhünk. (A közelmúltban új határátkelőhelyek megnyitását hagyta jóvá a kormány. Köztük – örömkünkre – új átkelőt nyitnak a szlovén határ mentén Felsőszőlőnél is a gyalogos- és kerékpáros-forgalom számára.) Szentgotthárdon a magyar lakosság mellett élnek szlovének és német ajkúak is, a Rába-vidéki szlovéneknek ez a központja. Az 1983-ban megnyílt helytörténeti és nemzeti-ségi múzeum – az ún. Stájerházban – méltó módon mutatja be a szlovének letelepedését, népi kultúrájuk sajátosságait.

Amikor Szentgotthárdról a szlovének lakta vidékre indulunk Rábatótfalun át Felsőszőlőnk felé, a várost magunk után hagyva a kanyargós Rábán túltekintve – Trianon óta osztrák terület – tárul szemünk elé, a Gotthárd melletti Nagyfalú (Mogersdorf) közelében az egykori szentgotthárdi csata színhelye. Történelmi nevezetessége a törökök felett 1664-ben itt aratott nagy győzelem, amit azonban a szégyenteljes vasvári béke követett.

E nyugat-magyarországi községek határait az egymáshoz közelebb húzódó és a szomszédos falukétól messzebb lévő szerek jelölik ki. A táj egyik települése a festői környezetű Felsőszőlőnk, hazánk legnyugatibb fekvésű községe, melynek központja a régen is emeletes iskolaépület és az újabb Pável Ágoston Művelődési Ház, s a kisebb dombon álló impozáns római katolikus templom.

Magyarország délszláv nemzetiségei közül a Vas megyei szlovén etnikumban a felsőszőlőnői tizekasok már a XIII. században céhbe tömörültek. A szlovén falvakban még ma is dolgoznak kovácsok, kádárok, cipészek, asztalosok, molnárok és más mesteremberek. Ősztől tavaszig sok ügyes kezű ember farag szerszámokat, fon kosarat, kocsikast, vékát, szakajtót, székülölapot és egykor kópicot is. Az itt élő emberek nehezen nyílnak meg, de utána rendkívül barátságosak, őszinték, kedvesek. Szlovén–magyar ellentét sehol sem található. A két nép jó barátságának szilárd alapjait erősítette meg – századunk első felében – Illyés Gyula által a „két nép hű fia”-nak nevezett Pável Ágoston tanár, költő, tudós, múzeum- és könyvtáralapító. Életművével figyelmeztet, hogy megőrzendő és óvandó az itt élő szlovén emberek nyelve, kultúrája és szokáshagyománya.

Közösségszegény világunkban segíteni kell kitűnő közösségeiket; a példászerűen együttműködő embereket. A Magyarországon élő szlovéneknek, a Rába-vidéki szlovén falvaknak széles körű és gyümölcsöző kapcsolatai vannak a szomszédos Szlovéniával, az ott élő szlovénekkel. A Szlovéniában lévő falvak és szervezetek azért építik tovább e kapcsolatokat, mert hiszik, hogy ezzel segíthetik a Rába-vidéken élő szlovéneket.

Fő közlekedési útvonalainktól távol esik a magyarországi szlovének hazája. Szentgotthárdtól azonban jól kiépített műúton közelíthető meg menetrend szerint közlekedő autóbusszjáráttal Felsőszőlőnk, illetve a többi szlovén község.

E vidék alpesi jellegű, tiszta és jó levegőt, nyugalmat árasztó, változatos, erdős tájat kínál. Tavasszal, nyáron virágok sokasága ékesíti az erdei tisztásokat, a völgyeket és domboldalakat. Gazdag állatvilága vadászatra, de akár madármegfigyelésre is ideális. Az idegrendszeri és légzőszervi megbetegedésben szenvedők enyhülést, gyógyulást találnak. Az egészségesek kipihenik fáradalmaikat: a nagyobb páratartalmú, kissé hűvös, de portalan levegőjű vidéken. A természeti szépségeken túl érdemes ismerkedni az itt élő nép életével, hagyományaival, szlovén kultúrájával.

Dr. Domonkos János

Goethe azt írja, hogy aki nem ismer idegen nyelveket, az az anyanyelvét sem ismeri. Ez igaz. Csak tükörből pillanthatjuk meg arcunkat, s akkor tudjuk meg, kik vagyunk, ha látjuk, miben különbözünk másoktól. De aki már az anyanyelvét sem ismeri, az ember sem lehet. Nemzetközi ember nincsen. Az politikai fogalom, annak is ábrándos és korszak. Nemzetközi gyermek pedig olyan hóbort, mely csak ebben a felemás korszakban születhetett meg. Ha valaki hottentottának akarja nevelni gyermekét, az nevelje hottentottának. De nem kapkodhat jobbra és balra, mert akkor fiából még hottentotta sem lesz, nemhogy világpolgár. (*Kosztolányi Dezső: Pár szó a nyelvújítás-hoz, 1932.*)

A jász népfőiskolák történetéből

Jász-Nagykun-Szolnok megye művelődéstörténete nem lenne teljes a térségben működött népfőiskolák történetének feltárása nélkül. A magyar népfőiskola-mozgalom történetéről kapott általános áttekintés segítséget ad a megyében fellelhető néhány – s elsősorban jászsági – népfőiskola tanulmányozásához. A két világháború közötti népfőiskolai mozgalom helyzetéről a Boros Lajos által szerkesztett és 1944-ben megjelent elemző, értékelő összefoglalásból kapunk ismereteket.¹ A tanulmánykötetet azoknak az adatoknak a feldolgozásával készítették, amelyeket a belügyminiszteri körrendelet alapján kértek be valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjétől és a megyei városok polgármestereitől. A körrendelet megalkotásának elsődleges célja az volt, hogy a népfőiskolai mozgalom egyre nagyobb mértékű kiteljesedéséről átfogó képet kapjanak.

Ebből az országos kimutatásból megtudhatjuk, hogy 1922. és 1942. között megyénk területén Jászberényben és Karcagon szerveztek népfőiskolákat. (Az adatgyűjtés nem volt teljes, hiányzik belőle a mezőtúri és törökszentmiklósi protestáns népfőiskola.)² A korabeli helyi sajtóból az időpontok könnyen ismertté válnak.³ Így tudjuk, hogy az első jász népfőiskola megnyitására 50 évvel ezelőtt, 1942. január 8-án került sor a Jászberényi Tanítóképző Intézetben. A karcagi népfőiskola szintén 1942-ben nyílt meg, anyagi helyzetéből és szervezési nehézségeiből adódóan azonban csak rövid ideig tudott működni.

A Jász Hírlapban 1940-ben dr. Erdős István írása (Miért kellene a népfőiskolák?), majd 1941-ben az Ugar című kulturális folyóiratban Bognár Gyula írása (Miért van szükség a jászberényi népfőiskolára?) már jelezte a szervezés szándékát. Bognár Gyula – tanítóképző intézeti tanár – ékes szóval buzdítja a Jászság gazdaifjúságát tanulásra, a népfőiskolán való részvételre. „A Jászság tehetséges, jellemes gazdaifjúságának részt kell vennie a január hónapban meginduló jászberényi népfőiskolai tanfolyamon. Szélesebb látókörű, nagyobb tudású, öntudatosabb, vezetni és irányítani tudó magyar földműveseket akarnak itt nevelni. Jó eszű, tehetséges ifjainknak meg kell ismerni a magyarság nagy sorskérdéseit, meg kell győződnie az összetartás, az egyet akarás fontosságáról, (...) látniuk kell, hogy önzetlen, akarat erős emberekre van szüksége az országnak, s hogy jellem nélkül a legnagyobb tudás is értéktelen. Nagy szükség van a helyes magyar és a helyes paraszti öntudatra ébresztésre is. Ezért kell a falu vezető gazdáinak ismerniük a magyarság történetét, földjének mivoltát, természeti kincseit, s általában a magyarság helyzetét Európa népei között. Ezeknek az ismereteknek a birtokában másképpen látja majd a gazdaifjú faluja életét és problémáit.”⁴

Részben ez az érzelmekre is ható felhívás a magyarázata annak, hogy miért éppen a Jászságban szerveződött és valósult meg a 10 hetes népfőiskolai tanfolyam a vármegyében. Másrészt magyarázatot kapunk rá, ha a jász öntudat felől közelítjük a kérdést. A Jászság önálló közigazgatási egység volt évszázadokon keresztül. A korábbi kiváltságos állapot, illetve az önálló közigazgatás hatása nem múlt el nyomtalanul. A jász öntudat megmutatkozik a munkához való viszonyban, a munkával szerzett javak értékelésében, maga után vonva egy sor magatartásbeli sajátosságot, szokást és szimbólumrendszert.⁵ A munka erkölcsi kategória és értékmérő a jász közösségekben. Realizálódik ez a települések külső képében, gazdálkodásában, családi-rokoni kapcsolataiban, valamint a műveltség iránti igényében és a puritán életvitelében.

Az iskoláztatás lehetősége a jász ifjak számára ugyanolyan volt, mint az ország bármely részén. A kis- és középbirtokon való tanyás gazdálkodás az elemi iskolát végzett 12 éves fiúgyermekket csak kivételes esetben tudta nélkülözni. „A parasztság iskoláztatása, műveltségük gyarapítása a közoktatás velük szembeni mostohaasága, azaz a falusi népiskolai oktatás elhanyagoltsága miatt nem valósult meg a kívánt mértékben, s ez gátolta a kiscgazda osztályt önálló igényeinek érvényre juttatásában” – írja e kor jelentős szociálpolitikusa, Czettler Jenő, aki agrárszakértő is egyben.⁶

¹Boros Lajos: A magyar népfőiskola-mozgalom. Gödöllő, 1944.

²Kovács Bálint: A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig. Népfőiskola tegnap, ma, holnap. Szerk.: Harsányi István Bp., 1991. Püski-MNT 71–73. old.

³Ugar. 1942. jan. 10., Jász Hírlap Jászberény, 1942. jan. 10.

⁴Bognár Gyula: Miért van szükség a jászberényi népfőiskolára? Ugar 1941.

⁵Szabó László: Jászság. Bp., 1982. Gondolat

Az I. Jász Népfőiskola hallgatói és tanárai. Jászberény, 1942. március 14.

Az általános és mindenkire kötelező népoktatás és egységes tanterv a két világháború között csak részben valósult meg. Ennek egyrészt szociális, másrészt iskolaszervezeti okai vannak. A szociális okok a parasztság széles rétegeinek anyagi helyzetéből adódtak, míg az iskolaszervezeti okok között az iskolákat fenntartó testületek (állam, egyház, község, magánszemélyek) mindenkori anyagi helyzete volt meghatározó. Földes Ferenc felmérése szerint az 1930/31-es tanévben 844 paraszty gyermek járt gimnáziumba, ez a középiskolai tanulói fűtség 1,3%-a.⁷ Az elemi iskolából kikerülő parasztszármazású falusi fiatalok számára a művelődés, szórakozás lehetőségét az iskolán kívüli népművelési bizottságok által szervezett előadások, tanfolyamok jelentették a jól működő olvasóköri, gazdakörök kulturális egyesületek programjai mellett.⁸

A Jászság, Jászberény és a jász falvak kihasználva azt a szellemi légkört, amit a térségben élő értelmiség, a tanítóképző intézet és a középiskolák tudós tanárai, a jászság tollforgatói, művészei jelentettek, jelentős eredményeket értek el az iskolán kívüli népművelés területén.⁹ Ilyen előzmények után került sor az első jász népfőiskola megszervezésére. A szervezésben Vágó Elemér – gyakorlóiskolai tanár – személye meghatározó volt. Az 1941 őszi megkezdődött szervezésnek két útja volt: az Ugar című tolyóiratban megjelent felhívás az 1942 januárjában induló népfőiskolára, valamint az a körlevél, amelyben a jász falvak polgármestereitől várták azoknak a fiataloknak a népfőiskolára küldését, akikre visszatérésük után a faluvezetésben számítanak. Ugyanezt a felhívást megkapták a KALOT helyi vezetői is ugyancsak javaslattevő céllal. A felvétel a népiskola 6. osztályának elvégzéséhez, valamint a tandíj befizetésének vállalásához volt kötve. A felhívásra 50 fiatal jelentkezett, a tanfolyam tandíját azonban csak 32 fiatal tudta előteremteni. Mint adatközlőim elmondták, készpénz mellett természetbeni hozzájárulást is elfogadtak a szervezők. A tanfolyamra felvett hallgatók községenkénti megoszlása a következő volt:¹⁰ Jászberényből 10 fő, Jászapátiból 4 fő, Alattyanból 3 fő, Jászkisérről 2 fő; Jásztelekről 2 fő, Pusztamonostorról 2 fő, Jánoshidáról 2 fő, Jászfelsőszentgyörgyről 2 fő, Erkről 2 fő, Jászszentandrásról 1 fő, Jászárokszállásról 1 fő. A felvett hallgatók közül egynek gimnáziumi, kettőnek polgári iskolai végzettsége volt.

⁶Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között. Bp., 1973. Akadémiai, 48. old.

⁷Földes Ferenc válogatott művei. Összeáll. Simon Gyula. Bp., 1957. Tankönyvkiadó, 118. old.

⁸Kiskun József: Népfőiskolai tanfolyam Jászberényben. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye iskolán kívüli népművelésének története. Összeáll. Soós József. Szolnok 1943. 227–230. old.

⁹Ugyanott.

¹⁰Jász Hírlap 1942. január

A tanfolyam költségeihez a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint az ONCSA (Országos Nép- és Családvédelmi Alap) jelentős összeggel hozzájárult. Néhányan jelentős támogatást kaptak a tandíj kifizetéséhez a népfőiskolai tanulmányi alapból.

A népfőiskolai tanfolyam *tananyagának* összeállításánál az előadók figyelembe vették az ország különböző népfőiskoláin kialakult képzési gyakorlatot, s így gazdag ismeretanyag átadására készültek fel. *Célként* az érzelem, értelem és akarat harmonikus nevelése által az egészséges jellem kialakítását fogalmazták meg. Ennek elérése érdekében a nemzeti alapon nyugvó általános műveltség megteremtéséhez a nép nyelvét, irodalmát, történelmét, természeti viszonyait, kedélyállapotát, közigazgatási, jogalkotási, törvényességi kérdések megvitatását, mezőgazdasági, gazdálkodási ismeretek gyakorlati átadását valósították meg 10 héten keresztül. Tudatosan vállalták a faluvezetők képzését. Nagy hangsúlyt fektettek az előadók a tájégség természeti adottságának és a rajta élő nép múltjának és jelenének megismertetésére, s ezáltal az érzelmi kötődés megalapozására.

Az előadók a tanítóképző intézet, a mezőgazdasági szakiskola tanárai voltak valamint a város polgármestere, ügyvéde és a kórházi főorvos, továbbá a református, a katolikus lelkész és a prelátnak. A népfőiskolai tanfolyamok esetében meghatározó a nevelő személye. Ezen azt a személyt kell érteni, aki az egész szorgalmi időszak alatt együtt lakik a hallgatókkal, így ez esetben Vágó Elemér gyak. isk. tanár, illetve Berzátzy László tanítóképző intézeti tanár.¹¹

Napirendjük a következő volt: Ébresztő reggel 6 órakor, 8–12-ig az előadóteremben való munkálkodás (különböző foglalkozások), 12–13 óra között egyéni felkészülés, könyv- és folyóiratolvasás, konzultáció, beszélgetés. 13 órakor ebéd, majd 15 óráig szabad foglalkozás, 15–17 óráig közös foglalkozás, után 17–19 óra között fakultatív programok, testnevelés, énekpar, zenei program, valamint a másnapi foglalkozásra való felkészülés szerepelt. Vacsora után a napi események összefoglalása, kiértékelése, valamint filmvetítés, műkedvelő előadások, irodalmi rendezvények szerepeltek programként.

Az előadók általában olyan módszereket használtak, amelyek során a hallgatókat is bevonhatták a tanításba, erre a *társalgás, a beszélgetés* volt a legmegfelelőbb. Közölni csak a feltétlenül szükségeseket közölték, ami az érdeklődés felkeltéséhez kiindulópont, s a beszélgetés elindítója lehet. A beszélgetés közelebb hozza egymáshoz az előadót és a hallgatót, hamarabb kifejlődik a bizalom, amely nagyon fontos a népfőiskolai nevelésben. Ennek a módszernek az alkalmazása nagy hatással volt a hallgatókra, hiszen a tekintélytisztelő, zárt családi körben felnőtt fiatalok számára az előadók részéről megnyilvánuló közvetlenség, sok esetben partnerség addig elképzelhetetlen volt.

Pedagógiai módszerként alkalmazták a *munkáltatást*, a különböző készségek fejlesztését. Az önálló felkészülésről közösség előtt szabadelőadás formájában adtak számot egy-egy foglalkozáson. A faluvezető-képzéshez hozzátartozott a megszerzett elméleti ismeretek gyakorlatban való alkalmazásának ellenőrzése. A közösség előtti felszólalást, szereplést, véleménynyilvánítást különböző személyre szóló feladatokkal gyakorolták.

A jellemképzés, személyiségfejlesztés nagyon sokat jelentett a hallgatók számára. A 10 hetes intenzív személyiségfejlesztő, közösségi életre felkészítő népfőiskolai kurzus színvonalas programjával, az előadók közvetlenségével az általános műveltség és a gazdasági ismeretek helyes arányával elérte a kitűzött célt: érzelem, értelem és akarat harmonikus nevelése által sikerült a jellemnevelés, a népfőiskolai tanfolyam 1942. március 14-én eredményesen zárult.

A záróvizsgán valamennyien szabadelőadás formájában adtak számot a tanultakról, s a jelenlévő neves közéleti személyekből, hozzátartozókból méltán váltottak ki ezáltal elismerő szavakat. A nyilvánosság előtt bátran szereplő fiatalok beszámolóiból a felelősséggel szóló, érett gondolkodású leendő faluvezetők képe rajzolódott ki, olyan fiataloké – mint Kiskun József írja –, „akik átéreztek, hogy a magyar falu vezetője csak olyan ember lehet, aki tudásban erősebb a többinél, akinek lelke nemesebb érzelmekkel telítődött és akiben él a jóra való hajlam”.¹²

Turóczyiné dr. Veszteg Rozália

¹¹Kiskun József i. m.

¹²Ugyanott.

ÉVFORDULÓK

A 200 éves csurgói „oskola”

Csurgónak mély, középkor-gyökérzetű történelme van, ahogy Korniss Gyula mondaná: *vestigia terrent*. 799 esztendő telt el III. Béla megerősítő oklevelétől, 775 év Szent János lovag rendházának a felépítésétől, 728 év a hiteles helyéig, 587 év Zsigmond oklevelé óta, amelyben Csurgóra kiterjesztette a segesi mezővárosi kiváltságokat és 200 éve az „oskola” alapításának. A település nevének etimológiája – a 800 éves középkortól a 200 éves „oskoláig”: a kultúra, a művelődés, az iskola eszméjének a „csorgására” utal.

A magyar művelődéstörténészek tudják, hogy templom és iskola jelenléte egy településen mindig magasabb rendű kultúrának és művelődésnek volt a teremtője. Ezért volt Csurgó mezővárosa is valóban a *magyar nyelv és műveltség evődje, a magyar nyelv őre Kanizsától Pécsig*, a magyar „Wacht am Rhein”, amelyért a Belsősomogyi Református Egyházmegye harcolt 1882-ben, annak hetedik és nyolcadik osztályáért. A mezőváros a *magyar Fieme drávai kulcsa*, áttörhetetlen táborhelye volt, a magyar nyelv és közművelődés ör- és tűzhelye: a tudomány és a szellem élő vizének a csorgatója.

Mohács előtt 34 portával volt lakott hely, csaknem ennyi volt a háztartása a hódoltság után is a XVIII. század elején. 500–600 lakossal vészelté át a törököt. II. József idején, amikor iskoláját alapították, már 877 volt a lakossága. Mezővárosi népessége a szabadságharc után már igen jeles szám: 2179.

Régi városrészében voltak a vörös barátok, keresztések, a rhodosziak, a máltaiak és a templáriusok lovagrendjei. Új városrészében pedig a jeles oskola, amelyet a halhatatlan Festetics György nagy lélekkel alapított, s amelyben Csokonai után kiváló tanárok tanítottak, s jól felkészülve küldték tanítványaikat a pápai és a debreceni főiskolákra.

Aki a Dunántúlt kettévágja a Balatonon keresztül Észak- és Dél-Dunántúlra, az Dél-Dunántúl *hátrányos* művelődési helyzetét olvashatja le a dunántúli kulturális lejtőről az órajárással megegyező irányban. Igaz, szabad királyi városa is csak egy volt (Pécs) a hódoltság után, Észak-Dunántúlnak pedig kilenc. 1766-ban csak két középiskolája volt és egyetlen püspöki szemináriuma. Észak-Dunántúlon ugyanakkor 12 középiskola, egy akadémia, öt püspöki szeminárium és egy protestáns főiskola működött.

Míg Észak-Dunántúlon az 1787-es népesedés számait figyelembe véve 83 000 lakos jutott egy középiskolára, addig Dél-Dunántúlon 236 000. Észak-Dunántúlon már 35 kilométeres távolságban lehetett középiskolát találni, Dél-Dunántúlon csak 84 kilométeres körzetben.

A hódoltság pusztításának a következményei voltak mindezek, ahogy az írni tudás adatai is kedvezőbbek voltak az észak-dunántúli víz mentében és a fő közlekedési utak mentén, mint Dél-Dunántúl zárt, apró falvaiban. Azt az adatot is ideírhatjuk, hogy míg Dél-Dunántúl 1339 aprófalvas településén 392 lelkész és 536 tanító működött, addig Észak-Dunántúl 1354 településén 580 lelkész és 896 tanító.

Melyek voltak e régióban az iskolateremtő tényezők? (1) Az egyházak, (2) a földesurak és (3) a polgárság.

A XVIII. század utolsó évtizedéig ebben a térségben már csak Somogyban és Tolnában *nem volt középiskola*. Somogy pedig a diétára menő követei tarsolyába mindig beletette a középiskola hiányát, hangosan mondta, hogy Zalának ugyanakkor már két középiskolája is van: Kanizsán és Keszthelyen. E követek még a segesi, hajdani gimnáziumi alapítványt – Mária Terézia idejéből – sem tudták visszazerezni.

Somogy birtokos nemessége lehetett volna középiskola-alapító tényező. Nemcsak Kaposváron, hanem Csurgón is. Először azonban „középiskola-importtal” kísérleteztek. Tárgyaltak a Festetics Pál alapította keszthelyi gimnázium Eszterházy Miklós által Kaposvárra, Czindery Rókus által pedig Nagyatádra szándékolt telepítéséről.

A század utolsó évtizedében azonban Csurgón jött létre az első középiskola a művelt és

¹Elhangzott 1992. május 15-én Csurgón. (Szerk)

áldozatkész földesúr és inspirátor jószágkormányzó: Nagyváthy János kezdeményezésére, és a fenntartás szervezeti gondjait magára vállaló Belsősomogyi Református Egyházmegye gyámkodásával. Az alapítólevél 1794-es volt. A nyilvánossági jog esztendeje: 1798. Négy év volt ez az intervallum, Kaposváron pedig 1806–1812 között hat év. Ez volt az „első iskola” a megyében, a közművelődés egyetlen örtornya, ha a török hódoltság alatti reformáció intézményét nem számítjuk ide. A későbbi Eötvös-féle tanítóképzés egyik fellegvárában, ahol 1846-ban már önképzést végző képzőtársulat működött: *Csokonai-körnek* keresztelte el Baksay Sándor.

A két Ratio örökébe lépő „harmadikban”: Thun Leo Entwurfjában, 1851. szeptember 16-án a csurgói iskolától is elvonták a nyilvánossági jogot, tanulóit Sopronba kellett vinni érettségire, állami érvényű bizonyítványt nem adhatott ki, sőt a gimnázium elnevezést sem használhatta. Ekkor a csurgói iskola az Entwurffal szembeni passzivitását és kivárását úgy gondolta megoldani, hogy a gimnázium elé *előkészítő* népiskolai osztályt kapcsol, a 6 osztályra való bővítést pedig a tanítóképzés szolgálatába akarták állítani. A kísérletet 1854/55-ben meg is indították. A hivatalos iskolakormányzat azonban súlyos hiányosságokat vélt felfedezni a tervezeten, s főként nem tartották összeegyeztethetőnek a gimnázium és a tanítóképző – valóban – össze nem keverhető nevelési céljait és eszközeit. E Csurgón uralkodó fogalomzavar megszűnésének a gimnázium tanárai nagyon örültek. Ekkor vette Sarkady Károly inspektor kezébe a gimnázium sorsát, miután Sterne Ferdinand nem engedte az Entwurft végre nem hajtó diákjait érettségi vizsgára bocsátani. Sarkady ekkor szerezte meg az Entwurf *egyetlen* példányát. Addig nem is olvasta. Hazajöve áttanulmányozta. Sternének azt tanácsolták Csurgónak, hogy újabb 3 oktatóval *algimnáziumként* működjenek tovább és alkossanak új szervezeti szabályzatot. 1857/58-ban már át is tértek a négyosztályos algimnáziumra, 1861-ben pedig az ötödik és a hatodik osztályosra, míg 1882-ben a hetedik és a nyolcadik osztályosra.

Csurgón Sarkady Károly, Kaposváron pedig Somsich Pál buzgólkodott a legtöbbet a kisgimnázium felnőtt voltaért. Itt is Eötvös segített, közbenjárására 1868-ban visszakapta a segédségi gimnázium számára utalt 600 forint segélyt. Hatosztályosra bővült a kaposvári gimnázium is, és az 1869/70-es tanévben államosították. 1884-ben pedig – két évvel később Csurgónál – nyolcosztályú főgimnáziummá lépett elő. Az engedélyt Kaposvárnak már nem Eötvös, hanem Trefort Ágoston adta.

Csurgó csak egy század múltán emelte fel szavát az egyházmegye támogatásával a nemzeti nyelv és közművelődés érdekében nyolcosztályú gimnáziumáért.

Az „iskola” az Entwurf által kisgimnáziummá degradált éveiben ösztönösen a népiskola éa a tanítóképzés felé fordult. Ez a tény a népiskolai törvény és a hazai népművelési eszmék meghirdetésének éveiben Eötvös József már megvalósította: tanítóképezde nyitotta meg kapuit Bárány Ignác igazgatásával. Az új intézmény az 1930-as évek elejéig működött Somogyban. Ez is tágitotta Csurgó művelődéstörténeti súlyát, integrálva benne a nemzeti művelődés humán és népiskolai szakoktatási elemeit. Csurgón tehát nemcsak a középfokú iskola vetette meg az alapjait, hanem a tanítóképzés is egy század múltán.

Mit tud a történezs laudációként tézisekbe sűríteni a merész álmok iskolájáról? Mindenekelőtt az iskola „*lámpás szép fejeinek*” névsorából a *fundamentumrakók* neveit: Nagyváthy Jánosét, Sárközy Istvánét, Sarkady Károlyét és Matolcsy Sándorét, a művelt és tudós tanárok sorából pedig Csokonai, Császári Lósi Pál, Csépan János, Csomasz Tóth Kálmán, Bódy Ferenc, Écsy Odón István, Macskássy Attila, Nyiri Antal, Boros Dezső, Pókos Ferenc – és még sokan mások – neveit, hozzájuk téve a legfrissebb „*historia domus*”-szerző nevét: Horváth Józsefét is. De garmadával tudnám azokét is említeni, akik máris országos névre tettek szert a hajdani diákok soraiból.

Hogyan vált az álmok iskolájává, somogyi panteonná ez a művelődéstörténeti fellegvár? Az iskolával, a könyvtárral és a kollégiummal. A nagynevű alapítók és a nagynevű tanárok és mecénása tettek azzá a hagyományápolás, a tehetségmentés útján. A külföldi tanulmányutak szervezésével emelkedett egyre magasabbra, még angol nyelvű diáklapot is szerkesztettek falai között. Miközben a művelődéstörténetnek igen nagy szolgálatot tett a Belsősomogyi Református Egyházmegye könyvtára és levéltára megőrzésével és gondozásával. Az előbbi falai között maradt és méltó módon – megújítva – őrizte azt, az utóbbi pedig a pápai református gyűjtemény gondozásában várja rendezését és kutathatóságát.

A megyehatárokat ignoráló térségi kutatások szükségességét hirdető művelődéstörténezszek világosan látják, hogy Dél-Dunántúl kulturális lejtőjén helyet foglaló Csurgó középfokú oktatásának és közművelődésének súlyával a magyar nyelv és közművelődés egyik őrhelyévé vált 200 éves múltja alatt. Művelődéstörténeti útját pedig együtt tette meg a régióban Kanizsával, Keszthellyel, Kaposvárral és Péccsel.

Dr. Kanyar József

SORSKÉRDÉSEK

A nemzeti örökségről

Az UNESCO közgyűlése 1972-ben határozatot hozott a világ kulturális (és természeti) örökségének védelméről. Lényege abból a felismerésből fakad, hogy a földkerekség legfontosabb kulturális emlékei (s éppígy a természetiek) nemcsak egy hely, nemcsak egy nép vagy nemzet örökségét képezik, identitását fejezik ki, hanem az egész emberiséget. Ha Velence vagy a gizehi piramisegyüttes kárt szenvedne, ne adj' Isten elpusztulna, nemcsak a lagúnaváros és Kairó, Olaszország meg Egyiptom lenne ezáltal szegényebb, de a világ minden embere, az egyetemes emberiség. A világörökség egyezményéhez azóta az államok túlnyomó többsége csatlakozott (Magyarország 1985-ben), az ekként nyilvántartott emlékek, együttesek, természeti értékek száma idén már 336.

Az UNESCO e fontos és oly hamar népszerűvé vált akciója járhatott az építészeti örökség azon szerelmeseinek és féltőinek fejében, akik 1989 augusztusában útjára indították Magyarországon a nemzeti örökség védelmének mozgalmát. A kezdeményezés Szekszárdon történt az ott folyó Országos Honismereti Akadémián, közvetlen elindítója Ghyczy Tamás népművelő volt. A dolog aktualitását az adta, hogy az akkor folyó társadalmi átalakulás közepette megnőtt annak a veszélye, hogy egyesek csak gazdasági értéket, csak profitszerzési lehetőséget látnak a műemlékekben, nem gondolva azok kulturális, tudatot formáló és kifejező fontosságára, arra, hogy azok identitást is kifejeznek, nem csak hasznosságot. Ez idő tájt kezdődött az a máig is alig csituló demagógia, ami a budai vártól Fertődig mindent eladott volna bárkinek, aki azért dollárt vagy márkát kínál. A honismeret Szekszárdon összejött művelői abból indultak ki, hogy az ország építészeti örökségének védelmében mind jobban mozgósítani kell a társadalmat a hivatásos műemlékvédelem támogatásában, de míg helyi szinten erre nagyrészt alkalmasak (s főleg léteznek) a város- és községvédő egyesületek, nincs olyan társadalmi szervezet vagy bizottság, amelyik országos átlátással tenné ugyanezt a legfontosabb nemzeti jelentőségű műemlékek esetében. Azokéban, amelyek a magyarság, a nemzet identitásának kifejezői, s éppen ezért különös gondosságot, körültekintést igényelnek.

Mindezen megfontolásból született az az elhatározás, hogy létre kell hozni egy olyan, pártoktól független és nem államilag irányított bizottságot, amelyik társadalmi ráhatással a nemzet szellemi tulajdonaként védi az ország legfontosabb műemlékeit és együtteseit. Együttműködik a professzionális műemléki szervezetekkel, a helyi önkormányzatokkal (akkor még tanácsokkal), segíti azok munkáját, de természeténél fogva hatósági feladatokat nem lát el, arra nem jogosult. Éppen így pénzeket se oszt, hiszen azzal nem is rendelkezik. Így hívták létre a Nemzeti Örökség Bizottságát.

Az akkori elhatározásoknak megfelelően a NÖB-nek 67 tagja van. Ebből 33-at az építészeti jellegű nemzeti örökségben érdekelt társadalmi szervezetek, tanintézetek, továbbá az egyházak, a műemléki felügyelőségek delegáltak, további 33-at pedig a bizottság ügyvezető elnöke kért fel egyéni érdemeik, hozzáértésük, a nemzeti örökség iránti elkötelezettségük alapján. A bizottság 67. tagja maga az ügyvezető elnök. Rendkívüli megtiszteltetésnek tartom, hogy e fontos társadalmi feladatra engem kértek föl. Mindennek megfelelően a NÖB tagjainak többsége országosan ismert kiváló szakember, s nagy öröm, hogy a bizottságban való tevékenységet egyes tagok azután is vállalták, hogy az 1990-es választásokat követően magas állami tisztség viselői lettek. Ma is tagja a NÖB-nek az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnökhelyettese, egy miniszter és egy politikai államtitkár. Tagjaink között számos akadémikus van, Kossuth- és Ybl-díjasok, kitűnő írók és újságírók. Nem 67 műemlékvédő tehát, hanem 67 olyan ember, aki legyen bár történész, jogász, pap vagy építész, kulturáltságánál, elkötelezettségénél, magas fokú magyar identitástudatánál fogva hajlandó társadalmi tevékenységet végezni a nemzeti örökség védelmében.

Már az 1989 novemberi alakuló ülésen szembe kellett néznünk azzal a lényegi kérdéssel, hogy mi is a nemzeti örökség valójában? Csak az építészeti örökség vagy más tárgyi örökség is, netán még a szellemiek is? Szívneműs vita után a bizottság magaévá tette azt a véleményt, hogy egyelőre tekintünk az UNESCO-világörökség egyezményi analógiájához magunkat. Ahogy az is csak az épített értékekkel foglalkozik és nem tekinti világörökségnek se a Mona Lisát, se a IX. szimfóniát, úgy mi is elégedjünk meg a műemlékek és műemléki együttesek társadalmi védelmével, s ha ezt a feladatot elvégeztük már, akkor gondolkodjunk csak azon, van-e kompetenciánk és elégséges szellemi kapacitásunk ide érteni a Szent Koronát vagy a Nemzeti dalt. Egyetértettünk viszont abban is, hogy a magyarság nemzeti örökségét két szempontból is tágabban kell értelmezni: egyrészt úgy, hogy abba beletartozik az itt élő vagy valaha is élt népek és nemzetiségek kulturális öröksége; másrészt úgy, hogy a magyar nemzeti örökség határa nem az államhatár, hanem része annak Kolozsvár vagy Csütörtökhely építészeti öröksége éppen úgy, mint Kossuth turini vagy Rákóczi rodostói háza.

A NÖB tevékenysége kettős: egyrészt feladatának tekinti a nemzeti örökség tárgyát képező műemlékek és együttesek kiválasztását és társadalmi védettség alá helyezését; másrészt azt, hogy ezt a védettséget a maga társadalmi eszközeivel, tekintélyével elősegíti. A bizottság tudatosan épít erre a tekintélyre, ezért is mondja ki munka- és ügyrendje: „A bizottság valamennyi tagja vesse latba személyes tekintélyét, az általa képviselt intézmények súlyát és találjon módot az események kedvező befolyásolására.” S minthogy a nemzeti örökség védelme elválaszthatatlan az építészeti örökség, a műemlékek védelme általános kérdéseitől, a szabályzat azt is rögzíti, hogy „A testület tüzze napirendjére mindazokat a kérdéseket, melyekben állásfoglalása hasznos lehet”. Az elmúlt időben a bizottság élt is ezzel a lehetőséggel, s mind egyénileg, mind testületileg fellépett a műemlékvédelem lényegét érintő fontos kérdésekben, s szerepe lehetett abban, hogy végül is helyes döntések születtek.

A tevékenység gerincét mindemellett egyelőre a nemzeti örökséggé nyilvánított emlékek és együttesek kiválasztása és a társadalmi védettség kinyilvánítása jelenti. Ot ülésen eddig 20 történeti városrész vagy nagyobb műemléki együttes és 71 egyedi műemlék vagy kisebb együttes került nemzeti örökséggé nyilvánításra. Ez utóbbiak egyrészt azok az egyedi emlékek, amelyek nemzeti örökség területén fekszenek, de önmagukban is olyan értékek, hogy fekvésüktől függetlenül is méltóak a nemzeti örökség rangjára. (Például: a budai várnegyed és a Duna két partjának látképe az UNESCO világöröksége részeként nyilvánvalóan nemzeti örökség is, de a Mátyás-templom vagy a Parlament ettől függetlenül, önmagában is az, hiszen sokkal értékesebb, mint mondjuk egy ház a Táncsics Mihály utcában vagy a Széchenyi rakparton.) Másrészt az egyedi emlékek közül a bizottság eddig a várakat, a romokat és a kastélyokat nézte át és nyilvánított közülük sokat nemzeti örökséggé. A sor a templomokkal, a középületekkel stb. fog folytatódni. Mikorra fejeződik be a nemzeti örökséggé nyilvánítás? A válasz nehéz. Ebben a tevékenységben mindenki társadalmi munkában vesz részt, ez különös gyorsaságot nem tesz lehetővé.

A nemzeti örökség részei eddig tehát a következők: Történeti városrészek és nagyobb műemléki együttesek: *Budapest*: Andrassy út, a budai várnegyed és a Duna-partok, a Wekerle-telep; *Eger*: belváros; *Esztergom*: várhegyi együttes; *Győr*: belváros; *Hollókő*: az ófalú a várral; *Kecskemét*: Fő téri együttes; *Köszeg*: belváros; *Magyarpolány*: a fő utca a kálváriával; *Pécs*: belváros; *Sopron*: belváros; *Sümeg*: a vár a ferences templommal és a püspöki palotával; *Szalafő*: Pityerszer; *Székesfehérvár*: belváros; *Szentendre*: belváros; *Szigliget*: az ófalú a várral; *Tata*: a várkastély és az Esterházy-kastély együttese; *Vác*: városközpont; *Veszprém*: váregyüttes;

Egyedi emlékek és kisebb együttesek:

Boldogkő vára; *Budapest*: Aquincum: a római város romjai, belvárosi plébániatemplom, a Lánchíd az alagúttal, Margit-sziget, domonkos romok, Magyar Állami Operaház, a Mária Magdolna-templom maradványai, Mátyás-templom és Halászbástya, Óbuda, katonai amfiteátrum, Óbuda, római katonai tábor közföldjének romjai, Országház, volt királyi palota, Nagytétény, Szász-Rudnyánszky-kastély; *Csesznek vára*; *Dömös*: prépostsági romok; *Drégely*: vár; *Edelény*: l'Huillier-kastély; *Eger*: minaret, vár; *Egervár*: várkastély; *Fertőd*: Esterházy-kastély; *Fót*: Károlyi-kastély; *Füzér*: vár; *Gödöllő*: Grassalkovich-kastély; *Gönc*: pálos kolostor- és templomrom; *Gyula*: vár; *Hatvan*: Grassalkovich-kastély; *Hédervár*: Khuen-Hédervári-kastély; *Jánosbánya*: Erdődy-Choron-kastély; *Keszthely*: Festetics-kastély; *Kisnána*: vár; *Kisvárd*: vár; *Körmend*: Batthyány-kastély; *Köszeg*: Jurisich-vár; *Martonvásár*: Brunswick-kastély; *Miskolc-Diósgyőr*: vár; *Nagyecenk*: Széchenyi-kastély; *Nagyvázsony*: pálos kolostor- és templomrom, Kinizsi-vár; *Noszvaj*: de la Motte-kastély; *Ónód*: vár; *Opusztaszer*: nemzeti emlékpark; *Oroszlány*: kamalduli remetesség; *Ozora*: Ozorai Pipo vára; *Pácim*: Mágóchy-kastély; *Pécs*: Jakováli Hasszán-dzsámi, ókeresztény sirkamrák, püspökvár és székesegyház; *Pécsvárad*: vár; *Ráckeve*: Savoyai-kastély; *Sárospatak*: Rákóczi-várkastély; *Sárvár*: Nádasdy-várkastély; *Siklós*: várkastély; *Simontornya*: várkastély; *Somogyvár*: bencés apátság romjai; *Sirok*: vár; *Sopron*: bencés templom,

ó-zsinagóga; Szabolcs: földvár; Székesfehérvár: középkori romkert; Szerencs: Rákóczi-várkastély; Szigetvár: vár; Szombathely: Iseum; Tác: Gorsium; Várpalota: Thury-vár; Vértesszentkereszt: bencés kolostor- és templomrom; Veszprémfajs-Balácapuszta: római villa maradványai; Visegrád: királyi palota maradványai; Zalavár: rommaradványok; Zsámbék: premontrei templomrom.

A nemzeti örökséggé nyilvánításakor – mint a listából is megállapítható – a bizottság igyekezett komplex szemlélettel dönteni: az építészeti-esztétikai értékek mellett a tudatiakat is lényegiként figyelembe venni. Így kerülhetett a jegyzékbe több, építészetileg kevésbé fontos emlék, amelyek azonban a magyarság identitástudata szempontjából különösen fontosak. Így a drégelyi várrom vagy a somogyvári bencés apátság maradványai.

Mint arról már többször volt szó, a nemzeti örökséggé való nyilvánítás egyelőre nem jelent hatósági védettséget, csak társadalmi. Azért egyelőre, mert a készülő új műemléki törvény a tervek szerint már tartalmazni fogja ezt a védettségi kategóriát. Ha a tervezet valóra válik, a társadalmi védettség hivatalossá minősül. Addig a NÖB azt szorgalmazza, hogy a műemléki hatóság a nemzeti örökséggé nyilvánított együtteseket és emlékeket részesítse a legmagasabb fokú műemléki védelemben, ha az eddig még nincs így. Ennek megfelelően folyik pl. a budapesti Wekerle-telep műemléki jelentőségű területté való nyilvánítása.

A NÖB folyamatosan értesíti a nemzeti örökséggé nyilvánítás tényéről a műemlékek tulajdonosait, s a területileg illetékes önkormányzatokat. Bár a díszes oklevélhez csatolt mellékletből és magyarázatból világosan kiderül, hogy a NÖB-nek nincs hatósági jogköre s a védelem társadalmi jellegű, félreértések néha adódnak. De nem ez a jellemző, hanem az, hogy az önkormányzatok örülnek ennek a társadalmi védettségnek, azt segítségnek tekintik, s a nemzeti örökséggé nyilvánítást érvként használják föl ahhoz, hogy az értékes emlék fenntartásához minél inkább meg tudják szerezni a szükséges eszközöket. A bizottság számos erről tanúskodó levéllel rendelkezik, még olyanokkal is, amelyekben javaslatot tesznek a nemzeti örökséggé való nyilvánításra. Mindezek ellenére voltak, akik – ki tudja milyen érdekből – kétségbe vonták a NÖB legitimitását és megkérdőjelezték létjogosultságát. Csattanós választ adott erre a Honismereti Szövetség, amely sajátjának ismerte el a bizottságot és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal is, melynek új elnöke hitet tett a NÖB szükségessége és legitimitása mellett.

Az, hogy a nemzeti örökség sorsa hogyan alakul a jövőben, még bizonytalan. Jó okkal remélhető, hogy a nem távoli jövőben a Parlament szentesíti a nemzeti örökség fogalmát, s nem kétséges, hogy mindazok a történeti együttesek és műemlékek, amelyeket a NÖB azzá nyilvánított, elnyerik a tényleges védelmet. Jut-e pénz a helyreállításukra, a folyamatos jó karban tartásukra, arra, hogy csak méltó rendeltetést szolgáljanak? Válaszolni erre ma se a szerző, se a Nemzeti Örökség Bizottsága nem tud, mint ahogy arra se, hogy sikerül-e tulajdonviszonyaikat úgy biztosítani, hogy az méltó legyen vagy maradjon magához az örökséghez. A megnyugtató válaszhoz ismerni kellene a holnap és holnapután gazdasági lehetőségeit, de azt is, hogy a műemléki törvény mellett milyen egyéb törvények és jogszabályok születnek a privatizáció és reprivatizáció kérdésében. A NÖB mindenesetre azon van, hogy ezekre a kérdésekre kedvező válasz adassék.

Román András

A nemzeti örökség fogalma – a nemzeti örökséggé nyilvánítás szempontjai

Elfogadta a Nemzeti Örökség Bizottságának 1989. november 28-i alakuló ülése

1. a) Nemzeti örökség a hazánk történeti múltjának jellegzetes, pótolhatatlan, és építészeti, történeti, régészeti, képző-, ipar- vagy kertművészeti, néprajzi vagy műszaki szempontból kimagasló jelentőségű olyan ingatlan emléke, amely az ország történelmének, gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődésének – a fejlődés nemzetközi irányzataihoz való kapcsolódásának vagy azokhoz képest sajátos értékek létrehozásának – meghatározó tárgyi bizonyítékául szolgál, s ezáltal mintegy nemzeti létünk megtestesítője, nemzeti azonosságtudatunk forrása, s mint ilyen, az állam és a társadalom részéről feltétlen védelemre, kiemelt gondoskodásra tart számot.

b) E meghatározásban ingatlan emlékek az épületek, más építmények és egyéb ingatlan jellegű alkotások, azok szervesen összetartozó együttese, illetve azok tartozékai, továbbá a hozzájuk kapcsolódó képző- és iparművészeti alkotások.

c) Nemzeti örökségnek tekintendők az a) és b) pontban foglalt szempontoknak megfelelő mindazon alkotások is, amelyeket más népek, nemzeti kisebbségek hoztak létre hazánk területén, de amelyek hazánk történelméhez és kultúrájához szervesen kapcsolódnak.

2. Nemzeti örökséggé nyilvánítandók:

a) Építészeti szempontból az építészet, az építőművészet és a településkultúra fejlődését dokumentáló legfontosabb épületek, épületegyüttesek és településrészek. Ezen belül

– az egyes európai építészeti korszakok legmagasabb művészi színvonalú hazai, illetve az építészet nemzetközi fejlődése szempontjából is számottevő alkotásai, illetőleg ezek maradványai;

– az európai építészet összképéhez való hozzájárulásként, illetve nemzeti sajátosságként értékelhető hazai stílusváltozatok típusalkotó példái, legmagasabb művészi színvonalú alkotásai, illetőleg ezek maradványai;

– az egyes épülettípusok kialakulásának és fejlődésének, a hazai építőművészet fejlődésének legfontosabb tárgyi dokumentumai;

– a településkultúra hazai fejlődését, a jellegzetes magyar városi és mezővárosi településszerkezet, beépítési mód, város- és utcakép kialakulását és fejlődését bizonyító legjelentősebb épületegyüttesek és településrészek;

– legjellegzetesebb, nemzeti szimbólum értékű településképeink, illetve azok meghatározó látványi elemei, ideértve az épített és a táji környezetet egyaránt.

b) Történeti szempontból a nemzeti létünk, történelmünk, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésünket megtestesítő, illetve dokumentáló legkiemelkedőbb épületek és más építmények, ezek együttese, illetőleg maradványai.

Ezen belül

– az államiságunkat, annak történetét megtestesítő alkotások;

– a történelmünk alakulásáról, sorsfordulóiról tanúskodó, vagy kimagasló személyiségekhez kapcsolódó legfontosabb alkotások;

– a társadalmi, gazdasági, kulturális és egyházi életünk, intézményeink fejlődését, nemzeti hagyományainkat megtestesítő, illetve dokumentáló legfontosabb alkotások;

– a kegyeleti szempontból kiemelkedő jelentőségű emlékek, emlékhelyek.

c) Régészeti szempontból azok a feltárt vagy még feltárára váró, de megbízhatóan ismert, kulcsfontosságú rommaradványok és azok együttese, amelyek

– a magyar honfoglalás előtt hazánk területén élt népek, kultúrák dokumentumai;

– az a), b), f), g) pont szerint jelentős, elpusztult alkotások maradványai.

d) Képző- és iparművészeti szempontból a kiemelkedő képző- vagy iparművészeti értéket jelentő, ingatlan jellegű alkotások – önálló építmények, illetve épületek és más építmények részei és tartozékai –, amelyek a képző- vagy az iparművészet egyes európai korszakainak legmagasabb hazai színvonalát reprezentálják, azok nemzetközi fejlődése szempontjából is számottevőek, vagy a sajátos hazai stílusváltozatokat meghatározóan képviselik. Nemzeti örökséggé nyilvánítandók az e szempontoknak megfelelő köztéri szobrok, emlékművek és más önálló építmények, illetve épületdíszítő alkotások, berendezések, enteriőrök. (Az épület illetve más építmény részét vagy tartozékát képező alkotások védelme kiterjed a befoglaló épületre, épületrészre, építményre is.)

e) Kertművészeti szempontból a kertépítészeti hazai fejlődését, a kertépítészet egyes irányzatait hazánkban a legmagasabb színvonalon képviselő történeti kertek.

f) Néprajzi szempontból a magyarság és a hazánk területén élő nemzetiségek építő- és településkultúrájának fejlődését, annak jellegzetes típusait dokumentáló legfontosabb népi épületek és más építmények, illetve azok együttese.

g) Műszaki szempontból az ipar, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlődését, a tudomány és a technika hazánkban elért mindenkor legmagasabb színvonalát dokumentáló legjellegzetesebb, illetve legkiemelkedőbb alkotások.

3. A nemzeti örökséggé nyilvánítás feltételeinek való megfelelést minden emlék esetében egyedileg kell részletesen megvizsgálni. A döntés meghozatalánál azonban azt is szükséges szem előtt tartani, hogy a nemzeti örökség állománya lehetőség szerint együttesen, összetételében is hűen tükrözze hazánk történeti múltját, illetve azt, ami abból örökségként ránk maradt.

4. A nemzeti örökséggé nyilvánítást semmilyen politikai vagy gazdasági megfontolás nem korlátozhatja, annak egyedüli kriteriuma az 1–3. pontban felsorolt szempontoknak való megfelelés. Tekintve azonban, hogy az e szempontok szerinti megítélés természeténél fogva szubjektív, a nemzeti örökséggé nyilvánításra csak körültekintő vizsgálat, alapos mérlegelés alapján kerülhet sor. Arra nem méltó emlékek felvétele a nemzeti örökség jegyzékébe a lista felhívulását, a nemzeti örökség fogalmának devalválódását eredményezheti. Előzetes becslés szerint a jegyzékbe kerülésre joggal számot tartó emlékek nagyságrendje néhány százra tehető.

5. A nemzeti örökséggé nyilvánítás elsősorban társadalmi, erkölcsi védelmet jelent. A védelem hatékonyságának fokozása érdekében szükséges, hogy a Nemzeti Örökség Bizottság által jegyzékbe vett emlékek megfelelő állami védelemben is részesüljenek.

a) Az előkészületben lévő műemlékvédelmi törvény koncepciója javasolja (azonos vagy más hasonló elnevezéssel) a nemzeti örökség kategóriájának jogszabályi bevezetését. Amennyiben az Országgyűlés ezt elfogadja, a törvény hatálybalépését követően a Nemzeti Örökség Bizottsága, mint javaslattevő haladéktalanul terjessze az addig felvett emlékeket az illetékes szerv elé az e legmagasabb kategóriában

való állami védetté nyilvánításra. A bizottság további eljárást a törvénnyel összhangban szükséges szabályozni.

b) Átmeneti intézkedésként, a műemlékvédelmi törvény hatálybalépéséig a jelenleg érvényes jogszabály, a műemlékvédelemről szóló 1/1967. (I. 31.) ÉM sz. (többször módosított) rendelet figyelembevételével kell eljárni. Amennyiben a nemzeti örökséggé nyilvánított emlék e rendelet szerint nem minősül védettnek, „műemlék”, illetve nagyobb együttes, településrész esetében „műemléki jelentőségű terület” kategóriában való védetté nyilvánítását; amennyiben védett, de nem az említett kategóriákban, az M, illetve MJT kategóriába való átsorolását kell kezdeményezni az Országos Műemléki Felügyelőségnél, illetőleg a Budapesti Műemlékfelügyelőségél. A javaslattevő, valamint az e kategóriákon belül is megkülönböztetett hatósági védelmi intézkedések kezdeményezője a Nemzeti Örökség Bizottsága.

A horvátországi magyarok hagyományörzésének esélyei

A horvátországi magyarság lélekszáma huszonötezer körüli. Ennek csaknem kétharmada szórványokban él, a maradék tízezer a Drávaszögben, többé-kevésbé homogén nemzetiségi környezetben található. A tízévenként ismétlődő népszámlálások azt támasztják alá, hogy évente csaknem egy százalékkal fogy a magyarság. A Drávaszög nemzetiségi viszonyait vizsgálva kimutatható, hogy a magyarok az összlakosság valamivel több mint húsz százalékát alkotják, pontosabban alkották az 1991-ben kitört szerb-horvát háborúig. A drávaszögi magyarság 30–40 százaléka ugyanis a háborús veszély elől a szélrözsza minden irányába menekült. Zömük az anyaországban, a Magyar Köztársaságban talált oltalmat. A menekülők között voltak értelmiségiek, papok és más foglalkozásúak is. Számuk eddig sem volt jelentős, elvesztésük mégis hatványozottan éreztette hatását. A veszteséget súlyosbítja, hogy nagyon sok fiatal elsodort a háború szele: zömük Nyugat-Európa felé vette az irányt, s amennyiben lehetőségük nyílik az ottani beilleszkedésre, aligha térnek vissza szülőföldjükre.

A magyarság kultúrájának kváderkövei évszázadok óta a jól szervezett és többé-kevésbé folyamatosan működő anyanyelvi iskolák. Ezekből a homogén és vegyes lakosságú helységekből is előfordulnak.

1–8. osztályig magyar tannyelvű iskolák voltak: Laskó, Vörösmart, Újbezdn.

1–4. osztályig magyar tannyelvűek: Kopács, Várdaróc, Sepse, Csúza, Nagybodolya, Hercegszöllős, Kisköszeg.

5–8. osztályig kétnyelvűek: Hercegszöllős, Kisköszeg.

A kétnyelvű iskolákban egy tanítási órán belül a magyart és a horvátot is használták.

Egy nagyobb felmérés készült öt esztendővel ezelőtt, s kiderült, hogy az 1986–1987-es tanévben 53 tagozatban folyt anyanyelvű tanítás, s ebből 16 az osztatlan alsó tagozatos osztály. A pélmonostori községben, amely közigazgatásilag magába foglalja a Drávaszög valamennyi olyan települését, ahol magyarok is élnek, összesen 564 gyermek tanult magyarul, vagyis anyanyelvén. Mellettük a magyar nyelv és a nemzetiségi kultúra alapjait horvát tannyelvű általános iskolákban is oktatják. Az anyanyelvű órákat többnyire a vegyes házasságból származó tanulók látogatják, valamint azok a horvát vagy más nemzetiségűek, akik környezetnyelvként el kívánják sajátítani. A már megnevezett területen ily módon 651 tanuló részesült magyar oktatásban. Az azóta eltelt időszakban a gyermeklétszám nagyobb mértékben nem ingadozott: vagy stagnált, kismértékben csökkent.

A középiskolai teljes anyanyelvű képzés csak részleges, ugyanis a pélmonostori középiskolai központban kétnyelvű az oktatás, tantárgyanként váltakozik a tanítás nyelve. Az első két osztályban több a magyarul tanult tantárgyak száma, míg a harmadikban és negyedikben a szaktantárgyak oktatási nyelve leginkább horvát. A továbbtanulás ilyen formáját évente átlagosan száztíz–százötven tanuló választja. A tanáraik száma 15–17 között van.

Az iskoláskor előtti intézményekben, az óvodákban a csoportok foglalkozási nyelve a környezettől függően magyar vagy kétnyelvű. A pélmonostori községben hét csoportban, hét óvónő 130–150 kisgyermekkel foglalkozik.

A nemzetiségi kultúra őrzésében kiemelkedő szerep jut a szakköröknek, amelyek nem hiányoznak egyik iskolából sem. E téren elsősorban az irodalmi és hagyományápoló csoportoknak van messzemenően nagy jelentőségük, ugyanis tagjainak önismeretük tájtá-
sában az iskolai programokon kívül nyílik alkalom többletismeretek megszerzésére.

Kiemelkedően szép eredményeket ért el a laskói Petőfi Sándorról elnevezett iskola Sztárai Mihály önképzőköre. Elsősorban a néphagyományok gyűjtésében, mind a szellemi, mind a tárgyi emlékek megmentésében jeleskedtek. Számos esetben országos elismerésben részesültek. Ugyancsak ennek az iskolának működik olyan táncsoportja, amely a környék dal- és táncgyagyományait ápolja. Hasonló tevékenységet fejt ki a vörösmarti általános iskola csoportja is. Kibontakozóban vannak honismereti csoportok is, amelyek elsődleges célul a közvetlen szülőföld hagyományait, megőrzésre érdemes emlékeit kívánják a gyermekekkel megismertetni.

Az 1991-es háború kitörése nagyrészt megszüntette a hatékony iskolai oktatást. A középiskola magyar tagozatai megszűntek, de azokban az általános iskolákban is, ahol négyszáz-négyszázötven éve szinte folyamatos a tanítás, megakadt az oktatói-nevelői tevékenység. A gyermekeknek legalább fele elmenekült, a félszáz tanár közül is alig maradt tucatnyi, aki megkísérelte szavatolni a magyar oktatás folytonosságát. A további talpon maradás elengedhetetlen feltétele, hogy a magyar óvodák, a megszűnt középiskola belátható időn belül a legzavartalanabban működhessenek.

A magyar nyelvű kultúra terjesztésében fontos szerepet töltenek be a könyvtárak, amelyek egy kialakult hálózat részeként működnek. Jelentős hányaduk a múlt századi olvasóköri-körből nőtt ki. A falusi könyvtárak mellett iskolaiak is nyitva tartanak. A Drávaszögben tizenhét könyvtár 20–21 ezer kötetet tárol a polcokon. Gyakorlatilag 2–2,5 kötet jut egy-egy magyar lakosra. Az állomány java ajándékozás, anyaországi szervezetek, kiadók és intézmények révén jutott hozzájuk, kisebb részük vásárlás útján. A háborús események szóltak közbe, s nem sikerült megvalósítani azt az elképzelést, hogy a drávaszögi könyvtárak bekapcsolódhassanak az egységes horvátországi könyvtári információs rendszerbe.

Az egész horvátországi magyarság életében kiemelkedően fontos szerepet tölt be a Horvátországi Magyarok Szövetsége. Jogelődje, a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség, 1949-ben alakult meg. Átszervezésére és mostani névadására 1967-ben került sor. A HMSZ szervei a plénum (választmány) és az elnökség, valamint a mellette működő szakbizottságok. A HMSZ a meghirdetett programjában kezdeményezője, megformálója, szervezője és megvalósítója kíván lenni a horvátországi magyar nemzetiségű polgárok tevékenységének az oktatás és nevelés területén, a nemzetiségi kultúrában és művészetben, a néprajz és egyéb kulturális értékek ápolásában, a magyar nemzetiség kiadói és tájékoztató tevékenységében, valamint a nemzetiség alkotmányos jogainak és kötelezettségeinek megvalósításában. Igazából a művelődési élet terén születtek nagy hatású eredményei. Író-olvasó találkozók, színházi előadások, fórumműsorok, népszerű tudományos-ismeretterjesztő előadások stb. révén a legkisebb települések magyar ajkú lakosait is hozzásegítette az anyanyelvű közösségi élethez. Az eddig kilenc kötetből álló évkönyvsorozatával, néprajzi és helytörténeti kiadványaival, az anyanyelvű tankönyvek kiadásához való hozzájárulásával a műsorszolgáltató tevékenységén túl nemzetiségpolitikai eredményekről is beszámolhat. Rendes tevékenysége azonban igazából megszűnt a háborús események kitörése után. Szokásos vállalásainak csak kis részét valósíthatja meg a lakosság szétszórtsága és a nem funkcionáló intézményrendszer miatt. Már azonban most nyilvánvaló, hogy a konszolidálódást követő időszakban a legfontosabb feladatok egyike közé tartozik a HMSZ újjászervezése, hiszen a Horvát Köztársaság nemzetközi elismerése után a független államban a magyar kisebbség teljes körű érdekképviseletét kell felvállalnia.

A horvátországi magyarság szakosodott intézményrendszerében kiemelkedően fontos szerep jut a Magyar Képes Újságnak. A lap 1984-től hetente jut el az olvasóhoz. Ez jelentős előrelépés, hiszen korábban havonta csak két alkalommal vehette kézbe. Példányszáma 3–4 ezer között váltakozik. Gyakorlatilag a mindenes szerepét tölti be. Tájékoztat társadalmi-politikai eseményről, a művelődési életéről, foglalkozik a horvátországi magyarságot érintő kérdésekkel, de hasábjairól nem marad ki a néprajz, a művészet, az irodalom, a sport sem. Készítésekor szerkesztői sohasem feledkezhetnek meg arról, hogy a Horvát Köztársaságban ez az egyetlen magyar nyelven megjelenő sajtótermék. A lapkiadás mellett a szerkesztőség könyveket is ad ki. A szépirodalmi munkák közül elsősorban a horvátországi magyar alkotók műveit jelentette meg. Jelentős részt vállalt a horvátországi magyar néprajzi kutatások publikálásából, valamint a tankönyvkiadásból is részesedett.

A magyar kultúra terjesztésében a szakosodott intézményi rendszerben fontos hely illeti meg az Északi Rádió napi félórás magyar adását, valamint a Zágrábi Televízió északi stúdiójából sugárzott havi adást. Elsősorban a rádióadások gyakoriságuk révén fontos tényezői az anyanyelvű tájékoztatás mellett a beszédkultúra terjesztésének, a nyelv őrzésének, a helyes és szép beszéd elsajátításának.

A művelődési élet központjai a falusi művelődési otthonok. A 1960-as évekig fő tevékenységük abban merült ki, hogy öntevékeny színházi műkedvelő előadásokat szerveztek. Egy-egy település fiataljait fogták össze, a maguk és közvetlen környezetük szórakoztatására évente, főleg a téli hónapokban, amikor népszínműveket tanultak be. A televíziózás azonban megszüntette ezeket a vállalkozásokat. Sokáig úgy tűnt, hogy végleg megszűnnek. Részben a HMSZ-nek tulajdonítható, hogy új munkaformákat igyekeztek meghonosítani, s ezáltal legtöbbjüknek sikerült túlélni a válságot, amelyet elsősorban az érdektelenség váltott ki. A művelődési otthonok a HMSZ irányításával és hathatós támogatásával népszerű-tudományos előadásokat, író-olvasó találkozókat, különféle kiállításokat, fórumműsorokat, színházi vendéjátékokat kezdtek szervezni. Kiemelkedő teljesítményt nyújtott a laskói, a vörösmarti és a csúzai egyesület. Az 1980-as évektől kezdve ezek a művelődési egyesületek adtak otthont a gomba módra szaporodó asszonykórusoknak, amelyek azt tűzték ki célul, hogy a szűkebb szülőföld népdalkincsét őrzik tovább s mutatják be. Ugyancsak ezek az egyesületek alapították a helytörténeti és néprajzi gyűjteményeket. Mivel a területen hivatásos múzeum nem működött, a környéken sem volt olyan intézmény, amely a magyarság tárgyi emlékeit gyűjtötte volna, fontos szerepet vállaltak a tárgygyűjtésben és az anyag bemutatásában. Vörösmarton a Baranyai Júlia Múzeumi Gyűjtemény a Drávaszögre vonatkozó helytörténeti és néprajzi anyagot mutat be. A Laskói Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény elsősorban a drávaszögi Alfaluk tárgyi hagyatékát őrzi. Kópács falu gyűjteménye a páratlanul gazdag vizivilág élőlényeit mutatta be. A háború következtében azonban kiállítására nagyrészt megsemmisült.

A művelődési otthonok fogadták be az amatőr népi táncgyűjtéseket is. A csoportok elsősorban a helyi táncgyűjtés színvonalát emelték, a jó szakmai irányításnak köszönhető, hogy létrejött a Horvátországi Magyarok Szövetségének Központi Táncgyűjtése, amelynek fiatal tagjai elsősorban az iskolai és falusi táncszerepekből verbuválódtak.

Elsősorban az öntevékeny kezdeményezésnek köszönhető, hogy a Drávaszög népe az elmúlt két évtized során megismerkedett múltjával, újratanulta hagyományait, könyvekből felmérhette azt a gazdagságot, amit elődei felhalmoztak. Egyszóval lehetősége nyílt az önismeret megszerzésére.

1992 nyarán azonban lesújtó a vele kapcsolatos tény: a drávaszögi magyarság jó egyharmada távol él otthonától. Akik nem hagyták el szülőföldjüket, azok a háborús körülmények miatt tapasztalhatják, hogy nem működik a ritka kivételtől eltekintve az intézményrendszer, amely korábban az anyanyelvű kultúra terjesztésében pótolhatatlan szerepet játszott. Hogy ne hamvadjon el végképp ez az évszázados kultúra, most többre van szükség, mint valaha: legelőször újból szülőföldre, anyanyelvre és nagyon nagy hitre. Egy csapásra ugyanis lehetetlen lesz újjáéleszteni a közösségi élet intézményeit. Nyilván jelentős időnek kell eltelnie, amíg megkezdődhet újjászervezése és későbbi kibontakozása. Eppen ezért multhatatlanul szükséges az anyaországi művelődési intézmények hathatós támogatása. Mert már most bizonyosnak látszik, hogy szakkáder, technikai feltételek hiánya és a háború okozta sok-sok gond, akadály nem teszi lehetővé a drávaszögi művelődési élet gyors felépülését. S az is bizonyos, hogy végső soron a horvátországi magyarság megőrzésében is csökken a hatékonysága. Eppen ezért sem nélkülözhető az összefogás!

Lábadi Károly

Ha más nyelven beszélek, mindig kissé elfogódott leszek, de bátrabb, egyenesebb. Meg vagyok fosztva attól, hogy a szók közötti esőnddel az ezredik árnyalattal hassak. Mégis bizonyos szabadságot ad ez. Általában azt tapasztaltam, hogy a kellemes dolgokat anyanyelvemen tudom inkább közölni, de a kellemetlen dolgok – fölmondani egy régi hű alkalmazottnak, vitatkozni egy szerződés kétes pontjairól, gorombáskodni a pincérral, szemébe vágni valakinek a nyers és kínos igazságot – könnyebben mennek más nyelven. Szerelmet vallani anyanyelven óhajtok, de szakítani idegen nyelven. Verset írni magyarul, de kritikát lehetőleg portugálul. (Kosztolányi Dezső: Ha más nyelven... 1927.)

Mátyás király és az öt kiváltságos máramarosi város

Dr. Mihályi János, Máramaros múltjának jeles kutatója az 1900-ban Szigeten kiadott Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból című gyűjteményes munkájának előszavában – többek között – a következőket írja: „A középkor két utolsó századából eredő és Máramarosra vonatkozó okleveleket, melyek előttem szöveg szerint ismeretesek, a jelen gyűjteménybe kivétel nélkül mind felvevém; de ezeken kívül még számos oklevél létezik, melyet ha a Gondviselés életemnek kedvez, s ha ezen gyűjteményt a n.é. közönség némi pártfogására méltatja, felkutatni és közzétenni kötelességemnek fogom ismerni.” Ebben a páratlan értékű forrásban a szerző 75 olyan dokumentumot említ és közli azok másolatát, amelyek közvetlenül vagy közvetve vonatkoznak az öt koronavárosra.

Ezt az alaposítással és nagy szakértelemmel összeállított adatgyűjteményt kiegészíti – nem tartván igényt a teljességre – a tulajdonomban lévő kézírásos „leltár-könyv”, amelynek címlapján a következő olvasható: SERIES ACTORUM IN ARCHIVO QUINQUE OPPIDANO REPERTORUM, ATQUE CONSERVATORUM, CUM INICIO ANNI 1796. IN ORDINEM REDACIO EX DETERMINATIONE CONGREGATIONIS QUINQUE OPPIDANO ELABORATA. PRO OPPIDO TÉCSÓ DESCRIPTA AA 1806.

A korabeli fiskális rendszerezette az „Eöt Várossnak” címzett felsőbb utasításokat, leveleket, összességében 259-et jegyezve fel az EXTRACTUS CLARIFICANC rubrikában. A felsorolást a következőképpen fejezi be:

„Mind ezen a feljebb kitett Litterale Instrumentumokon kívül vagynak még az Öt Város Archiumaba egy Paquetaba Sok ringy rongy rész szerint a Héjánosságok miatt minden Értelem nélkül, rész szerint pedig nem az Öt Városi Archiumaba valok, mellyek mind az által in futuram rei Memoriam pro hic et nunc azon Paquetaba az Archiumaba be tevődtek.”

Ez az aktagyűjtemény négy, Mátyás király által kiadott és „függő pecsétjé”-vel ellátott rendeletről tesz említést (és egy Beatrix királynő által kiadotról), amelyek közül kettő nem található Károlyi János kútforrásában.

Időrendi sorrendben az első „Mátyás Király Privilegiuma ab Anno 1458 á melyben minden többi Szabadságokban, de kiváló képpen á Sonak minden Harminczad nélkül valo Szabad el adásában megerössiti (In originali).” Ez a mátyási rendelet – többek között – két szempontból is figyelemre méltó: (1) abban az évben kelt, mikor Mátyást királlyá választották, (2) Mihályi János nem ismerteti a Máramarosi Diplomákban. A rendelet biztosítja az öt kiváltságos város lakosainak a só „bérmentes” eladását. Ez a gesztus a vidék lakossága elszegényesedésének „eredménye” és egyben a mátyási gazdasági politika életképességét hangsúlyozza oly értelemben, hogy a föld-víz-erdők által adományozott kincs csakis akkor lesz nemzeti vagyonná, ha azok begyűjtésében, megőrzésében és a velük való gazdálkodásban az előállító érdekelt, s ez a gazdálkodási láncolat egységes és megbízható ellenőrzés alatt – adott esetben a királyi hatalom – lesz.

A rendelet hű képet ad a vidék gazdasági elesettségéről is, amit megerősít az időben következő, 1470-ben kiadott rendelet: „Mátyás Király Levele ab Anno 1470 á melyben engedti az Öt Városoknak, hogy á Szegénysegek miatt az 1 Forint Taxából, mellyet adosok maradtak valo tsak 60 Pénzt fizessenek pénzü, á többit pedig Szolgájkák le Szekereikkel.”

A másik két diploma 1472-ben van datálva. Az egyik: „Mátyás Király Privilegiuma vagy is inkább Confirmationallissa Anno 2^{dik} Septembry 1472 mellybe parantsolja ez a Király, hogy az öt Várossiak mind az okba á Szabadságokban mellyekkel az előbbeni Magyar Királyok által meg ajándekoztattak most is meg tartottassanak és azok ellen eöket haborgatni semmi uton modon senki ne mérészelje.”

Ez a királyi diploma megerősíti az öt kiváltságos város: Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Sziget lakosságát azon kiváltságaikban, amelyeket „Ezer Három Száz Huszonkilencedik Esztendőben Szent György Havának Huszonhatodik Napján Néhai Felsőleges Fejedelem KÁROLY Magyar, Dalmatia, Horváth, és Bulgaria Országok Királya” adományozott Szőlős példájára, és felsorolja – 17 pontban – mindazon jogokat, amelyeket a városok lakosainak biztosít. A diploma „fejlécén”, latin nyelven a következő olvasható: **FELSŐLEGES MÁTYÁS MAGYAR, ÉS CSEH ORSZÁGOK KIRÁLYYANAK BUDÁN KIS ASSZONY HAVÁNAK MÁSODIK NAPJÁN. AZ URNAK EZER NÉGY SZÁZ HETVEN KETTŐDIK ESZTENDEJÉBEN PARGAMENON** írott, és azon **KIRÁLYYANAK** függő Pecsettye alatt költ Levele Kinek Segítsegevel azon Néhai Király az említett Mező Városok Polgárait, és Lakosait az ő régi Privilegiumokba mag tartani és védelmezni parancsolta.

A második a következő: **MÁTYÁS KIRÁLY PRIVILEGIUMA AB ANNO 1472 IN ORIGINALI PECSÉT NÉLKÜL MELY BE MEG ERŐSITTETNEK AZ ÖT VÁROSOK EŐ FELSŐGÉNEK MIND AZ OLÁHOK, MIND EGYEBB REBELLISEK ELLEN TETT HÍVSEGES SZOLGÁLATYOKÉRT MIND AZOKBAN Á SZABADSÁGOKBAN Á MELLYEKBN ÉLTENEK AZ ELŐBBEKI IDŐKBN.** E levél tartalma a következő:

Mi Mátyás Isten Kegyelmeből Magyar, Cseh Országok Királya adjuk emlékezetül mindeneknek ákiknek illik, Hogy Mi révén mind az mi Híveink Tisztelendő és vigyázó Szőlősi Mester Vicarius, Horváth András Groff, és Hinczi András az említett Eőt Mező Városink Huszth, Szigeth, Hosszúmező, Visk, és Técső Polgárainak, és Lakosainak nekünk azon okból tett kéréseket, mind pedig észrevéve azon Mező Városinknak egetését, pusztítását, és romlását, mellyeket az feljebb való üdőkben azok az minékünk tartando Hívségek mellett az Oláhok, és egyéb vetekedő Társaink, és Ellenségünkűl Szenvedtek, azon Városok Polgárit és Lakosait, és azok közzül mindeniket, mint az Nagyobbakat, ugy az Kissebbeket mind azon Szabadságok... [olvashatatlan-Sz. T.], kikket az előttünk lévő Magyar Ország Királyai és Néhai Tekéntetes Atyánk üdelebbe éltenek, élni, és Örvendezni kíványuk, mondgyuk és el végezzük ezen Levelünk által. Azért is Nékiek Mi Hívainknek Nemzetes Horváth János, mostani Groffnak és minden más következő Maramovisi Vármegye Mi Földünk Groffjainak ezen Levelünk által erőssen hagyuk, és parancsoljuk, hogy mostantul fogva ez után minden következő üdőkben az említett Mező Városinknak minden Polgárit, és Lakosait az Ő mindennemű Szabadságokban, mellyeket tudni illik Ők az említett előttünk lévő Magyar Országi Királyoknak és Néhai Tekéntetes Atyánknak üdelebbe éltenek, és örvendeztenek meg tartani és gondjaikat viselni tartoztok, és Őket az ilyen Szabadságok ellen valamiben haborgatni, és gátolni nemevészeljétek, neis merjétek akármmódon, az mi Kegyelmiünk nyeresé alatt. Ezen Levelet pedig, az mellyet a Mi Személyünk Szerént való Függo Pecsetünkkel meg erősítettünk, annak el olvasása után az meg mutatónak visza adjatok. Adatott Budán Vasas Szent Péter Ünnepe után való első Vasárnapon. Az Urnak Ezer Négy Száz Hetvenkettedik Esztendejében. Az Mi Országunknak Tizen Eötödik Esztendejében.

Ezek a rendeletek a máramarosiak hűséges szolgálataiért eszközöltek, amelyek felől Mátyás személyesen is meggyőződött. A levélben foglaltatott privilégiumok előzményei a következők voltak. Bogdán, a máramarosi oláhság vajdája népével 1350 körül elhagyta Máramarost és Moldvába vándorolt; tettének indítékai a mai napig végelegesen nem tisztázottak. Elvonulásukkal a vármegye egyes vidékei lakosság nélkül maradtak, elnéptelenedtek, maga Bogdán vajda hűtlenségbe esett, birtokai a királyra szálltak. Nagy Lajos, hogy újra benépesítse az elárult vidéket, minden módon: ígéretekkel, fegyverrel vissza akarta költöztetni a hűlen oláhságot, de csak nagyon kevesen jöttek vissza, mint Balk és Drág vajdák népeikkel (a Drágfiak ősei). A király magához édesgette a vezetőket, a hűlen Bogdán birtokaival ajándékozta meg őket. A visszatelepedettek az Iza völgyéből lassan tovább terjeszkedtek és nemsokára elfoglalták a Tisza fővölgyét egészen Ugocsaig. Óriási uradalmakra tettek szert, elszaporodtak, elnyerték a megye főtisztségeit: főispánok, kamaraispánok lettek, emellett megtartották az oláhság felett gyakorolt hatalmukat is.

Mátyás király 1467 végén került nagyobb összetűzésbe Moldvával, ahova seregeit maga vezette és így személyesen meggyőződött katonái vitézségéről és hűségéről, amiket a későbbiekben cím- és birtokadományokkal bőségesen honorált. Ennek bizonyítéka a következő levél:

1469. Szeptember 17. BUDA. CORVIN MÁTYÁS KIRÁLY megemlítvén, hogy midőn egy éjjel István Moldvai vajdával összeütközés volt, nemes Váncsfalvi Koruly más udvari emberei közt mint bátor férfiú tiszteességgel harcolt, miért is szolgálatai némi jutalmazásaul mentesíti őt és fiát Jánost, valamint rokonait Petrovai Mihályt, Szlatinai Naan Mihályt, Farkasrévi Lauka Pétert, Suhatagi Mikley Jánost, Bárthfalvi Pétert, Uglyai Pap fiát Simont, Bárthfalusi Lupsát, Fejéregyházi Steczet és Váncsfalvi Avram Györgyöt a megyebeli fő- és alispánok, valamint szolgabírák joghatósága alól, és mindnyájokat saját személyes királyi, vagy nádora vagy országbírája joghatósága alá rendeli. Az összeütközés Bala városában 1467. december 15-én éjjel történt. A csatározásban magának Mátyásnak az élete is veszélyben forgott: nyíllövessel hátán megsebesült, „sebének utófájdalmait éveken át érezte” (Bonfinius IV. I.). Ebben a hadjáratban tett jelentékeny szolgálatot a királynak a Koruly vezette máramarosi oláhság.

Nem kizárt, hogy a következő években történt moldvai máramarosi betörések a bosszú által vezéreltettek, a máramarosi oláhok „szereplését” akarták magában Máramarosban a betörő moldvaiak megfizetni.

E történelmi tényt erősíti meg az az 1472-ben kelt levél is, amely arról értesít, hogy a betörő oláhok nagyon megsanyargatták az öt koronaváros lakosságát, felgyújtották házaikat, elhajtották jószágaikat, magukat a lakosokat a huszti vár mentette meg a teljes kiirtástól: a vár bevehetetlensége, a védekezők kisebb-nagyobb kirohanásai gyors elvonulásra készítették a betolakodókat.

A diplomákban említett oláh nevek a mai napig is „használatosak” Máramaros-szerte. Mielőtt utalnék egy 1467-ben napvilágot látott Mátyás által kiadott oklevélre (nem szerepel a Series Actorumban), hadd hivatkozzak Dusanek János volt máramarosi főügyész 1938-ban kiadott HUSZT MÁRAMAROSBAN c. munkájára, amelyben a szerző forrásként a Drahovói Roszoha Jánost nevezte meg, a következőket írja le [rövidített fordítás Sz. T.]: „... a régi időkben Máramarosban, Száldobos falvában (16 km-re Técsőtől és Huszttól – SZ. T.) élt egy ember, aki Kinizsi névre hallgatott, akinek volt egy erejéről messzi földön híres fia Pál... Azokban az időkben a hadakozó királyok... erős vitézeket küldtek birokra az ellenség vitézeivel... és aki győzött, az nyerte a háborút... történt egyszer, hogy Mátyás király elküldte két emberét, hogy találjanak egy erős embert, aki megverekedhetne a török vitézzel. A két küldönc egyenesen Máramarosba ment, mert hallották, hogy ott él egy nagyon erős ember... Száldobos határában találkoztak két emberrel, akik a mezőn szénáztak, úgy hasonlítottak egymásra, mint apa a fiára... A küldöncök megkérdezték tőlük, hogy melyik út vezet Sándorfalvára. Pál felelte a mellette heverő nyomórudat, mint egy pácát, és megmutatta az utat Sándorfalva felé... Látták a kérdezők, hogy milyen erős Pál, megkérdezték tőle, hogy hívják, merre lakik, és mindent megjegyezve elmentek. Sokáig járták az országot, de ilyen erős emberrel nem találkoztak sehol Magyarországon.

Miután hazaérkeztek, elmesélték Mátyás királynak, hogy milyen erős emberrel találkoztak... Mátyás király felhívta Kinizsi Pált az udvarába, hogy személyesen győződjön meg rendkívüli erejéről, majd, mikor látta, milyen erős, azonnal üzent a török vitézért, hogy jöjjön: van, aki kiáll ellene.

Kinizsi Pál a töröknek is bemutatta rendkívüli erejét, aztán bajvívásban legyőzte. A király kérdésére, hogy milyen jutalmat kíván, Kinizsi Pál azt válaszolta, hogy nem kell neki se arany, se ezüst, csak azt a kutat szeretné, amelyik Sándorfalva (ma: Alexandrovka – Sz. T.) határában van és sós a vize. Megkapta Pál a kutat, amelynek vizéből Máramaros népe bármikor merhetett sós vizet... Az arany betűkkel megírt királyi rendelet és a kut még ma is megvan.”

Eddig a történet. Azon túl, hogy kommentárt fűznék hozzá, az elmondottakban szereplő kút – beomolva – még megvan, és a harmincas-negyvenes években Mátyás kútjának nevezte a nép. Megemlítem azt is, hogy Kinizsi Pál Máramaros megye főispánja volt, amit egy Mátyás által 1467. december 31-én Brassóban kiadott rendelet bizonyít, ui. a levél így kezdődik: CORVIN MÁTYÁS KIRÁLY Kinizsi Pál máramarosi főispánnak megparancsolja...

Végül még egy diplomáról teszek említést, amely a Series Actorumban van.

A XV. század végéig Huszt vára a király, illetve a királyné, Beatrix birtokában volt: innen gyakorolták az uralmat Máramaros felett. Ebből az időből származik az a levél, amely BEATRIX MAGYAR KIRÁLYNÉ Pecsétes Protectionalis Levele ab Anno 1495 in Originali, melyben tiltatnak a Kamaralis Urak, hogy az öt Városiakat az régi Szabadságok ellen háborgatni ne merészeljenek azomban havalamit tőlük a Kamara Szükségére által vesznek, hogy annak illendő árát nékik meg fizessék, paramentsolतिक.

Dr. Szöllösy Tibor

A pálosok budapesti sziklateploma I.

Budapest szívében, a Gellért-hegy déli lejtőinek teraszán újjászületett egy templom, a pálosok sziklateploma.

Ez a hely majd egy emberöltőn át a főváros egyik legnépszerűbb, leglátogatottabb kegyhelye volt. Varázsának titkát sokan próbálták megfejteni. Volt akit a hely különleges természeti szépsége, az ásitó torkú barlang vagy az alsó barlangtemplom élménye ragadott meg. A hegy gyomrában fakadó gyógyforrások nyomán a barlang nyáron enyhülést, télen meleget nyújt az oda betérő hívőnek vagy a kíváncsi turistának. A sziklateplom igazi varázsát azonban az innen kisugárzó pálos szellemiség adta. A templom első megáldásától, 1926. pünkösdi ünnepétől 1951. év húsvét hétfőjéig – a pálos atyák elhurcolásának napjáig – eltelt időszakban ez a hely a Nagyboldogasszony-tisztelet és a hazafias gondolkodás lelki központja volt.

A sziklabarlang eredetéről

A sziklateplom mai formájában tulajdonképpen két részből áll: a felső ősi barlangképződményből (Szent Iván-barlang, majd utóbb Lourdes-i barlang) és egy alsó, a hegy belsejében elhelyezkedő, mesterségesen kialakított sziklaüregrendszerből. Ez utóbbi hátsó kijárata a pálos kolostorra nyílik. A felső, az eredetileg Szent Ivánról elnevezett barlangrész ősemberbarlang volt. Mintegy hét-nyolcezer évvel ezelőtt az őskőkorszakban (neolitikumban) élt emberek nyomaira bukkantak a közeli Tabánban. Ezek valószínűleg elfoglalták a terület legmagasabb pontját, a Gellért-hegyet is, ahonnan szemmel lehetett tartani a dunai átkelőhelyeket. Bár a Szent Iván-barlangról a későbbi korokból kevés feljegyzés maradt fenn, annyi bizonyos, hogy emberi lakhelyül szolgált. Belsejében több épület alapjait megtalálta századunk elején a próbaátásokat végző Kadić Ottokár.

Thirring Gusztáv 1900. évben kiadott Budapest környéke című kalauzában a barlangot Szent Iván-barlang néven említi és közli, hogy a néprege szerint ez egy bölcs és gyógytudományáról híres remete lakhelye volt, akihez messzi földről zarándokoltak a betegek tanácsért. A remete gyógyulásra rendszerint a barlang előtt, a hegy lábánál elterülő sáros tóba küldte betegeit fürdésre. A tó helyén épült a későbbi Sáros-fürdő, amelyet 1894-ben a Ferenc József híd (mai Szabadság híd) építése miatt lebontottak. Helyén létesült a Gellért gyógyfürdő és gyógyszálló.

A Szent Iván-barlang nevét némelyek szerint Keresztelő Szent Jánosról, más források szerint Nepomuki Szent Jánosról, az 1393-ban az Oltava vízébe fojtott szent életű prágai kanonokról, a vízi emberek (molnárok, dereglyések, hídverők, halászok stb.) védőszentjéről kapta. A Nepomuki Szent János néveredet változathoz egy kedves legenda és népszokás kapcsolódott. Pest–Buda népe különösen a gyakori vízáradások miatt folyamodott Szent János oltalmáért. Mert bizony Pest–Buda lakói sokat szenvedtek a Duna áradásaitól. A Szent Iván-barlanggal szemben – a Duna medrében – volt egy sziklazátony, az ún. Molnár-sziget. Jégzajlások idején az összetorlódtó jég gyakran okozott áradást, míg az 1838. évi pesti árvíz után a szigetet felrobbantották. A halászok és más dunai népek a múlt század végéig rendszeresen, minden év május 16-án megünnepelték Nepomuki Szent János nevenapját. Ezen a napon Pest–Buda lakói – kiegészülve a Buda környéki és Duna menti falvakból érkező zarándokcsoportokkal – a szenttel kapcsolatos legenda emlékére a barlang előtti Duna-parttól hét meggyújtott szurkos kosarat eresztettek a folyóba. Ilyeténképpen leróva kegyeletüket patrónusuk előtt, vidám népünnepelet rendeztek.

A város egyesítése, majd a milleniumi ünnepekre való készülődés éveiben, az ünnepek fényében feledésbe ment e kedves népszokás.

A XX. század első évtizedeiben a világháborús veszteségektől kivérzett, forradalomba, ellenforradalomba belefáradt, békeszerződéssel megnyomorított és megkeseredett nemzet a természetfeletti erők felé fordult, innen várva sorsának jobbra fordulását. A Mária-kultusz jegyében a század húszas éveiben sorra alakultak a katolikus egyesületek, keresztény mozgalmak, kongregációk. Egy ilyen kongregációs csoport vezetőiben merült fel a gondolat – 1924. év őszén, mikor Lourdes-ból és Lompas földjéről hazacérkeztek –, hogy kápolnát kellene építeni a Gellért-fürdővel szemközt a hegy déli sziklateraszára a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.

Kézenfekvő volt a megoldás: a Szent Iván-barlangot kell a Lourdes-i barlang mintájára átalakítani kápolnává. A gondolat megvalósítására Zadravecz püspökkel, József Ferenc

*Pálos kolostorok Magyarországon 1514-ben
(Hervay Ferenc: Ordo Fratrum Eremitarum Sancti Pauli)*

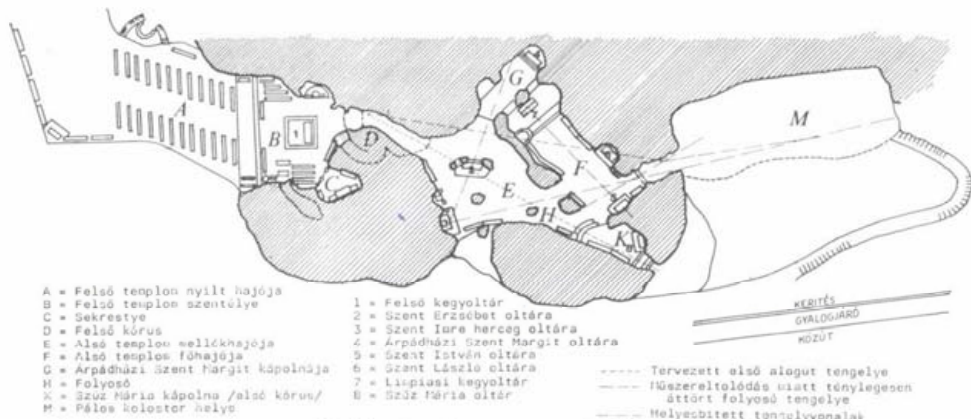
főherceggel és Pfeiffer Gyula miniszteri főtanácsossal az élen megalakult a *Szent Gellérthegyi Sziklatemplom (Lourdes-i Barlang) Bizottság*. Ezzel kezdetét vette a sziklatemplom története.

A sziklatemplom építésének története

Az építkezés kezdetén a munkát végző bányászok először a repedt és meglazult sziklatömböket távolították el a majdani kápolna szentélyének mennyezetéről. Az elképzelések szerint a kápolna megépülése után, a várható zarándoktömeg elvezetésére – forgalom-szervezési okokból – gyalogosalutakat akartak fúrni a sziklafok keleti oldalában az ott levő sziklateraszhoz. (Erre a teraszra épült később a pálos kolostor épülete.) A teraszról pedig lépcsőkön lehetett volna lejutni a Duna-parti közútra. Az alagút a barlang északi falánál, a későbbi kórusrész alól indult.

Az alagút készítésének munkálatai 1925 novemberében kezdődtek, és kerek két hónapon át fúrták, robbantották a hegy belsejét. Az alagút nyomvonalának pontos meghatározása a műszeres kitérés és ismételt felülvizsgálatok ellenére nem sikerült. Az alagút nem a kívánt helyen, a teraszon, hanem a sziklafal Dunára néző oldalán lyukadt ki. A sikertelenség láttán új nyomvonal-elágazást kellett kijelölni, hogy eljussanak a kívánt helyre. A robbantások tehát folytatódtak. Eközben az alagút közepe táján a sziklatömbök szerencsés módon úgy váltak le, hogy eltávolításuk után sziklaoszlopokkal alátámasztott, templomszerű boltozatos helyiség keletkezett, amely alkalmas nagyobb embertömeg befogadására is. Ugyanakkor az új nyomvonal mentén a robbantások több más boltozatos üreget is létrehoztak, amelyeket később az alsó templom kórusának, kápolnáinak elhelyezésére is fel lehetett használni.

Az építkezés nem ment minden zökkenő nélkül. Számos technikai és adminisztratív nehézség felmerült, a kishitűséggel és a bürokráciával is meg kellett küzdeni. Pfeiffer Gyula

A pálosok sziklateplománának helyszínrajza az 1926. évi felszentelés idején

Nagyasszonyunk Szent Gellért-hegyi Sziklateplomának története című 1931-ben megjelent dolgozatában is említi, hogy sokszor napok teltek el anélkül, hogy a kemény dolomitsziklába akárcsak pár centiméter mélyre is be lehetett volna hatolni. A szikla ellenállt, a fűrt lyukakból eredmény nélkül pattant ki a töltet. A robbantási kísérletek eredménytelenségét látva egyesek a munka beszüntetését javasolták. A kishitűek és az „ellendrukkerek” elérték, hogy a Gellért tér forgalmának veszélyeztetése és a hőforrások vízének elapadásától félve a székesfőváros határozatban rendelkezett a robbantási munkák leállításáról. A határozat végrehajtását ellenőrző bizottság azonban csak jóval később, 1926 tavaszán szállt ki, amikor már a robbantások eredményesen befejeződtek.

A sziklateplom bejárata, előtérben a felső templom nyílt hajója

A budapesti pálos kolostor bélyegzője a pálos rend címerével

A sziklatemplom építése a templomalapító bizottság tagjainak adományaiból indult meg és minden jelentősebb pénzgyűjtés nélkül folytatódott. Néhány vállalkozó (pl. Schmidt Miksa) nagyvonalú segítségével, gyári munkások „társadalmi” munkájának köszönhetően (pl. MÁV Gépgyár vasöntői) vagy éppen magánembereknek az építőanyagok ingyenes juttatása révén készült el.

A sziklatemplom első megáldására 1926. május 23-án került sor. Egész napos ünnepség keretében délelőtt a barlangtemplom, délután pedig a lourdes-i Szűz Mária-szobor megáldására került sor. Ekkorra készült el a templom felső szentélye a lourdes-i grottával, a sekrestye és a kórus. A templomszenteléssel egy időben Budapesten tartották a Mária-kongregációk országos kongresszusát. Ennek résztvevői – délután impozáns menetben – Glattfelder Gyula püspök vezetésével végigvonultak a városon, a templomavartás magasztos eseményének tanúi lehettek.

A sziklatemplom egyházi gondozását a bizottság a pálos rend visszahozataláig a budai Kapisztrán Szent Ferenc-rendre bízta. A rend a kegyhely gondozását 1927. szeptember 15-ig végezte. A ferenceseknek ugyanis anyagi természetű követeléseit és nézeteltéréseit támadták a templom fenntartásával kapcsolatban a bizottsággal. Végül is az érseki helynökség jóváhagyásával elfogadták a rend lemondását. Adminisztrátor kirendelését kérve őrá bízta a templom gondozását. A váratlan lemondás érezhetően megrendítette a sziklatemplomba járó hívek bizalmát és három évnek kellett eltelni ezután, míg a lelki élet megindult a barlangtemplomban.

Az első templom 1930-ra már szűknek bizonyult és mielőbbi bővítésére kellett gondolni. 1930 novemberében ismét bányászok lepték el az altemplomot, két és fél hónapig tartó robbantások eredményeképpen létrejöttek azok az üregek, barlangrészek, amelyek a magyar szentek (Szt. István, Szt. László, Szt. Imre herceg, Árpádházi Szt. Erzsébet, Szt. Margit) panteonja oltárainak elhelyezésére szolgálhattak. Pfeiffer Gyula leírása szerint több mint 1200 robbantást végeztek. A templom bővítési munkálatainak egész ideje alatt a felső templom működött, rendszeresen folytak a szentmisék.

A kibővített sziklatemplom felszentelése 1931. május 25-én, pünkösd másnapján zajlott, fényes papi segédlettel, Zichy Gyula kalocsai érsek és Horváth Győző felszentelt püspök celebrálásával. Az altemplomban a főoltárnál az érsek, a felső templomban a kegyoltár előtt a püspök végezte a misét egyidejűleg. Este az országos Mária-kongregációk, a főváros egyházközségeinek küldöttei, a katolikus egyesületek és szervezetek zászlókkal, fáklyákkal vonultak fel, a főváros különböző pontjairól indulva a sziklatemplomhoz. Az ünnepségen mintegy 20 ezer ember vett részt. Az esti májusi ájtatosságot Angelo Rotta érsek, pápai nuncius tartotta.

A sziklatemplom történetének első fejezete a templomszenteléssel lezárult. A barlangtemplom további sorsa egyéé vált a pálos rend, a fehér barátok legújabb kori történetével.

Kik a pálosok és hogyan kerültek a sziklatemplomba?

A pálos rend (hivatalos nevén: Első Remete Szent Pál Rendje, latinul: Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae) története a tatárjárás előtti időkre nyúlik vissza. Az előkelő nemesi családból származó Özséb esztergomi kanonok gyűjtötte össze a Pilis hegyeiben élő remeteket és ezzel lerakta a pálos rend alapjait. Lemondva kanonoki rangjáról és javadalmairól, két jó barátjával, Benedekkel és Istvánnal közösségbe szervezte a remeteket és a Pilis hegység harmas barlangja közelében – a Szentkereszt tiszteletére – 1250 körül kolostort épített számukra.

A Bertalan püspök által alapított patacsi kolostorral való egyesüléskor Özsébet választották meg előljárójuknak és ezzel elindult a renddé szerveződés folyamata. A Zempléni-hegységben, Tokaj környékén és a Balaton környékén élő remeték később szintén csatlakoztak hozzájuk és kolostorba szerveződtek.

Özséb a veszprémi érsekség működési területén belüli remeték tartományi perjele lett, aki 1256-ban az esztergomi zsinaton már mint Remete Szent Pál szerzetének tartományfőnöke (provinciális) írta alá magát. Egyébként még a XIV. század elején is a rend tagjait gyakran „szentkereszt-i remeték”-nek nevezték, utalva központi kolostoruk helyére.

A Remete Szent Pálról elnevezett pálos rend a legjelentősebb magyarországi remeterend, az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend. Védőszentje a Kr. u. 230-ban az egyiptomi Théba városában született Pál. A Szent Jeromosnak tulajdonított életrajza szerint Pál vagyonos keresztény szülők gyermekeként látta meg a napvilágot. Tizenöt éves volt, mikor lakóhelyét, Egyiptomot is elérte a hetedik keresztényüldözés. Szüleinek elvesztése után biztonságos helyezteté megingott. Állandó rettegésben élt keresztény hite miatt a vagyonára áhítósgó rokonaitól, míg egy napon vagyonát és mindenét hátrahagyva a sivatag magányába menekült és remeteségben töltötte élete hátralevő éveit. A legenda szerint ruháját pálmafa leveléből maga készítette, holló hozott mindennap neki száraz kenyeret tápláléklul és oroszlánok kapartak neki sírgödört. Remete Szent Pál hollóját és oroszlánjait a pálmafa alatt nem ok nélkül viseli tehát címerében a pálos rend még ma is.

A XIII. század elején a kereszties hadjáratokban a magyar kereszties lovagok megfordultak és táboroztak a Karmel-hegy alján is, azon akkor még virágzásukban voltak az Egyiptomból és Szíriából ide vonult remetetelepülések. A kapcsolat ezen remetetelepülések és magyar remeték megjelenése között bár nem bizonyítható, azonban tény, hogy az utána következő években jelentek meg a magyar remeteség első közösségei a Mecsekben, a Pilisben és a Bakonyban.

Esztergomi Boldog Özséb alig hagyott hátra magáról mást az utókorra, mint a pálos rend megalapítását. Özséb 1262-ben Rómába ment, hogy a IV. Lateráni zsinat határozata értelmében rendjének megerősítését kérje a Pápától és egyben azt is, hogy Szent Ágoston regulájának követését engedélyezze. Szerencsére a pápai udvarban olyan támogatókra lelt, mint Aquinói Szent Tamás. Szüksége is volt Özsébknek támogatóra, patrónusra a Szentszék-nél, hiszen alig hat esztendeje egyesítette az akkori pápa elődje (1256-ban) a remetéket – Szent Ágoston szabályzata szerint – az Ágoston-rendbe. És néhány évre rá jött Özséb Magyaror-szágról, Ágoston-rendi regulát kérve, egy új remeterend alapításának kérésével.

Aquinói Szent Tamás közbenjárására a pápa megbízta Pál veszprémi püspököt a kérés jogosságának és a rendalapítás feltételeinek elbírálásával. A püspök 1263-ban feladatát elvégezte és mivel az anyagi feltételeket nem találta megfelelőnek, csak részben látta teljesíthetőnek az ágostonos regula bevezetését. Megszabta ezért a létesíthető kolostorok számát, megtiltotta további terjeszkedésüket. A rend azonban a püspöki tilalom ellenére is tovább terjeszkedett. Életképesnek bizonyult. A rend virágzásnak indult: 1300-ban Lőrinc prior-provinciális megkezdte Buda környékén a rend védőszentjéről elnevezett kolostort építeni, ami 1304-ben el is készült.

Gentilis bíboros, a pápa teljhatalmú megbízottja, 1308 őszén Magyarországra érkezett. A pálosok kihasználták az alkalmat, hogy rendjük elismertetését kieszközöljék. Gentilis bíboros – 1308. december 13-án, Budán kelt oklevelében – ezt engedélyezte. A következő év elején a pálosok priorja kiharcolta, hogy egy újabb oklevelében Gentilis megengedte, hogy a pálosok rendi ügyekben szabadon dönthessenek, káptalant tarthassanak. Gentilis bíboros egy harmadik oklevelében megadta Lőrinc prior-provinciálisnak a szerzetesek feloldozásának jogát is (1311. április 1. Pozsony). Ezzel egyházjogilag is biztosítva lett a rend további fejlődése.

A pálos rend fejlődését a középkorban a királyok és a főurak támogatása segítette. Egymás után alapították kolostoraikat. Az 1327. esztendőben már 60 pálos kolostor volt Magyaror-szágon. Fontos esemény volt a rend életében 1329., amikor is XXII. János pápa bullája megerősítette a pálos rend Szent Ágoston szabályzatának használatát és megadta a generálisválasztás jogát. Ugyancsak jelentős esemény volt, hogy a rend védőszentjének, Remete Szent Pálnak – akit alapítójuknak tartanak – a hamvait Velencéből Budára hozták, ahol fényes külsőségek közepette 1381. november 14-én a Buda melletti Szent Lőrincről elnevezett főkolostorba helyezték el.

A rend pedig tovább terjeszkedett. Már nemcsak a történelmi Magyarország területén voltak kolostorai, hanem szinte a hazai rendalapítással egy időben Horvátországban, majd a XIV. századtól kezdve lengyel, német, spanyol és portugál földön. Ezek mind függő viszonyban voltak a Budaszentlőrinc székhelyű rendi generálistól.

Lengyelországban Opoliai vagy Opelei Ulászló herceg 1382-ben alapította Nagy Lajos királyunk támogatásával a híres czenstochowai kolostort. A pálos rend virágzásának csúcsán 192 kolostorral rendelkezett. Ebből 131 volt magyar fennhatóság alatt álló országban.

A pálos rend kolostorai mindenütt a vad erdőségeket követve épültek, a horvát rengetegektől kezdve a Mecsekben, a Bakonyon, a Kárpátokon át félkörívben, egészen Erdély kapujáig. Vakolatlan ridég köcellaikban és apró templomaikban a pálos lelkiség csodálatos eszményei ragyogtak a középkor idején.

Avatott szem ráismer már az alaprajzáról is a középkori pálos kolostorokra, annyira egyszerűek és jellegzetesen szabályosak voltak ezek az építmények. A cellák, mint megannyi kőből készült fecskéfészek. Ezekben éltek, jellegzetes fehér színű ruhájukban, a rendi szabályok szigorú és zord rendszerében a pálosok. Regulájuknak és belső életüknek remetei keménységét örítik az évszázadok során.

A középkor folyamán szerte Európában virágzó Szűz Mária-tisztelet hamar gyökeret vert hazánkban, mikor első királyunk, Szent István egyháza és hazája patrónusának tette meg a Boldogasszonyt. A pálosoknál gazdag és bőséges formában találkozunk a Mária-tisztelettel. A pálos breviáriumban mind a hétköznapi, mind a szombati zsolozsmák szövegeiben, himnuszaiban megtalálható. Számos pálos templomot szenteltek a Boldogságos Szűz tiszteletének (pl. Bereg, Csatka, Csáktornya, Máriacsanak, Ernye, Eszény, Fehéregyház, Gönc, Gyulafehérvár, Kaloda, Kápolna, Lád, Máriavölgy, Mogyorókerék, Terebes, Tokaj, Told, Vinnye, Márianosztra stb.).

A pálos rend a mohácsi vész (1526) után kritikus helyzetbe került. A törökök Budáig előrenyomuló csapatai a rend budaszentlőrinci központi kolostorát is feldúlták és a magyarországi kolostorok többségét elpusztították. A szerzetesek többsége elmenekült, aki visszamaradt, azokat a törökök lemészárolták. A templomokat felgyújtották és hamarosan az egész török hódoltsági területen valamennyi pálos kolostor hasonló sorsra jutott. A hódoltság másfél évszázada alatt a pálos rend csak a császári uralom alatt maradt területeken, illetve a külföldi tartományokban élt tovább.

A XI. században Erdélyben és a császárság uralma alatti Magyarországon rohamosan terjedt a reformáció. A katolikus papság és szerzetesség helyzete siralmassá vált. A protestantizmus előretörését a pápi fegyelem lazulása, a püspöki kar helytelen, az ügyekkel alig törődő egyházmegyei kormányzása is elősegítette. A pálos rendet sem kímélték az idő viharai. A XVI. század elején még virágzása teljében levő rend a pusztulással kellett szembenézzen. A szigorú kolostori fegyelem lassanként fellazult. A politikai válság, a főurak tehetetlensége és a szerzetesi hivatások elhanyagolása megbontotta a pálos rendi élet szigorát, nagy eszem-izsomokat rendeztek, és a kolostori börtönök megtelek szakadt, garázda pálosokkal. A rend lelkiségének hanyatlása komoly méreteket öltött.

A pálosok helyzete csak Buda visszafoglalását (1686) követően, a század második felében fordult ismét kedvezőre, amikor az egész Európában meginduló ellenreformáció nálunk is éreztetni kezdte hatását. A pálos rend életében is megindultak az első reformlépések a rend újra felvirágoztatása érdekében. A régi fegyelem helyreállítása, a szerzetesek létszámának gyarapítása, a pálos eszmeiség kisugárzásának elérése érdekében lelki küzdelmet indítottak. A szerzetesek járták a vidékeket, elmentek a megmaradt néhány kolostoruk környékén levő falvakba. Tanítottak a katolikus hit tételeire és az elemi ismeretekre. Betegeket látogattak, foglalkoztak a börtönben sínylődő rabok pasztorálásával. A pálosok a lelkipásztorokodás és tanítás mellett az irodalom és a művészetek terén is igyekeztek visszaszerezni a középkor végén élvezett kiváltságos helyzetüket.

A XVIII. század '70-es éveiben nagy változásokon esik át az európai szellemi élet. A felvilágosodás eszméi lassan teret hódítanak. Az egyház eleinte megpróbálta felvenni a harcot a szószéken, iskolákban és az irodalom terén. A felvilágosodás hazai megjelenését már csak egy év választja el az ellenreformáció élharcosának, a jezsuita rendnek pápai eltörlésétől. Örökségüket más rendek – így hazánkban főleg a pálosok – vették át.

Magyarország török uralom alól való felszabadítása utáni időben a pálosok, akik 1688-ban telepedtek le Pesten, Pécsen és Nagyváradon öt régi renházukat szereztek vissza. A pálosok pesti telepedésének emléke például a hajdani pesti kolostorukban, a későbbi központi pápi szemináriumban található, két emelet magas könyvtárterem csodás barokk faépítménye, csigalépcsője, karzata. Polcaikon a korabeli Európa világi és vallásos irodalmát és tudományait tartalmazó, fehér pergamenen írt és bőrbbe kötött könyvei sorakoztak.

A pálos rendnek a XVIII. században két főiskolai jellegű teológiai intézete volt; Máriavölgyön és Sátoraljaújhelyen. Az utóbbi pápai kiváltság alapján doktori fokozatot is adhatott. A rendnek Magyarország területén Pápan és Sátoraljaújhelyen, a jezsuiták eltörlése után pedig Szatmáron, Szakolcán, Székesfehérváron, Késmárkon, Ungváron, Pozsegán, Varasdon, Zágrábban és átmenetileg Sárospatakon voltak gimnáziumai. A XVIII. század szellemi életének és magyar irodalmának több kiválósága, így Ányos Pál, Verseghy Ferenc, Virág Benedek, Kreskay Imre Tamás a pálos rend tagjaként indult a pályán.

A barokk művészet pálos építői között említhető Hávor Mihály tartományfőnök, a

márianosztrai kolostor rendbehozója. A perjelek buzgalmának köszönhetően számos középkori pálos kolostor újjáépült. A rend legjelentősebb kolostora a XVIII. században a máriavölgyi kegyhely lett.

A XVIII. század második felében a Habsburg-ház és a Szentszék viszonyának romlása egyre nehezebbé tette a szerzetesi életet Magyarországon. Az uralkodóház egyházi hatalom korlátozására irányuló törekvéseinek, egyházellenes intézkedéseinek célja az egyházi ügyek függetlenítése Rómától. Mária Terézia intézkedései közül akadt olyan, amelyik közvetlenül beavatkozott a pálosok életébe. Ilyen volt például az, amelyik a kari zsolozsma visszaállítását és a szigorúbb rendi életmód megvalósítását szorgalmazta. Ugyancsak a szerzetességet érintő korlátozó intézkedése volt például a rendi jövedelmek megadóztatása, a misepénzek összegének maximalása, a szerzetesek összeírása, új tagok felvételének megtiltása stb.

A Mária Terézia uralkodása idején az államegyház megteremtésére irányuló intézkedések fia, II. József trónra kerülésekor kiteljesedtek. Az uralkodóról jozefinizmusnak elnevezett rendszer abszolutista célok érdekében eszközként használta fel az egyházat. Egyházi téren célját abban látta, hogy uralkodása területén működő katolikus szervezeteket Rómától elszakítsa és újrarendezze – Róma kizárásával – a többi vallással együtt az egyház és az állam viszonyát. Rendeletei sorában megtiltotta a püspököknek Rómával, a szerzetesrendeknek pedig a külföldi főelöljáróikkal való érintkezést. A szerzetesrendeket két csoportba sorolta, a „közt nem szolgálók” (publice non servientes) közül két éven át minden egyet-egyet eltörölt. 1782-ben például a szemlélődő rendeket (kapucinusok, karthauziak, klarisszák stb.) törölte el. Az uralkodó szerzetesrendek feloszlására vonatkozó rendeletei nem kímélték a pálosokat sem. II. József császár 1786-ban rendeletileg eltörölte a pálos rendet is.

A pálosok korábban is „élveztek” a császár ellenszenvét, hiszen már 1784-ben kiadott rendeletével alapvetően beavatkozott a rend működésébe. A császári rendeletek zavart és aggodalmat keltenek a rendi tartományokban. A lengyel pálosok ekkor Rómához fordultak és kiharcolták a magyarországi rendi központtól való elszakadásukat, függetlenedésüket. Az intézkedés mély előrelátásról tanúskodott, mert amikor a császár 1786-ban feloszlatta a birodalomban levő összes pálos tartományt, a lengyel pálos provinciát ez már nem érintette. A lengyel tartomány, bár bővelkedett súlyos válságokban, de mindvégig fennmaradt és azóta Magyarország helyett a lengyelországi Czenstochowa a pálos rend központja.

„A pálos rend történetében éppen az a tragikus – írta Kisbán Emil: A magyar pálos rend című, 1938-ban megjelent kétkötetes munkájában –, hogy akkor szolgáltatott belső vizálykodásával eltöröltetéséhez az uralkodónak alapot, amikor a jozefiniztikus szellem éppen a legjobban kezdte ki egyházi intézményeinket, végpusztulással fenyegette a Habsburg-birodalom területén az egyházat és a pápai hatalom megtörésére és megállítására tört.” (II. köt. 403. old.)

A pálos rendnek az 1786. évi eltörléskor összesen 90 helyen volt kolostora, ebből 28 helyen a magyarországi tartományban (kb. 380 pálos szerzetessel), 24 helyen Lengyelországban, a sváb-rajnai tartományban 5 helyen, az isztriai tartományban is 5 helyen, horvát tartományban 8 helyen, Ausztriában 6 helyen volt pálos kolostor. A pálos rendnek összességében nemcsak a 4,5 millió rénesforintot meghaladó vagyonára, de felbecsülhetetlen szellemi értékeire is halálos csapást mért a császár rendelete. Közismert tény, hogy a császár halálos ágyán egyetlen tollvonással megsemmisítette egyházellenes rendelkezéseit, a pálos rendet ért sérelem jóvátételére sajnos nem terjedt ki.

A rend tagjainak a rendet értelmében öt hónapon belül el kellett hagyni a kolostort. Az ingatlanok bérbeadásra, a felszerelési tárgyak, termények és állatállomány árverésre kerültek. A befolyt összeget az ún. vallásalapba beolvastották. Az idős és beteg szerzetesek szerény nyugdíjjal az ország különböző községeiben telepedtek le, ahová a helytartótanács rendelte őket. A fiatalabb atyák egyházmegyei szolgálatra léphettek vagy a tanúgy területén helyezkedhettek el. Mások főúri családokhoz kerültek nevelőként (pl. Virág Benedek, Kerekay Imre), vagy tábori lelkészként dolgoztak tovább (pl. Verseghy Ferenc), illetve teológiai tanárok lettek (pl. Billisics Alajos). A legtöbben a világi pasztorizáció területét választották.

A pálosok visszatelepítésére irányuló első törekvések még az 1790-es évekhez fűződtek. II. Lipót császár rendeletben utasította az országgyűlést a szerzetesrendek ügyeinek tárgyalására. Gyakorlatilag I. Ferenc korában indulhatott meg a rendek visszatelepítése, elsősorban a középkorai oktatás színvonalának javítására. Az 1802-ben kiadott a „II. József által elkövetett jogtalanságok jóvátételére szolgáló rendelet” nyomán a bencések, a premontreiek és a

ciszterciák rendjét rehabilitálták. Az uralkodói intézkedések a pálosokban is hiú reményt keltettek. Az uralkodó – magáévá téve a kancellária aggályait, miszerint a vallásalap kimerülése miatt a pálosok kárpótlására nincs pénz, és különben sem alkalmasak a pálosok tanítómunkára – véglegesen elutasította a rend visszatelepítési kezdeményezéseit.

A múlt század közepén, 1864-ben a pálos rend visszatelepítését pártoló Scitovszky János hercegprímás kérésére Czenstochowából 4 pálos érkezett és telepedett le Péliföldön (Szentkereszten), sőt, két klerikusuk is tanult Esztergomban, de a hercegprímás halála után utódja nem támogatta az ügyet. A kolostort feloszlatták, a klerikusokat és novíciusokat elbocsátották, az atyák visszamentek Krakkóba. Hasonlóképpen meghiúsult századunk elején, 1902-ben a nagylévárdi visszatelepítés is. Hiába adta vissza 1904-ben Vaszary Kólos hercegprímás a szentkereszti kolostort, és hiába tett meg mindent az első perjel és utódai a rend megerősödésére, kevesen léptek be a pálos rendbe és idő múlva a megmaradt 2 novícius nem tudta tovább vinni az ügyet.

Két évtized sem telt el a sikertelen visszatelepítési kísérlet után, amikor a pálosok újra megjelentek nálunk. A rend újraélesztésének gondolatát a rendkívül energikus kalocsai érsek, Zichy Gyula karolta fel, akkor még pécsi megyés püspökként. Rájuk bízta Pécssett a Tettye oldalán fekvő Mindszentek templomának és környékének lelki gondozását. Házat is vásárolt nekik közel a templomhoz, ahol végleges letelepedésükig lakni tudtak. Zichy püspök maga utazott el Rómába, hogy a Szentszéknél a szükséges működési engedélyeket beszerezze.

Zichy püspök kalocsai érsekké való kinevezése után is szívén viselte a pálosok sorsát és új egyházmegyéjéből papokat és novíciusokat engedett át Remete Szent Pál rendjének. Az érsek 1927. október 16-án a XIX. országos katolikus nagygyűlés megnyitó előadásában, melyet a magyar katolikus feltámadás egyik tényezője címmel tartott, ismét kiállt a pálosok visszatelepítése érdekében, hogy felrázza a társadalmat. Eközben folytak a tárgyalások a kormánnyal és a rend czenstochowai központjával a pálosok végleges visszatelepítése érdekében.

Eközben Budapesten a Gellért-hegy délkeleti sarkán elkészült az ország első és egyetlen sziklatemploma. A sziklatemplom mellett pedig felépült az új kolostor. Amikor elkészült a nagy munka, Zichy érsek tavaszi bérmautját megszakítva zarándokcsoport élén lengyel földre ment, hogy a czenstochowai pálos anyaházból az erre a célra kiszemelt és előkészített pálos rendtagokat végleg hazahozza. A küldöttséghez visszafelé 17 pálos testvér csatlakozott, akik közül 10 magyar származású pálos szerzetes volt. A nevezetes zarándoklat 1934. május 9–12. között zajlott le és május 12-én éjfél tájban megérkeztek a hazatérő fehér barátok.

A korabeli újság (Budai Napló 1934. június 11-ei száma) így írt a megérkezésről: „A pályaudvari ünnepélyes fogadtatás, virágok és üdvözlő beszédek után a testvéreket a budai kolostorhoz kísérték. Örökké felejthetetlen marad az a pillanat, amikor a 17 fehér pálos – égő gyertyával a kezében – az orgona hangjainál bevonult a sziklatemplomba és rövid ájtatosság után elfoglalta gyönyörű új kolostorát.” A század '30-as és '40-es éveiben a pálos rend szépen gyarapodott, fejlődött. 1940-ben megnyílt az Alföld szívében, Pálósszentkúton a harmadik rendház is.

„Másfél százados távollét után Budán vannak a pálosok. Bevonultak a Szent Gellért püspök hegyén épült kolostorukba és megkezdték a papi szolgálatot a sziklatemplomban. A legmagyarabb szerzetesrend visszaterése nemcsak örömnépe minden igaz magyarnak, de egyúttal szimbólum is, mint ahogy szimbólum az őrzésükre bízott sziklatemplom, amelynél szilárdabb háza alig van az Úrnak. Ilyen sziklaszilárd az Istenbe, s a magyarság jövőjébe vetett hit...” – írta lelkendezve a Budai Napló 1934. május 16-án.

Azonban megint beszólt az eseményekbe a történelem. De ez már egy újabb fejezete a pálosok történetének.¹

Nagy Kálmán

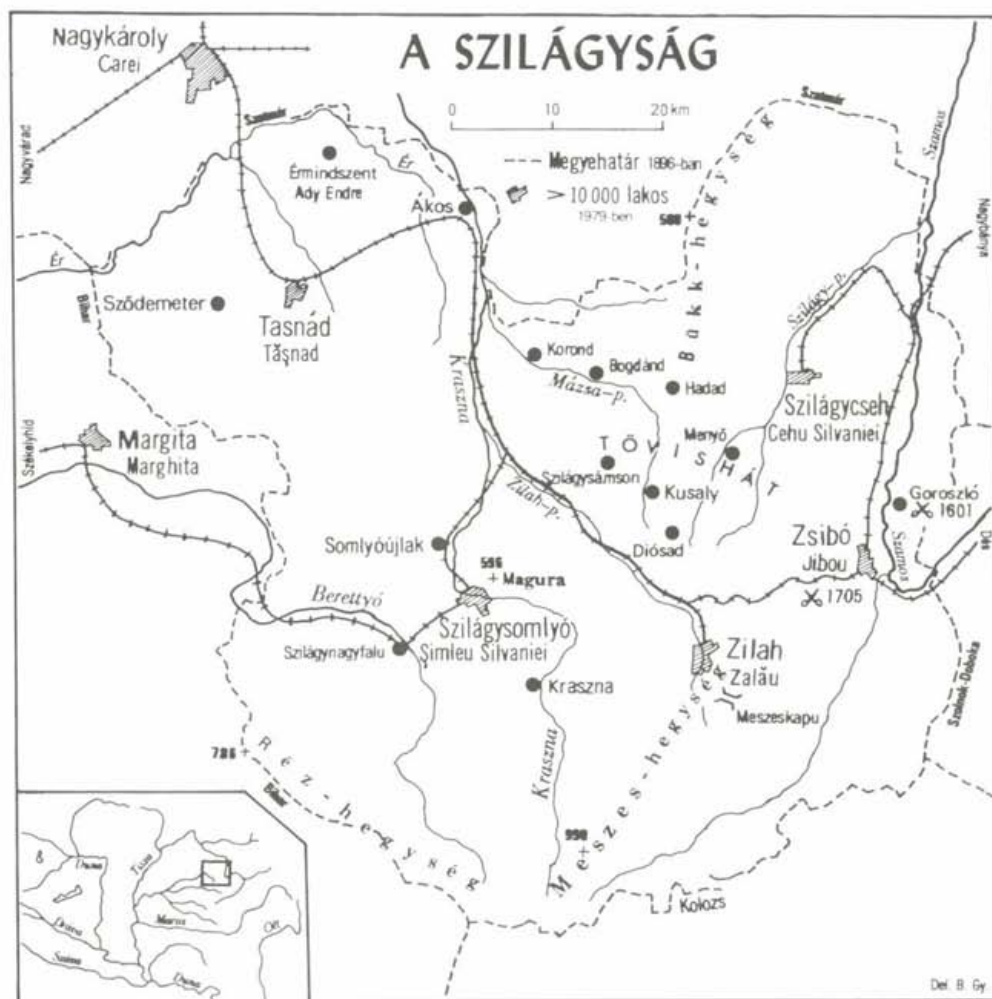
¹A tanulmány befejező részét a következő számban közöljük. (Szerk.)

A Szilágyság

A Szamos északra tartó szakasza és a Nagyalföld peremvidéke között terül el ez a tájegység. Nevét feltehetően a Szamosba folyó Szilágy patakról kapta. Délen a Réz- és a Meszes hegység határolja, ezekben ered a Kraszna és a Berettyó. A Szilágyság nem a tulajdonképpeni Erdély, hanem a Partium része volt.

Szilágy megye 1876-ban alakult a kis Kraszna megyéből és Közép-Szolnok megye nyugati kétharmadából. Doboka és Kolozs megyéből is került hozzá néhány Meszesen túli falu. Földjének, felszínének jellegét jól mutatja a gyakran használt „hepehupas vén Szilágyság” jelző. Csak északnyugati peremén, a Krasznától az Érig nyúló vidék sík. Erdély felől a Szamos völgy Cikói szorosán és néhány hágón át érhető el. A 786 m magas Rézen és a 990 m magas Meszesen kívül még egy hegység, a Bükk (575 m) van a megyében. Ezek főleg palából, homokkőből állnak, csak kis részüket alkotja mészkő. A hegyeket és a dombok egy részét lombdőlő borítja, amelyekben a tölgy és bükk uralkodik. Nem turista célpontok, de a Meszes Petőfi is megmászta, és lelkes hangú írásban számolt be róla.

A Szilágyság tengelye a Kraszna folyó. Ott, ahol a Zilah patak keletről a Krasznába folyik, van a Szilágyság forgalmi központja, Sarmaság, amelynél a Berettyó völgyében Biharból

felvezető vasútvonal csatlakozik a Nagykárolyból a Szamos-völgybe, Zsibóra, a Szilágyság legforgalmasabb pontjára vivő fővonalhoz. A Zilah patak forrásvidékén a Meszes hegység tövében Zilah fekszik, amely a középkorban a szárazföldi sóút fontos állomáshelye volt, és székhelye Közép-Szolnok megyének, 1876-tól pedig Szilágy megyének. Román neve Sălaj, és a régi Szilágyal csak részben azonos Sălaj megye székhelye. A Kraszna mentén Sarmaság felett Szilágyosmllyó (Șimleul Silvaniei), Kraszna megye legutóbbi székhelye fekszik a Magura hegy (596 m) tövében.

Sarmaság alatt keletről a Mázsza patak torkollik a Krasznába. Völgyében Hadad, az egykor jelentős mezőváros a legnagyobb település. Tovább keletre, a Mázsára derékszögben, a Szilágy patak tart a Szamos felé. Völgyében Szilágycsseh régóta város, amelybe vasúti szárnyvonal visz a Szamos-völgyből. A Mázsza és Szilágy patak vízgyűjtője a *Tövishát* tája.

A Kraszna és Berettyó közötti domság peremén, részben már az Alföld síkján, Tasnád város áll. Mint minden felsorolt településen, itt is a többé-kevésbé eredeti állapotában megmaradt gótikus templom idézi a múltat.

A honfoglalás idején a Szilágyság területén szlávok laktak, amit sok „szilágynagyfalusi típusú szláv” sírlelet, szláv helynév, többek között a Kraszna folyó neve és a volt Dácia legészakibb római településének, Porolissumnak, Moigrad (románul Moigrad) szláv neve bizonyít. Anonymus szerint a Szilágyságban a Meszeskapunál zajlott le a honfoglalás egyik csatája, amelyben Töhötöm (Tétény?) serege legyőzte Gelou vlah fejedelmet, és utána a vlahok Töhötömöt elismerték fejedelmüknek. Anonymusnak ez a honfoglalás után 300 évvel írt műve az az írásos emlék, amely alapján a 2300 éves folyamatos erdélyi dákorómaiságot igazolni szeretnék. Ismeretes azonban, hogy Töhötöm a Meszeskapunál nem a vlahokat, hanem a blakokat, egy kis türk népet győzött le, akiknek Gyalu volt a fejedelmük. Ezt újabban bizánci források is megerősítik. Györffy György szerkesztésében megjelent munka átvette ezt a véleményt, a háromkötetes Erdély története szerzői azonban bizonytalannak tartják.

Az Árpád-korban a Szilágyság benépesült magyarokkal,² amit a korai Árpád-korra jellemző, ma is ép, román stílusú templomok is mutatnak. A fejlődést nem nagyon zavarta meg sem 1068-ban a kun betörés, sem 1236-ban az első tatár támadás. Az 1241-es tatárjárás viszont Erdélyben nagyon kipusztította a magyarságot. Az erdélyi püspök 1246-ban és még 1282-ben is telepeket kért a királytól a Szilágyságban is nagyon megritkult lakosság pótlására. Később újra benépesült a Szilágyság, és szépen gyarapodott. Ezt a XIV–XV. és a XVI. század elején épült több gótikus templom is mutatja. Ezek aránylag épségben vészték át a zord időket.

A békés fejlődésnek szomorú véget vetett a török kor és az utána következő labancvilág, amikor sokszor dúlta, égette fel a Szilágyság falvait, fűzte rabszíjra, gyilkolta lakóit török, tatár, havasalföldi, moldvai had, végül a német császár zsoldos serege, néha rác segédcapatokkal. Az első nagy tatár betörés 1568-ban volt, ezt 1594-ben még pusztítóbb követte. 1601-ben is sokat szenvedett a Szilágyság, amikor Básta és Vitéz Mihály vajda hadaitól Goroszlónál érte vereség az erdélyi sereget. Két év múlva Radu vajda dúlta fel falvait. 1632-ben „gyülevész hadak” oly rettenetes inséget hoztak rájuk, amilyenben „Básta idejétől fogva nem voltak”. A legnagyobb pusztítások 1658-ban kezdődtek egy tatár betöréssel. A török pedig Várad eleste után, 1660-ban, „semmivé tevő a Szilágyságot, öl, vág rabol”. Az utolsó tatár betörés 1716–17-ben érte a tájat. Közép-Szolnok megyében 1682-ig 59 falu pusztult így el. Ami pedig megmaradt, azt az Erdély ellen mindig a Szilágyságon át vonuló császári hadak dúlták fel. 1685 és 1703 között hat alkalommal pusztították végig a Szilágyság nagyrészt magyar lakosságú falvait, városait. De szenvedtek a magyarok Rákóczi 1705. évi vesztes zsidói csatája idején is. Egy 1708-ban kelt jelentés szerint a lakosság nagy része ekkor Magyarországra, Erdélybe bujdosott, vagy „imitt-amott a gazokon voltak kénytelenek megvonni magokat”.

A hiányzó lakosság pótlására a XVIII. században sok hajdú, ruszin, palóc, több sváb, szlovák és különösen sok székely telepes költözött a Szilágyságba. Telepítés már 1703-ban is volt, és a múlt században is folytatódott. Ezek után érthető, hogy a szilágysági magyarság nem egységes etnikai csoport.

Az 1715. évi összeírás Közép-Szolnok és Kraszna megyében összesen 1516, az 1720. évi pedig 2633 magyar, 924 román, 11 szláv, 2 német családnevű adózó háztartást talált. Ennél az

¹A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1986.

²Petri Mór (szerk.): Szilágy vármegye monographiája I–IV. Bp., 1901–1904.

arányánál azonban nagyobb volt a románok száma, mert sok románnak, nem lévén családneve, az összeírók magyar nevet adtak. Az előbbi számok alapján 1896-ban közölt statisztikai becslés³ szerint a két megyének 1720-ban 33 330 lakosa volt az 1553. évi több mint 50 ezerhez képest. Románokat nem telepítettek, de ők közismert szaporaságukkal és a szabad beköltözésekkel az 1850-ben végzett erdélyi katonai népszámlálás szerint már többségben voltak a későbbi Szilágy megye falvaiban. A városokban viszont túlnyomó maradt a magyarok aránya, pl. Zilahon 1850-ben csak 20 román lakott. Ahogy 1918 előtt is nagyarányú volt egyes román többségű falvakban a magyarok elrománosodása, úgy románok magyarosodása sem volt ritka. Némely falu öreg románjai ma is jobban beszélnek magyarul, mint őseik nyelvén. A magyarok arányát újabban csökkentette, hogy sok, többé-kevésbé megmagyarosodott német áttelepült Németországba, és helyükre románok kerültek. Sok faluban nemcsak az 50 évvel ezelőtti népszámlálás szerint, de helyszíni tudakozódás alapján is a magyarok ma is tartják másfél évszázaddal korábbi arányukat.

A szilágysági magyarok reformátusok, a betelepült svábok zöme katolikus. A magyaroknál a vallás és az anyanyelv fogalma annyira kötődik, hogy nekik nemrég még minden római katolikus sváb volt. Még 50 éve is olyan nagy volt a református vallás ereje, hogy bizonyos vétkes elkövetőjének (pl. próbaházasság) az istentisztelet alatt a szégyenpadon kellett ülnie, és meg kellett követnie az eklézsiát. A vallás hatása ma is jelentős.

A Szilágyságban nem volt ipar, bányá, ezért lakói a mezőgazdaságból éltek. A táj messze esik a forgalmas útvonalaktól, nagyobb városoktól. Gazdasági központja Debrecen volt. 1914 előtt a debreceni vásárookra hajtották a marhát, juhot, és főleg abból pénzeltek. A mezőgazdaság külterjes volt. Több faluban, pl. Hadadon, 50 éve még a régi háromnyomásos rendszerben gazdálkodtak, azaz a határ egyik harmadában búzát, a másikon tavaszi növényt termeltek, a harmadikat ugarolták: csak művelték és legetették. A Mázsa patak völgyében Hadad alatt fekvő, ma is színmagyar Bogdándon 1936-ban tértek át a nyomásos rendszerről a váltógazdálkodásra. Az ugarlegelő hiányában, és mert a falu jó legelője egy román falu lett, nagyon lecsökkent az állatállomány, nem volt trágya, évről évre csökkent a termés, és 1941–42-ben több bogdándi család éhezett. (A kisebb termésnek az előző évek túl sok csapadéka is oka volt.) Eközben maguktól jöttek rá a herefélék talajjavító hatására. Egyébként akkor gyümölcsből és szénából pénzeltek. Ma a gyümölcsöt maguk fogyasztják el, a szénát pedig állataikkal etetik meg, mert ismét sok állatot tartanak. Már nem járnak népviseletben, de a kenyeret még maguk sütik, és több régi szokást tartanak. Van sikeresen működő népi együttesük is. Magyar iskolájuk végig megmaradt.

Újabban a magántulajdonba visszaadott földdel vannak igaerő- és eszközzel rendelkezők. A szekeret, ekét stb. ui. „felülről” igyekeztek megsemmisíteni. Többben az igénytelen bivaly igaerejében bíznak. Mostanában pénzt a mezőgazdaságon kívül az újabban megnyílt közeli bányákba és a városok iparába ingázó emberek hoznak. A bogdándi föld színt rejt magában. Akartak is bányát nyitni, de a bejáratát nem Bogdánd, hanem a távolabbi, román lakosságú Korond felől kezdték fúrni, beomlott és azóta is úgy van.

Bogdánd felett vár állott a hegytetőn. Romjaiból alig maradt valami. Hadadon 1750 körül romosan ugyan, de még állt a Wesselényiek vára, ám lebontották és 1763-ban szép kastélyt építettek a helyén, amely ma is jó állapotban van és a Néptanács székel benne. Hadadon az előbbieknél nagyobb a parkban álló Dégenfeld-kastély. Ebben van a körzeti iskola. Hadad legjelesebb műemléke a legutóbb restaurált középkori gótikus templom gyilokjárós tornyával. A Wesselényiek nagyobb kastélya a Kemény Zsigmond szerint „tündérbájú és zord emlékű” Zsibón áll, magasban a város felett. Zsibó tündérbáját a kastély adja, zord emlékét pedig Rákóczi 1705. november 5-i csatavesztése, és Kazinczy Lajos honvédtábornok 1849. augusztus 25-i fegyverletétele. A kastély gondozott parkban áll, amelynek elegáns jegenyebutáj a fő díszje. 1790-ben épült barokk stílusban, később klasszicista részek is épültek hozzá. Utoljára a Teleki családé volt. Ma gyermekintézmények vannak benne. Zsibóval szemben a Szamoson túl a hegyoldalon, a hagyomány szerint látható Wesselényi Miklós, a „vasember” lovának patkónyoma.

A Szilágyság két nagyobb városát, Zilahot és Szilágysomlyót, a somlai Bátoriak ősi fészket, Batori István szülővárosát, a törökök, és főleg a labancok teljesen feldúlták, felégették, alig maradt régi épülete. Gótikus templomaikat az újjáépítéskor erősen átalakították. Zilahon áll az ifjabb Wesselényi Miklós szobra. Somlyón megmaradt a templom szentélyének gótikus

³Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában

bordázata, és áll a Bátoriak várának romja. Somlyó nevezetessége az 1797-ben talált római aranyelet és az 1889-ben talált gót fejedelmi kincs. Az előbbi bécsi múzeumban, az utóbbi a budapesti Nemzeti Múzeumban van.

A Kraszna völgyében a Somlyó feletti középkori megyeszékhely, Kraszna fekszik. Temploma a XIV. században épült. Hajóját festett famennyezet, szentélyét gótikus bordázat fedi, tornya gyilokjárós, fiatornyos. Mintául szolgált a hadadi templom építésénél. A szintén a Kraszna völgyében, de Szilágysomlyó alatt fekvő Somlyóújlak nevezetessége a tatárjárás előtt épült, mindössze 8,7x5 m alapterületű román stílusú temploma, arányos tornyával, 4 lőrésablakával. Jelentős műemlék a Tövishát déli részén fekvő Szilágysámsón, Szilágycseh és Kusaly gótikus temploma is, valamint Menyő reneszánsz kapuzatú, de belül gótikus temploma. Az utóbbi vörös márvány reneszánsz oltárát és keresztelőkútját a múlt század végén a nagyváradi múzeumba vitték. Menyő lelkésze 1989-ben néhány hétig Tökés László volt. Kusalyon a középkorban ferences kolostor állt, a Berettyó-völgyi Szilágynagyfaluban pedig pálos kolostor. A kolostorok a reformációval megszűntek, de a gótikus templomok, szentélyük bordázatával, mindkét faluban megmaradtak.

A Szilágyság északkeleti részén fekvő Tasnádon a gótikus templomnak szépen megmaradtak mérműves ablakai, és a szentély bordázata, amelynek egyik gyámkövén 1476 áll. A Tasnádtól nyugatra fekvő Szödemeteren Kölcsey szülőházát őrzi a kegyelet. Szödemeter, Menyő és Kusaly román többségű, de a felsorolt többi faluban a magyarok vannak többen, és a műemlék templom mindenütt az övék, mint a Tasnádtól keletre fekvő Ákoson is.

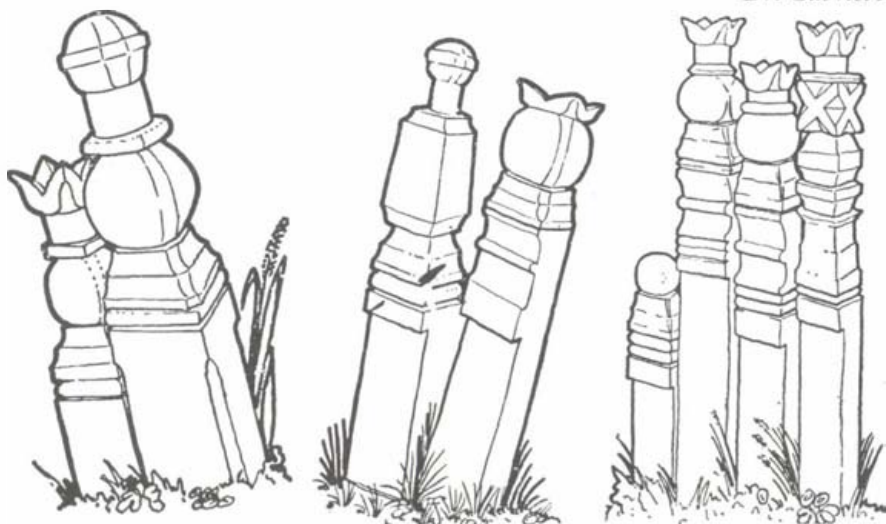
Ákos kéttornyú, nagy, román stílusú temploma a Szilágyság egyik legértékesebb épülete. Bencés apátság templomaként épült 1175-ben. Téglafalai vakolatlanok, belseje fehér. Valódi bazilika, azaz főhajója magasan a mellékhajók fölé emelkedik, és mennyezete dongaboltozatos. Déli falán két sorban 7-7 magas lőrésablak bocsát be fényt. Falán ívsor-fríz fut körbe. A padokat 1770-ben készült virágdíszes festés díszíti. 1896-ban Schulek Frigyes restaurálta. Építésének 800. évfordulóján az alábbi felirat került belső falára:

*A tatár feldúlta 1241
Török felgyújtotta 1642
Villám sújtotta 1747
Föld rengett alatta 1834*

*Nyolcszáz esztendőn át
Az idő vasfoga emésztette marta
Mégis áll e templom,
S áll mig az Úr akarja.*

1175–1975

Dr. Gábrriel András

Hadadnásadi fejfák [Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: Szilágysági népművészet (1974) című könyvéből]

A feketetői vásár

*Hetivásárról hazatérő oláhok.
Rajz. (Magyarország képekben
II. Pest. 1870. 8. old.)*

Napjainkban egyre nagyobb híre kel a feketetői (Negreni) vásároknak. A hetvenes évek végén *Zágoni Attila* több riportszerű újságcikkben is felhívta rájuk a figyelmet.¹ A *Kós Károly* által kezdeményezett romániai magyar néprajzi kutatás, illetve irodalom, jobban mondva vásárcutatás különösebben nem emlékezett meg róla. Csak néhány szomszédos helység vásárával vagy jellegzetes árucikkével kapcsolatosan esett róla szó.² Ennek ellenére a feketetői vásár nagyra nőtt és mondhatni, hogy mára már turisztikai-idegenforgalmi eseménnyé fejlődött. Hazánkból is nagy számban keresik fel mind a turisták, mind pedig – legújabbban – az etnográfusok. De más országokból is elég sok látogatója akad. Mind a turisták, mind az etnográfusok azt állítják, hogy a feketetői vásár, bár majd' mindenben megtartotta a régi, hagyományos; nagy terület gazdasági, társadalmi és kulturális életére jelentős hatást gyakorló *esemény* voltát, sokat változott is. A változásokat elsősorban a Romániában is kialakult piac- és vásárellenesség, a kis- és magánkereskedelem erőteljes korlátozása, valamint az ezekkel párhuzamosan kifejlesztett nagyipar termékeinek a nagykereskedelem révén való elterjesztése okozta. A változás látható jeleként kell értékelnünk, hogy a korábbi évi négy országos vásár helyébe egy nagyot (az őszt) és egy kicsit (tavaszi) tartották meg és, hogy a vásárokon az 1950-es évek végén megjelent az ócskas sor, a használtcikk-részleg (főleg ruhanemű) és mindinkább növe-fejlődve meghatározó tényezőjévé vált a feketetői vásároknak. Ebben az ambivalens fejlődésben természetesen megmaradt és nagy tért hódított a hagyományos népi árucseré, a maga sajátos földrajzi-településföldrajzi, gazdálkodási, életmódbeli adottságaival.

Feketető mindig is jelentős helység (korábban *mezőváros*) volt a Király-hágón áthaladó, nagy fontosságú nagyváradi-kolozsvári országút mentén; Bihar és Kolozs megye, régebben, 1557-től, Magyar- és Erdélyország határán, a határőrző Nagybaródi Szabad Kerület, illetve a mindig népes hetivásáraitól is híres székhelye, Nagybaród (Borod) szomszédságában.³ Ha Feketetőt mint *vásárhelyet* akarnánk a településföldrajz kategóriái szerint meghatározni, azt mondhatnánk róla, hogy országos jelentőségű *út mellé települt*, nagy fontosságú *hágó egyik (a keleti) oldalán álló*, lassan ereszkedő, nyugat-kelet irányban hosszan *elnyúló völgy egyik csúcsában* (a nyugatiban) létesült településről van szó.⁴ A település életében uralkodó néprajzi

¹*Zágoni Attila*: A vásárban (Körösfeketető). *Falvak Dolgozó Népe* 1978. 45. szám, 6. old.; *Zágoni Attila*: Feketető '80. Vásár Körösfeketetőn. *Falvak Dolgozó Népe* 1980. 44. szám, 6. old.

²*Florea Bobu Florescu-Tereza Mozes*: *Ceramica populară din regiunea Crișana*. Oradea, 1967. több helye. – *Mózes Tereza*: A körösrevi és báródi fazekasságról. *Népismereti Dolgozatok* 1976. Bukarest, 1977. 97–102. old. – *Duka János*: Margittai vásár. *Népismereti Dolgozatok* 1976. Bukarest, 1977. 125–130. old. – *Vasas Samu*: A vásárosok hagyományos beszállóhelyei Bánffyhunyon. *Népismereti Dolgozatok* 1980. Bukarest, 1981. 176–190. old. – Részben ezekre a közleményekre is alapozottan, a feketetői vásárral a többi bihari vásár összegező említése közben, a román néprajztudomány oldaláról *Tereza Mózes* foglalkozott legbehatóbban. *Tereza Mózes*: *Zona etnografică Crișul Repede*. *Zone Etnografice*. București, 1984. 168. old. Egy érdekes fotóval: 79. old. L. a türgul din Negreni.

³*Nyakas Miklós*: A báródsági nemes kerület rendtartása a XVIII. század végétől. *Bihari Múzeum Évkönyve* III. Berettyóújfalu, 1982. 167–176. old. – *Nyakas Miklós*: A Báródság nemessége a XIX. század elején. *Bihari Múzeum Évkönyve* IV–V. Berettyóújfalu, 1986. 191–216. old.

⁴*Vö.*: *Mendöl Tibor*: Általános településföldrajz. Bp., 1963. több helye.

tényező a *völgy*, illetve a *völgy folyója*, a Sebes-Körös, amivel párhuzamosan épült ki az említett országos jelentőségű *út*, majd később a *vasútvonal*. Mindezek a földrajzi tényezők együttesen formálták Feketetót vásárhellyé és alakították köré egyfajta vonzáskörzetet.

Feketetó 1406-ban tűnt föl először *Fekethethow* alakban. Neve magyar volt és ezért joggal tételezhetjük fel, hogy a falu telepítésében magyarok is részt vehettek. A lakosság többsége azonban már a XV. század végére román lehetett.⁵ Végeredményben ugyanezt mondja el Jakó Zsigmond után Kiss Lajos is földrajzi neveink etimológiai szótárában.⁶ A továbbiakban, az egymást követő megye- és országismertetések csak a XIX. század elejétől kezdődően, igen szerényen nyilatkoztak róla. Bár minden leírás, ismertetés néhány apró utalással továbbvisz Feketetónak, mint vásárhelynek a megismeréséhez. Fényes Elek például 1851-ben, híres geográfiai szótárában azt mondta, hogy Feketetó oláh mezőváros Bihar vármegyében, a kolozsvári országútnban, Erdélyország szélén: 518 nem egyesült óhitű, 10 református lakossal, óhitű anyateplommal. Van itt postahivatal, 21 1/8 úrbéri egész telek. Hegyes és kősziklás határa sovány; erdeje roppant. Bírja gr. Batthyáni Arthur. Fényes ismertetéséből sajátos szempontunknak megfelelően arra kell felfigyelnünk, hogy Feketetó mezővárosnak mondja, azaz olyan településnek, amely vásárszabadalommal bír. Fényes „roppant” erdőségről szolt, mintegy jelezve, hogy Feketetó életében nagy jelentősége volt az erdőművelésnek, a fakitermelésnek és a legkülönbözőbb famesterségeknek. Nagyjából ugyanezt mondja el Ballagi Károly és Király Pál is, hozzátéve azonban a Fényes által elmondottakhoz néhány új, de jelentős tényezőt. Feketetó szerintük is mezőváros a Király-hágó alatt, a vasút és a Sebes-Körös mellett. 1806 oláh és magyar lakossal, oláh templommal, vasúti állomással s igen nagy határral rendelkezik, melynek nagy részét erdőszeg borítja. Van két nagy pusztája, úgymint Vaka és Dalom sertés- és juhtenyésztéssel. A vasút kiépülte előtt fontos állomása volt a mezőváros a Kolozsvár és Nagyvárad között közlekedtetett posta- és társaskocsiknak.⁸ Ballagi és Király ismertetéséből arra derül fény, hogy a vasút kiépülte előtt is fontos posta-társaskocsi állomás volt a község és hogy a vasút csak gazdagította a feketetói közlekedési-szállítási lehetőségeket. Fontosnak tartották, hogy megemlítsék: vasúti állomása is van a falunak. A két pusztta megemlékezésével szólnak a sertés- és juhtenyésztésről is. Nem is tehettek másként, hiszen a feketetói vásárok állatvásárrészlegének a sertés és a juh volt az egyik legfontosabb árucikke.

Nagyon fontosak K. Nagy Sándor közlései. Bihar-Országot bejárva, híres útirajzában Feketetóról is megemlékezett. Elmondta, hogy Báródról az országúton tovább folytatták utazásukat, a Király-hágóra értek. Az 1862 láb magas hágóról jó idő esetén ellátni Nagyváradig, sőt Debrecenig is. Az út meredek lejtőn a kis Bucsa faluba ereszkedik le a Sebes-Körös és a vasút mellé. Innen továbbhaladva „csakhamar kiérve szép megyénk határánál Feketetónál, a rettenetes és környös körül szörnű hegyek tövében, a hajdani Cerum-hegy lábainál” Feketetóra érkeztek. Abba a faluba, mely „1557-ben jelöltetett ki Magyarország és Erdély határául”.⁹ K. Nagy Sándor két vonatkozásban gazdagította ismereteinket. Először azzal, hogy ismételtelen felhívta a figyelmet Feketetó közlekedési fontosságára, az út és a vasút említésével; a másik pedig az, hogy erőteljesen hangsúlyozta a település hegyes, sőt „szörnű” hegyes határát, ahol a fára épül sok minden; a famegmunkálás az egyik legelterjedtebb megélhetési forrás.

Hunfalvy János felvilágosításai nagymértékben K. Nagy Sándor munkáin alapulnak. De – lévén Hunfalvy nagyszerű geográfus – ismertetéséből legtöbbit lehet megtudni Feketetó fekvését, a fekvéséből fakadó élőnyeit illetően. Hunfalvy nagy összefoglalásában azt írta, hogy: „Az országút Nagy-Báródot elhagyva a Király-hágóra kapaszkodik fel, melyről szép kilátás esik a környékre, onnan leereszkedve Bucsnál jut ismét a Körös völgyébe s aztán csakhamar Feketetó mezővárosnál (1701 oláh lakos) a megye határát éri el.”¹⁰ Ahogy olvashatjuk, Hun-

⁵Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Bp., 1940. 241. old.

⁶Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I. A–K. Bp., 1988. 796. old.

⁷Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára II. Pest, 1851. 12. old.

⁸Ballagi Károly és Király Pál: A magyar birodalom leírása különös tekintettel az 1876. XXXIII. törv.-cikkre. Bp., 1877. 125. old.

⁹K. Nagy Sándor: Bihar-Ország. Útleírás. I. Második javított és bővített kiadás. Nagyvárad, 1884. 96. old.

¹⁰Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza különös tekintettel a néprajzi viszonyokra. Bp., 1886. 691. old.

Pokróc-, csergeárosok a feketetői vásárban, 1975

Népviselési darabokat áruló kalotaszegiek, 1975

falvy szerint is fő tényező az út és az is lényeges mozzanat, hogy Feketetőt mezővárosnak állítja. Könyvének egy másik helyén a Feketető környéki hegyekről írt, meghatározva azok helyét. „A Bihar-Vlegyásza hegység tehát Körösbánya vidékéről északra Feketető és Sebes vidékéig húzódik; déli sarkbástyája a Gajna, északi részének főhegye a Vlegyásza.”¹¹

Mindezeknek a vélekedéseknek az alapján a Pallas Nagy Lexikona rendkívül röviden összegezi a Feketetőről tudnivalókat. Azt írta róla, hogy „kisközség Bihar vármegye élesdi járásában, 1947 oláh lakossal és vasúti megállóval”.¹² A rövid közlés számunkra leglényegesebb adata az, hogy Feketetőt már nem mezővárosnak határozza meg, hanem a közben végrehajtott közigazgatási reformnak megfelelően kisközségnek mondja, nem feledkezve meg arról, hogy vasúti megállója is van.

Ismertetéseinket a Borovszky Samu szerkesztette Bihar vármegye és Nagyvárad monográfia Fekete-Tó szócikkével fejezzük be. Ahogy látni is fogjuk, Borovszky az eddig ismertetettre építette mondanivalóját, ismertetésében szinte semmi új sincsen. Ennek ellenére mégis teljes egészében idézzük, mert ez az a minden korábbi adatot magába integráló tájékoztatás, ami minden további említésnek, utalásnak az alapja, ami az utolsó ismertetés Feketetőről. „Fekete-Tó, Kolozs vármegye határán, a Sebes-Körös völgyében, a nagyvárad-kolozsvári vasútvonal mentén fekvő kisközség, görögkeleti vallású oláh lakosokkal. Házainak száma 376, lakosaié pedig 2046. Postája és távírója Csucs, vasúti állomása Csucs és Bucs. Földesura a múlt század első felében a gr. Zichy család volt; most is gróf Zichy Ödönnek van itt nagyobb birtoka. Görögkeleti temploma 1854-ben épült. Ez a község jelöltetett ki 1557-ben Magyarország és Erdély határául.”¹³ Borovszky már csak a Sebes-Körös völgyéről és csak a vasútról beszélt. Feltűnő, hogy a községnek nincsen helyben postája és távírója, sőt a vasúti állomása is Csucsán vagy Bucsán van, helyben csak vasúti megálló működik. Ez arra is enged következtetni, hogy időközben a közlekedést, szállítást illetően megnőtt Csucs szerepe, nem kis mértékben Feketető rovására. Ennek ellenére Feketető is fejlődött; lakosainak száma 1851-ben 1528, 1877-ben 1806, 1886-ban 1701, 1894-ben 1947 és mint láthattuk, 1909-ben 2046 fő volt.

Mindezek az adatok, ismertetések azonban egy szót sem szóltak a feketetői vásárokról. Elmondhatjuk, hogy Feketetőn az út mentén, az uradalmi fogadó környékén már a XVIII. század derekán volt némi piac, ami főleg élelmiszerek – tőrő, sajt, méz –, illetve tűzifa és haszonfa, néhány faeszköz árusításából állott. Ezek a piacok azonban rendszertelenek lehetek, rendkívül kicsi forgalmat bonyolíthattak le. Feketető 1815. október 27-én nyert országos vásár és hetivásár tartására szabadalmat.¹⁴ A feketetői vásár aztán a múlt század első

¹¹ *Uo.* 678. old.

¹² *Pallas Nagy Lexicon* VII. Bp., 1894. 9. old.

¹³ *Borovszky Samu* (szerk.): Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp., év n. (1909). 78. old.

¹⁴ *Illéssy János*: Vásárszabadalmak jegyzéke. Bp., 1900. 9. – A feketetői vásárszabadalom a Királyi Könyvek LXIII. kötetébe van bevezetve 790. számon.

Meszesek a feketetői vásárban, 1975
(Varga Gyula felvételei)

Hagymavásár Feketetón, 1975

felében nagy fejlődésen ment át. Mind a hétfői hetivásárok, mind pedig az országos vásárok nagy vonzást gyakoroltak a környező falvak lakosságára és Élesdtől Bántfihunyadig, Belényestől, Margittától Szilágysomlyóig szívesen keresték fel áruikkal vagy előszeretettel mentek oda vásárolni. A feketetői vásárokról elsőnek Nagy Ferenc számolt be, 1842-ben, híres vásárlajstromában, amiben az erdélyi „vásáros helyeken jellemző árucikkek szempontjából” csoportosítva sorolta fel az erdélyi vásárok között a feketetőit is.¹⁵ A múlt század második felére kialakult a feketetői vásárok véglegesnek vehető rendje. Eszerint Feketetón évente négy országos vásárt tartottak. Az első vagy téli vásárt a Pál fordulása (január 25.) előtti hétfőn, a másodikat vagy tavaszi vásárt a Vince napja (április 5.) utáni hétfőn, a harmadikat vagy nyári vásárt az Apostolok oszlása ünnepe (július 15.) utáni hétfőn, a negyediket vagy őszi vásárt a Gál apát névünnepe (október 16.) követő hétfőn tartották. A hetivásárok pedig – hetente egy – hétfőnként voltak.¹⁶ Ez a vásári rend úgy alakult aztán, hogy az országos vagy nagyvásárok háromnaposak voltak. Általában szombaton kezdték állatvásárral, vasárnap kirakodóvásárral folytatták és hétfőn – a voltaképpeni vásárnapon – ugyanezzel fejezték be. Igen szerencsés megoldás volt az, hogy a hetivásárokat hétfőnként tartották, mert az ekkor már oszladozó vásárt friss, új felhozatalú terményekkel, élelmiszerekkel, háziipari-kézműves termékekkel megújították.

A feketetői vásárokon mindig sok állatot árúsítottak: legtöbbit juhot, sertést, szarvasmarhát, lovat, bivalyt, szamarat, kecskét. Az állatokat elsősorban a környező, nehezen megközelíthető hegyi falvakból hajtották fel a vásárra. De mindig akadt távolabbi vidékekről hajtott állat is. Főleg szarvasmarha a Mezőségről, sertések Dél-Biharból, Nagyszalonta, Tenke tájáról, lovak a Szilágyságból, Szatmárból. Az állatok java részét továbbtartásra vásárolták meg, de a nagyvárad, kolozsvári kereskedők nagyban is vásároltak, leginkább levágásra. Még a közelinek vélt hegyi falvakból is napokat vett igénybe az állatok felhajtása a

¹⁵Nagy Ferenc: Vásárlajstrom a vásáros helyeken jellemző árucikkek szempontjából. Mentor Erdélyi Népkönyv. Kolozsvár, 1842. Újra kiadta Tóth István: Adatok a vásárok néprajzához. Nagy Ferenc „Vásárlajstroma”. Ethnographia XC. 1979. 510–515. old.

¹⁶A Magyarországon tartani szokott országos (kirakó s marha) és hetivásárok jegyzéke. A kereskedelemügyi m. k. ministeriumban létező hivatalos kimutatók alapján betűrendben összeállítva. (Bp., 1892) 5. old.

Révi fazekasok, korsósok sajátos cserépszállító szekerükkel, 1975

feketetói vásárra, mint ahogy szintén napokba került, míg a megvásárolt állatokat vagy a vevők maguk, vagy több állat esetén, a vásáron felfogadott hajcsárok hazahajtották. Az apró, fiatal állatokat, például a malacokat, de a kisborjúkat is, székéren hozták-vitték. Az ilyen fiatal állatokat szállító szekereket a biztonságos szállítás kedvéért átalakították, a kast lécs-, vagy hasítvány rácsoszattal látták el, a borjúkat pedig kikötötték a rakoncákhoz, vendégoldalakhoz vagy a löcshöz. Az egyes jószágot (szarvasmarhát, növendéket vagy lovat) a szekeres gazdák a szekerhez kötve lábón vitték a vásárra. Az állatvásárokon baromfit nem árultak, csak azokon a hétfői hetivásárokon, amelyek esetenként egybeestek az országos vásárokkal. Az ilyen hetivásár-nagyvásároknak leginkább libákat (lábón hajtva), kacskákat, csirkéket és tyúkokat hoztak eladni és mindig sok galambot. A baromfiakat leginkább vesszőkasokban hozták a vásárra, de gyakori volt, hogy az egy-egy darab vagy egy pár tyúkot, lábaiknál fogva összekötözve, kézben tartva vagy lógatva hozták az árusítás helyére. Arra is volt gyakori példa, hogy az egy-egy tyúkot vagy éppen kakast, a szopós malacokhoz hasonlóan zsákba téve a vállukon hozták a vásárra. A feketetói vásároknál a leggyakoribb teherhordó eszköz az átalvető volt, amit nemcsak a vállakon átvette hordtak, hanem a szamarak, lovak hátán – ezek valamivel nagyobbak voltak – átalvetve használtak. Az átalvetőkben különben leginkább élelmiszereket, terményféléseket hordtak, de előfordult az is, hogy apró, fiatal állat vagy állatok tartására-szállítására is igénybe vették.

A termények tekintetében a vezető szerep a lisztnek, ezen belül is a kukoricalisztnek, aztán az őrletlen rozsnak, kukoricának, kevésbé a búzának és inkább a tök- vagy napraforgómag-nak, ősszel a különféle gyümölcsöknek – alma, körte, szilva, som, kökény – jutott a mindig nagy mennyiségben árusított krumpli mellett. Egyetlen vásárról sem hiányozhatott a hagyma. Mind vöröshagymából, mind pedig fokhagymából állandóan nagy volt a felhozatal. A vásárokról sohasse hiányozhattak a különféle tejtermékek: túrók, sajtok. Vajat is sokan árusítottak és vásároltak. A tavaszi hetivásárokon-vásáron már megjelentek a különféle aszalványok (alma főleg), lekvárok (főleg szilva-, de málna-, som-, kökény-, szeder-, perlekvárok is) és a frissen ütött olajok is. Pállinkát és mézet minden hetivásáron-vásáron árusítottak, sokszor dugárúként, főleg a pálinkát.

A feketetói vásároknak is fontos, sőt talán az egész vásárt leginkább jellemző része volt a *kirakodóvásár*. A kirakodóvásárok legtöbb árusa nem sátras, hanem gyalogárus, azaz a földről való árus volt. Még a mesteremberek nagy része se állított sátrat, hanem a földről árusított, mint például a feketetói vásárban mindig nagy számban megjelenő szitások és

cserepesek, azaz fazekasok. A feketetői vásárokon a viszonylag kisszámú iparos, mesterember mellett mindig nagyszámú paraszti mesterkedő, háziiparos vett részt és tette a feketetői vásárokat rendkívül színesekké. A csizmadiák, szabók leginkább Margittáról, Kolozsvárról, Bánffyhunyadról, Nagyváradról, Zilahról, Nagykarolyból jöttek. De a paraszt szabók, bocskor- és tűzőkészítők, a szücsök java része a környező falvakból került ki. A dézsások, faedény – vödör, véka, cseber – készítőik, a teknősök, kádasok és hordócsinálók az egyéb faeszközkészítőikkel; favilla, különféle lapátok, kanalak, só- és fűszertartók, túrósfazekak, vödrök, vályúk, létrák, nyelek, botok készítőivel mindig nagy számban, sok áruval jelentek meg a feketetői sokadalmakon. A révi fazekasok rendszeresen jártak Feketetőra, de előfordultak távolabbi fazekasok is, mint például Zilahról, Nagybányáról is. A feketetői vásárok jellegzetes árucikkei voltak a különféle kikészített bőrök; velük kapcsolatosan a sapkák és ködmönök, mellesek, hátibőrök, parasztkesztyűk, mindenféle szijak, bőrzacsok (dohány- és pénztartók) ugyanúgy mint a szítások. A feketetői vásárokon még a legutóbbi időben is lehetett bőrszítat találni. A feketetői vásárokon mindig igen sok házivásznat, zsákokat, kenderponyvákat árusítottak. De nagy keletje volt a gyapjúfonalaknak és gyapjúszőttesteknek – csergék, pokrócok, ruházati darabok – és a durva posztóknak és posztókészítményeknek is. Nemkülönb a gubácsoknak is. A kötelesek ugyancsak nem hiányozhattak egyetlen feketetői vásárból sem, ugyanúgy mint a kerékgyártók, kádárok, esztergályosok, faragók, asztalosok sem. A fémműveket is legtöbbször paraszti mesterek árusították: pergők, csengők, kolompok, láncok, elmés záruk, lakatok; a cigány kovácsok szegéről, kapcsairól és fűróiról nem is beszélve.

A feketetői vásárok oláh, azaz román vásárok voltak és csak a századfordulóra váltak a szomszédságból itt vásároló magyarok révén vegyes, román–magyar vásárokká. Ezt a korábbi korszakot, amikor a feketetői vásárok még majdnem tiszta román vásárok voltak, a múlt század derekán, számos képen megörökítették művészeink. Festőinket-grafikusainkat megkapta ezeknek a vásároknak a rendkívüli festőisége, színes, változatos volta. Ezekről a „román” vásárokról szóló képek arról is nevezetese, hogy a vásár hátterei, a vadregényes hegyvidék, szikláival, erdőivel, fáival, úttalan utáival is rendkívüli festői képet nyújtottak. Ezek közül a festmények közül legnevesebb a Barabás Miklós festette (1843), oly sokszor reprodukált, sőt papírpénzeinkben is megjelent Vásárba induló oláh család című festménye. Vagy a maguk korában nagyon népszerű és többszörösen közölt, főleg a Lukács Béla-féle tájismertetőkhöz készült rajzok, metszetek: Vásárról hazatérő románok (1867), Vásárra menő román férfi és nő (1870), A cseberkészítő oláh (1869), A dézsás oláh (1868), A vásárra menő oláhok (1870) stb. éppen úgy mint a Pataky László által készített több illusztráció is, mint például a Vásárra menő oláhok című rajza (1901).¹⁷

A feketetői vásárok ilyen renddel működtek, kerültek megrendezésre tulajdonképpen egészen 1943-ig. Bár megtartásuk elé az 1913-tól bevezetett hadigazdálkodás, az 1914–1918-ig tartó háború, majd pedig a háborút követő rendkívül nehéz gazdasági viszonyok, az „imperumváltás” igen nagy akadályokat gördített. 1926-tól kezdődően regenerálódott aztán a feketetői vásár, mégpedig úgy, hogy a környező, illetve távolabb eső magyar falvak, városok lakosai, például a kalotaszegiek, a Fekete-Körös-völgyiek, Várad környékiek minden korábbinál erőteljesebben kivették részüket az adás-vevésből. A második világháború ismét hátravetette, mígnem 1944 után, alig hogy újból lábra kezdett kapni, a kollektivizálással, mind a mezőgazdasági, mind pedig az ipari termelés központosításával, a kereskedelem állami, szövetkezeti keretbe való kényszerítésével egy újabb visszaesés következett be. Ez volt az az időszak, amikor a feketetői vásár élete is veszélyben forgott, a megszüntetéséről gondolkodtak. Mindenesetre a számukat évi két vásárra csökkentették. A Sebes-Körös

¹⁷Barabás Miklós: Vásárba induló oláh család. Több helyen, mi a *Banner Zoltán* szerkesztette Barabás Miklós önéletrajza c. kiadvány (Kolozsvár-Napoca, 1985.) színes hátsó borítójára utalunk. – Vásárról hazatérő oláhok. Metszetráj. Vasárnap Újság 1867. 134. old. – Vásárra menő román férfi és nő. Metszetráj. Vasárnap Újság 1870. 144. old. – Cseberkészítő román. Rajz. Vasárnap Újság 1869. 101. old. – Pataky László: Vásárra menő románok. Rajz. Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képből Magyarország VII. kötete. Bp., 1901. 429. old. – Pataky László: Abroncsos mőcök. Uo. 425. old. Stb. – A hivatkozott képekkel, festményekkel és rajzokkal kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy azok közül egy sem kimondottan feketetői ábrázolás. De mindegyik Bihar-hegységi, sebes-Körös-völgyi, Király-hágó melléki, közelebről feketetői román táj- és népelet ábrázolásként is hiteles, elfogadható.

Ruhaanyagárusok, 1975

völgyében, az erdő borította Bihar-hegységben azonban sohase tudott a teljes kollektivizálás kibontakozni. A rendkívül szegényes mezőgazdasági termelés úgy-ahogy megmaradt és a paraszti mesterkedésekkel se tudtak mit kezdeni. Az utazás korlátozásával is csak csökkenteni lehetett a feketetői vásár forgalmát, de felszámolni nem lehetett. A hatvanas évek elején megindult idegenforgalom, a Feketetőn átvezető út mindinkább kezdett benépesülni autókkal. Az autósok közül sokan egyenesen keresték a feketetői vásárokat. Az pedig új lendületet vett és sok új formát felvillantva (például a népviseleti darabok kiárúsítása, egyáltalán az egész vásár ráirányítása a népművészeti termékek adására-vevésére, a korábbi szállítási, utazási módokat mindinkább felváltotta az autó, sőt a teherautó használata stb.) valóságos idegenforgalmi, turisztikai alkalommá változott, anélkül, hogy eredeti funkcióját elvesztette volna. A feketetői vásárt alig érintette az időközben kifejlődött gyáripár, technológiai, műszaki fejlődés. Ezért is számíthat olyan széles körű érdeklődésre – mondhatni etnográfiai érdeklődésre – mint amilyen megnyilvánul iránta. Mindent összevéve, a feketetői vásár nemcsak a népi árucseré szempontjából jelentős, hanem nagyszerű példát mutatva Erdély különböző népeinek, népcsoportjainak békés együttélésére, kulturálisan is jelentős. Társadalmi, kulturális jelentősége abban rejlik, hogy számtalan kölcsönös interetnikus hatás közvetítője volt, és ahogy mai látogatottságából is tapasztalhatjuk, közvetítője ma is.

Számtalan szakmai kérdéstről is szólhatnánk még a feketetői vásárokkal kapcsolatban, azonban nem tesszük, hanem az érdeklődőket cikkünk számos új keletű illusztrációjához tanácsoljuk.

Dankó Imre

A párkányi Simon-Júda-napi vásárokról

A piac- és vásárhelyek egyikéből-másikából az idők folyamán erődítmények, falvak és városok fejlődtek ki. Ott, ahol templom is épült, az ünnepnapok vásári napokat is jelentettek. Ezek időpontja sok esetben vasárnapról a hét más napjára vagy napjaira tevődött át. Néhány esetben a vásárok helyeit annak alapján nevezték el, milyen napokon tartották azokat.

A Felvidék egyik legrégebbi, s a mai napig is nagy hagyományokkal rendelkező vásárait Párkányban tartották. A város első, okiratokkal igazolható történelmi neve az állatnévből eredő *Kakat*. Első ízben 1075-ben *Kokot* alakban fordul elő. Ekkor adta I. Géza király a garamszentbenedeki apátságnak a falu egy részét. Vámját II. Géza király 1157-ben az esztergomi főegyháznak adományozta. A kakati révvámról először II. András 1215-i adományában olvashatunk, aki az esztergomi káptalannak adja Kakat érseki falu révvámját és Esztergom város egész vásárvámját. Egyúttal szabályozza a kereskedők és mások átkelését a Dunán a sáros időszakban az érsekség Scep nevezetű birtoka és a johanniták falva közt.

Természetesen a régi vásár teljesen más jellegű volt mint napjainkban. Mindenekelőtt Esztergom megkülönböztető szerepe nyomta rá bélyegét a város kereskedelmére, hiszen Szent István király uralkodásától kezdve egészen a tatárjárásig Magyarország fővárosa volt. Piacai és vásárai még a távoli vidékeken is híresek voltak. Azért a Duna túlsó oldala is képviseltette magát az esztergomi vásárokon, ha mással nem is, a híres Párkány környéki – hegyfarki – borokkal mindenképpen.

A párkányi heti- és országos vásárokról az első írásos feljegyzések 1589-ből valók, míg a helyi hagyomány 1546-ból származtatja a Simon-Júda-napi vásárokat. A Mém, párkányi bég által keltezett levél pedig 1589-ből való.

Ebben a levélben a bég azzal a javaslattal fordult Pálffy Miklós kapitányhoz, hogy tartson Párkányban heti- és országos vásárt a keresztény és a mohamedán (török) kalmárok és kereskedők számára. A bég, több mint valószínű, a már addig meglévő vásári hagyományok felújítását szorgalmazhatta – ezzel magyarázható a 43 éves időeltolódás.

A török kiűzése után VI. Károly német-római császár és magyar király engedélyt adott négy országos vásár megtartására. A hagyományra itt is hivatkozhattak a kérelmezők:

„Mi, hatodik Károly Isten kegyelméből választott Római Császár mindenkor Felső és Német, Spanyol, Magyar, Cseh, Dalmátia, Horváth és Tóth Ország Királya, Ausztria Fő Hercege...

Párkány helységnek(...) mint mostani tudniüllik, mint jövőendő lakosainak a m. Királyi hatalmunk teljességéből és különös kegyelmükből, kegyelmesen megengedni és helybenhagyni jónak tartottuk: hogy tudniüllik Négy vásár, vagyis Esztendei Szabad piac és ugyan Első Sz. György Vitéz és Mártír napján; a másik Sz. Bertalan Apostol napján, a harmadik Sz. Simon és Júda Apostolok Napján; a negyedik végre Szűz Sz. Luca Mártír napján és az ezen ünnepeket megelőző és nyomban utánna következő más napokon... a fentmondott Párkány érseki helységben örökösen tarthason és tartasson. – Sőt meg – engedgyük és jelenvaló levelünk tartalma szerint helybe hadgyuk... ... – Költ a mi Ausztriai Fő Herczei Városunkban, Bétsben Augusztnus hónap hatodik napján Krisztus Urunk születése után Egy ezer hét száz huszon negyedik Esztendőben...”

A VI. Károly által írt levél egyik pontja a mai napig érvényben maradt, a „Sz. Simon és Júda Apostolok Napján” tartandó vásárt Párkányban a mai napig rendezik.

Esztergom városa tiltakozott a párkányi vásárok megtartása ellen. Emiatt is kérték ki a párkányiak a királyi adománylevelet – emellett ez hírveget és rangot is jelentett – Párkány városának.

A helyi források és krónikák alapján az emlékezet nem sokat őrzött meg a régi vásárokról. Annál többet tudhatunk meg Vércse Miklós gyűjteményéből:

„A vásár szombati napokon kezdődött, s kezdetben 8–10 napig is eltartott. Minden valószínűség szerint azért, mivel ennek a vásárnak az időpontja a természetbetakarítás utánra, a télre való felkészülés idejére esett. Ilyenkor sokkal több volt az eladni és a venni való, meg aztán pénzmag is jobban akadt, mint máskor. A nagyvásárra, a szomszédos országok kereskedői is eljöttek. A templom körüli, akkor még szabad, beépítetlen területen árulták portékáikat a kegytárgyárosok, a mézeskalácsosok, a szücsök, szabók, csizmadiamesterek és egyéb kézművesek. A mai fürdő tájékan illatoztak a gazdák pecsenyés- és borossátrai. A városháza előtti park helyén a cirkuszosok, komédiások és különféle kikiáltók lármája visszhangzott. A hídtől egészen az ún. Brenner-bányáig húzóó part mentén horgonyoztak a

farkasdi, negyedi káposztás tutajok, uszályok. A mai Petőfi utca táján volt az állatvásár; ez csak hétfőn kezdődött. Tán ez a hely volt a legforgalmasabb, legzajosabb. Emmel már csak a kocsmák, pecsenyés- és borossátrák lehetek hangosabbak a nagy áldomások nyomán. Id. Tóth Istvánnak, a mezőváros 1836. évi borbirájának, vagyis a városi kocsmák felügyelőjének a számadásában található egy érdekes táblázat arról, mennyi bor fogyott el a négy vásár alkalmával. Eszerint:

Simon-Júda-napi vásárban elfogyott	119 akó bor
Luca-napi vásárban elfogyott	12 akó bor
Bertalan-napi vásárban elfogyott	36 13/64 akó bor
György-napi vásárban elfogyott	33 10/64 akó bor

A Simon-Júda-napi vásárban lehetőség volt arra, hogy a helybéli és vidéki lakosság megvásárolja a télire való ruhát, csizmát, szűrt stb. Jőformán mindenki vett valamit, hiszen az esztendőnek ebben a szakában volt a falusi embernek leginkább pénze. Jutott hát vásárfiára is. A fiatalság körében nagy keletje volt a tükörnek meg a mézeskalácsnak.

Szokásban volt ilyenkor a fakanalazás. A fiatalság alig várta, hogy esteledjék. Séta közben a vásárban vett fakánállal rapaskolhatott a legény a lányra, a lány a legényre, tekintet nélkül arra, melyik társadalmi osztályhoz tartozott. Nem volt tanácsos ezért megharagudni, mert akkor nagyon „rájárt a rúd” az illetőre. Inkább azon mesterkedtek, hogyan adják vissza kamatostul. A lányok úgy védekeztek, hogy lehetőleg egymásnak háttal fordulva sétáltak. A nagy tolongásban még így is előfordult, hogy kényes helyen csattant a fakánál. Bele azonban nem halt senki, legalábbis nem őrizte meg az emlékezet.

Hajdanában október második felében tartották a vásárt, Simon-Júda napja körül. Az előtte való héten volt a bortermelő vidékeken szokásos szüreti mulatság, ezt követte a 8–10 napos vásár, amely nemegyszer két hétig is eltartott. Sok esetben egészen Imre herceg napjáig is elhúzódott (november 5.).

Manapság a háromnapos vásárt október első felében tartják, ahogy említettük egészen más elrendezésben. A barom- és marhavásár helyén a kisállattenyésztők mutogatják állatkaikat, míg a kalmárok helyére az ezerféle gicces portékát áruló bővlisok sátrai kerültek. A vásárban bämészködőket etetni és itatni is kell – erre szolgálnak a túlsúlyban lévő „frissítők” és más különböző felirattal ellátott sátrak és bódék. Ez ma a legnagyobb üzlet a vásárban. Így a hangulat is, már ami a tökéletes hangzavart illeti, valóban vásári. Főleg, amikor a felhangosított hangszórók a magyar nótákat, Lagzi Lajcsi-számokat vagy a legújabb slágereket ömlesztik. A magánvállalkozók mellett az állami cégek is elhozzák portékáikat.

Bízunk benne, hogy a hagyomány is visszakerül a vásáron, régi méltóságához hűen, talán már a következő évben, mégpedig abban a szellemben, ahogyan azt VI. Károly annak idején meghagyta: „Azért benneteket öszvesen és különösen minden Kereskedők, Kalmárok és áros emberek is minden utasok ezeknek rendszerint bizodalmasokká, barátságosakká és bizonyosokká tészünk, hogy a fentérintett vásárookra is, melyeknek a megnevezett Párkány helységben az előadott módon leendő mindenkori tartását elrendeltük.”

Jankus Gyula

Irodalom: Dr. Borovszky Samu: Esztergom vármegye leírása, 1911. – Dr. Püspöki Nagy Péter: Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon 1000–1301. Bratislava, 1989. – Vércse Miklós: Adalékok a párkányi Simon-Júda-napi vásárok történetéhez. Irodalmi Szemle (Pozsony). 1975. 3. sz.

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngé. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim ducában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán. Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok. (Kosztolányi Dezső: ABÉCÉ a nyelvről és lélekről, 1927.)

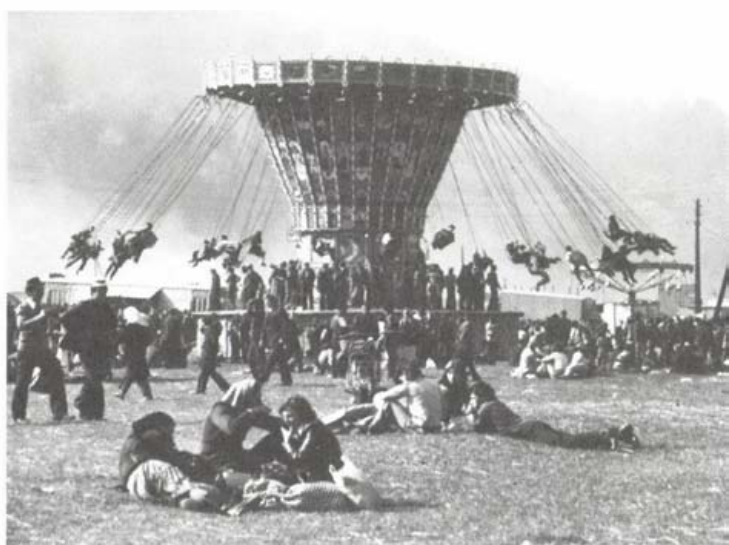
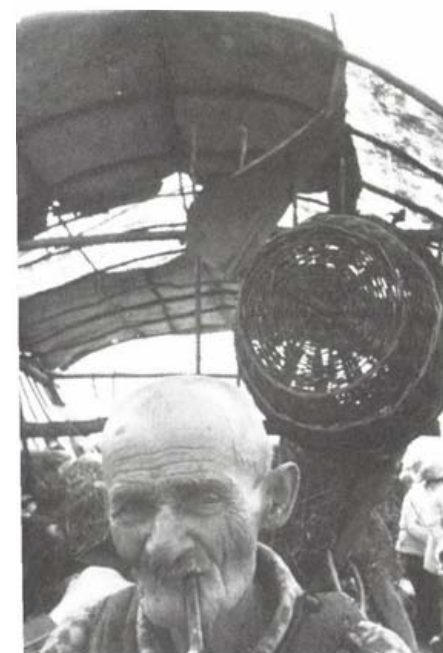
TÁRLAT

A körösfeketetői vásár

Kunkovács László felvételei

Lakatos Demeter hazaérkezése

Moldva magyarsága századok óta rejtetten él a nemzeti tudatban. Hosszú-hosszú időn át nem ők küldtek üzeneteket a Szeret partjairól, hanem hozzájuk érkező szerzetes barátok, nyelvészek, utazók beszámolóí hívták fel a figyelmet rájuk. Néha egyenesen Juliánus barát szerepére kellett vállalkozniuk a Kárpátok hágoín átkelt felfedezőknél. Igen, felfedezők voltak, pedig csak itt, a „szomszédságban” jártak. És felfedezésüket újra meg újra ismételnük kellett. A nemzeti tudat egy bizonyos rétegében maradt csak eleven a csángók megléte, élete, kitzasztottsága. A tudományosság, a népköltészet Petrás Ince János óta nem felejtette el a keleti magyarokat, annál inkább, mivel tőlük érkeztek az első folklór-kincsek. Tudtak a moldvai magyarokról a csíki székelyek, mégpedig személyes kapcsolataikból. A csíksomlyói búcsúra érkező csángó hívók szöttek újra mindegyre a kapcsolatok, ismeretségek szálait, meg aztán a gyimesi csángók kimutatható családi rokonságban is álltak Klézse, Somoska, Lujzikalagor magyarjaival. De a Dunántúlon vagy a Felvidéken lakó magyarok időnként, egy-egy újabb híradás vagy drámai jelzés alapján csodálkozva kapták fel a fejüket: hát élnek magyarok a Kárpátok karéján kívül is? Nem egyszerűen feledékenység vagy mostoha érzélem ejtette ki a moldvai csángókat a magyar közfigyelemből, hanem a közvetlen irodalmi, művészi élmények hiánya. A népköltészet túl általános volt ahhoz, hogy egy-egy ballada, népdal, siratóéneke a csángókhoz kötődjék a széles köztudatban. Hiszen még a viszonylag szűkebb földrajzi elterjedtségű Kőmíves Kelemenné balladája is – a csángó folklór tömörségében páratlan remeke – ismeretes volt a székelyek földjén is, Erdély keleti felében majdnem mindenütt.

Bukovina magyar falvairól is csak azért tudott többet a Kárpátokon belüli nemzet, mert jó időn át egyazon birodalom része volt az ő tartományuk. Az 1764-es madéfalvi veszedelem után kifutott, előbb Moldvában, majd Bukovinában megkapaszkodó csíki, háromszéki székelyekről hatvan esztendő múltán érkezett az első hiteles üzenet, Kiss Károly hadnagy *Holmi apróságok Bukovinában* című tudósítása. Ez sem volt „bévülről” jövő híradás. És a más tájakra érkező utazók, katonák becsületes nemzeti hűséget sugalló leírásai sem helyettesíthetik az átélt élmények kivetítődését.

Magyar irodalmunkban már Csokonai Vitéz Mihály emberi szabadságot, polgárjogot esdekelt a sorstól moldvai magyar testvéreinknek a *Marosvásárhelyi gondolatokban*, de ez a feljajdulás sokáig csak az irodalom szűkebb köreiben visszhangzott.

Színre kellett lépniük, bármennyire megkéstek is, „bennszülött” hírhozóknak, irodalmi üzenetek megfogalmazóinak. A bukovinai székelyeket immár olyan nagyságú és hitelességű költő és prózaíró képviseli, mint Tamás Menyhért. Egyenesen a kortárs magyar irodalom első vonalában. S noha Németh Kálmán dr. nagy életismerettel írt a bukovinai székelyekről, hazavágyásukról és a nemzet kebelébe való visszatérésükről, ismerte, szerette őket, a papjuk volt, a vezérük volt, egyféle modern népvezér, reverendás Dózsa, a *Százezer szív sikolt* mégis inkább magát a hazatérést tudatosította a nemzeti közvéleményben, nem a bukovinai magyarok belső, lelki viharzásait. Tamási Áron az anyaországban kereste fel a letelepülteket, a *Szirom és boly* minden sorát áthatja a szeretet a megpróbált népcsoport iránt, a regény lapjain Bukovina ízeit érezhetjük, mégis elsősorban a székely észjárás, életérzés fogalmazódott meg ebben a kiváló alkotásban.

A moldvai csángók már-már a végső pusztulás széléről küldték saját üzeneteiket a nemzethez. Népdalaik, balladáik, néptáncaik nyomában. Hírük, gondjaik után érkeztek örömeikkel – mert nincs olyan szorongatás, amelyben ne fakadna öröm is, másként kibírhatatlan lenne az emberi élet –, érkeztek sirásukkal és figyelmeztetésükkel: a legkisebb gyermek, a nemzet mesebelí „harmadik fia” nem a szerencse csillaga alatt járja a maga útját, nyújtatok kezét neki, ha nem akartok a közöny, az önzés csapdájába esni, és egyszer majd – történelmi büntetésként – elpusztulni velük, utánuk.

Első csángó üzenethozónk Lakatos Demeter volt. Immár nem az egyedüli. Ha a csángók belső teremtési irodalmáról beszélünk, szólni kell egy fiatalabb, éppoly nyughatatlan, de nemzeti érzelmekben már tudatosabb és irodalmi ízlésében fejlettebb, magyar iskolát végzett csángó krónikásról, a Somoskáról való Demse Mártonról.

Ezt a párhuzamot föltétlenül említenem kell, mert bizonyosága annak, hogy milyen belső, népi értékek porladnak szét kellő anyanyelvű kultúra, műveltség, vagyis oktatás, iskola nélkül. Lakatos Demeterről köztudott, hogy soha nem járt magyar iskolába, mert az ő gyermekkorában ilyen iskola nem volt Moldvában, még a szülőhelyén, Szabófalván sem, ahol valamikor az első moldvai magyar kántoriskola működött, s ahol az áldozatos lelkületű Zöld Péter prédikált. Lakatos Demeter csak román ortográfiával tudott írni, magyar verseit is román betűkkel rögzítette. Ilyenképpen versei – nyelvészeti szempontból – egyedülállóak a magyar literatúrában. Nemzeti szempontból, a művelődés szempontjából azonban hátrányosabb állapot ez a teljes írástudatlanságnál. Hadd példázzam a moldvai román garabonciás íróval, bizonyos Cilibi Moise aforizmaszerzővel, aki a múlt század közepén élt, negyvenhárom esztendő koráig csak élő szóban alkotott, vagyis tollba mondta ítéleteit emberekről, erkölcsökről, arról a világról, amely körülvette. A népi leleményesség, ítéltetés olyan alkotásait hozta létre, amelyekről a legnagyobb román satirikus író, a nemzeti önvizsgálat méltatlanul elfeledett művésze, Ion Luca Caragiale azt írta, hogy talán nem is kevés befolyással voltak a szellemére.

Ez a Cilibi Moise – írástudatlanként is – egyazon nemzet, nyelv körében élt és alkotott. Mély rétegek hangulatát hozta felszínre. Nem kényszerült bele egy másik nyelv, idegen környezet fékező közelébe. Lakatos Demeter azonban nemcsak magyar anyanyelvének helyesírását nem ismerte, de népi tudata is beszűkült a kisebbségi, sőt, kisebbrendűségi kalodába. Teljesen érthetőnek tartom, hogy a belső önkifejezési vágy arra sarkallja: törjön ki ebből a lelki elszigeteltségből. Meg is próbálkozott. Kevesen tudják, hogy töméntelen magyar nyelvű verse mellett hosszú időn át román verseket is írt. Sőt, ismerünk tőle – hajdani bukaresti barátaimmal együtt – piros-sárga-kék verseket. Vagyis megkísérelte a román nacionalizmus csapdájára. Szélesebb körhöz akart szólni, mint a faluja, mint a csángó világ. Mert hosszú időn át szavait nem vette tudomásul a magyar nemzet, a magyar irodalom, a magyar köztudat. Találkoztam vele Bákó városában, midőn éppen a helybeli irodalmi körülésére igyekezett.

– Fel is szokott olvasni a körön, Demeter bátyám? – kérdeztem tőle meglepetten.

– Hívtak, hogy olvassak fel nekik. Miért ne olvasnék?

– Csángó verseket?

Zavarba jött, félrenézett, aztán szomorúan azt mondta:

– Afféle nem kell nekik. Csak olyan politikai, amelyet ők is csinálnak.

Nem akartam megsérteni. Mert nem is őt bántom meg, hanem a magunk közönyét ostromozom, ha rávágom: vagyis afféle jelszörigmusok kellene nekik, Demeter? De miért is kérdeztem volna, mikor tudtam jól. Lakatos Demeter román rigmusát meghallgatták a bákói körben, talán biztatták, talán magukban megmosolyogták a nagy darab, medve mozgású, indulatos embert.

Végtére nem is volt, amiért a román verseit komolyan vegyék.

Mikor egyik moldvai utamról visszaérkeztem Bukarestbe, ott laktam akkoriban, néhány román rigmusát is magammal vittem. Arra gondoltam, hogy magyar fordításban közzéadom őket. Hiszen érdekes lehet a népi együttélés, a szimbiózis jelenségére a két nyelven verselő poéta. Kányádi Sándornak mutattam meg a román rigmusokat. Nemesak Erdély legnagyobb magyar költője, de műfordítónak is éppen ennyire kiváló, és mindig pártolta az utána jövőket, a következőket, ha azok pereltek is vele.

Ne tegyük ezt Demeterrel, mondta Kányádi. Mivel ezek a román rigmusok faliújságra valók, érdektelenek, szürkék. Nem a Lakatos Demeter versei. Ő a nyelv, a magyar nyelv nélkül egyszerűen nem létezik.

„Először is: az életérzést nem lehet elválasztani a nyelvtől, a kifejezési módtól. Lakatos Demeter lényegében tájjellegű népköltő volt, olyan értelemben, ahogyan a naiv festőkről szoktunk beszélni. Lakatos Demeter hiába élt a két háború között, igaz, rövid ideig, az akkori Kolozsváron is, hiába írta verseit írógépén, verselésének egészére az volt a meghatározó, hogy szabófalvi népköltő, ez pedig eleve az egzotikumok közé szorítja őt, a verseivel együtt. Persze, az egzotikumot is jobban kellene ismernünk, ezért látnám szívesen kötetbe gyűjtve Lakatos Demeter legsikerültebb írásait.”

Ezt a véleményét Kányádi Sándor 1977-ben mondta, három évvel a szabófalvi népköltő

halála után. Lakatos Demeter nagy álma csak halála után teljesedett be, immár harmadik kötetét tartjuk a kezünkben. Először az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar nyelvtörténeti és nyelvjárási tanszéke, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete adta közre, 1986-ban – Hajdú Mihály patronálásával – *Csángó strófáit*. Majd megjelent a *Csángó strófák* újabb kiadása az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem kiadásában, K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Adám, Szász Judit Anna válogatásában, gondozásában és előszavával, s kezünkben a *Búcsú az ifjúságtul*, a harmadik Lakatos Demeter-válogatás.

Szinte látom azt a medve mozgású férfit, amint bejön a lakásunkba Bukarestben, leveti nagykabátját, és volt, zúzmarás idő, és azonnal belekezd abba, hogy élete álma egy kötet. Egy saját kötet. Csángó versekből, ahogyan Dsida Jenő kérte tőle Kolozsvárott.

Mindhárom kötet egyben nyelvtörténeti emlék. Mint a *Halotti beszéd*. Mint az *Ómagyar Mária-siralom*. Paraszti, csángó *Halotti beszéd*. Paraszti, csángó *Mária-siralom*. Kétségtelen, hogy a nyelvészek századokkal ezelőtt beszélt magyar nyelvel találkozni, megkövült szavakkal, kivészett jelzőkkel. De Lakatos Demeter versei többek is ennél. Szinte már esztétikát fogalmaznak meg: „Nem tudtam, hogy költő lenni, / El kell felejtetni enni / Álmodba is verset rágni, / Egyedül házba beszélni.” Szándékosan írtam át élő magyar beszédre a régies, tájnyelvi szavakat. Lám, milyen gondolatok termettek egy szabófalvi gyári munkás lelkében: „Keresed semmibe szépet”, vagyis a szépség értelmét a semmiben, és egyben a mindenben. Míves költő gondolata lehetne az ősi magyar nyelven megszólaló költői kép.

Talán a népköltészet geneziséét lephetjük meg Lakatos Demeter verseiben. Így születhettek balladáink, népdalaink, keserveink, siratóénekeink. Valaki leütötte az első hangot, megfogalmazta a gondolatot, az érzést. Aztán átvették mások, mert a magukénak érezték, és éppen mert a sajátjukká vált, alakítottak, csiszoltak rajta. Mind tovább és tovább görgették a verssorokat, a szavakat, az egész költeményt, míg megkapta végleges, tökéletesnek érzett formáját. Miként a havasi magasságokban néha a szél játéka, az örökös viharzás csodálatos „szobrokká” alakítja, simítja a sziklaormokat.

Csak hogy Lakatos Demeter közelében már nem fűjtak az alakító havasi szelek, a csiszoló, ápoló és megőrző magyar nyelv. Lakatos Demeter magányos ember volt a költészetben, a falujában, a maga szűkebb világában.

Egy alkalommal nem volt odahaza, Szabófalván. Bent van a gyárban, mondták, a közeli Roman városában, az acélművekben. Elmentem oda utána. Kihívták a csarnokból. De jött vele vagy három másik, vele egyívású férfiak, román férfiak, munkások, akiket nem hívtam, nem vártam. Lakatos Demeter pedig szelíd engedelmséggel románul szólalt meg, és én is úgy válaszoltam neki. Nem akartam bajt hozni reá. Ekkor éreztem meg igazán, hogy fogságban él a teste és fogoly a lelke is.

Igy kell olvasnunk ezeket a verseket. Egy fogoly magyar lélek jajkiáltásait a moldvai tájakról.

De ha beépül végre a magyar köztudatba ez a moldvai csángó költő, ha sajátos versei ismertté válnak, talán szélesebb körben is kíváncsiakká válunk egyéni sorsára. Aki egyszer a csángó sors közelébe kerül, az megperzselődik a lángjától, mint a túlmerész táborozó a nyílt tűz mellett. Az ilyen lángsebek mindig sajogni fognak, ébresztenek, sarkallnak.

Lakatos Demeter ébresztőként érkezett haza, közénk, mindenüvé, ahol magyarok élnek és élni is akarnak.

Beke György

Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtul

1990 őszén Domokos Pál Péter egy kézírásos versesfüzetet tett elém és megkérdezte, nem tudnék-e rá kiadót szerezni? A füzet *Lakatos Demeter* 75 versét és néhány levelét tartalmazta *Bajkó Sándor* gondos másolásában és előszavával. Az előszóból megtudhattuk, hogy a verseket maga a költő adta át marosvásárhelyi barátjának, aki azokat 5 példányban lemásolta és különböző helyeken elhelyezte, nehogy a diktatúra máglyáján örökre megsemmisüljenek. Csak a decemberi fordulat után nyílt lehetősége az egyik másolatot elküldenie a halott költő régi barátjának, Domokos Pál Péternek.

Jó helyre került a gyűjtemény. Péter bácsi a már korábban hozzá került kéziratokat az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke és az MTA Nyelvtudományi Intézete

kutatócsoportjának rendelkezésére bocsátotta, így született meg 1986-ban Lakatos Demeter első verseskötete, az 1986-ban mindössze 350 példányban kiadott Csángó strófák. A kis példányszám és az igénytelen kivitel nem tudta ugyan kielégíteni a versolvasó közönség legalapvetőbb igényét sem, felhívta azonban a figyelmet a Kárpát-medencén kívül élő ősi magyar népcsoport, a csángók szomorú sorsára és veszélyeztetettségére.

E kiadás nyomán a költői értékhez méltó kiadás is született – Szabó T. Ádám közreműködésével¹ –, amely azonban megint csak nem jutott el kellő számban a magyar közönséghez. Lakatos Demeter verseinek gondozását és a magyar közönséggel való megismertetését ezek után Domokos Pál Péter vállalta magára. Így került a kézirat hozzám.

Először a kézírásos másolatokat kellett legépelnem, vagyis a szedésre kellett előkészítenem. 1991. január körül összeállt egy mintegy 100 gépelt oldalnyi kézirat, ami azonban Bajkó Sándor előszavával sem tett ki egy egész kötetet. Ekkor megbeszéltük Péter bácsival, hogy a költő eredeti helyesírásával közölt versek mellett közreadjuk azok mai magyar helyesírás szerinti átírását is, hogy a magyarországi olvasók könnyebben eligazodjanak a versek között. A kötet végére a Bajkó Sándor szómagyarázataira alapozott, de csángó szótárak alapján kibővített szójegyzék került.

Az összeállított kötetet átadtam Péter bácsinak azzal a kéréssel, hogy nyomdába adás előtt szükségesnek tartom egy szakemberrel lektoráltatni. Ő a kéziratot átadta Szabó T. Ádámnak, aki lektori véleményében a kötetet kiadásra alkalmasnak találta.

Közben újabb kézírásos anyag került Péter bácsihoz, a *Bartis Árpádé*: kérte, hogy azt is dolgozzam be a könyvbe. Ezzel duplájára nőtt a verseskönyv terjedelme. Tovább bonyolította a munkát, hogy megkaptam Péter bácsi saját gyűjteményét is, amelyből a Csángó strófák készült, de sok darabja nem fért bele akkor a kötetbe, vagy ha bele is került, vitatható olvasattal. Ezeket is be kellett foglalnom az új kéziratba, amely ezzel olyan terjedelmessé vált, hogy radikális csökkentéséről kellett döntenünk. Azt javasoltam, hogy hagyjuk el az átírt szövegeket, és csak Lakatos Demeter eredeti szövegeit közöljük. Ezzel ugyan megnehezítjük a hazai olvasók verselvezetét, de megkönnyítjük a versek eredeti címzettjeinek, a moldvai csángóknak a helyzetét, már ha tudnak még magyarul olvasni és el is jut a kötet hozzájuk. A javaslattal Péter bácsi egyetértett. Gyakorlatilag ekkor dönt el, hogy a verseskötetet elsősorban a csángók részére készítjük, a magyarországi olvasóknak pedig bővebb szójegyzéket csatolunk a könyvhöz. Fölvetettem még, hogy nem kellene-e elhagyni a kötetből a kommunizmust és a szocializmust dicséző verseket, amelyek egyébként is Lakatos Demeter leggyengébb művei közé tartoznak? Azt mondta, hogy még ezekben a versekben is van egy-egy sajátos kifejezés, szó, hasonlat, ami a verset értékessé teszi.

Amíg a bővített változat készült, a Bajkó-féle kézirat is előkerült, így látszólag már semmi akadály nem volt a kötet kiadásának. *Csoma Gergely és Halász Péter szívességéből* a képanyag is összeállt. Már csak két dolog hiányzott: az összevont kötethez írt előszó – erre mint a legméltóbb személyt Péter bácsit kértem föl –, valamint a kibővített szómagyarázat. Az utóbbit magam vállaltam, korábban megjelent szószedetek alapján. A románból származó és egyéb ismeretlen szavak magyarázatát Péter bácsival közösen állapítottuk meg, az azonosíthatatlanokat elhagytuk. Sürgetett ugyanis az idő: Péter bácsi egyre türelmetlenebb lett, készült valamire, amit mi magunk még nem hittünk el; iratait, kézíratait, könyvtárát rendezte, és szerette volna ezt a kötetet is mielőbb kézbe venni. Majd amikor már összeállt a könyv, olyat tett, amit addig nem: kért, hogy két verset tegyek a kötetbe: a *Mamákám* és az *Angyu! Hány gyu?* címűt. Ezek kézírata azonban egyik gyűjteményben sem volt meg, de korábban már megjelentek; néhány napot az utánuk nyomozás is eltartott. De hála *Udvardi Frigyes* kitűnő bibliográfiájának, végül megtaláltam a verseket. E versek azonban egyik tematikai csoportba se fértek be, mindkettő a családi élettel kapcsolatos, sugárzik belőlük a szeretet. Új ciklust kellett tehát beiktatnom a kötetbe, ehhez a Szeretet forrása című vers adta a címet, amely egyébként is kilógott a sorból; de további verseket kellett keresnem a családi élet köréből a már megjelentek közül. Így került a Nap és a Szeretet egymás mellé, lévén Lakatos Demeter szerint a Nap a szeretet forrása. Ekkor kerültek külön ciklusba a kommunista és a békeversek; az utóbbiak minden ember természetes vágyát tükrözik, világnézetétől függetlenül.

Az idő és Péter bácsi sürgetett: szerette volna még életében látni a verseskötetet. Már 1991 vége felé járt, a kész anyagot – az előszó és a szójegyzék kivételével – átadtam szedésre. Én is

¹Csángó strófák. Az Európai Protestáns Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1988.

sürgettem Péter bácsit: írja meg végre az új előszót. Ezt karácsony táján át is adta. Ekkor kaptam meg *Szervátiusz Tibor* gyönyörű borítótervét. Összeállott tehát a könyv, szóba kerülhettek a kiadás anyagi vonatkozásai. A kiszedett anyagot Péter bácsi még látta, és megnyugodott. A kötet árát úgy állapítottuk meg, hogy 220 Ft-nál ne legyen magasabb, mert akkor eladhatatlan lesz –, ez viszont 240 oldalnyi terjedelmet engedélyezett – ezért úgy szerkesztettük össze, hogy üres oldal ne maradjon benne: az eredetileg egy tömbbe tervezett képanyagot elosztottuk a fejezetvégekre. Péter bácsi kérte, írjam bele az utószóba, hogy ő vállalta magára Lakatos Demeter hagyatékának gondozását. Ezért a terjesztést a Lakatos Demeter Egyesület végzi².

Már majdnem mindenben megállapodtunk, február első napjaiban azzal kerestem fel Péter bácsit, hogy kész vagyok a kötettel, hamarosan nyomdába adhatjuk, és a költészet napjára talán megjelenhet. Ebben megnyugodva váltunk el egymástól, február 20-a után szerettem volna végleg megbeszélni a kiadó vezetőjével az utolsó részleteket. Péter bácsi azonban elment oda, ahová már talán egy éve tudatosan készült.

A temetés után a családtagok, *Domokos Erzsébet és Mária* – Péter bácsi végakarátát teljesítve, hozzájárultak az utolsó művelet, a nyomás elindításához. Így, ha megkésve is, posztumusz kötetként, a magyar érdeklődő olvasók a kezükbe vehetik Domokos Pál Péter utolsó, de a jelentőséget tekintve talán az elsők közé sorolható művét, igaz csak 1000 példányban.

Mint minden emberi alkotás, természetesen ez sem lett hiba nélkül való. Biztosan talál majd benne a kereső szem hibát, vagy olyasmit, amit másképp is lehetett volna csinálni. Én mégis azt kérem, hogy fogadják Lakatos Demeter verseinek ez első méltó magyarországi kiadását olyan szeretettel, ahogyan Péter bácsi a szíven viselte, ahogyan a kötet közreműködői foglalkoztak vele, és végül ahogyan én magam is életem eddigi fő művének tekintem.

Libisch Győző

Lakatos Demeter emléke Szabófalván

Az 1970-es években többször találkoztam Lakatos Demeterrel. Akkor már a Securitate gyakran zaklatta, nem utolsósorban azért, mert Magyarországról sokan látogatták, buszokkal, hangoskodva, nagy feltűnést okozva, aminek következménye mindig rendőrségi kihallgatás, nemegyszer házkutatás lett – amint arról Demeter bátyám gyakran panaszkodott. Ezért mindig a kertek alatt mentem hozzá, a szomszédjától egy kiskapun léptem át a kertjébe, így a házával szemközt lakó besűgő nem is tudta, hogy járt nála valaki.

Lakatos Demeter üldöztetése ellenére vidám, jókedvű ember volt, szeretett tréfálkozni, szócickeit gyártott, anekdotákat mesélt, s magnetofonszalagon gyakran üzent Budapestre Domokos Pál Péternek.

Mondom, jól ismertem az élő Lakatos Demetert, most mégis arról szeretnék beszélni, hogy miként él Lakatos Demeter emléke szülőfalujában. Nemrég filmet készítettünk a Szabófalván és a környező falvakban élő csángókról, s több embernek is feltettem a kérdést: milyen embernek ismerte Lakatos Demetert? Megleptek és meghatottak a válaszok. Hiszen tudjuk, hogy a föld vagy a gyárak kétkezi munkásai nem sokra nézik az írogató, versfaragó embereket, különösen nem, ha az ráadásul közülük való, falujukbeli. Lakatos Demeterre mégis mindenki szívesen emlékezett. Derék ember volt – mondták. *Pogocsás* ember volt – emlékeztek rá vissza, s ez a szó különösen szíven ütött, hiszen Lakatos Demeter is gyakran használta írásaiban. Domokos Pál Péter a Magyar Nyelv 1970. évi számában kimutatta, hogy ez az általunk már régen elfeledett szó, a tréfálkozik szavunk régi megfelelője, ma már csak a csángók ajkán él. Úgy éreztem, Lakatos Demeter, aki világot járt ember volt és sokat olvasott a csángókról, talán egy kicsit tudatosan is használta ezt a szót, mint a régi magyar nyelv becses, rájuk bízott kincsét. Kiderült azonban, hogy Szabófalva hétköznapijaiban is használatos és különösen szép volt, hogy éppen Lakatos Demeterrel kapcsolatban emlegették.

Jártunk Lakatos Demeter házában is, amit – azóta, hogy özvegye Erdélybe költözött – idegen lakó használ, de ő is jó szívvel emlékezett Demeterre, s azt is tudta, hogy „poétás” ember volt. Milyen szép lenne, ha Lakatos Demeter házában egyszer majd életét és munkáit bemutató múzeum nyílhatna, s a homlokzatán emléktábla hirdetné, hogy itt élt a csángók költője.

Halász Péter

²A Magyar Művelődési Intézet 304-es szobájában kapható: Bp. I. ker. Corvin tér 8. (Szerk.)

A kelet-közép-európai német kisebbség sorsa: beolvadás vagy kivándorlás?

Ennek az írásnak a szerzője erdélyi szásznak született, majd az 1980-as években elhagyta hazáját és az akkori Nyugat-Németországban telepedett le. Itt közölt dolgozatát, melynek anyagát szakirodalmi ismeretek alapján állította össze, nyilvánvalóan személyes élményei is motiválják. Közlését elsősorban azért tartjuk fontosnak, mert nekünk magyaroknak, akikből Európa nemzetei közül a legnagyobb arányban élnek a határainkon kívül, különösen érzékenyeknek kell lennünk minden kisebbségi sorskérdés iránt. (Szerk.)

A nemzeti kisebbségek létét általában a türelmetlenség és a hátrányos megkülönböztetés kíséri. Keserű sors ez. Wolf Oschlies elemzése, amely különösen a Romániában élő németek helyzetére vonatkozik, arra a következtetésre jut, hogy a kisebbség mint olyan, jellegétől függetlenül gerjeszt problémákat. Ha az illető kisebbség számszerűen nagy, a többségben félelmet támaszt; ha kicsi, előbb vagy utóbb asszimiláció vár rá. Ha valamely kisebbség gazdasági sikereket ér el, ez okvetlenül irigységet fog szülni; ha szegény kisebbségről van szó, akkor a többségen elősködőnek fogják kikiáltani. Ha mindezeket tetézzé, a kisebbség területileg határos az „anyaországgal”, akkor nem fogja elkerülni az „irrendenta” vádat, ha pedig ez a kapcsolat hiányzik, akkor kulturálisan és nyelvileg elszigeteltnek fogja érezni magát. Ha múltjának bármely távoli időszakában a kisebbség és a többség kapcsolatát feszültség jellemezte, ez elkerülhetetlenül megmérgezi majd jelenét és jövőjét is. Eszerint még a legjobb viszony sem zárja ki a csalódásokat, a gyanakvásokat, hiszen a változó politikai helyzetek ezeket bármikor előidézhetik.

Vessünk egy pillantást Európa keleti részére. Bulgária kivételével mindegyik országban létezik kisebb-nagyobb német kisebbség. Az 1988-as évben létszámuk a statisztikák szerint Jugoszláviában 9000, Csehszlovákiában 55 000, Magyarországon 215 000, Romániában 320 000, Lengyelországban 1 000 000, a Szovjetunióban 2 200 000. Olyan történelem maradványai ők, amely a XIX. század közepén a Rajnától keletre csak 3 nagy állami szervezetet ismert: a Német Birodalmat, az Osztrák–Magyar Monarchiát és Oroszországot. Háborúk és forradalmak sorozatai zajlottak le, és ezek múltával megmaradtak az etnikai szigetek, azon idők emlékeként – írja Oschlies –, amikor Bécsből Krakkóba, Kassára, Szegedre vagy Szarajevóba úgy lehetett utazni, hogy közben az ember nem hagyta el az ország határait.

A németek keleti jelenléte a középkorból datálódik. Évszázadokon keresztül lehetséges volt a nemzetiség viszonylag békés együttélése, ám ezt a XIX. századra megnehezítette a nemzeti állam eszméjének megjelenése. Az adott állam, akárcsak az adott nemzet keretén belül az azonosság, az egyetlen identitás kialakítására törekedtek, ami a nemzetiségek erőszakos asszimilációjára vagy kizárásukra, elűzésükre vezetett.

Folytatták ezt a politikát az első világháború után a három birodalom összeomlása nyomán kialakult államok is. A németek számára, akiknek őseit ezekbe az országokba egykor hasznos munkaerőként hívták be, e változások komoly egzisztenciális bajokat jelentettek, amely sokukat az országuk elhagyására kényszerített: kb. 885 ezren települtek vissza Németországba. Ezek ellenére Kelet-Közép-Európában továbbra is megmaradt több mint 8,6 millió német.

¹Részletek a szerző hosszabb, e témában készült tanulmányából (Szerk.)

Lengyelország

Napjainkban a legnagyobb, Németországba telepített, illetve menekült népcsoport a lengyelországi. Lengyelország jelenlegi határai a II. világháború következményeként nyugatra tolódtak. A *potsdami konferencia* alapján az ország 180 ezer km²-t veszített a Szovjetunió javára, és megkapta Kelet-Poroszország, Pomeránia, Kelet-Brandenburg és Szilézia tartományait, összesen 102 ezer km²-t, valamint Danzig városát. Ezek a területek 1945-ig Németországhoz tartoztak. A németek jelenléte Sziléziában, Kelet-Brandenburgban, Pomerániában, Poroszországban – később Kelet-Poroszország – a XII. századig nyúlik vissza, amikor a majdnem lakatlan vidékek gazdasági megerősítésére a szláv uralkodók, az arisztokrácia és az egyház német parasztokat, mesterembereket, kereskedőket, papokat hívtak be. Arra a vidékre, amely később Kelet-Poroszország lett, a masowiai lengyel herceg 1226-ban behívta a Német Lovagrendet, segítségül egy pogány porosz balti törzs ellen. A rend meghódította a poroszok országát, és saját államot alapított. Telepéseket hoztak, akik később magukba olvasztották a szláv és balti népességet. A keleti telepítés ellenkező irányban ment végbe: itt a németeket asszimilálták. Csak az újkori betelepítések eredményeképpen alakultak ki tartósan német központok – Poznan környéke, Közép-Lengyelországban (főleg Lodz környékén), Galiciában és Wolhíniában. Kelet-Poroszországban és Sziléziában a szláv, a balti és a német lakosság egybeolvadása többé-kevésbé békésen ment végbe.

A németek és a lengyelek tartós együttéléséből származó kép bonyolultságát jellemzi, hogy a reformáció megkülönböztette a lengyeleket a lengyelül beszélő protestáns németektől, ezért a német és a szláv eredetű népességből kialakult sziléziai, pomerániai és kelet-poroszországi népesség egy részénél az első világháború végére sem fejeződött be az asszimiláció. Voltak olyan német származásúak, akik a XIX. századi lengyel nemzeti szellem fellángolásakor lengyelnek, a többségük pedig németnek tekintette magát. A térség évszázadokon keresztül a porosz államhoz tartozott, de egymás közötti beszédben gyakran szláv nyelvet használtak. Mivel a XIX. századtól kezdődően a nemzeti hovatartozás legfőbb jelzőjének a nyelvet tekintették, ezeket a csoportokat a németek gyanakvással figyelték, a lengyelek pedig népük részének tekintették őket.

1921-ben a szövetségesek úgy döntöttek, hogy felosztják Felső-Sziléziát Lengyelország és Németország között, anélkül, hogy a nemzeti és a nyelvi csoportokat figyelembe vették volna. A II. világháború idején Felső-Sziléziában 188 628 és Kelet-Poroszországban néhány ezer lengyel tartozott Poroszországhoz, kb. 1 millió német pedig Lengyelországban maradt. Ezek jelentős része elmenekült vagy elüldözték őket, de 10 millió német maradt a Szovjetunió által meghúzott határokon belül. 1945 nyaráig az elüldözöttek közül több mint egymillióan visszatértek. Sok németet kényszermunkára ítélték, másokat a Szovjetunióba deportáltak. Kb. 1,2 millió veszítette életét az elüldözés tartama alatt. 1945–1950 között 3,5 milliót expatriáltattak (kitelepítettek). A volt német régiókat lassan benépesítették a közép-lengyelországi és a Szovjetunió által csatolt területről. Egy 1945. II. 28-i dekrétum alapján a németeket nem tekintették lengyel állampolgárnak és megfosztották őket minden vagyonuktól. Azok, akik be tudták bizonyítani „lengyel származásukat” az ún. „verifikáltak” azonban megkaphatták a lengyel állampolgárságot. 1948. IV. 1-jéig 1 017 086 személyt „verifikáltak”. Aki ellenkezett, lágerbe dugták vagy elüldözték.

1970-ben a varsói nyilatkozat – amely Lengyelország és az NSZK közötti kapcsolatokat normalizálódására vonatkozott – elismerte a német származásúak kivándorlási jogát. Ezzel Lengyelország hallgatólagosan elismerte a német kisebbség létezését. Az 1970-es évek végén 1,5 millióra becsülték a potenciális emigránsok számát, de Lengyelország csendben leállította a kivándorlást.

1989-ben Mazowiecki szakított a régi dogmával, amely tagadta a kisebbség létezését Lengyelországban. Kohl kancellár és Mazowiecki elnök 1989 novemberében Varsóban aláírt nyilatkozata megengedi a lengyel és a német származású személyeknek, hogy megőrizzék és kibontakoztassák nemzeti identitásukat. Azt viszont, hogy a maximum 1 millió német Lengyelországban marad-e, elsősorban a lengyel gazdasági helyzet alakulása dönti el.

Egy 1976-os reprezentatív felmérés, amit 265 kivándorló között végeztek, a következő okokra vezette vissza a lengyelországi kivándorlást: 73,2% – az a vágyuk, hogy németként élhessenek a németek között; 33,6% – család egyesítés; 12,5% – több szabadság és rend; 6,4% – gyermekeik számára egy jobb jövő; 5,3% – gazdasági és szakmai előnyök; 0,4% – német nemzetiségű személlyel kötött házasság (Aussiedler, 1989).

A Németországba települt lengyelek beilleszkedése nem problémamentes. A lengyelországi németek konzervatív eszményei (rend, tisztaság, engedelmség, szorgalom) sokszor időszerűtlenek a gyors politikai, szociális, gazdasági, technikai fejlődés sodrában. Komoly gondokat jelentettek a nyelvismeret hiányosságai, mert hiszen 1945 után a német nyelv használata a „lengyel állam megsértésének” számított, következésképpen betiltották. Másik problémát jelent a gyenge szakmai felkészültség, a szakképzettség nélkülség. A nyugatnémet lakossággal való kapcsolatok kialakítása, amely segíthetné a beilleszkedést, várat magára. Az újonnan jötteket lengyeleknek tekintik, akiknek ama vágyuk, hogy végre művelhessék identitásukat, amelyért oly keményen meg voltak büntetve, nem talál megértésre a mai Németországban.

Oroszország

II. Katalin cárnő uralkodása alatt (1762–1796) Oroszország kiterjesztette határait a Fekete-tenger, Balkán, Lengyelország irányába, annak az előtte már az Osztrák–Magyar Monarchia, Poroszország, Dánia által is alkalmazott merkantilista elméletnek az alapján, amely szerint valamely ország gazdasági fejlődését a munkaerő, a lakosság számának növelésével lehet elérni. Mivel az orosz parasztot a jobbágyság urakhoz kötötte, II. Katalin 1762. július 22-én dekrétumban hirdette meg azt a meg(be)hívó nyilatkozatot, amelyben egy sor kedvezményt kínált: vallási szabadságot, a katonai és polgári szolgálat alóli mentességet, 30 évi adómentességet, saját adminisztráció lehetőségét, és segítséget az állam részéről a betelepedésre. Ezt a nyilatkozatot elterjesztették több európai udvarban. Legnagyobb visszhangra a hétéves háború megtizedelte tartományokban lelt (1756–1763): Hessen, Észak-Bajorország, Észak-Baden, Pfalz és a Rajna tartomány. 1764–1767 között 23 000 és 29 000 közötti számban emigráltak Németországból Oroszországba. Egy részük Pétervár városa mellett, de legnagyobb részük Saratov városka mellett, a Volga sztyeppéjén telepedtek le. Az így kialakult 104 település közül néhányat elpusztítottak a nomádok. A telepesek 30 ha örökölhető földet kaptak.

A Szovjetunió megerősödését célzó új nemzetiségi politika némely politikai jogok biztosítását jelentette: közigazgatási egységektől egészen autonóm köztársaságok megalakításáig. 1924-ben jön létre a Volga menti németek Autonóm Szovjet Szocialista Köztársasága. Az Ukrajna, Grúzia, Azerbajdzsán, a krími és az altáji telepeket rajonokká alakították. Ahol csak kevés falu létezett, faluszovjeteket alakítottak. Ezekben a közigazgatási egységekben a nemzeti nyelv egyúttal a közigazgatási nyelv volt. Így tehát a nemzeti kisebbség iskolarendszere elkülönült óvodától egészen az egyetemig. Boldog kulturális időszak volt, amikor egy Volga menti köztársaságbeli kiadó 1933–35 között 555 könyvcímet 2 861 000 példányban adhatott ki.

A szovjetunióbeli németeket nem rehabilitálták, s alsóbbrendű személyeknek tekintették. Egy 1964-es dekrétum szerint rehabilitálták őket, de csak olyan értelemben, hogy már nem tekintették őket kollaboránsnak. Visszatérésük a Volga Köztársaságba meg volt tiltva. A szovjet hatóságok sokáig tiltották kivándorlásukat is. A Brandt- és Schmidt-kormányok liberális politikája pozitívan befolyásolta az emigrálást. Az 1970-es évek végén, a NATO kettős határozata után az kivándorlók száma drasztikusan csökken: míg 1976-ban 9704 személy emigrált, 1985-ben 460. A kivándorlási engedélyek számának csökkentése megtorlásokkal társult, börtönökbe és lágerbe internálták a kivándorolni vágyókat. 1972 és 1985 között legkevesebb 79 személyt zártak börtönbe azért, mert kinyilvánította ebbéli szándékát. Csak a Gorbacsov-időszak óta folyik humanitárius módon a kivándorlás. Ha 1950–1984 között 93 901 személy tudott emigrálni, 1987-ben 15 000-en voltak, 1988-ban 47 537, 1989-ben 98 134, 1990-ben (augusztus hónapig) 95 810.

Romániai szászok

A magyar királyok hívták őket 1141–1162 között az országba, mint telepes vendégeket, „a korona megvédelmezésére, és a Transylvániának nevezett, erdőkön túli terület fejlesztésére és erősítésére”. Dialektusukból következtethető, hogy nagy részük a Rajna és a Mosel vidékéről származott. Westerwald és Luxemburg, Mainz és Köln vidékéről. Régebbi

dokumentumok flamandokat és vallonokat is emlegetnek. A magyar királyoktól földet kaptak, ami műveletlen föld volt, fundus regiushoz tartozó. Saját közigazgatási joguk volt. Szeben környéki vidéken hét széket (district) szerveztek, ezekhez később más székek kapcsolódtak. Mivel adózásuk nagy jövedelmet hozott a magyar királyoknak, II. András az Aranybullában kiterjesztette jogaikat. Nem voltak alárendelve semmilyen feudális úrnak, egyedül csak a királynak; nem bírászkodhatott fölöttük a királyon kívül senki, csak egy ún. szász gróf, akit ők választottak. Végezetül: kereskedőik vámmentességet élveztek a magyar birodalom határain belül. Kötelességeik: adófizetés, katonai szolgálat és a király elszállásolása erdélyi utazásai során. Ezeket a szokatlan szabadságokat a szászok feudális szervezeteik keretében az iparosság és a kereskedelem fejlesztésére fordították. Szeben, Beszterce és Brassó városából egészen a La Manche csatornáig, illetve a Közel-Keletig kereskedelmi utak vezettek. Európába szállították a keresett fűszereket, gyapotot, selymet, teveszőrt.

Eros függetlenségi beállítottságuk a reformáció harcos hívévé tette őket. A szebeni kereskedők a lipcsei vásárból hozták az új gondolkodást. A brassói pap és humanista *Johannes Honterus*, aki szoros kapcsolatban állt Lutherrel, harcolt elterjesztésükért. Más nemzetiségek más hitet vallottak, a szászoknál viszont összhang volt a nemzetiség, anyanyelv és vallás között. Miután 1868–1876-ban megszűnt a szász autonómia, a kisebbség túlélésének felelőssége az egyház kezébe összpontosult.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után az 1918. december 1-jei gyulafehérvári román nemzetgyűlés a szászoknak teljes jogegyenlőséget ígért, amit azonban nem tartottak meg.

Az 1970-es évektől iskoláik száma megritkult, azokat a német tanárokat, akik nem vándoroltak ki, román iskolákba helyezték át, a német tannyelvű iskolákba pedig román tanárok kerültek. Az iparosítás is elrománosodáshoz vezetett azokban a városokban, amelyek egykor németek voltak. Ennek a politikának a jelszava a homogenizálás volt, tulajdonképpen a kisebbségek erőszakos asszimilációját jelentette. Az 1990. év 8 hónapja alatt 93 651 szász hagyta el Romániát. Az 1989-es decemberi fordulat ellenére az exodus teljes erővel folyik. A magyarok és a németek a kisebbségi jogokra vonatkozó reményeikben csalatkoztak. A román sovinizmus most már nem rejtőzködik a propaganda álarca mögé.

A besszarábiai németek

Az oroszok és törökök közötti 1812-es bukaresti békekonferencia következtében Besszarábia orosz lett. I. Sándor cár württembergi német paraszttal telepítette be. A bukovinai és a besszarábiai németeket 1940–1944 között kitelepítették.

Magyarország

Az erdélyi szászoktól eltérően – akik nyolc évszázadon keresztül *polgári* struktúrákat alakítottak ki, autonómiával, amely jól-rosszul, de működött, a dunai svábok a mezőgazdaságban dolgoztak. Településeik nem voltak zártak. Magyarországon mintegy 200 000 lehet a német származásúak száma, a nyelvet közülük kb. 35 000 beszéli.

Az I. világháború után a győztes hatalmak főleg a cseheket, a horvátokat, a szerbeket és a románokat támogatták, ebben látták az Ausztria és Magyarország részéről megnyilvánuló törekvések megakadályozását. A következmény: kb. 3 millió magyar – a teljes lakosságnak majdnem az egyharmada – a magyar határokon kívül rekedtek. Az 1940-es évek elején a határokat újból megváltoztatták, Erdély egy része újból magyar lett, akárcsak Bácska. 1944-ben előkészítették a németek kitelepítését Magyarországról. A dunai svábok közül 30 000 civilt és majdnem ugyanennyi hadifogolyt deportáltak a Szovjetunióba. Az 1940-es évek végén a túlélők közül sokat Németországba küldtek. 1945-ben egy agrárreform keretében megfosztották őket vagyonuktól. Tízezreket üldöztek el a kollektív felelősség elvének alapján. Budapest elfogadta a győztes hatalmak álláspontját. A potsdami konferencián Truman elnök, Churchill miniszterelnök és Sztálin generalisszimusz eldöntötték a keleti németek áttelepítését Németországba (Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról). Kb. 170 000 magyarországi németnek kellett elhagynia az országot. Az ottmaradtak inkább német identitásuk megtagadását választották. Az 1950-es évek elejéig a német nyelv nem létezett hivatalosan, 1953-ban néhány iskolát újranyitottak, 1958-ban, a forradalom után új esélyeket kapott a német kisebbség.

Jugoszlávia

Bácska Szerbiában a német telepek övezetének déli határát jelenti. Az ottani svábok az első világháború után jugoszláv állampolgárok lettek. Az újonnan alakult nemzeti állam magyarok iránti gyanakvása arra készítette a jugoszlávokat, hogy kedveskedjenek a németeknek. 1918 után a németek használhatták anyanyelvüket és német iskolákba járhattak.

Abból az 500 000 németből, akik a II. világháború elején éltek Jugoszláviában, nagyon kevesen éltek meg a háború végét. Akik túlélték az internálást, azokat az 1940-es évek végén elűldözték NSZK-ba, Ausztriába, keveseket az NDK-ba is. Akik maradtak, „rejtőzködtek”, megváltoztatták identitásukat és megpróbálták asszimilálódni.

Csehszlovákia

A cipszer szászokat a magyar királyok hívták be, s a XII. és XIII. században települtek le az Északi-Kárpátok déli szélein, a jelenlegi Szlovákiában. Jó hírnévnek örvendő bányászok voltak.

A X. században I. Henrik alatt igázták le az Elbától keletre élő szlávokat. Henrik csapatai előzönlötték Bohémiát, harcolva a magyarok ellen.

Az I. világháború idején, amikor a csehek többségbe kerültek az országgyűlésben, a csehek és a szlovákok az antant mellett küzdöttek a központi hatalmak ellen. A háború után létrejött a cseh nemzeti állam. A bohémiai németek, miután nem volt autonómiájuk, nem ismerték el az új államot. Egészen a Monarchia összeomlásáig politikailag Ausztria felé orientálódtak. A szudétanémetek lakta terület egykor Ausztriához tartozott, majd Németország közvetlen szomszédjává vált. Miután Németországban a nemzetiszocialisták hatalomra jutottak és a munkanélküliség ellen programokat dolgoztak ki, sok szudéta talált munkát Németországban. De a berlini propaganda sem hagyta őket hidegen. Annak a kisebbségnek, amely nagy területen a lakosság többségét alkotta, a nacionalizmus szívesen fogadott mételeyt jelentett, amikor érdekeiket nem vették figyelembe. Számuk elérte a 3,3 milliót, s Csehszlovákiában nagyobb kisebbséget jelentettek, mint a szlovákok.

Miután 1939-ben a szudétanémetek német állampolgárokká váltak, a nemzetiszocializmust nem lehetett féken tartani. Csehszlovákiát szétdarabolták, északi területének egy része lengyel lett, délen Magyarországnak kellett átadnia területet.

A háború végeztével úgy bántak a németekkel, mint azok korábban a zsidókkal: karszalagot kellett viselniük, amelyre egy „N” betű (Nemec) volt írva, nem szállhattak tömegközlekedési eszközökre, speciális adagot kaptak és különleges kijárási időpontokat. Végül koncentrációs táborokba internálták őket, előszeretettel olyanokba, amelyekben a zsidókat pusztították. Mindnyájuknak elkobozták vagytonát (akárcsak a magyaroknak). Akit pedig nem hurcoltak el kényszermunkára, azt elűldözték. 1945 nyarán tömegesen menekültek Szászföldre, Ausztriába, Lengyelországba, de a lengyelek, akik szintén üldözték el németjeiket, visszaküldték őket Csehszlovákiába. Ugyanígy az osztrákok is. Több ezren haltak meg abban az időben az éhségtől és járványoktól. Számukra a túlélés egyetlen lehetősége a gyors asszimiláció volt.

Roth, Gerlinde

Fordította: *Demeter Z. Mária*

IRODALOM

AWR-Bulletin. Vierteljahresschrift für Flüchtlingsfragen. 28 (37.) Jg. Nr. 4/1990. Hg. AWR Forschungsgesellschaft für das Weltflüchtlingsproblem. Braumüller, Wien – Aussiedler in: Informationen zur politischen Bildung. München. 1. 1989. – Haberland, Jürgen: Eingliederung von Aussiedlern. Leverkusen, 1988. – Klaus-Dieter, Schulz-Vobach: Die Deutschen im Osten. Vom Balkan bis Sibirien. Hamburg, 1990. – Dr. Sauerzapf, Rolf: Ein Modellfall für Südosteuropa? Internationale Historikerkonferenz in Budapest. In: Globus. Hg. Verein für das Deutschtum im Ausland e. V. Berlin 23. Jg. Heft 1 1991. – Schäuble, Wolfgang: Die polnische Heimat. Nach der Anerkennung der deutsch-polnischen Grenze. In: Deutschland und seine Nachbarn. Forum für Kultur und Politik. Nr. 4. Dez. 1990. – Oschlies Wolf: Rumäniendeutsches Schicksal 1919–1988. Böhlau Verlag, Köln/Wien 1988.

Varadinum, 1092–1992

A kellemes tavaszi megújulásban, május 10-én gazdag rendezvénysorozat kezdődött el a Varadinum keretében. Nagyvárad és Bihar vidéke hármas jubileumot ünnepelt.

I. László (1077–1095), első lovagkirályunk a keleti országrész egyházi erősítésére monostort alapított Váradon. Az alapítás után egy prépostot és 24 kanonokot helyezett el itt. Nem sokkal ezután a Szent István által létrehozott bihari püspökség székhelyét Bihar helységből Nagyváradra helyezte át, s a váradi szervezet így püspökséggé vált. László szorgalmazta a két Árpád-házi király, István s Imre szentté avatását, s ez 1083-ban megtörtént. Ezt az esztendő, mint a számba vehető legkésőbbi dátumot tekintik a püspökség és a város alapítási évének. Írásos emlék *1092-ben említi először Váradot*.

A második ünnep *I. László király szentté avatásának 800. évfordulója*. Szent László 1095. július 29-én halt meg Zólyomban, és Somogyváron temették el. A két utód, Könyves Kálmán és az utolsó bihari dux, Álmos herceg kezdeményezésére 1096 és 1098 körül László holttestét Somogyvárról Váradra vitték. A legenda szerint a megtiszteltetésért versengő két püspökség, Zágráb (Szent László 1094-ben alapította) és Várad között istenítélet döntött. A gyászszekeret – rajzát a Képes Krónika őrzi – vontató ökrök az éjszakában maguktól indultak el az országúton kelet, tehát Nagyvárad felé. László sírja Váradon hamarosan zarándokhellyé lett, a település pedig a középkori Magyarország második legfontosabb vallási és szellemi központjává fejlődött. III. Béla kezdeményezésére 1192. június 27-én zajlott le a szent életű lovagkirály hivatalos szentté avatása. Ettől kezdve kultusza szinte egész Európában elterjedt, s a XVI–XVII. századig elevenen élt.

A harmadik nagy évforduló a *török kiűzésének 300. évfordulója*. Az 1692. április 29-én elkezdődött, és június 6-án a megadási feltételek elfogadtatásával záruló küzdelem 32 éves török uralom alól szabadította fel az egykor büszke Vég-Váradot.

Nagyvárad – a középkor után – többször emelkedett kimagasló egyházi-kulturális és városi rangra az évszázadok zivataráiban. Így Vitéz János püspöksége idején (1445–1465) a magyarországi reneszánsz igen jelentős központja volt. A püspök európai hírnevű költő rokona, Janus Pannonius – Mátyás király kedvenc embere – szívesen töltötte idejét nagybátyja „híres, gazdag” könyvtárában, ahol a vers is könnyen megfogant. A város értékeit, emlékeit megismerve és gazdagodva általuk – híres versében, a Búcsú Váradtól címűben olvashatjuk – nehéz szívvel válik meg fiatal éveinek e kedves színhelyétől.

Mai világunkban Nagyvárad és egyben az egész erdélyi magyarság egyházi-szellemi vezérei a Király-hágón túli részek katolikus, illetve református püspökei: Tempfli József és Tökés László. A hármas évforduló nagyszabású rendezvénysorozata az ő irányításukkal zajlott most május 10. és 17. között.

Reménytelen évtizedek után az ünnepségek megnyitására a Vártemplomban került sor. Itt a belső várat eredetileg Bethlen Gábor és a két Rákóczi fejedelem építtette a középkori székesegyház és a püspöki palota helyére. A XIX. században történt újbóli átépítések határozták meg a vár végleges, ma látható arculatát. A Vártemplom épületét, amely oly sokáig elzárva romladozott és a deportáltak, majd más rabok szenvedéseinek színhelye volt, áldozatos munkával felújították. Belső falait a neves művész, Morvay László által ajándékozott, súlyos milliókat érő tűzzománcok díszítik. Az oltár fölött elhelyezett feszületet – egyetlen darab fából – egy idős német művész faragta és adományozta Váradnak. A megnyitóünnepség során Tempfli József megyés püspök szentelte meg a méltó jogait visszanyerő hajlékot. A hálaáldozat itt most azért is emelkedett fel a hatalmas tömegben összegyűlt emberek szívéből, mert – mint Mécs László Üzenet haza című versére utalva Tempfli püspök úr kiemelte – a felszínes eszmék elszaladnak, ám az ősi eszmék és értékek megmaradnak. És ezek továbbra is értékeink őrzésére, vigyázására kell hogy ösztönözzenek bennünket.

A rogériuszi református templom alapkövének letétele. Igét hirdet Tökés László református püspök, a jobb szélen Tempfli József katolikus megyés püspök

Az ünnepnyitó ökumenikus misén, istentiszteleten a nagyvárad i egyházak képviselői vettek részt. Tempfli József katolikus megyés püspök és Tökés László református püspök mellett Máthé Csaba evangélikus, Boda József unitárius és Veress Ernő baptista lelkészek hirdettek igét. Jelen volt még a görög katolikus lelkész.

Mint a 122. zsoltárban Jeruzsálem dicsősége, itt most Nagyvárad újjáéledésének reménye született meg. Az elhengerített kő példázatára utalva indította beszédét Tökés László. „A zárándokok elégtételével veszedelmek ellenében elérkeztünk Sion hegyére. Vándorlásunk hosszsan tartó volt. Életünk maga zárándoklat, de tovább terjed a koporsónál, az alfától az omegáig, a létől az örökléig vezet. Jövevények és zsellérek vagyunk ezen a világon, de megvilágosodik Isten útja, a Cethalra felkapaszkodunk. Célirányos a vándorlásunk térben és időben. Isten felé emelkedés és nem elvándorlás. Múlt, jelen és jövő sűrűsödik össze az életünkben, népünk életében. Beszélő kövek vesznek körül bennünket, és mi mindent regélnének az évszázadok zivatariból! Nem az ígélet földjére, de ide, most eljutottunk” – vet számot a püspök. „Egész közösségünk hirdeti ma: erős várunk nekünk az Isten! Könyörgés legyen ez a nap: Szent László városa Jeruzsáleme legyen népünknek, életünknek! Hirdesse: él az Isten!”

De ne csak a múltat, a jövőt is hirdesse ez a város. „Ahová feljárnak a nemzetségek, az Úr nemzetségei bizonyosságul Izraelnek, az Úr nevének tiszteletére.” Vele vagyunk, szövetségesei vagyunk mindnyájan. Minden nemzet itt találkozhat, minden nemzet Jeruzsáleme lehet e város.”

„Ez a város nekünk is hazánk, és kinek, ha nem nekünk? Isten ígéletét, a múltat hirdetik ezek a kövek. Becsüljük meg magunk” – hangzik Tökés László biztató szava. „Ne csüggedjünk el. Kicsi sereg is erő forrása lehet, sugározza erejét az eljövendő életre, évekre! Mutasson utat a távolból jövőknek, magasodjék felül ez a város a részeken, mint egykor Szent László városa. Mint végvár – a magyarság életében!

Nemzetségek, nemzedékek vendégeikkel tegyenek bizonyosságot: az ő dicsőségére épült e város! Történjék minden ékesen, szép rendben, Isten dicsőségére. – Nem öncélú ez a dicsőség. Várad polgárai nyelvek, hitek nagy közössége. De fontos, hogy úgy tudjunk élni, cselekedni, hogy az Isten dicsőségére legyen. Így teljesítjük be keresztényi-keresztényi hivatásunkat. A cselekvés, a munka igen fontos most: minden cselekedetünk öregbítse Várad egykori fényét, emelje az egykori magaslatra a várost. Hogy ökumenikus közösségként éljünk, és örömben teljesedjenek ki ünnepeink.”

Boda József unitárius lelkész – a szent királyok emlékét idézve – figyelmeztet, hogy szellemük él és a fennmaradáshoz példázat. A város hívő népe betérhetett a templomba. A hit, a szeretet győzelmét hirdeti ez a beteljesedés. Hinnünk kell, hogy az ünnep virágossá hinti be azt a lelki utat, amely a templom felé vezet, hogy járható legyen azután is! Mert – amint Veress Ernő baptista prédikátor hangsúlyozta – szabadság és szentség Isten ajándéka meg igénye is. Mindkettő tartozéka az életünknek...

A nyitó ünnepség másik központi mozzanata a Rogériusz negyedi református templom alapkövének letétele és megáldása volt. Az itteni ünnepség vezetője Fazakas Sándor református lelkész, a leendő templom prédikátora. Mellette a beláthatatlan tömegben összesereglett hallgatósághoz Tempfli József és Tökés László püspökök, lelkészek, köztük a csillagvárosi és görög katolikus lelkész, Szilágyi Aladár egyházmegyei főgondnok, az RMDSZ részéről Demény Lajos történész, az Egyesült Államokból érkezett 29 lelkész és nem lelkész nevében a képviselő vezetője, majd Miske László színművész szolt.

Az elhangzó nemes gondolatok közül több – bizonynyal – kicsirázik a figyelő-értő lelkekben, az összesereglett nagy közösségben. Az a nép, amely templomot tud építeni, önmagára talált, visszatalált Istenéhez. Megtalálta gyökereit, hivatására ébredt. A kezdeti lelkesedések, majd megtorpanások után a nép is kezd beleszólni sorsába, sorsa alakulásába. Elkezdtek keresni egymást, és most építenünk kell! Városainak újból lakjuk be, ezt parancsolja az úr, bár a korai halálok, a születések apadása, s az elvándorlások miatt megszegényedtünk. Mint Fekete Gyula író és dr. Czeizel Endre az anyaországban, Tökés László püspök a leszakadt részek magyarságát figyelmezteti arra, hogy „az Élet él és élni akar”. Hogy méltatlanok vagyunk egy jobb sorsra, ha nem az élet cselekedeteit cselekedjük. Lakjatók, építsétek meg a romokat! – hangzik a figyelmeztetés. Képletes lelki építményről is szó van! Mindarról, amik vagyunk. Összekuszálódtak az értékeink, belső értékeink vonatkozásában is önmagunkra kell találnunk. Éledés tapasztalható, de messze vagyunk még attól, hogy megtettük volna, amit megtehetünk.

Népünk közösségében kell gondolkodnunk, ugyanakkor a nagyváradi Sion minden igaz hitű közös temploma kell hogy legyen. Hogy jobbra fordulhasson a falvaikból elüldözött embereknek itt a Rogériusz negyedben is a sorsa. Minden nyelvű és hitű emberek közösségében kell igyekeznünk, hogy méltók lehessünk az ügyhöz, amelyet vállaltunk. Ebben az igyekezetben jó érzés, hogy a világ több országában, az Óceánon túl is törődnek velünk. Onnan szól most az intés: a jövődönék kell szolgáljunk, ezért a jövő kihívásait vállalni kell! Hogy az elsüllyedt falvak elnémult harangjai újból megszólalhassanak. A tervek szerint Margittán, Cserpatakon és a megye más településein is hamarosan újabb templomok épülnek. Hallgatózzatok – figyelmeztet Tempfli püspök úr –, fönna a fergeteges égen szólnak Erdély harangjai! Hiszünk benne, hogy a rogériuszi templom harangja belátható időn belül megkondul...

...I. László király saját szenteket akart adni népünknek, amikor I. István és Imre szentté avatását a Szentszéknél siettetette. Am életével önmagát is nekünk ajándékozta. Emlékét, szellemét nemcsak Biharban, Nagyváradon őrzik, hanem a magyar nyelvterület sok-sok pontján. Például a székelyföldi templomok közül a gelencei és a bibarcfalvi templomfalakon láthatók a Szent Lászlót és a kunt ábrázoló freskók. Ez utóbbit 1972-ben Vigh István tárta fel, illetve rekonstruálta. Emberi példáját, emlékét szívünkben őrizzük, akárcsak az imává, halk könyörgéssé nemesedett, a székelység legendás megsegítésére utaló Janus Pannonius-i sorokat:

*S te is, lovas király, rőt vértzetben,
Ki roppant bárdot markolsz harcrakészen,
Kinek márvány övezte síri szobrát
Kiverte egykor gyöngyöző verejték,
Szent László oltalmaz, s te légy vezérünk!*

Hogy méltók lehessünk – nemcsak a Varadinumhoz hasonló, impozáns és gazdag ünnepségsorozathoz, amelynek hívására az egész világon nagy volt a megmozdulás, hanem ahhoz az ügyhöz is, amelyet kinek-kinek a maga helyén vállalnia kell. Hogy a jövő kihívásait – népünk közösségében gondolkodva – mindnyájan valóban vállalni tudjuk.

Finta Ella

Vidéki honismereti híradók szerkesztőinek tanácskozása

Szob, 1992. március 21–22.

Hatodik alkalommal, mintegy 40 résztvevővel rendezte meg a Honismereti Szövetség a különböző honismereti jellegű periodikák, kiadványok, honismereti érdeklődést is mutató vidéki lapok szerkesztőinek a tanácskozását. Ily módon az összehívottak köre az eredeti szándékhoz képest bővült, ami jelzi a honismeretnek mint témának és mint szemléletnek a terjedését, az iránta megnyilvánuló érdeklődés erősödését.

Az egybegyűlteket *Kánya József*, a város polgármestere üdvözölte, méltatta a tanácskozás jelentőségét, bemutatta Szob város múltját és jelenét. A nagy múltú település hanyatlása már akkor kezdődött, mikor a Trianonban megkötött békeszerződés értelmében egyszeriben határ menti községgé vált, s elszakították az Ipoly jobb partján lévő területeket, amelyekkel természetes gazdasági kapcsolata volt. Gimnáziuma 1981-ben szűnt meg, s a hagyományos foglalkozások – halászat, kőbányászat – is fokozatosan elsorvadtak. A gyümölcsfeldolgozó üzem azonban lehetővé teszi, hogy a település ne küszködjön munkaerőgondokkal. Kánya polgármester büszkén szólott a város nemzetközi hírű fúvószenekarról, rangos táncgyűtéseiről és jó hírű könyvtáráról, amelynek legerősebb oldala éppen a helytörténeti anyag.

Dr. Kanyar József, a Honismereti Szövetség elnöke szólott a honismereti kiadványok jelentőségéről a mozgalom szempontjából. Kifejtette, hogy a periodikák milyen széles körét kellene áttekinteni, hiszen – mondotta – „az adattárak, a krónikák, az olvasókönyvek, az emlékkönyvek, a historia-domusok, a helytörténeti tanulmánykötetek, a történeti esszé-gyűjtemények, az életrajzok, a kismonográfiák, a naplók, a hírmondók, a nótáskönyvek, a történeti antológiák, a dalgyűjtemények, a közművelődési naplók, a szülőföldtallózók, a sírfelirat-gyűjtemények, a földrajzi nevek breviáriuma, a falu- és régiótörténetek, a természetrajzi naptárak, a műemlékvédelmi emlékhelynaplók, a nemzeti emlékhelykönyvek és -lajstromok, a szülőföld-breviáriumok, az etnográfiai albumok, és még sorolhatnám tovább az inventáriumokat, a kalendáriumokat, a veszteséglistákat, a halottnévjegyzékeket, az iskolai értesítőket, a táncházi műsorokat, az eseménynaptárakat, évfordulós naptárakat, utcanevek lajstromait, helytörténeti tükröket, s végül, de nem utoljára a Szobi Hírnököt, ami éppen a mai napon jelent meg az önkormányzat kiadásában”.

Az előadó – hivatkozva a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében megjelenő Szülőföldünk című honismereti kiadványra – megemlítette, hogy mintegy 28 honismereti periodika van az országban, évente 150 ív terjedelemben jelennek meg, összesen 25 ezres példányban. „Az az érzésem – mondta Kanyar József –, hogy a hazai honismeretet a kiadványai tették naggyá és ismertté ebben az országban. De a honismereti kiadványok jelentősége napjainkban is egyre inkább növekszik, s még inkább növekedni fog, ha a honismeret végre megkapja méltó helyét a hazai közoktatásban és a nemzettudat erősítésében. A sztálini-marxi ideológiák korszakában ifjúságunk elfordult a történelemtől. Megkopott a történelemtanárok tekintélye is ebben az országban, megszűnt a hazai történelem »szent tárgyként« való tanítása. Százados történelmi igazságaink kemény doktrínái puha és málékony ideológiai tételekké, hazug nagyhatalmi törekvéseket szolgáló internacionalista szemináriumi töltelékanyagokká váltak.”

Ezt követően *Mándli Gyula*, a Pest Megyei Honismereti Egyesület alelnöke, a Szobi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője mutatta be az ország minden részéből elküldött honismereti kiadványokat. Kiderült, hogy a kimondottan honismereti jellegű, a megyei honismereti egyesületek által kiadott periodikák mellett leginkább azoknak a megyei, a regionális, városi, községi, napi-, heti- vagy havilapok száma gyarapodott, amelyeket rendszerint egy-egy (vagy több) önkormányzat ad ki, s amelyekben a település és a különböző pártok információi mellett helyet kapnak az egyházi élet és az egyháztörténet helyi vonatkozásai, a néprajz, az egyesületek élete, de különösképpen a honismeret. Mint mondta: van néhány helyi lap, amelynek túlnyomó része honismeret, azon belül is elsősorban helytörténet. Ilyen például a Kocséri Híradó, a Csákvári Hírmondó, a Füredi Hírek, a Szobi Hírnök. Ugyanakkor sajnálkozva mondta el, hogy noha már többször is ígéretet kaptak arra, hogy a Pest Megyei Hírlap hetente egyszer lehetővé teszi: egy teljes oldalon bemutassák a megye honismeretének valamely területét, egyesületük mégsem kap rendszeres megjelenési lehetőséget.

Minden honismereti kiadvány közös problémájáról beszélt *Halász Péter*, a Honismeret szerkesztője. Elmondta, még mindig keresik a lehetőségét annak, hogy a különféle kiadványok egy állandó helyen árusíthatók, illetve beszerezhetőek legyenek, de addig is kéri, hogy minden honismereti sajtótermékből küldjenek a Honismereti Bibliográfia számára. Lényegében hasonló témát vetett fel *Arató Antal*, az OSZK munkatársa, mikor elmondta, hogy miért fontos a köteles példányok következetes eljuttatása a szükséges helyekre. „Ezek a művek – mondta – akkor érkeznek be, ha az önök közreműködésével és biztatására az előállító nyomdák eleget tesznek azoknak a jogszabályoknak, amelyek a köteles példányok sorsáról rendelkeznek, s amely jogszabály még a múlt században született. A beküldés rendszertelensége jórészt abból származik, hogy a nyomdák a köteles példányok küldésének kötelezettségét visszapasszolják a kiadóhoz. A kiadó ugyan vállalja, hiszen jogosan szeretné, hogy az ő kiadványa ott szerepeljen a Széchényi Könyvtár katalógusában. Így nem kapják meg a sokszorosított kimutatást, ami alapján meg tudják mondani, hogy hány ív terjedelemben jelennek meg egy megyében a helyismereti kiadványok. A legfontosabbak természetesen azok az iskolai értesítők, műsorfüzetek, amiket ugyanúgy a honismereti kiadványok körébe kell venni, de nem kerülnek terjesztésre. Így pedig elvesznek a történeti kutatás számára. A nyomda kötelezettsége volna, hogy minden kiadványból egy példányt megküldjön a megyei könyvtárnak. Ezt mint kiadónak, el kell várni a nyomdától. Ha erre végképp nem hajlandó, érdemes másik nyomdát keresni. De amennyiben úgy gondolják, megtehetik, hogy a kiadók küldik be a köteles példányokat. Én tüzetesen megnéztem a jelenlévők listáját, azokat mondom, akik nem küldik: a Szolnok Megyei Levéltár, a Heves Megyei Levéltár füzeteti példál nem érkeztek meg. Sok esetben 70 alá is csökkentik a példányszámot, hogy megmaradjon a sorozat. 70 alatt ugyanis nem kell köteles példányt szolgáltatni.

A köteles példányok száma azért 16, mert azokat az OSZK továbbküldi a régiók könyvtáraiba, a szakkönyvtárakba, a parlamenti könyvtárba. A legjobb helyekre jutnak el tehát így a kiadványok, bekerülve a tudományos élet vérkeringésébe.”

A vidéki honismereti folyóiratok szerkesztői közül a legtöbbet idézett Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szülőföldünk című lap eddigi szerkesztője, *dr. Kováts Dániel* elmondta, hogy 18 esztendővel ezelőtt azért indították a folyóiratot, hogy a honismereti mozgalom önkéntes munkatársai számára teremtsenek nyilvánosságot. „Egy ilyen kiadvány legfőbb feladata, hogy fórumot adjon annak, aki már dolgozott, és sikerélményhez juttassa azokat, akiknek van affinitásuk a mozgalomhoz, továbbá, hogy visszaadjunk valamit azoknak, akikről összegyűjtöttük az anyagot.” *Rémiák Tibor*, a lap jelenlegi szerkesztője, ehhez azt tette hozzá, hogy a Szülőföldünk nemcsak a megye jelenlegi nevét adó három, hanem a területéhez tartozó további két megyetörédék (Gömör és Torma) honismeretét is vállalja, sőt, a határon túli magyar területekét is.

A Komárom-Esztergom megyei honismereti kiadványokról beszélt *dr. Sárny Szabó Éva*. Néhány más véleménnyel szemben, miszerint túl széles körűre vontuk volna a tanácskozás során a tárgyalta kiadványok körét, Sárny Szabó Éva örömeinek adott hangot, amiért a honismereti híradók készítőin kívül eljöttek a városi, községi újságok szerkesztői, képviselői is. Hiszen ezek száma növekedett leginkább. 1989-ben, mikor Kisbérben megrendezték a *Honismeret a vidéki lapokban* témájú tanácskozást, megyéjükben mindössze öt ilyen jellegű lap jelent meg, míg most negyvenhárom sikerült számba venni,

de éppen a köteles példányok beküldésének elmulasztása miatt ennél több is működhet, s több-kevesebb helyet valamennyiben kap a honismeret.

Vecsernyés János, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnöke elmondta, hogy az Olvasótáborok Megyei Egyesületével közösen kívánják fölmérni a megyében megjelenő honismereti kiadványok körét. Beszél a lap rovatainak kialakítása során követett koncepcióról, s arról, hogy ezután „enyhén” tematikus számokat kívánnak kiadni, mégpedig az elkövetkező években a honfoglalás 1100. évfordulója lenne a legfontosabb téma és elv.

A Bács-Kiskun Megyei Honismereti Közleményeket szerkesztő *Körösi Ilona* arról beszélt, hogy kiadványuk „a honismeret minden területét felölelő, de elsősorban történeti-néprajzi irányultságú regionális folyóirat” kíván lenni, amelynek szerkesztése során fontos feladatnak tartják a hitelesebb, tárgyilagosabb történelmi tudat formálását. Hangsúlyozta, hogy amikor XVIII–XIX. századi történeti-néprajzi témájú írásokat jelentetnek meg, akkor nem maradhatnak a mai Bács-Kiskun megye közigazgatási határain belül.

A Balassagyarmati Honismereti Kör képviselőjében *Vas Agnes* szólt városuk honismereti kiadványáról. A Balassagyarmati Honismereti Híradó lehetőséget nyújt a város más egyesületeinek, például a Komjáthy Jenő Irodalmi Társaságnak is a nyilvánosság előtti szereplésre. A lap terjesztésében sokat segítenek a Balassagyarmati Baráti Kör tagjai, akik szerte az országból előfizetik a lapot.

A honismereti híradókon kívül számos honismereti vagy honismereti jellegű kiadványról esett szó a szobi tanácskozáson. Így *Nagy Károly* beszámolt arról, hogy az oly súlyos foglalkoztatási gondokkal küszködő Ózdon talán a kultúra az, amely a legkevésbé sínylette meg az átalakulást. Ehhez természetesen olyan emberekre van szükség, mint a Megyei Honismereti Bizottság elnöke, aki hatalmas energiával és tapasztalattal igyekszik előteremteni a kiadványokhoz szükséges pénzt. A Lajos Árpád Honismereti Kör – immár 22 esztendeje – két periódikát jelentet meg rendszeresen. A Lakóhelyünk Ózd című a kör tagjainak kisebb-nagyobb írásaiból állítják össze, az Ózdi Honismereti Közlemények pedig egy-egy szerző nagyobb lélegzetű tanulmányát közli. A kör összeállított és kiadott egy honismereti Olvasókönyvet a volt ózdi járás területén lévő településekről, ám az azóta elkészített megyei helytörténeti olvasókönyv anyaga évek óta kéziratban várja sorának jobbra fordulását.

Ortutay András, az Esztergom és Vidéke rovatvezetője elmondta, hogy az immár harmadik évfolyamában járó hetilap rendszeres helytörténeti rovattal jelenik meg. Példamutató kapcsolatot alakítottak ki a túlparti testvérváros, Párkány lapjával, a kétnyelvű Párkány és Vidékével. Cikkeket vesznek át egymástól, és a szerzők kölcsönösen írnak egymás lapjába. Mivel Esztergomnak van egy szinte teljesen szlovákok által lakott társtelepülése: Pilisszentlélek, tervezik, hogy évente egyszer közös számot adnak majd ki részben magyar, részben szlovák nyelven. A felszólaló, aki egyben a megyei levéltár vezetője, felhívta a figyelmet az olyan lehetőségekre, mint amelyet például a 15 éves háború közelgő 400. évfordulója kínál. Esztergom 1594–1595-ös ostrománál fél Európa harcolt a város török alóli felszabadításáért, sokan áldozták életüket, s az erre való emlékezés jó alkalmat teremthet arra, hogy az emlékeket tudományosan feldolgozzák és közösen ünnepeljék meg az évfordulót.

Az elmúlt években bekövetkezett rendszerváltás során a honismereti mozgalom nem egy jeles munkatársa választotta a közvetlen politikálás útját, így többen lettek közülük polgármesterek is. A mozgalom reménykedhet abban, hogy felelős beosztásukban sem feledkeznek meg korábbi célkitűzésekről és érzelmi kötődésekről. Hogy vannak és lesznek ilyenek, azt mutatta *Fodor Istvánnak*, Jászjákóhalma polgármesterének felszólalása, aki hosszú évek óta vezette településének honismereti szakkörét. Beszél a járszági régió közös múltját és sorskérdéseit felvállaló Jászföld című lapról, amelyet a járszági önkormányzatok szövetsége jelentetett meg, de mert nem minden település vezetője érzi egyformán fontosnak a térség összefogását, a megjelenés sok bajjal jár. Van, ahol még a terjesztéssel sem törődnek, pedig náluk – *Jákóhalmán* – a szombati piacok nyújtotta lehetőség kihasználásával 250 példányt tudnak eladni a 3200 fős településen. Készülnek egy Jákóhalmi Füzetek című sorozat megjelentetésére is. Elsőként a település utca neveinek gyűjteményét adnak ki, amelyre a Lakitelek Alapítványtól sikerült támogatást szerezniük.

Hogy milyen sokféle formában láthatnak napvilágot a honismereti témájú írások, arra jó példa volt *Belegnyei Miklós*, a Tolna Megyei Honismereti Egyesület ideiglenes vezetőségének tagja által ismertetett paksi példa. A városban immár hagyománya van az iskolai lapok kiadásának, amit a nemrég alakult Jámbor Pál Társaság támogat. Az iskolákban régóta működnek az úgynevezett *sajtókörök*, amelyben a diákok és a pedagógusok egy része

Hála József felvételei

együtt dolgozik. Ezeknek a sajtóköroeknek a negyedévenként megjelenő lapja a Szemfüles, a Tollforgató vagy a helyi gimnáziumban a sok tanári gáncsoskodás ellenére megjelent Hiányjel. Ezeket a lapokat elsősorban a diákok írják, szerkesztik és olvassák, s számos honismereti témájú írás kap bennük helyet.

A tanácskozáson általános volt az a vélemény, hogy az új, nemzeti alapokra helyezett iskolai tanterv nagyobb lehetőséget ad a helytörténetnek, de általában a honismereti témáknak az oktatásban való felhasználására, ám ehhez jobban felkészült, a témához érzelmileg is erősebben kötődő pedagógusok szükségesek. Ezért nagyon fontos, hogy a honismeret nagyobb teret kapjon a tanító- és a tanárképző főiskolákon. Ha önálló honismereti tanszékek felállítására ma még általában nincs is meg a lehetőség, törekedni kell arra, hogy a legrátermettebb hallgatók számára lehetőség nyíljon minden pedagógiai főiskolán a honismeret fakultatív megismerésére. Csak így, az egykori pedagógusok érzelmi szintjének elérésével számíthatunk arra, hogy kiszellőztethetjük a nemzet lelkéből a négy évtizedes ideológiai szennyezettséget.

A tanácskozás résztvevői örömmel és köszönettel hallották Rémiák Tibor meghívó szavait, miszerint a honismereti kiadványok szerkesztőinek két év múlva esedékes országos találkozóját Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tartjuk meg.

Halász Péter

Iskolamúzeum Ipolyságon

Az ipolysági iskolák közül a honismereti munka terén eddig a Középfokú Mezőgazdasági Szaktanintézet tette a legtöbbet. Hisz nem akármilyen, szlovákiai viszonylatban is ritkaságszámba menő eredménnyel dicsekedhet: az intézetnek saját múzeuma van. Mielőtt ezt részletesebben is bemutatnánk, vessünk egy pillantást az előzményekre.

Az iskola története 1941-ig nyúlik vissza. Akkor alakult az Ipolysági Magyar Királyi Kétéves Téli Mezőgazdasági Iskola, melynek első igazgatója Jakab Rezső volt. A negyvenes évek elején épült az intézmény szép emeletes épülete is. A világháború után az iskola otthonát többször is kisajátította a Csehszlovák Néphadsereg itteni alakulata. A tanítás csak 1950-ben indult meg, de ekkor is csupán a szlovák nyelvű képzést engedélyezték.

Véglegesen csak 1956-ban adták vissza az épületet. Ekkor alakult meg Ipolyságon a Mezőgazdasági Műszaki Középiskola, azaz a technikum, Makray Miklós mérnök igazgatósával. 1962-ben az addigi állattenyésztő szakon kívül növénytermesztői és mezőgazdasági ökonómiai tagozat is nyílt.

Sajnos, később a technikum magyar osztályait megszüntették, pedig nagy volt irántuk az érdeklődés. 1976-ban az intézmény Mezőgazdasági Szaktanintézeté alakult, egy év múlva pedig Középfokú Mezőgazdasági Szaktanintézet lett, melynek nemsokára – ahogy az akkor gyakori volt – szlovák osztályai is nyíltak. Ma ismét van remény rá, hogy a technikai osztályok visszakerülnek.

Az iskolában a tárgyi néprajzi gyűjtésnek régi hagyományai vannak. Kezdetben ez nem volt elég tudatos, s elsősorban a háztartás eszközeit, a háziipar tárgyait és termékeit gyűjtötték. Egy évtizeddel ezelőtt a több száz összegyűlt tárgyból e sorok írója rendezett kiállítást az iskola kollégiumi klubjában. Ez ösztönzőleg hatott a további kutatómunkára, hisz a gyűjtés ezután még nagyobb lendületet vett. 1988-ban már hozzákezdtek egy iskolamúzeum építéséhez, amely rövidesen el is készült. E téren különösen nagy érdemei vannak az akkori igazgatónak, Danis Ferenc mérnöknek.

A száz négyzetméternyi területű múzeumban bemutatják az intézmény múltját, a regionális történelem emlékeit, Hont megye mezőgazdaságának történetét, a háztartás s a különböző ágazatok eszközeit.

A földművelés munkaeszközei közül figyelmet érdemelnek a különböző boronafajták: a tövis-, a fa- és a vasboronák; továbbá a kapák és a sarlók, az ekék stb. Látható többek közt egy XIX. századi fagerendelyű eke, de van a gyűjteményben két 1895-ből való gözeke is, s nem hiányoznak az 1910 utáni vasekék sem.

A sarlók, vágókésék, kaszák és gereblyék, a gabonatisztító rosták gyűjteménye is igen gazdag, akárcsak az állattartás eszközeinek tárháza. Vannak itt például ló- és ökorpatkók, ostorok, jármok, hámok, sajtárok és fejőszékek, tehénvakarók és pásztorbotok stb. De látni a gyűjteményben sajtprést, hurkatöltőt és gyapjűfésűt, baromfiutat, tyúk- és méhkasokat, pergetőket stb.

Nagy számban megtalálhatók a háziipar eszközei is. A kenderfeldolgozás tárgyai közül a törő, a tiloló és a gereben, a rokka, a motolla, a gombolyító, a csévelő meg a szövőszék. A konyha eszköztára szintén gazdag.

A múzeum négy helyiségében látottak alapján tehát elmondhatjuk, hogy valóban sok anyag gyűlt itt össze, s örülhetünk, hogy megmenekültek az enyészettől. Az anyag elrendezésénél ugyanakkor sokkal nagyobb gondot kellett volna fordítani a szakszerűsége, a tematikus bemutatásra stb., hogy ne tűnjék az egész lerakatszerűnek. Sokszor hiányzik az eszközök pontos megnevezése is. Az átfedéseket szintén ki kellene küszöbölni. Hisz a muzeológiának is megvannak a maga pontos szabályai.

Vannak az egyes helyiségekben olyan tárgyak is, melyek nem illenek bele a vázolt képbe. Gondolok itt elsősorban a szinte szabad prédára kitett múlt század eleji megyei jegyzőkönyvekre s más értékes dokumentumra. Ezeknek talán egy helytörténeti gyűjteményben vagy egy honismereti múzeumban lenne a helyük. Akadnak aztán olyan kiadványok is, melyek végképp nem kapcsolódnak a megyéhez. A régészeti leletek sem épülnek be szerencsésen a sorba.

Zavarólag hat néhány olyan tárgy is, amely nem Hont megyéből került a gyűjteménybe. Márpedig az anyag elsősorban a honti táj mezőgazdaságát hivatott prezentálni. A jövőben tehát elsősorban az agrártörténetre, azon belül is Hont hagyományaira, illetve azok bemutatására kellene összpontosítani. Ahogyan ezt a magyarász szövegek is érzékeltetni akarták.

A múzeum épületéhez kapcsolódik egy gépszín. Itt néhány hintót, szekeret, lovas szánt állítottak ki. Van több talaj-előkészítő és növényápoló gép is. Ezenkívül bemutatnak egy falusi kovácsműhelyt, tartozékaival együtt. A gépszín talán legértékesebb darabja a komplett járgány, illetve a járgányos cséplőgép.

Azt hiszem, annak a diáknak, aki ide egyszer belép, jó áttekintése és megbízható képe lesz mezőgazdaságunk múltjáról. Érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy a jövőben a gépszín nem válhatna-e az egész Dél-Szlovákia mezőgazdasági eszközeit bemutató gépparkká. Hisz már most is több más vidékről származó eszközt látni itt. Ehhez viszont szükség lenne egy újabb gyűjtésre, a meglévő anyag szakszerűbb tárolására, a tárgyak jobb védelmére s egy felkészült muzeológusra is.

Népballadánk rehabilitálása

E furcsa cím olvastán – mielőtt bárki is felkapná fejét –, egy rövid bevezetőben pillantsunk vissza a múltba, említsünk meg néhány fontos adatot, melyeknek ismeretében könnyebben megérthetjük, hogyan károsította a kommunista ideológia a népköltészetet.

A századforduló, mely népek és társadalmak számára a sokoldalú haladás ígéretével érkezett, elindította a folklór reneszánszát. Miután 1907-ben Helsinkiben megalakult a nemzetközi folklórszövetség, a Folklore Fellows, hamarosan létrejött annak magyar osztálya, s 1911-ben Sebestyén Gyula elnökle, Bán Aladár titkársága alatt már elkezdhetette a magyar néphagyományok gyűjtésére vonatkozó tervek, módszerek kidolgozását. A mozgalom egyik végvára a Sárospataki Református Főgimnázium, hívei pedig az intézmény tantestületének, joghallgatóinak és teológusainak soraiból kerültek ki. Gyűjtőútjaik során eljutottak az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék helyeibe. Az általuk feltárt tekintélyes mennyiségű folklórányag ma a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában várja a határtalan kutatói türelmet, a kiemelkedőbb értékek pedig a nyilvánosságot.

Szükségszerű, hogy megismerkedjünk a kéziratokkal, s kiszűrjük belőlük azokat a népballadákat, melyek az újabb gyűjtésekkel való összehasonlítás céljából számunkra érdekesek lehetnek.

Számba véve az Ethnológiai Adattár kárpátaljai vonatkozású anyagait, megállapíthatjuk, hogy azok a balladatípusok, amelyek a magyar nyelvterület északkeleti részének teljes egészében elterjedtek, az 1970-es, 1980-as évek élő szájhagyományának még szerves részei voltak. (Anyai átok, Halva talált menyasszony, Háromszoros magzatgyilkos, Öngyilkos elhagyott szerető, Betyár utazólevele) A többi azonban (Simon Ferke, Kondor Sándor, Lantos Sándor) típusba nem sorolható, helyi keletkezésű, ezért csak igen szűk földrajzi egységek közösségében élő, új stílusú népballada. Mára valamennyi kikopott az emlékezetből, s legfeljebb úgy szólhatunk róluk, mint folklórtörténeti érdekességekről.

Pontosan ezért volt feltűnő újbóli felbukkanásuk a Lizanec P. M. és Vaszőcsik V. J. által szerkesztett, 1974-ben Ungváron kiadott egyetemi segédkönyvben, *A kárpátöntúli magyar lakosság népballadáiban*.

Az említett kiadvány 43. oldalán közli a Simon Ferke című betyárballadát, s adatközlője a szerkesztők szerint Bakos Eszter zasztavnei (Zápszony) lakos. Valójában a ballada származási helye az Ung megyei Kistrát, eredeti feljegyzése pedig Deák Geyza sárospataki tanár hagyatékában az Ethnológiai Adattár 479. számú iratgyűjtőjében található. A szöveg ungvári „gondozói” – ezen a téves adatoláson kívül – más „szépitéseket” is végeztek. A Ferke névváltozatot Ferkóra módosították, s a következő két sort „Rózsfa botja siratója / Szajkó madár a kántora.” – tárgyi ismereteik hiányában, ateista szemérmességük által vezérelve így, adták közre: „Somfa botja siratója, / Szajkó madár a fejfája.” Holott tudniuk kellett volna, hogy a somfára nem, de a vadrózsára annál inkább jellemző, hogy hajtásai megvastagodva pásztorbot faragására alkalmasak. S a „kántor” szót egyetemi segédkönyvben leírni tilos? Mindez neveltséges!

A 32. oldalon közölt *Kondor Sándor* című balladát a szerzők Palkó Endre salánki illetőségű adatközlőnek tulajdonítják. Nos, az említett nótafa valóban létező személy volt: 1971-ben alkalmunk volt alaposabban megismerkedni nótáival, de a Kondor Sándort, s ezt egészen biztosan állíthatjuk, nem ismerte. Nem ismerhette, ugyanis ezt a betyárballadát szintén Deák Geyza gyűjtötte. S mert az eredeti változatban Szeged városra történik utalás, a lokálpatrióta „szöveg gondozók” célszerűnek látták a „honosítás” műveletének elvégzését. Így lett a lótolvaj betyár a munkácsi várbörtön rabja.

A kis gyűjtemény 90. oldalán található a felesége által meggyilkolt *Lantos Sándor krónikája*. Mondanunk sem kell, ugyancsak Deák Geyza Ung megyei gyűjtéséből. Vagy talán mégsem? Lizanec és Vaszőcsik szerint Salánkon, Palkó Erzsébettől gyűjtették le 1968 és 1973 között.

A Betyár utazólevele típusba tartozó szép, teljes szövegű ungi változatot pedig, melyről köztudott, hogy napjainkban már csak igen rövidült, megkopott alakban él, hely és adatközlő nélkül mutatja be a kis zöld könyv. Ez esetben az eredeti alkotásban alig találtak szépséghibát az illetékesek, viszont fontosnak tartották, hogy a Szamos folyó nevét a Tiszával – az inkább a mienk! – helyettesítsék. S folytathatnánk még a sort a *Háromszoros magzatgyilkos* és az *Öngyilkos elhagyott szerető* változatainak elemzésével, hisz ezek, akárcsak a legtöbb közölt anyag, hamis adatokkal szerepelnek az egyetemi hallgatók számára összeállított segédkönyvben. De miért?! Ezeket a népballadákat a legtöbb kárpátaljai helység magyar anyanyelvű közössége ismeri, a gyűjtő valósággal válogathat a legkülönbözőbb variánsok között. Az ilyen jellegű kutatói magatartás minősíthetetlen, de ugyanakkor magyarázható.

Tudjuk, hogyan kerültek az inkriminált balladaszövegek az ungvári Magyar Filológiai Tanszék birtokába. Egyik hallgatójuk 1971-ben a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult, két teljes szemeszteren át, s ott készítette szakdolgozatát. Témája a kárpátaljai magyar népköltészeti kutatások eddigi történetének felvázolása volt. Az említett hallgatónak módjában állott a Néprajzi Múzeum kéziratárában keresgélni, jögzetelni. Hát így került az anyag Ungvárra, s így lett a tanszék annak teljhatalmú birtokosa.

Mindez tökéletesen kimeríti a plágium fogalmát, ám ennek már tizennyolc esztendeje. Legfőbb ideje, hogy egy becsületesebb újraközlés által rehabilitáljuk a Sárospataki Református Főgimnázium tanára, Deák Geyza által gyűjtött ungi népballadákat.

Vári Fábán László

Az őrszem

A Honismeret 1992/2. számában, a 19–21. oldalon megjelent Hazánk legelső I. világháborús emlékműve Écsen című tanulmány, mely arról szól, hogy hol és mikor avatták fel az I. világháború után hazánk első hősi emlékművét. Örülök, hogy a kezembe került a Honismeret ezen száma, örülök, hogy elolvashattam e tanulmányt. Nagy tisztelettel kérem a folyóirat szerkesztőségét, hogy szíveskedjenek helyet adni annak a most következő, általam írt tudósításnak is, mely arról szól, hogy hol állították hazánk legelső I. világháborús emlékművét. Ennek az emlékműnek az avatása jóval megelőzte az écsi emlékművét, ugyanis még a világháború alatt, 1917 novemberében történt, Hatvanban.

Az I. világháború 209 hatvani halottjának nevét őrszi fehér márványba vésve az emlékküvre állított szobor, melyet Finta Sándor készített, és 1917. november 25-én, vasárnap avattak fel. Az *őrszem* nevű szobor – az országban elsőként állított ilyen tárgyú emlékmű – a harcoló katonaidéalt ábrázolja, és jelenleg a Kossuth téren található.

A szoborral kapcsolatban a *Hatvan és Vidéke* című lap 1917. novemberi számaiban olvashatjuk: „a település közönsége 1 millió koronát messze túlhaladó összeget gyűjtött be a szobor készítéséhez, a többletet az elesettek árvái között osztották szét”. A szoboravatás napján 10 órakor ünnepi istentiszteletet tartottak, majd felvonultak a szoborhoz, ahol először az Egri Dalkör a Szózatot adta elő, s dr. Vass János alispán, majd Ugron Gábor belügyminiszter tartottak ünnepi beszédet.

Az alapkö megszentelése után a szoborbizottság elnöke átadta a szobrot Várkonyi Sándor főjegyzőnek, ezt pedig koszorúzások követték. Végezetül az Egri Dalkör a Himnusz t énekelte el.

A hatvani szobor avatása után Finta Sándortól megrendelték Heves, Nyitra és Pöstyén városok hadiemlékművét is. A Herman Ottó által felfedezett művész Párizsban, Rodin műtermében is tanult. Itthon 1919-ben a Sztrájk című plakettjével nyilvánította ki hovatartozását.

1920-ban Finta Amerikába vándorolt ki, Rio de Janeiróban, majd Észak-Amerikában élt. Az ott készült műveinek egy részét (portrék, emlékművek, plakettek) New Yorkban, a Metropolitan Múzeumban helyezték el, ő maga az Amerikai Művészeti Akadémia tagja lett. 1958-ban halt meg Los Angelesben, hagyatékát itthon a róla elnevezett túrkevei múzeum őrzi.

Demény-Dittel Lajos

Irodalom: Hatvan és Vidéke. 1917. novemberi száma. – Magyar Életrajzi Lexikon I. Bp., 1981. 513. old. – Művészeti Kislexikon, Bp., 1973. 181. old. – Új Magyar Lexikon II. Bp., 1961. 357. old.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Csaba József Honismereti Egyesület pályázatot hirdet ifjúsági és felnőtt kategóriában Körmen várossá nyilvánításának 750 éves évfordulójára. A pályázaton várjuk Vas megye, a Rába-menti települések és Körmen honismereti, helytörténeti kutatóinak pályamunkáit.

Témául választható bármely, a helyhez, városhoz kötődő természettudományi, földrajzi, történelmi, néprajzi vagy művelődéstörténeti téma feldolgozása. Pályázni lehet Körmenhez kötődő neves egyéniségek életének és munkásságának bemutatásával.

A pályázat beadásának határideje kétlépcsős:

– Az 1993. március 31-ig beadott pályázatok bírálata és az eredményhirdetés 1993. október 28-án történik.

– A pályázatok beadásának végső határideje 1994. március 31. Az erre az időpontra beadott pályamunkák bírálata és az eredményhirdetés 1994. október 28-a, a 750 éves évforduló dátuma.

Díjazni fogjuk az ifjúsági kategória (18 éves életkorig) első három helyezettjét és a felnőtt kategória három legjobbját mind a két alkalommal. A sikeres pályázatok közreadását Egyesületünk által megjelentetett Műhely c. sorozatban közzétesszük.

A pályázatokat kérjük jeligével ellátni és a jeligével ellátott lezárt borítékba a pályázó személyi adatait elhelyezni, majd a Csaba József Honismereti Egyesület levélcímére, 9901 Körmen, Pf. 52. címre a kért határidőre benyújtani.

Annak idején, amikor város és falu szövetségéről beszéltünk, azt reméltük, hogy a falu majd feljön a városba, hoz elemőzsiát és megtanítja a budapestieket magyarul is. (Budapestre mindenesetre ráfér néhány magyarlecke, s a sok mademoiselle meg miss mellé magyar nyelv-mesternő is.) Ott a távoli tanyákon a nép a maga ősi életét éli, a tej tej, és nem víz, a vaj vaj, és nem margarin, a magyar nyelv pedig magyar nyelv. Nem kerülhet a paraszt keze ügyébe olyan boszorkányos találmány, olyan újdonsült ördöngös masina, hogy meg ne találják egyetlen ötletes jó magyar nevét a nép névtelen és öntudatlan nyelvészei huszonnégy óra alatt. Szent a hitem, hogy ha a telefont először a falu kapja meg, és nem a város, akkor ezt a szerszámot ma nem görög szóval hívjuk, s nem nevezik előírásos, hivatalos jelzéssel távbeszélőnek sem, melyet különben senki se használ. (*Kosztolányi Dezső: Csonka magyar nyelv, 1921.*)

BAKÓ FERENC:

Palócföldi lakodalom

Bakó Ferenc a palócföldi lakodalom szertartásait és szokásrendjét mutatja be úgy, hogy az tulajdonképpen egy szűkebb vagy tágabb közösség kultúrája, civilizációja változásának képe is, hisz talán egyik szokásunk se tükrözi annyira, mint a lakodalom az egyén közösségi státusváltásának medrébe befolyó társadalmi változásokat. Különösen fontosnak tartom kiemelni, hogy a lakodalmi szokások kutatása csupán része annak a tudományos programnak, melyet *palóckutatás* néven indítottak el. Meggyőződésünk, hogy nemzeti szintézis semmilyen területen nem készíthető el, míg régiókra, akár helységekre lebontott vertikális kutatásokban nem bővelkedik a tudomány. Bakó Ferenc könyvét ehhez a művelethez fontos hozzájárulásként értékeljük, annál is inkább, mivel – őt idézve – „a magyar paraszti lakodalom átfogó és elemző leírása még nem született meg”.

A szokásmonográfia, bár a szerző nem minősíti így könyvét, negyven év gyűjtői munkának és a szokással kapcsolatos szakirodalom harmonikus ötvözésének gyümölcse. Bakó Ferenc nem mulasztja el a lakodalmat fontos társadalmi eseményként meghatározni, mégis a szokásvizsgálódat inkább a színhátszerűség szemszögéből indítja tér-idő-szereplő összefüggésének láttatásával. A múlt és jelen összekapcsolása révén mélysegeiben érezzük a szokást: mi az, ami az egykori szertartásból ma is gyakorolt, mi az, ami még elevenen tudott és mi az, ami már tartalmát veszített szokás-relikvia.

A lakodalom eseményeit forgatókönyvszerűen mutatja be, és gondosan kitér a „nagy szokás” rengeteg mozzanatára, nem mulasztván el a rítusok rendkívül gazdag tájszóincsének rögzítését sem. A színhátszerű szokás élményt nyújtó erejét a nagyon változatos rituális szövegfolklor fokozza. Úgy tűnik, a palóc lakodalom költészetgazdagságával talán egyedi helyet foglal el a magyar nyelvterületen. Erdélyben legalábbis nem ismerünk hozzá mérhető példát.

A rituális kellékek, étkek, italok, díszek, archaikus szokáselemek (pl. avatás) bemutatása egyértelműen igazolja Bakó Ferenc különös érzékenységét és jártasságát legösszetettebb népszokásunk világában. Teljesebb lehetne azonban a szokásról nyújtott kép, ha részletesebben foglalkozik a térbeli mozgások irányaival, mimikájával, amelyek mindmind tartozékai a színhátnak, és amelyeket, szerintünk, szintén kulturálisan tanulnak el, és így hagyományozódnak nemzedékről nemzedékre. A lakodalom rendkívül összetett kommunikációs rendszerében egyértelműen szerepet játszanak.

A közösség és egyén viszonyát áttetszőbbé tenné, ha szó esik azokról a szankciókról, amelyeket a falu által elfogadott erkölcsi normarendszer ellen vétőkkel szemben alkalmaznak, illetve azok feloldásáról. És hiányoljuk a lakodalom, feltételezhetően a Palócföldön is szövevényes hiedelemvilágának teljesebb feltárását. Nehezen tudjuk elképzelni, még akkor is, ha a XX. század vége fele közeledünk, hogy a jó és rossz hiedelmei, illetve erői ne működjenek a palócok érzelmi és gondolatvilágában akkor, amikor életük döntő lépésére szánják el magukat.

A könyv gazdag jegyzetanyaga a palócföldi lakodalom szokásvilágát magyar, illetve európai szokásrendszerbe kapcsolja be; a könyvészet, a kották, a tájszavak, kifejezések jegyzéke, a gazdag és apró részleteket is illusztráló képanyag egyértelműen teljesítik ki Bakó Ferenc könyvének tudományos értékét.

Dr. Balázs Lajos

Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében

Manapság, amikor a néprajzi érdeklődés soha nem látott mértékűre fejlődött és a legkülönfélébb néprajzi kiadványok is elárasztják a könyvpiacot, jóleső érzésekkel kell beszélünk azokról a szerény, ám alapvetően fontos néprajzi kiadványokról – különösen a sorozatokról –, melyek forrásérté-

küek és nélkülözhetetlen adat- és módszertárai minden további kutatásnak, feldolgozásnak. Ilyen kiadványsorozat, a most nyolcadik füzetéig eljutott *Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében* című is. Ez a sorozat azoknak a tájkonferenciáknak az anyagát adja közre, amelyeket a Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Heves Megyei Szervezete 1982 óta évenként-másfél évenként tartott a megye különböző, néprajzilag jelentős, jól körülhatárolható területein, illetve ezen területek központjaiban. Az első füzet *A Közép-Tiszavidék népelete* címmel, az 1981. szeptember 24-én Poroszlón rendezett tájkonferencia anyagát adta közre (1982). A második füzet *Eredmények a Mátraalja néprajzi kutatásában* volt és az 1983. május 19-én Parádon tartott tájkonferencia anyagát közölte (1983). A harmadik szám összefogóbb tematikájú volt: *Mezővárosi kultúra Heves megyében* címmel az 1984. május 17-i egri tájkonferencia anyagát bocsátotta közre (1985). Hasonlóan átfogó tematikájú volt a negyedik füzet is: *Áz életmód változása egy bükk faluban* címmel, az 1985. május 23-i felsőtárkányi tájkonferencia előadásait adta ki (1986). Az ötödik szám egyetlen falu, Bodony néprajzával foglalkozott. *Fejezetek Bodony néprajzából* címmel, az 1987. május 22-én tartott bodonyi tájkonferencia anyagát adta közre (1987). A hatodik kiadvány a Bükk-vidék néprajzával foglalkozott. *Fejezetek a Bükk-vidék népi kultúrájából* címen, az 1988. máj. 28-i szilvásváradai tájkonferencia előadásait adta közre (1988).

A sorozat hetedik száma *Tanulmányok Boldog történetéből és néprajzából* címmel – Bereznai Zsuzsanna szerkesztésében – a Boldogon 1989. május 26-án tartott néprajzi tájkonferencia hat előadását tartalmazza. A közlemények között három nem kimondottan boldogi tárgyú: Szántó Lóránt történeti bevezetője után Schwalm Edit boldogi népszokásokról; Varga Marianna a turai viselet változásairól; Hernádi Béla–Molnár Márta a hatvan középiskolások ragadványneveiről; Csordás Márta a boldogi keresztnévadási szokásokról; Márta Beáta–Tomán Ildikó pedig a hatvani középiskolások kereszt- és beceneveiről értekezik.

A sorozat nyolcadik füzete most, 1992-ben jelent meg: *Tanulmányok a Bükkalja néprajzából* címmel, és az 1990. május 10-én Noszvajon tartott tájkonferencia előadásait közli. A füzetet Cs. Schwalm Edit szerkesztette, és mindössze négy tanulmányt (előadást) tartalmaz. Az elsőt a hevesi–egri–mát-

raalji néprajzi kutatások „nagy öregje”, többek között ezeknek a tájkonferenciáknak is egyik kezdeményezője, Bakó Ferenc írta (Bárlangépítmények a Bükkalján). A második közlemény a tájkonferenciának helyet adó Noszvajhoz kötődik: *Singlár Józsefné* írta (Hátifonás Noszvajon). A harmadik közlemény sem kevésbé fontos: Cs. Schwalm Edit írása: *Summások a Bükkalján*. Az utolsó, a negyedik tanulmány írója *Fügedi Márta*. Tanulmánya, *A Bükkalja népi hímzőkultúrája* címmel, a mind földrajzilag, mind történelmileg és néprajzilag jól körülhatárolható Bükkalja napjainkban is virágzó hímzőkultúrájáról szól. Mind ez, mind pedig a többi három tanulmány eredeti kutatások alapján készült és éppen ezért, ahogy már az előzőekben említettük is, forrásértékűek.

Különböben ebben van ennek a nagyszerű kiadványsorozatnak a jelentősége: csendben, szerényen, következetes kutatómunkával feltárja a szűkebb környezet népi kultúrájának lehető minden területét, mozzanatát, és ezzel adatokat, szempontokat és módszereket ad a nagy, összefoglaló jellegű feldolgozások, rendszerezések számára. Ezért szükséges ezt a sorozatot a maga egészében ismertetni, hangsúlyozva, hogy az érték ebben az esetben a következetesen megrendezett tájkonferenciákban és a konferenciák előadásainak folyamatos, a további feldolgozás számára való közreadásban van.

Dankó Imre

VIRT LÁSZLÓ:

Katolikus kisebbség Erdélyben

Hézagpótló könyv jelent meg az Egyházforum folyóirat kiadásában, Virt László a Romániához csatolt erdélyi, partiumi és bánáti római katolikus egyház háború utáni történetét, küzdelmes helyzetállását és jelenlegi állapotát mutatja be.

A trianoni békediktátum következtében román fennhatóság alá került a teljes erdélyi római katolikus egyházmege, míg a szatmári, váradai és csanádi püspökség területét megosztották az új határok. A csaknem 1 millió elcsatolt katolikus kétharmada volt magyar, mellette a legjelentősebb nemzetiséget a Bánságban élő németek alkották. A román politika már akkor célul tűzte ki a nemzeti és vallási egység megteremtését, s a kisebbségi jogok korlátozására törekedett.

Az egyházak közt kialakult egy rangsor, az ortodoxia uralkodó, támogatást élvező egyház lett, a szintén román, de számbeli kisebbségben lévő görög katolikus egyházat bár nem kedvelték, de kedvezményekben részesítették, míg a többi kisebbségi egyházat igyekeztek elnyomni.

Az 1927-ben Vatikánnal kötött konkordátumot elsősorban a görög katolikusok kezdeményezték, pozícióik erősítésére. Ennek azonban az lett az ára, hogy a Szentszék engedményeket tett a román kormány kívánságai szerint, az erdélyi római katolikusok rovására. A magyarországi egyházmegegyeket az újonnan felállított bukaresti római katolikus érsekség alá rendelték, annak ellenére, hogy az mindössze 70 ezer hívővel és 24 plébániával rendelkezett. A váradi és szatmári püspökségeit egyesítették, ugyanakkor új görög katolikus püspökséget hoztak létre Nagybányán.

A gyulafehérvári (volt erdélyi) római katolikus egyházmegegyé élére 1938 decemberében kimagasló személyiség került: Márton Áron. Már a háború alatt is példaadásával, erkölcsi nagyságával tűnt ki az erdélyi magyarság körében. A második bécsi döntéssel híveinek nagyobb része visszakerült Magyarországhoz, ám a székhely Romániában maradt. Márton Áron Gyulafehérvárról maradt, mert látta, ott van rá nagyobb szükség, így csak útlevelel látogathatta egyházmegegyéje jó részét. Ha akkor Kolozsvárra költözik, valószínűleg nem engedik többé vissza. Népe szellemi, lelki vezetője lett, saját példájával buzdította, erősítette híveit, felemelte szavát a jogsértésekkel szemben. A háború után már 1945 húsvétján tiltakozó levélben fordult Grozához, amit újabbak követtek. Válaszul hajsza indult a püspök ellen, először csak a sajtóban.

Az 1947-ben Párizsban aláírt békeszerződés után a rendszer fokozatosan működésbe hozta kisebbségnyomó gépezetét, melynek legfőbb célja a „homogén” egynyelvű ország megteremtése, a nemzetiségek gyors beolváztatása. Az egyházakra egyre nagyobb nyomás nehezedett. A kommunista, ateista ideológia természetesen mindegyik egyházat sújtotta, ugyanakkor a hatalmat hűségesen kiszolgáló ortodoxia továbbra is számos előjogban részesült. A türelmetlen kisebbségi politika a magyar egyházakat mint a kisebbségi lét megtartó pilléreit is támadta, és belső autonómiájuk megszüntetésére törekedett. Míg a protestáns egyházakra sikerült rákényszeríteni egyfajta „megegyezést”, ezt a katolikusokkal nem tudták elérni. Nyugodtan állíthatjuk, a negyvenes évek végétől az

ötvenes évek közepéig véres keresztényüldözés folyt Erdélyben, aminek számos halálos áldozata volt.

1948-ban hatalmi szóval megszüntették a román görög katolikus egyházat, és egyesítették az ortodoxiával. Az aláírást megtagadók börtönbe kerültek. A következő évben megkezdődött a római katolikus egyház „lefejezése”. Márton püspök látva a kommunista rendszer előretörését, s érezve jövődő sorsát, kinevezte azokat a kormányzókat, akiknek át kellett venniük a kormányrudat, ha őt letartóztatják. A folytonosságot úgy biztosította, hogy a kinevezéssel együtt minden hivatalba lépőnek ki kellett neveznie utódát, majd az utódnak is saját utódát, úgy, hogy lehetőleg két tartalék várákazzon mögöttük. A másik rendelkezés szerint, ha a püspököt letartóztatják, annak joghatósága megszűnik, s érvénybe lép az első tartalék joghatósága. Így az állam nem nevezhet ki törvényes saját jelöltet.

Virt László felkereste a korszak eseményeiről leghitelesebb információkkal rendelkező, üldözést, börtönt szenvedett erdélyi papokat, s e beszélgetések, visszaemlékezések nyomán állította össze a küzdelmes ötvenes évek egyházának krónikáját. Erről az időszakról írott forrásanyag alig áll rendelkezésre, így a résztvevők emlékezete tűnik a legmegbízhatóbb forrásnak. Az 1989-es fordulat közlékenyebbé tette a papságot, és sok olyan tényanyagra derült fény, ami eddig ismeretlen volt, vagy csak a legbeavatottabbak tudtak róla. A titkos egyházkormányzat kitűnően működött. A szerző a még élők elbeszéléseiből rakja össze a föld alá kényszerített egyházmegegyei irányítás történetét mind a négy egyházmegegyében.

A nagy püspököt 1949 júniusában tartóztatták le, a helyébe lépő Boga Alajost 1950-ben. Utóda Sándor Imre lett, akit a rangban utána következő Gajdáty Bélával együtt 1951 márciusában vittek el. Mindhárman börtönben haltak meg. Ekkor lépett előre a titkos második tartalék, Jakab Antal. Kénytelen volt feltárni joghatóságát, ugyanis a kormány saját emberét próbálta megválasztatni a káptalannal. De kikötötte, utódai már semmiképpen sem léphetnek nyilvánosság elé. Az 1951. augusztusi nagy letartóztatási hullám során elvitték Jakab Antalt, Eröss Lajost, Dávid Lászlót, Macalik Győzöt és másokat. Ettől kezdve négy éven át már teljes titokban működött a rendszer, csak néhány beavatott tudta, hogy éppen ki a soros kormányzó. Ha várható volt, hogy a hatóság tudomást szerez kilétéről, rögtön másnak adta át joghatóságát. Volt olyan,

hogy az elhurcolt vezető helyére a negyedik tartalék lépett elő. Az állam által törvénytelenül kinevezett, megalkuvó Adorján Károlyt a papság és a hívők többsége sosem ismerte el törvényes vezetőjének.

A Szentszékhez és a bebörtönzött Márton Áronhoz hű egyházi vezetés „illegalitásba” vonult, de nem tört meg. A római katolikus egyház emelt fővel vészelte át ezt a sötét korszakot, hogy majd szembenézhesen az 1970-es, 1980-as évek kifinomultabb, de ugyanolyan veszélyeket rejtő egyházüldözésével. Sub pondere crescit palma – súly alatt nő a pálma, tartja a mondás, s ezt ékesen bizonyította az erdélyi katolicizmus.

A szerző külön fejezetet szán a ferenceseknek, akiknek nagy hagyományaik vannak az erdélyi egyházi életben. A ferenceseket a többi szerzetesrenddel együtt 1948-ban felszabták, de ezt ők nem voltak hajlandók végrehajtani. A rendtagokat kolostorokba internálták. 1952-ben Désre vitték a rendi főiskola tanárait és a csiksomlyói rendi kormányzat tagjait, akik ott egyfajta titkos „szabadegyetemet” hoztak létre P. Gurzó Anaklét vezetésével. Ennek a ferences jogásznak akkoriban meghatározó szerepe volt Erdélyben: kezében futottak össze az ellenállás szálai. Mindig tudta, hogy éppen ki a soros titkos kormányzó, sokszor éppen ő jelölte ki ezek személyét, ő szerkesztette a híveket tájékoztató körleveleket, és irányította a dési titkos teológiát. Ugyanazon a napon tartóztatták le, amikor Márton Áron kiszabadulása után megérkezett Gyulafehérvárra, 1955. március 25-én.

A hatalom többször tett kísérletet a ferencesek felszámolására. P. Benedek Fidél tartományfőnöknek felajánlották, ha kivetkőzteti szerzeteseit, azok világi papként dolgozhatnak a plébániákon. Erre azt felelte, ha a hatóság úgy látja jónak, vegye le róluik a ferences ruhát erőszakkal, de önként ők ezt nem teszik meg. 1961-ben az összes vezető ferencest lecsukták, de így sem sikerült szétzülleszteni a rendet. Benedek Fidél és Gurzó Anaklét az erdélyi katolikus egyház kiemelkedő alakja volt, sok más börtönt, kényszermunkát megjáró püspök-paptársával együtt.

Márton Áront kiszabadulása után hamarosan házi őrizetbe vették, s egy évtizeden át, 1967-ig nem hagyhatta el a püspöki palotát. Ekkor, külföldi nyomásra feloldották őrizetét. Az 1964-es amnesztiával a letartóztatott papok nagy része is kiszabadulhatott. A diktatúra ugyan nem szűnt meg, csak változtak a módszerek, a közvetlen agresszió helyett fondorlatosabb eszközökhöz folya-

modtak. Az egyház függetlenségét bizonyítja, hogy Márton Áron utóda 1980-ban a szellemét továbbvivő titkos kormányzók egyike, a csaknem 14 évet börtönben, kényszermunkán töltött egyházjogász, Jakab Antal lett. Ő pedig 1990-ben adta át tisztségét Bálint Lajosnak, aki az 1950-es években a kispapi ellenállás egyik aktív tagja volt.

Az 1970-es évektől ismét felerősödő elnemzetietlenítő politika sorra felszámolta a magyarság kulturális intézményeit, iskoláit, így az anyanyelv szabad használata egyre inkább a templomokra korlátozódott, az egyház vállalta fel a nemzeti kultúra és a hagyományok megőrzését is. Hamarosan előre megtervezett támadás indult a katolikusok ellen, az egyház magyar jellegét kívánták megváltoztatni. Erre a hivatalosan ortodox egyházba bekényszerített görög katolikusokat, és a betelepítési politika következtében Erdélybe került, már román nyelvű római katolikusokat próbálták felhasználni.

A görög katolikusok egy része a tiltások ellenére a magyar templomokat látogatta. Az utóbbi évtizedben a vezetés kezdte bátorítani őket, kériék a román nyelvű szertartások bevezetését. Az Erdélybe került román nyelvű római katolikusoknak természetes igénye volt, hogy anyanyelvükön hallgassanak misét, s ez több nagyvárosban meg is valósult.

A Ceausescu-vezetés 1982-ben korlátozta a teológiára felvehető növendékek számát. A numerus clausus rendelet célja az volt, hogy paphiányt idézzen elő Erdélyben, amit majd a Moldvában túlkínálattal rendelkező, már elrománosított papokkal pótolhassanak. 1987-ben a négy egyházmegye vezetője memorandumot küldött Bukarestbe, melyben közölték, ezentúl annyi kispapot vesznek föl, amennyit szükségesnek látnak, s ezt követően rendszeresen túl is lépték a kormány által engedélyezett keretet.

Ugyanilyen súlyos gond volt a gyulafehérvári teológia hallgatóinak külföldi tanulmányi lehetőségeinek korlátozása. El akarták érni, hogy minél több román és minél kevesebb magyar nyerjen tudományos képesítést, s ezáltal a teológiai képzés Isaira tevődjön át. Többször próbálkoztak a papképzés elrománosításával is, a bukaresti ún. „egyesített papi szeminárium” létrehozásával, ahol a képzés nyelve természetesen a román lett volna. Az erdélyi magyar és regáti román egyházmegyék viszonya sem volt felhőtlen. Ioan Robu bukaresti érsek élen járt a katolikus egyház elrománosításában, s mindent megtett annak érdekében, hogy fennhatósága alá vonja a magyar egyházmegyéket. A

protestáns egyházaknak ilyen jellegű románosítással nem kellett szembenézniük.

1989 után felszabadult a görög katolikus egyház, a római katolikus egyházmezők megyés püspököket kaptak, Gyulafehérvár pedig érsekség lett. Az örömet azonban beárnyékolja az a tény, hogy a szatmári, váradí és temesvári, történelmileg Gyulafehérvárhoz kötődő püspökség nem lett annak alárendelve. A könyv bevezető soraiban Tempfli József püspök tárja elénk ez ügyben a pápához intézett kérelmét.

Az erdélyi katolikus egyház a rendkívül nehéz körülmények közt is komoly életerőt mutat, a hívek élénk hitéletet élnek. Igen magas a templomba, hitoktatásra járók aránya, a magyarországinak majd tízszerese. A szerző ezt az adatot több jellemző plébániai adattal is bizonyítja. Csak a dél-erdélyi kis plébániákon, a szórványvidékeken vegetál az élet. Az erdélyi papok ötletességét bizonyítják az utóbbi évtizedben lezajlott engedély nélküli templom-építések. Alkalmos magánházakat vásároltak meg, melyekre felújítási engedélyt kértek, a „renoválás” azonban új templomot, kápolnát eredményezett. Így épült a sepsiszentgyörgyi, csernátoni, kézdívásárhelyi, maroskeresztúri, csíkcsomortáni templom. Ez utóbbi például ravatalozóként kapott építési engedélyt. A huzavonák és tilalmak ellenére mindezek felépültek, és a püspökök fel is szentelték. Nálunk ez elképzelhetetlen lett volna.

Virt László könyve az erdélyi katolicizmus utolsó négy évtizedét követi nyomon, leg részletesebben a legkeményebb elnyomás idejét. Ennek a korszaknak a feltárása a könyv legfőbb értéke. Másik nagy erénye, hogy eddig ismeretlen vagy alig ismert erdélyi papi életutakat mutat be. Az utószóban a szerző felhívja a figyelmet műve néhány fogatékosságára. Talán még egy dolgot hiányolhatunk. Jóllehet Virt a tágabb értelemben vett erdélyi katolikus egyház helyzetéről ír, érdemes lett volna megemlékezni a körülbelül 300 ezer moldvai csángó magyarról, akik szintén római katolikusok. A két regáti egyházmegye nagyobb részét már sikerült elrománosítani. Püspökük és érsekük szintén csángó magyar eredetű, akik azonban őseiket megtagadták, s a papsággal együtt a még magyarságukat őrzők elrománosításában jeleskednek. A román és magyar nyelvű katolikusok közti viszony megértéséhez szükséges lett volna a csángó kérdés legalább rövid ismertetése.

Az erdélyi katolikusok helytállása, bátorsága és hősiessége példaként állhat a magyarországi egyház előtt is. (Budapest-Luzern, 1991.)

Udvarhelyi Nándor

Néprajz egyetemi hallgatónak

Hazánkban egyre szélesebb körben igénylik a néprajz oktatását az általános és a középiskolákban. Ennek alapfeltétele, hogy a főiskolákról, egyetemokről kikerülő tanítók, tanárok biztos szaktudással és érzelmi elkötelezettséggel viseltesenek a néprajz iránt. E nemes célt szolgálja a *Néprajz egyetemi hallgatónak* című sorozat, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa.

E sorozat kötetei nemcsak egyetlen témakörön belül mozognak, hanem mindegyik egy más-más néprajzi terület bemutatását vállalja.

A témák érdekessége, olvashatósága és szemléltető képanyaga lehetővé teszi az érdeklődők számára a rendszeres néprajzi tájékozódást. Vonatkozik ez elsősorban a népszokásokat és a néptáncokat bemutató könyvekre, melyek a gyakorlatban is igen jól használhatóak. Például iskolákban a tananyagba építve, délután szabadidős tevékenységként hasznosítva, vagy amatőr csoportok működésében. A természet és társadalom egymáshoz való viszonyának és kölcsönhatásainak szép példáit is megtaláljuk bőséges tudásanyagot nyújtva és további búvárokodásra, kutatásra buzdítóan.

E sorozat egyéni vonása, hogy a néprajznak elméleti és gyakorlati részeit is felöleli, így a néprajz itt jelen van mind oktatótanítói tantárgy, mind tudomány formájában. Mivel a sorozat néhány tagja kifejezetten a néprajz terminus technicusait sorakoztatja fel és különböző összefüggésekben magyarázza, ezzel megkönnyíti, sőt, ösztönzi a néprajz szakos hallgatókat a néprajzi szakkönyvek kézbevitelére és rendszeres forgatására, s ehhez gazdag szakirodalmat is ajánl.

Voigt Vilmos: Alapismereti bevezetés. Bemutatja a szóbeliség jelentőségét és legfontosabb jellemzőit, valamint az átadás és átvétel ellentétpárját; a folklór, a folklórizálódás, folklórizmus összefüggéseit.

Ujváry Zoltán: Dramatikus népszokások. A teljes néphagyományt kell feltárni és egybefoglalni, a műfajok kölcsönös összefüggését is figyelembe venni, mert csak így válik érthetővé történeti fejlődésük és sajátosságuk. A dramatikus népszokások kapcsolódnak ünnepkörökhöz (téli, tavaszi, nyári), mezőgazdasági munkákhoz (búzaszentelés, aratás, szüret, dohánycsomózás) és sorsfordulókhöz (lakodalom, keresztelőkötők) kötődnek. Megjelennek a népelet jellegzetes alakjai. Gyakoriak az állatmaszkos játékok.

Katona Imre: Munka – munkaeszköz – társadalmi fejlődés. Jelzi a munka és a természet, a munka és a társadalom ismétlődő kapcsolatát, melynek eredményeképp az ember homo fabricatus lett. Feltárja az emberiség fejlődésében megjelenő fáziseltelődásokat és ezek következményeit (pl. a vogulok, osztjások másodlagos primitívizálódása). Taglalja a parasztság történeti, társadalmi típusait.

Voigt Vilmos: Szemiotikai kultúra – a kultúra szemiotikája. A szemiotika alapfogalma, a jel. Alapfogalmak tisztázását kívánja. Ennek kapcsán a jel, jelezés, jelentés (vagy jelölés) „jelző”-rendszer, jelrendszer funkcióját értelmezi. A kulturális kódok kimeríthetetlenek – figyelmeztet.

Ujváry Zoltán: Farsang. Történeti emlékeket idéz a farsangról, bemutatja idejét és szakaszait. Szövegrészekkel és képekkel illusztrálva tájékoztatja az olvasót arról, hogy a farsangi csüfölés (pl. tuskóhúzás), bosszantás (pl. rabvágás), bőségvarázslás, szerencsekívánás és az élelemszerzés (pl. tyúkverés, kakacséplés) mind azonos célt szolgáltak: a farsangi szórakozást.

Szabó László: Bevezetés a társadalomnépraizba. Felvázolja, hogy a nép fogalma hogyan válik működő társadalommá.

Balassa Iván: A magyar gabonatermelés néprajza. Tájékoztató a magyar földművelés előzményeiről és a nagy múltra visszatekintő gabonatermelésről, a termőföld kialakításának módjairól, a talajművelés kéziszerszámairól, az ekéről és fajtáiról, a szemnyerés (cséplés, nyomtatás) és a gabonátárolás módjairól (különféle alakú és anyagú vermekről).

Varga Gyula: A néptáncok. Az élet szinte minden mozzanatához kapcsolódtak táncok a világ valamely részén vagy valamely időpontjában. Voltak „asztronómiai táncok” (évszakok változását próbálták befolyásolni), „naptánc” (India), „moreszkák” (Violet Alford, Domokos Pál Péter 1958., a tél és a tavasz küzdelmét szimbolizálják). A termékenység rítusokhoz kapcsolódó táncok (pl. a növények növekedését, vagy a kártevők eltávolítását szolgáló „gonoszüző” táncok), sokféle vadásztánc, sőt „haláltánc” is szerepel. Bemutatja az európai és a magyar táncok kapcsolatát, a magyar néptánc típusokat, a néptáncok életét, a táncrendet, a néptáncdialektusokat, dialektikus területeket: karikázó, ugró, sebes, forgató stb.

Voigt Vilmos: A folklórizmusról. A folklór, folklórizálódás, nem folklór kapcsolatáról, jelentőségéről és lehetőségeiről szól. Kutatási témákat javasol.

Dankó Imre: A javak cseréjének néprajza.

Magyarázza, hogy az „árucseré” kifejezés helyett miért célszerűbb a „javak cseréje” kifejezéssel élni. Feltárja ezek befolyásoló tényezőit (a kommunikáció, a tulajdonviszonyok és helyváltoztatás), s azt, hogy milyen kapcsolatban áll a javak cseréje a migrációval. Bemutatja a javak cseréjének formáit, funkcióit és a vásár etnokulturális szerepét.

Ujváry Zoltán: Agrárkultusz. Tájékoztató Mannhard Vilhelm munkásságáról, akinek tevékenysége révén az agrárrítusok, népszokások, hiedelmek helyhez kötöttségükből kiszakadva, európai távlatot kaptak. Bemutatja az antik istenek, kultuszok és az újkori agrárrítusok kapcsolatát (gabonaanya, gabonánány, Luca-búza). Ismerteti, hogyan szerepel Frazer J. G. elméletében a termékenység mágia, az aratási szokások és a gabonaszellemek, valamint a vegetációs erőre vonatkozó felfogásokat. Felveti a szakrális áldozat kérdését. Feldolgozza a kalendáris szokások és az agrárkultusz kapcsolatát. Érdekesítő az agrárkultusz mitikus lényére vonatkozó rész (pl. a farkastiprás). Taglalja a szokások és rítusok változásának folyamatait. Feladatot jelöl ki a jövő néprajzkutatók számára.

Kósa László: Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). A könyv kronológiai és tájegységkénti ismertetést nyújt a címben jelölt témakörből. Foglalkoztatja a néprajzi csoport kérdéskörre, érintve Horvát István, Orbán Balázs, Jankó János, Bátky Zsigmond, Györffy István, Viski Károly, Gunda Béla, Andrásfály Bertalan kutatásait. Utal a parasztságban létrejött XIX. századi változásokra (parasztsodás-polgárosulás), az eltérést és azonosítást kiváltó tényezőkre, s ezeket kifejező jelenségekre. Tájegységkénti tagolódása: az Alföld és peremvidékei; Dunántúl, Kisalföld, Szlavónia; Felföld; Erdély és Moldva. Kitűnik, hogy a XIX. században átjártak ugyan a városi civilizációból kiinduló ösztönzések a magyar népi kultúrát, de középkori eredetű életkeretét még nem bontották föl. A szintetizáló jellegű könyv méltó befejezése: kitűnő sorozatnak.

Mit jelent számomra, mint néprajz szakszervezeti hallgató számára ez a sorozat? Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy gyakran és rendszeresen látogathattam hazánk néprajzi kiállításait. Matyók, palócok, jászok, kunok, hajdúk, muraköziek hagyományai éppen olyan szeretetet és csodálatot váltottak ki belőlem, mint Erdély, vagy Zoboralja kincsei.

A néprajz szeretetét, saját népünk és más népek szellemi és tárgyi örökségének megbecsülését családi hagyományként hordozom. Az ismertett könyvek pedig segítik rendszerbe helyezni az eddig szerzett ismereteimet, fokozzák érdeklődésemet. Fontosak ezek az ismeretek a honismeret valamennyi munkása számára is.

Szeredi Orsolya

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület

Határszéli városunkban 1985-ben alakult meg a Városvédő Egyesület. Tevékenységét helyreállított szobrok és történelmi emlékek, okos javaslatok és néhány kiadvány jelzi. Ez utóbbiak közül kettő érdemes az országos figyelemre.

A megalakult egyesület első teendői közé tartozott a város északi kapujában, a pozsonyi út mentén lévő Hungária-szobor és környéke felújítása. A pozsonyi 13. és 307. honvéd gyalogezred több ezer elesett katonájának emlékére készült alkotás *Kallós Ede* szobrász munkája. 1938-ban országos ünnepség keretében avatták. Azóta a város

lakóinak többsége tévesen Mária Teréziának hiszi (és mondja) a pozsonyi várat ölében tartó allegorikus nőalakot. Néhány évtized alatt erősen megrongálódott a szobor, ideje volt felújítani. Ezt az alkalmat ragadta meg az egyesület, hogy az emlékműről és a körötte lévő térről amolyan legendaosztató történelmi ismeretterjesztő füzetet jelentessen meg. A tér nevezetességei közül megemlítendő a XVIII. század elején barokk stílusban épült kapucinus kolostor és templom, amelyet később klasszicista stílusban átépítettek és sóraktárnak használtak. 1882-ben épült a Hildegardeum-alapítvány kápolnája és óvodája, amit a századfordulón épített izléses polgári lakóházak fogtak közre.

A másik kiadvány ugyancsak jeles eseményhez kötődik. Azt a római kőtárat ismerteti, amelyet 1989-ben nyitottak meg a Hansági Múzeumban a városvédők segítségével. Kallódó és hanyódó római kori kövek (római tisztviselők és katonák, valamint a kelta őslakosság sírkövei és síremlékei) kaptak itt helyet szakszerű restaurálás után a Cselley-ház pincéjében. (A 48-as tér, Mosonmagyaróvár, 1987.; A Római Kőtár, Mosonmagyaróvár, 1990.)

Tuba László

HÍREK

A Veszprém megyei Szentgálon hagyománya van a társadalmi önszerveződésnek. Az első olvasókör az 1840-es évek elején alakult meg a községben. A két világháború között – 1925-ben – 7 egyesület, olvasókör mellett működött a nemesi közbirtokosság, a Takarékpénztár, a Hangya-szövetkezet, a Tejszövetkezet. Nem véletlen tehát, hogy a megyében megtartott 10 falunapból kettőt itt szerveztek, az utóbbit május 23-án. A rendezőszervek: a község önkormányzata és a Veszprém megyei Múzeumok Baráti Köre meghívására több mint százan vettek részt a baráti kör tagjai, illetve a helyi érdeklődők közül.

A bevezető előadást dr. Lackovits Emöke: *Hagyományörzés és falunap* címen tartotta. Hangsúlyozta, hagyományaink ápolása nélkül elveszithetjük magyarságunkat. Jól példázta mindezt a két meghívott külföldi előadó.

Lábadi Károly néprajzos, aki a Drávaszögből érkezett, és elmondta, hogy a volt Jugoszláviában itt élt a magyarok egyharmada. Szándékosan hangsúlyozta, hogy élt, mert jelenleg ennek fele elmenekült a térségből.

A másik vendég *Vetési László* kolozsvári református lelkész *Helytállás a végeken* – élet szórványmagyarként címmel szökött arról a tragédiáról, mely az erdélyi magyarságot sújtotta, sújtja még ma is. Szavait bizonyította az a videofilm, melyet levetített a hallgatóságnak.

Érdekes színlátvány volt a falunapnak *Sófalviné Tamás Márta* előadása A Bakonynak bikkesztőgyes érdekében... címmel. A szentgáli kanászok évszázados életéből hozott adatokat, eseményeket, amit az előadásba beépített helyi pávakör népdalai színesítettek. A rendezvényen osztották ki a néprajzi, helytörténeti pályázat megyei díjait. A beérkezett 17 pályaműből 10 kapott díjat, jutalmat.

A falunap hangulatos szalonasüttéssel fejeződött be.

Tóth Dezső

A Honismereti Szövetség egyéves tevékenysége (1991. július – 1992. július)

I. Szervezeti kérdések

Az 1991. évi Honismereti Akadémia óta egy megye (Nógrád) kivételével valamennyi megyében megalakult a Megyei Honismereti Egyesület, a beérkezett adatok alapján a tagság összlétszáma 4493 fő. A létszám és a csatlakozott szervezetek, körök számának növekedése örvendetes, remélhetőleg a következő években még többen csatlakoznak szervezetünkhöz.

Az év folyamán 6 alkalommal hívtuk össze az *elnökséget*, szükség esetén kibővítve a megyei egyesületek elnökeivel, titkáraival, a kuratórium tagjaival. A megyei egyesületeknek a megvitattott kérdésekről a mindenkor megküldött emlékeztetőkben számoltunk be.

Ez év február 22-én ülésezett a választmány, mely elfogadta a honismereti munkáért adható kitüntető plakett tervét, megvitatta és elfogadta az 1100. évforduló megünneplésére szóló felhívást, pályázati kiírásokat, valamint – módosításokkal – a XX. Honismereti Akadémia programtervét.

A *munkabizottságok* folyamatosan végezték tevékenységüket. A *tábori* munkabizottságok novemberben 34 táborvezető részvételével megvitatta az 1991. évi táborok tapasztalatait. Ez év április 8-án pedig áttekintették a bizottság tagjai a beérkezett tábori pályázatokat, javaslatot tettek a támogatások összegére, melyet az elnökség jóváhagyott.

A *határon túli* magyarok honismereti munkabizottsága két alkalommal ülésezett. E bizottságon keresztül is rendszeres kapcsolatot tartottunk az ipolyvási honismereti aktivistákkal, segítettük a honismereti kör megalakulását, amelynek szakmai, módszertani segítséget nyújt a szövetség. 1991 októberében 2 napos kihelyezett, kibővített szerkesztőbizottsági ülést tartottunk Ipolyváson, 12 fő részvételével.

Hasonlóan jó kapcsolat alakult ki az Erdélyi Múzeum Egyesülettel, mellyel együttműködési megállapodásban rögzítettük a szakmai-módszertani anyagok cseréjét (az OSZK közreműködésével), a személyes és kutatói kapcsolatok lehetőségeinek bővítését. Halász Péter az elnökség képviselőjeként Nagyváradon honismereti tanácskozáson vett részt, ahol a kapcsolatok további bővítésének lehetőségeit is megbeszéltek.

A *nemzetiségi bizottság* szintén két alkalommal ülésezett, aktuális feladatokat vitatva meg. A *Nemzeti Örökség bizottság* munkabizottság helyett tagszervezetként való csatlakozását kérte, melyet az elnökség – a korábbi tevékenységről elhangzott beszámoló után – elfogadott.

Figyelemmel kísértük a megyei egyesületek munkáját, több egyesületi ülésen részt vettünk (Bp., Csongrád m., Baranya m., Somogy m., Vas m.). A kapcsolat az emlékeztetők és egyéb információk megküldésén túl egyre sokoldalúbb – több megye is megküldi emlékeztetőit, tájékoztat rendezvényeiről, rendszeres a személyes kapcsolat is.

Lebonyolítottuk az átköltözést a TESZ új székházába (Budapest XII., Szoboszlai utca 2–4.), ahol egy szoba áll rendelkezésünkre havi 5000 Ft költség-hozzájárulás ellenében.

II. Rendezvények

a) Az *évfordulós megemlékezések* sorában kiemelkedő volt a Széchenyi-emlékülés megrendezése Budapesten a Ráday Kollégiumban, ahol 280 fő vett részt (jó néhány vidéki egyesületi tag is!) köztük örvendetesen sok diák. A Szántódi Tudományos Társasággal közösen rendeztünk tudományos emlékülést Szántódon, mintegy 100 fő részvételével.

Közreműködünk a Tájak-Korok-Múzeumok által szervezett országos Széchenyi-vetélkedő meghirdetésében, 20 000 Ft összegű pályadíjat adunk át a döntő nyertesei közül 5 diáknak. Segítettük a TKM által szervezett Széchenyi Honismereti Tábor, ahová a 192 résztvevő a korábbi vetélkedő legjobbjaként kerültek.

Március 14-én a Kossuth Szövetséggel közösen megkoszorúztuk Kossuth Lajos síremlékét, és együtt készülünk a további évtordulós eseményekre.

b) Március 7–8-án *Csillebércen* szerveztünk 2 napos tanácskozást honismereti táborok vezetői részére, ahol 25 fő vett részt. Az elvi kérdések megvitatása mellett a tábor-szervezés, -vezetés gyakorlati tennivalóiról, a tábori programtervről is kicserélték tapasztalataikat. Kérésükre októberben 4 napos továbbképzést szervezünk, ahol a táborok kiscsoportvezetői is részt vehetnek.

Március 21–22-én *Szobon* került sor a honismereti periodikák, kiadványok szerkesztőinek III. (más számítások szerint az V.) országos konferenciájára, ahol 40 résztvevő megvitatta a kiadás nehézségeit, ugyanakkor nagyon szép eredményeit is. A rendezvénynek a Pest Megyei Honismereti Egyesület volt a házigazdája, a 2 év múlva sorra kerülő tanácskozásra a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei egyesülettől kaptunk meghívást.

c) Elnökségünk tagjai több helyi rendezvényen vettek részt, így októberben Szolnokon a Széchenyi-évtordulóra rendezett emlékülésen, ez év januárjában Vas megyében, Hosszúperesztegen egész napos honismereti rendezvényen, ahol a falunap után délután a falu történetét bemutató honismereti kiadvány szakmai bemutatására került sor. Március 3-án elnökségünk 3 tagja vett részt a muhi emlékünnepeken.

d) Szeptembertől folyamatos tevékenységet jelentett a XX. Honismereti Akadémia előkészítése, melynek során nagyon jó együttműködés alakult ki a Baranya Megyei Honismereti Egyesülettel, a Megyei Művelődési Központtal és a támogató szervekkel, intézményekkel. Az előkészítő-szervező munka fázisairól rendszeresen tájékoztattuk az elnökséget, ill. a választmányt, melyek jóváhagyásával véglegesítettük a programot.

III. A pályázatok sorában

a) Értékeljük a Legújabbkori Történeti Múzeummal közösen meghirdetett honismereti, helytörténeti pályázatra (1990–91.) beérkezett 180 pályázatot (ebből 130 felnőtt, 50 ifjúsági). A díjak átadására az akadémia keretében kerül sor. Ezzel egy időben meghirdetjük az újabb pályázatot 1992–93-ra.

A Néprajzi Múzeummal közösen meghirdetett hagyományos néprajzi és nyelvjárás-gyűjtő pályázat kiírását módosítottuk, a díjazásban is részt vettünk, 50 000 Ft-ot felajánlva a legjobbaknak. Részt vettünk a május 23-ai díjkiosztó ünnepségen is.

A legismereti táborok támogatására kiírt pályázatra 88 pályamunka érkezett, a tábori munkabizottság 86-ot javasolt támogatásra összesen 1 661 000 Ft összeggel, melyet az elnökség jóváhagyott. A támogatási összegeket átutaltuk, valamennyi táborvezetőt külön értesítettünk, a megyei egyesületeknek pedig megküldtük a támogatásról készült összesítést.

A kiadványok támogatására – az elnökség állásfoglalása alapján – csak akkor kerülhet sor ez évben, ha a parlamenti bizottságtól támogatást kapunk.

Közös honismereti, helytörténeti pályázatot hirdettünk meg az Erdélyi Múzeum Egyesülettel, mellyel megállapodtunk abban, hogy szövetségünk biztosítja a pályadíjakat, a dolgozatok egy-egy példányának megőrzését, a legjobbak publikálását, az egyesület pedig a munka szakmai gondozását végzi.

b) Ez évben is benyújtottuk pályázatunkat az Országgyűlés Parlamenti Bizottságához, 5,5 millió Ft támogatást kérve munkánkhoz. A döntésről még nem kaptunk tájékoztatást.

Részt vettünk a Művelődési Minisztérium 1991. szeptember 1. pályázatán, ahol a kért 550 000 Ft támogatást teljes összegben megkaptuk (ebből 200 000 Ft-ot a „Honismeret” határon túli terjesztésére, 200 000 Ft-ot a táborok szervezésére, 100 000 Ft-ot a Honismereti Akadémia és 50 000 Ft-ot a kiadványszerkesztői tanácskozás szervezésére fordítottunk).

Ugyancsak a Művelődési Minisztériumtól kaptunk 350 000 Ft-ot a Honismeret folyóirat előállítási költségeihez.

A Lakitelek Alapítvány 40 000 Ft-tal támogatta a szobi tanácskozásunkat.

IV. A HONISMERET c. folyóirat megjelenését sikerült végre rendezni, visszaálltunk a kéthavonkénti megjelenítésre. A terjesztést a postával kötött szerződés alapján szeretnénk megoldani, ami nagyon sok problémával jár mind a terjesztést, mind az árusítást illetően. Előfizetőink száma 1992-ben 1420 fő, az eladott példányok száma 40–50 db Budapesten, ugyanennyi vidéken. (Az igény erre sokkal nagyobb, de a posta érdektelenségét sajnos nem tudjuk leküzdeni.) A lapot továbbra is 2500 példányban jelentetjük meg. A határon túli terjesztésben ez évben is segítségünkre van az OSZK 150 példány előfizetésével, és alkalmi fuvarokkal. A szerkesztőbizottság kéthavonta rendszeresen ülésezett. Budapest, 1992. június 10.

Bartha Éva

Honismereti Szövetség számvizsgáló bizottságának 1992. évi jelentése

1992. május 26-án – megbízatásának és kötelezettségének megfelelően vizsgálta az Országos Honismereti Szövetség gazdálkodási, számviteli, bizonylati fegyelmét, rendjét – a megalakulástól napjainkig. Tapasztalatait az alábbiak szerint összegezve tárja a Honismereti Szövetség küldöttközgyűlése elé.

1. *A könyvvitel rendje:* Az Országos Honismereti Szövetség az állami pénzügyekről szóló törvény, illetve az 52/1988. (XII. 24.) pénzügyminiszteri rendelet alapján egyszerűsített könyvvitel vezetésére kötelezett. A Hazafias Népfront által létrehozott 8 000 000 Ft-os alapítványt és az Országos Honismereti Szövetség egyéb pénzeszközeit elkülönítve kezelik az OTP Budapest V. kerületi fiókjánál. Ugyanúgy elkülönül a könyvvitel is. Két naplófőkönyv került bevezetésre, melyet az előírásnak megfelelően – a használatbavétel előtt – hitelesítették az adóhatósággal 19624930/1990. 06. 20., illetve 196244947/1990. 09. 14. szám alatt.

2. *A számvitel bizonylati rendje, a bizonylati fegyelem:* A Honismereti Szövetség működése során felmerülő minden gazdasági műveletről, eseményről, amely a szövetség eszközeinek, forrásainak állományát és összetételét megváltoztatta – bizonylatot állítottak ki. A számviteli nyilvántartásokban a gazdasági műveletek folyamatát tükröző összes bizonylat adatait rögzítették. A bizonylatok a könyvviteli elszámolásokhoz szükséges egyéb adatokat és technikai megjelöléseket is tartalmazzák: a bizonylatokon minden esetben feltüntetik a kifizetés célját, megjelölik az eseményeket, melynek érdekében a költség felmerült. A záradékolt bizonylatot a szövetség választott vezetői és a számviteli rendért felelős ügyintézők aláírásokkal ellátták, a gazdasági események, műveletek megtörténtét, mennyiségi és minőségi adataikat hitelt érdemlően igazolták. A számviteli nyilvántartásokba szabályszerűen kiállított bizonylatok alapján történtek a bejegyzések – pénzügyi számla-kivonatok, bevételi és kiadási pénztárbizonylatok kíséretében – melyek megfelelnek az alaki előírásoknak is. A bizonylatok tartalmi és alaki kellei túlnyomórészt biztosítottak, előírászerűek – erről szűrőpróbaszerű ellenőrzéssel győződünk meg. A naplófőkönyv és a bizonylatok adatai közötti egyeztetés és ellenőrzés lehetséges logikailag zárt rendszerben biztosított. (Napi egyenlegkimutatás, negyedéves zárás, banki és pénztárforgalom időrendbeni könyvelése.)

A bizonylatok tárolása és megőrzése: A bizonylatok megőrzésének rendszere biztosította a könyvelési feljegyzések hivatkozása alapján a bizonylatok visszakereshetőségét az ellenőrzés során: időrendi sorrendben, évenként elkülönítve, besorszámozva a bankkivonatok és a pénztárbizonylatok, mellékleteikkel együtt. A gazdasági ügyek intézésével megbízott Czifra Antalné gazdasági igazgató gondoskodik a bizonylatok és a szövetség házipénztára biztonságos megőrzéséről is. Szakképzettsége, személye garancia a szövetség gazdasági ügyeinek szabályos, szakszerű vitelére.

3. *Mérleg- és vagyonkimutatás:* A pénzügyminiszter 62/1988. sz. rendelete értelmében – melynek hatálya kiterjed a társadalmi szervezetre és az alapítványra is a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló 1987. évi VI. törvény alapján adóalanyként az adóhatóságnál bejelentkezett. Az adóhatóság részére 1990. és 1991. év végén elkészült az éves mérleg, a bevallási kötelezettségnek eleget téve. A mérleget a szövetség vezetői és a számviteli rendszerért felelős vezető aláírásával ellátott, a tiszteletdíjából levont személyi jövedelemadót átutalta az adóhatóság számlájára.

Összegezve: a Honismereti Szövetség eszközeinek kezelésével megbízottak szabályszerűen, a szövetség célkitűzéseinek megfelelően, jól gazdálkodtak. Elismerésre méltó az a gondos, lelkiismeretes közreműködés, melyet az elmúlt két év alatt Czifra Antalné és Bartha Éva titkár kifejtett a Honismereti Szövetség gazdálkodása és számviteli rendje biztosítása érdekében.

Janek Éva–Hajdú Jánosné

Honismereti Szövetség ellenőrző bizottságának 1992. évi jelentése

1. Bizottságunk folyamatosan figyelemmel kísérte a mozgalom szerveinek két közgyűlés közti tevékenységét. Szövetségünk választmánya, elnöksége és munkabizottságai nem sértették a Magyar Köztársaság törvényeit, valamint a HSZ alapszabályának megfelelően működtek. Tudomásunk szerint tagozataink, tagszervezeteink is hasonló módon dolgoztak, törvényeinket és alapszabályunkat tiszteletben tartották. Ezért az ellenőrző bizottság az elmúlt év során nem kényszerült semmilyen közbeavatkozásra. Viszont az országban uralkodó feszültségek következtében megjelenő türelmetlenség bizonyos jeleivel összejöveteleinken is néhányszor találkoztunk – felismerve ennek káros hatását, kifejtettük ellenvéleményünket.

2. A HSZ működése során kiderültek az alapszabály gyengéi, ezért az ellenőrző bizottság egyetért az elnökség azon kezdeményezésével, miszerint a közgyűlés megfelelő előkészítés után tüzze napirendre az alapszabály kiegészítését.

3. Megvizsgáltuk a XIX. Honismereti Akadémia Békéscsabán elfogadott ajánlásait.

Örömmel állapítjuk meg, hogy

- a mozgalom szervei erősödtek,
- megalapítottuk a Honismereti Emléklakettet és Díjat,
- szaporodtak a szakmai munkabizottságok,
- elkészült a honfoglalás 1100-dik évfordulójának megünneplésére vonatkozó tervezet,
- sor került Szobon a honismereti kiadványok szerkesztőinek tanácskozására.

Megállapítottuk viszont, az ajánlások közül még több nem teljesült vagy nem teljesülhetett.

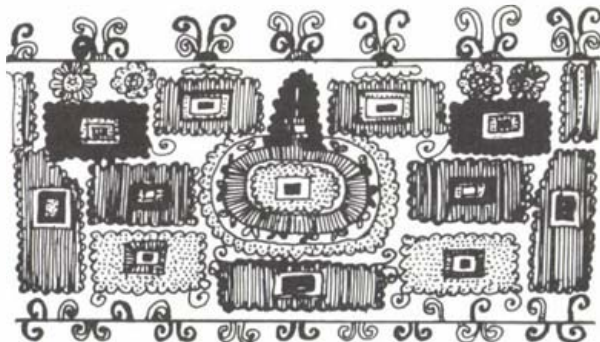
Még nem mindenhol teljes a helyi szövetségek és a honismeret munkásainak összefogása, valamint az önkormányzatokkal, intézményekkel való megfelelő kapcsolat kialakítása.

4. Az ellenőrző bizottság működésének hatékonyabbá tétele érdekében javasolja a közgyűlésnek: a bizottságunk tagjainak számát emeljük 5 főre, így lehetőségünk nyílik egy-egy tájegység honismereti munkájának folyamatos figyelemmel kísérésére.

5. Végezetül a Honismereti Egyesület minden tevékeny résztvevőjének tisztelettel elismerésünket fejezzük ki.

Budapest, 1992. május 14.

Dr. Bolla Dezső–Karacs Zsigmond–Perics Péter

Sárközi hímzés – Székely Judit rajza

A Honismereti Szövetség pénzgazdálkodása

Indulótóke:	8 000 000 Ft	
Egyéni támogatás:		
Kukorelli István	53 700 Ft	
Túróczi István nyugd.	1 000 Ft	
Harsányi György	1 000 Ft	
Bevétel:	1991. évi	1992. I–V. hó
Pályázatok útján elnyert összegek:	2 005 000	
I. részlet (l.: beszámoló)		341 400
OTP City Bank kamat	2 005 386	1 230 690
Előfizetési díj	117 450	30 668
Honismereti Akadémia 7 x 1200 (lezárásig beérkezett)		8 400
Összesen:	4 127 836	1 611 158
Kiadás:		
Nyomdaköltség	1 291 902	425 382
Szerzői tiszteletdíjak, megbízási díjak	510 820	276 010
Helyiségbérlet, telefondíj, tagdíj	38 560	42 895
Telefonszerelési költség		30 000
Postai költség	55 347	25 632
Rendezvények, testületi ülések, kiküldetés	594 630	191 492
Támogatások (táborok, kiadványok)	1 739 000	1 558 000
Néprajzi pályázat	50 000	50 000
Tárgyjutalom, vásárlási utalvány	50 433	8 755
Egyéb költség	1 049	7 415
Összesen:	4 331 741	2 615 581
A beszámolás időszakában 6 500 000 Ft City Banknál elhelyezve.		
A HISZ Alapítvány számlán		713 942 Ft
A HISZ számlán		163 377 Ft
Összesen:		7 377 319 Ft

Az alaptökekből megelőlegeztük a táborok támogatását.

Czifra Antalné

A Honismereti Szövetség taglétszáma, 1992

Megye	Egyéni tag	Közösség	Közösségi taglétsz.	Összesen
1. Baranya	26	49	437	463
2. Bács-Kiskun	41	10	200	241
3. Békés	30	19	570	600
4. Borsod-Abaúj-Zemplén	85	–	–	85
5. Csongrád	12	15	123	135
6. Fejér	45	2	46	91
7. Győr-Moson-Sopron	172	36	672	844
8. Hajdú-Bihar	45	18	200	245

Megye	Egyéni tag	Közösség	Közösségi taglétsz.	Összesen
9. Heves	29	18	200	229
10. Komárom-Esztergom	50	22	220	270
11. Nógrád	–	–	–	–
Balassagyarmat	80	–	–	80
12. Pest	40	13	272	312
13. Somogy	?	–	–	–
Mesztegnyő	54	–	–	54
14. Szabolcs-Szatmár-Bereg	?	–	–	–
15. J.-N.-Szolnok	46	14	210	256
16. Tolna	?	–	–	–
17. Vas	94	7	54	148
18. Veszprém	64	9	300	364
19. Zala	?	–	–	–
20. Budapest	43	–	–	43
21. Nemzeti Örökség Biz.	33	–	–	33
Összesen:	989	232	3504	4493

A honismeret a hazai sajtóban

Április

1-jén: A hatvani művelődési központ városukról helytörténeti előadás-sorozatát indít, amellyel az iskolában működő várostörténeti szakkörök munkájához kívánunk segítséget adni (NéH). – Lentiben 1977-ben alakult meg a honismereti klub s akkortól kezdte a település múltját kutatni Mátyás István tősgyökeres helyi polgár, aki ma már 81 éves, de a múltidéző tevékenységét változatlan kedvvel folytatja (ZH).

2-án: Pácinban a Bodrogközi Kastélymúzeumban március 27-én tanácskozást tartottak mind a magyarországi, mind a szlovákiai Bodrogköz helytörténeti és néprajzi kutatásának, a feltárt anyag publikálásának lehetőségeiről (ÉM).

3-án: Április 5-én honismereti délutánt rendez a szigetújfalusi Német Nemzetiségi Kultúregyesület, ahol a község helytörténetéről folytatnak eszmecserét (PMH). – A lőrinci tájház gyűjtést szervez. Régi mezőgazdasági eszközöket, szürettel kapcsolatos tárgyakat, parasztkocsit szeretnének kiállítani (NéH). – A szigetvári Bosnyák Hagyományörző Klub húsvét hétfőjén bosnyák ünnepi szokásokat felelevenítő programokat szervez (DN). – A szegvári falumúzeum alapjait Jaksa János tanító vetette meg az 1948. évi centenáriumi gyűjtés idején. Halála után Kovács Lajos, a helybeli iskola fizikatanára tovább gyarapította a teljességre törekvő helyi gyűjteményt, amely ma mindenki részére megtekinthető (CsMH). – Győrşagon évek óta színvonalas nevelőmunkát folytat a 12 tagú testület. Elsősorban a szülőföld szeretetére, a népi kultúra hagyományápolására törekednek nem csekély eredményességgel (KA).

4-én: Korhú öltözetet viselő lovas huszárok indultak el 3-án Jászjákóhalma felől, hogy végigjárják az 1848-as dicsőséges tavaszi hadjárat útvonalát. A szervezők, résztvevők között ott találjuk a

Hagyományörző Gyermekszövetséget (PH). – Hagyományteremtő Árpád-napokat tartanak Üllön, mely település névadója Árpád harmadik fia. (MoH).

6-án: Több hónapig zárva volt a gyömrői tájház, amelyet március 15-én ismét megnyitottak (PMH).

7-én: Huszonöt éves a szolnoki Vásárhelyi Pál Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközépiskola Honismereti Szakkör. Dr. Dienes Erzsébet tanárnő irányításával ma is a Jászokúságra kiterjedő néprajzi gyűjtő- és feldolgozó munkát veszik programjukba. (SzMN).

8-án: A Hagyományörző Gyermekszövetség első Kossuth-expedíciójának keretében az ország minden részéből április 12-én gyermekek érkeznek Sárospatakra, hogy a Nemzeti Halomra letehessék a magukkal hozott szülői földet. (ÉM).

11-én: Márciusban magánszemélyek hozták létre a Házi Jenő Honismereti Alapítványt, melynek célja Sopron és az egykori Sopron megye múltjához, hagyományos értékeihez való kötődés erősítése, honismereti, helytörténeti kutatások támogatása, valamint az ezeket összegező könyvek, folyóiratok kiadásának segítése. (KA).

13-án: A gesekeráti általános iskola helytörténetész diákjai régi dülök neveit gyűjtik, történetüket kutatják szülőfalujukban, továbbá Sárfimúzeumban, Telekesen, Halastón s e községek környékén. (VN). – A Monor és Környéke Ipartestület, a helytörténeti kör és a városi könyvtár a település iparának és kereskedelmének történetét bemutató kiállítást szervez a Monori májusi napok keretében (PMH).

14-én: A kárpátaljai Dobóruszkához közeli Sislóc község általános iskolája Dobó István nevét szeretné felvenni, ezért Magyarországról Dobó-

relikviákat, dokumentumokat kérnek (NéH). – A műemléki világnap alkalmából ünnepséget rendezett a Szigetvári Baráti Kör, mely során e témához kapcsolódó előadások hangzottak el (DN).

16-án: Két egyháztörténeti múzeum nyílik a Tisza-tó térségben. Tiszainokán a református paplak két szobáját rendezik be, Tiszaörsön, a Teme-tődombon álló kápolnában helyezik el a katolikus egyháztörténeti emlékeket (PMH). – Mád 48-as szabadságharcos gyermekhőse, Koroknay Dániel emléktáblája előtt tisztelegtek a Kossuth-expedíció résztvevői. (EM).

18-án: A nagyenyedi öregdiákok találkozására sikerült összegyűjteni és kiadásra előkészíteni több kéziratot: szervezeti szabályzatot, alapítványi szabályzatot, diáknótákat, az iskola történetét (PN).

19-én: Koszorúzással egybekötött emlékezést tart a Borsod-Abaúj-Zemplén Budapesti Baráti Köre a Kálvin téri református templomban dr. Almássy Balogh Pál és Fáy András tiszteletére. Az emlékbeszédet Nagy Károly a megyei honismereti bizottság elnöke tartja. (VH).

21-én: Az idén is megrendezték Hántán a hűsvéti tojásgurító versenyt, csaknem ezerfős közönség előtt. Műsorról a helyi pávakör gondoskodott (DL).

22-én: Körmend készülődik a 750 éves évfordulójára. Sikeres volt a városalapító IV. Béla király szobortervére meghirdetett pályázat, rövidesen rajzpályázatot írnak ki gyermek és ifjúsági kategóriában, folytatják a város múltját ismertető előadás-sorozatot (VN). – Három éve alakult meg – a világörökség védelméről szóló nemzetközi egyezmény mintájára – a hazai nemzeti örökség sorsát figyelemmel kísérő Nemzeti Örökség Bizottság, amely a Honismereti Szövetség tagszervezeteként működik (UM).

23-án: Aldebrő-születésnap készülődés közben – ritka leltre talált. Egy 1714-ből eredő, fémtokba zárt, díszes, színes iníciaival kezdődő, kutyabőrre írt, nemesseget adományozó oklevélre lelték, melynek mintegy tíz centiméteres viaszpecsétjét külön fából faragott tok őrzi (NéH). – Móricz Zsigmond halálának ötvenedik évfordulójára országos eseménysorozattal készül a Móricz Zsigmond Emlékbizottság. Többek között eddig háromszáz iskola jelezte a Móricz-vetélkedőn való részvételt. (MN).

24-én: A Tájak-Korok-Múzeumok hatvani tagcsoportja fórumot tartott Demény Dittel Lajosnak a város műemlékeiről szóló kiadványáról (NéH). – Az Emberért és Miskolcért Alapítvány kuratóriuma kibővített ülésén megállapították, hogy a honismeret, a hagyományápolás, a helytörténet s a környezetvédelem témakörben továbbra is nagy a miskolci patrióták pályázati részvétele (EM). – 1994-ben emlékeznek meg Sümegen Kisfaludy Sándor halálának 150. évfordulójáról. A múzeum szeretné, ha erre az időre a Kisfaludy-kutatás egyik legteljesebb adattárral rendelkező intézménnyé válna, amelyhez az amatőr kutatók s a hivatásosak közreműködését kéri. (NaV). – A Józsefvárosi Helytörténeti Csoport, a fővárost ismertető sorozata keretében, a Kertészeti Egyetem arborétumába szervez sétát (PH).

25-én: Fogadóképes Hajdu-Bihar megye egyetlen kovácsmúzeuma Biharnagybajomban. Létrehozója s majdnem minden egyes kiállított szerzőszámnak tulajdonosa a 80 éves Nemes Antal, aki apja mesterségét folytatta. (HBN). – Pápán megnyílt a Népviselet Martoson című kiállítás a cseh-szlovákiai Dunamenti Múzeum és a pápai Képfestő Múzeum közös rendezésében (NA).

27-én: Az elekiek Baráti köre fennállásának első évfordulóján már bemutathatták a helyi gyűjtésük eredményét a hajdani eleki kultúráról. Kár, hogy az értékes anyag – helyi tájház híján – visszakerült a családokhoz (BMH). – Befeződött a Hajdunánási kulturális napok című programsorozat, amelyet a szervezők elsősorban a tanulóifjúság helytörténeti ismereteinek gyarapítására kezdeményeztek (HBN).

28-án: Mágocs kétszáz évvel ezelőtt mezővárosi rangot kapott. Az ünnepi programok között tervezik, hogy a község életéről, gazdaságáról, népművészetéről tanulmánykötetet szerkesztenek, amelyet eljuttatnak minden mágoesi s onnan elszármazott családnak (SH). – A pesthidegkúti helytörténeti kör a település temetőiről megmaradt emlékeket mutatja be a Petőfi Művelődési Házban (PH). – Jónás József fuvaros, a nemrég vásárolt szirákú öreg parasztházának padlásán 184 régi dokumentumra bukkant. Az egyik okmány 1751-ből való. (BMH).

29-én: Német János, az 1941-ben felesküdtött honvéd nehéz körülmények között őrizte meg a csapatzászlót, amelyet negyvennégy esztendei vakondélet után, 1989. március 14-én bontottak ismét ki a Hősök terén (UM). – Négy levelezőlap-alapozta meg Mária-gyűjteményét Kátai Géza római katolikus plébános 1978-ban, ma már az egész földkerekségről gyűjt. (PMH). – A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület ülést tartott. Először Vecsernyés János megyei titkár számolt be a szövetség és a megye kapcsolatáról, majd dr. Juhász Antal, a megyei egyesület elnöke a mór-halmi centenáriumi elképzeléseket ismertette. Egy megyei-városi honismereti vetélkedősorozatra is tett javaslatot (DM).

Május

2-án: Magyarország az én hazám elnevezésű hagyományos honismereti vetélkedőt az idén is megrendezték Budapestén, a Machwarth András Vasútközelkedési Szakközépiskolában, ahol az első helyezést a székesfehérvári Árpád Szakképző nyerte el (FMH).

7-én: A pécsváradai községkrónikát immár húsz éve a jelenlegi körjegyző dr. Kófiás Mihály írja, részleteiben is igen gazdag tartalommal (DN). – Helytörténeti monográfia készül Pest megye egyik legrégebbi településének, Tápíószentmártonnak a bemutatására, melynek összeállítására dr. Fehér György és dr. Soós István kutatók kaptak megbízatást. (PMH). – A mezőcsáti Helytörténeti és Néprajzi Diák-munkaközösség egy év alatt csaknem 280 oldalnyi helytörténeti-helyismereti tényanyagot gyűjtött össze (EM).

8-án: Kétnapos tudományos konferenciát rendeztek Biatorbágyon a község első írásos említésének 800. évfordulója alkalmából. (PMH).

9-én: A szederkényi Honismereti Egyesület Évkönyve – a település jellegét figyelembe véve – két nyelven jelent meg (DN).

11-én: A hatvani művelődési központban a helytörténeti előadás-sorozat keretében Németi Gábor múzeumigazgató Hatvan fejlődése a török kiűzése után 1848-ig címmel elemzi a régmúlt időket (HMH).

12-én: Magyar néprajzkutatók tanácskozása Vácon, ahová Kárpátjáról, Erdélyből, a Vajdaságból, Burgenlandból és Szlovákiából is érkeztek szakemberek. Bemutatásra került a Néprajzi Látóhatár című szakfolyóirat, amely elsősorban a határon túli néprajzkutatóknak teremt fórumot. (ÜM).

13-án: A vaskúti németiség betelepítésének 250. évfordulójáról nagyszabású ünnepsorozattal emlékezik meg a község, ahová hétszáz küldöldi vendéget várnak (PN).

15-én: A mosoni és magyaróvári temetőben immár hatodik éve gondozzák a Hunyadi Mátyás Szakmunkásképző Intézet kollégiumának diákjai az első és a második világháború síremlékeit, valamint a hadifogolyirokat (KA). – A Budapesten működő Debreceni Baráti Kör tagjai szülővárosukban városnéző és műemléki sétát rendeztek Szamosújvári Sándor vezetésével (HBN).

16-án: Egy több évtizeden át őrzött, kézi himzésű, Szűz Máriát és karján a kisdedit ábrázoló postászászló felszentelési ünnepségen – Szekszárdon – dr. Tóth Gábor helytörténész idézte fel a zászló történetét (NéT). – A Hagymányórzó Gyermekszövetség egyik tagozata, az Árpád népe mozgalom a Vereckehágón bontott zászlót több száz hazai és kárpátaljai gyerek részvételével (PH).

20-án: A történelem és a honismeret iránt érdeklődő felső tagozatos általános iskolás tanulóknak szervez tábor a megyei művelődési és ifjúsági központ Velemben (VN).

25-én: Krupa András néprajzkutató vezetésével szlovák honismereti tábor nyílik Tótkomlóson. (BMH). – A megyei honismereti egyesület Mésztegyenyőn rendezte meg soron következő összejövetelét, ahol bejelentették, hogy idén hat tábort szerveznek (SH).

29-én: A körmendi Csaba József Honismereti Egyesület és a Megyei Honismereti Egyesület rendezésében honismereti napot tartanak, ahol áttekintik a megye és Körömdéi mozgalmi teendőit. (VN).

30-án: Emléktáblát lepleztek le Balatonfüreden dr. Zákonyi Ferenc tiszteletére, aki „A Balaton világának feltárására, jó hírének terjesztésére szentelte egész munkás életét” (SH).

Június

3-án: Szentmártonkátán a Községtörténeti Baráti Kör az általa két évvel ezelőtt megnyitott helytörténeti kiállítás anyagát Hajnal Mihály munkáival – saját készítésű hegedű, kézi szövőszék stb. – bővítette, akinek emléket ilyen módon is meg kívánják őrizni. (PMH).

4-én: Alsógallán helytörténeti kiállítás nyílt, amely a XVIII. század eleji német betelepítésektől kezdve, a bányászat kialakulásán keresztül napjainkig mutatja be a ma már városrész múltját (Ó). – Pro urbe Komárom-díjas Kecskés László, aki többek között feldolgozta a komáromi szekeresszék és a vízi molnárak történetét (Ó).

11-én: Balassák ösi fészket a kékői várat, s az alsó várkastélyt felújítják, s így remélhető, hogy idővel az érdeklődő turisták is megtekinthetik (NMH). – Szalay Attila, a győri Ortutay Gyula Általános Iskola tanára honismereti programot készít az alapantervhez. (KA).

12-én: Nemzeti emlékhelyet alakítanak ki Nagykőrösön a honfoglalás 1100. évfordulója tiszteletére. A hajdani huszárlaktanyát huszármúzeummá rendezik be, ahol a sok dicsőséget szerzett lovas katonák relikviáit mutatják majd be (HMH). – A pécsi Helyi Művelődési Házban a baranyai községek sorra bemutatkoznak. Az első a kelet-mecseki falu, Magyareregny volt. (ÜDN).

13-án: Két monográfia – Mátészalka története és Mátészalka néprajza – megjelenése alkalmából tudományos tanácskozást tartottak Mátészalkán (KM). – Sióagárdon a második világháborús emlékmű felállításának a megszervezésére létrehozott bizottság, miután feladatát teljesítette, átalakult helytörténeti bizottsággá (NéH).

15-én: Győrzsámolyon van egy nyugdíjasklub, amely nyáron tíz napon át vendégül látja a pécsi egyetemisták által szervezett helytörténeti táborát. A fiatalok a helytörténeti múzeum létrehozásában segítenek (KA).

16-án: A tiszaföldvári pedagógusok két nagyszabású rendezvényt hirdettek meg 1996-ra. A magyar nyelvterületen élő diákok részére vetélkedőt szerveznek történelmünk kezdeti időszakáról, s egy lovasutrát terveznek a Volga–Káma folyók vidékéről Budapestre. (ÜM).

18-án: Szegvár lesz a színhelye a Csongrád megyei honismereti diáktábornak, amelyet dr. Marjunucz László főiskolai adjunktus vezet (DV).

22-én: A dáki Szülőföld Baráti Kör a Batthyány ősök nyomában című, évente megrendezésre kerülő kirándulások sorában idén Cinkotára utaztak, ahol többek között a Corvin Helytörténeti Klub vendégei voltak (Na).

24-én: A Szent Iván-napi szokásokat Mésztegyenyőn Kövesdi Tiborné szakkörvezető élesztette újjá (SN).

25-én: A Honismereti Kör szervezésében a Városvédő Egyesület egyetértésével és támogatásával meg kívánják jelölni egy várkapuval azt a helyet, ahol hajdan Kanizsa vára állt. (ZH).

Derzsi Ottó

A figyelt újságok:

Békés Megyei Hírlap BMH; Csongrád Megyei Hírlap CsMH; Délmagyarország DM; Délvilág DV; Dolgozók Lapja DL; Dunántúli Napló DN; Észak-Magyarország ÉM; Fehér Megyei Hírlap FMH; Hajdú-Bihar Megyei Napló HBN; Heves Megyei Hírlap HMH; 24 óra Ó; Kelet-Magyarország KM; Kisalföld KA; Magyar Nemzet MN; Monori Hírlap MoH; Napló (közép-dunántúli lap) Na; Napló (Veszprém) NaV; Népújság (Heves) NéH; Nógrád Megyei Hírlap NMH; Pest Megyei Hírlap PMH; Pesti Hírlap PH; Petőfi Népe PN; Reggeli Délvilág RD; Somogy Hírlap SH; Somogyi Néplap SN; Szabad Föld SzF; Szolnok Megyei Néplap SzMN; Tolnai Népújság TN; Új Dunántúli Napló ÜDN; Új Magyarország ÜM; Új Néplap ÜN; Vas Népe VN; Vasárnapi Hírek VH; Zalai Hírlap ZH;

PÁLYÁZAT

A XXXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke

Az 1991/1992. évre meghirdetett XXXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat az előző évekhez, a megszokotthoz képest jelentős változtatáson ment keresztül. A legfontosabb az időpontok megváltozása – az eddigi decemberi eredményhirdetés helyett a múzeumi világnaphoz kötődően tavaszi befejezés –, valamint az országos díjak függetlenedése volt az esetleges megyei pályázatok eredményétől. A pénzügyi önállósodás anyagi feltételeinek megteremtése érdekében olyan alapítványokhoz fordultunk segítségért, amelyekhez közel áll az a cél, hogy nemzeti kultúránk értékeit felderítsék, megőrizték, gyarapítsák. Melléjük könyvkiadó és könyvterjesztő vállalatok támogatása tette teljessé a díjak és jutalmak kiosztását. E jó szándékú és adakozó alapítványok, vállalatok, intézmények nevét – e helyütt is megköszönve segítségüket – bevezetünk végén felsoroljuk.

Örvendetesen gazdagító változás mostani pályázatunkon, hogy a határainkon kívül élő magyarság egyre szélesebb körben – intézményes keretek között is – vesz részt pályázatunkon.

A megújított, 1991/1992. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra 245 pályamunka érkezett, ebből 175 a felnőtt, 70 pedig az ifjúsági kategóriába tartozik. A pályamunkák összterjedelme 12 460 oldal, amelyekhez jelentős mennyiségű, értékes illusztrációs anyag csatlakozik (1823 fénykép, 1357 rajz, 111 térkép, 168 kotta, 7 magnókazetta, 326 színes diaprojektív, 5 videokazetta).

A benyújtott munkák műfajilag igen változatosak. A monografikus célú feldolgozások mellett növekedett az értékes adatközlő, forrásként jól használható munkák száma. A korábbi évekhez hasonlóan csak kevesen vállalkoztak kérdőíves gyűjtésre.

A pályamunkák földrajzi megoszlása idén is egyenetlen. Megyék szerint a következő: Csongrád – 21, Győr-Moson-Sopron – 19, Fejér – 16, Borsod-Abaúj-Zemplén – 14, Veszprém – 14, Szolnok – 13, Pest – 13, Hajdú-Bihar – 9, Heves – 9, Baranya – 8, Békés – 8, Tolna – 7, Bács-Kiskun – 5, Somogy – 5, Vas – 5, Komárom – 3, Szabolcs-Szatmár-Bereg – 2, Nógrád megyéből egyetlen munka sem érkezett. A munkák közül 109 db a megyei múzeumi hálózaton keresztül, 71 pedig egyéni pályázatként került egyenesen a Néprajzi Múzeumba. Az egyéni pályázók jelentős száma jelzi, hogy több megye nem hirdette meg a néprajzi pályázatot (Komárom, Nógrád, Zala, Szabolcs-Szatmár-Bereg), a szomszédos országok magyarsága köréből 65 munka érkezett (27%) – természetesen a határokon túli néprajzi gyűjtések száma ennél több. Igen öröndetes, hogy Románia (28 db), a Cseh és Szlovák Köztársaság (19 db) mellett Kárpátjáról is érkeztek dolgozatok (9 db), amelyek főleg fiatalok, általános iskolai tanulók munkái, valamint a Vajdaságból is (9 db).

A pályamunkák tematikus megoszlása azt mutatja, hogy változatlanul népszerűek a különböző szokásfeldolgozások (életkor, kalendáris szokások, vallásos élet – 67 db), s a visszaemlékezések (életrajz, családtörténet, helytörténet – 39 db) szintén szép számban jelentkeztek. Továbbra is közkedveltek a nyelvészeti témák (34 db). Visszaesett azonban az anyagi kultúrát bemutató munkák száma, közülük leglátványosabban az építkezésre vonatkozó (11 db).

A beküldött pályamunkák elbírálásában a Néprajzi Múzeum munkatársai mellett az MTA Néprajzi Intézete és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakemberei vettek részt, dr. Tátrai Zsuzsanna és dr. Kecskés Péter hathatós közreműködésével. A nyelvjárási munkákat dr. Hajdú Mihály egyetemi docens, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos kutatója gondozta.

Az országos bíráló bizottság 1992. május 4-én ült össze dr. *Selmeczi Kovács Attila*, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesének vezetésével, hogy döntsön a díjakról. A zsűri tagjai voltak: dr. *Hajdú Mihály*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, dr. *Tátrai Zsuzsanna* és dr. *Szilágyi Miklós* az MTA Néprajzi Intézetéből, dr. *Kecskés Péter*, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa, a megyei múzeumok néprajzos muzeológusai közül dr. *Imre Mária* (Pécs), dr. *Laczkovits Emőke* (Veszprém), *Gulyás Éva* (Szolnok), *Magyar Márta* (Debrecen), *Bárkányi Ildikó* (Szeged), *Vida Gabriella* (Miskolc), *Varró Agnes* (Székesfehérvár), *Perger Gyula* (Győr); Budapestről: dr. *Györgyi Erzsébet*, dr. *Molnár Mária*, dr. *Szacsavay Éva*, *Lackner Mónika*, *Horváth Gyula*, dr. *Forr Ibolya* és dr. *Szemkeő Endre*. Az idén csaknem valamennyi pályamunka elismerésben részesült: 9 első, 23 második, 37 harmadik, 55 negyedik díj született és számosan kapnak könyvjutalmat, oklevelet, mint V–VI. díjasok.

Az új, megváltozott pályázati rendszer ellenére ez évben is jeleskedtek azok az iskolai és helytörténeti szakkörök és egyletek, amelyek a korábbi években is felbecsülhetetlen értékű munkát végeztek, sok szép

díjat nyertek. Gyakran maradt azonban az ismeretlenség homályában az a lelkes, odaadó személyiség, aki összefogja, buzdítja, hasznos tanácsokkal ellátja, szervezi azt a közösséget, amely saját környezetében teremt meg azt az összefogást, kulturális hatást, amelyre ma az egész országnak szüksége van. Elismerésünket és köszönetünket fejezzük ki azzal, hogy itt felsoroljuk azoknak a nevét, akik több év óta évről évre arra inspirálják szakkörük tagjait, hogy részt vegyenek pályázatunkon. *Dr. Táboros Sándor* gimnáziumi tanár, a Mezőcsáti Helytörténeti és Néprajzi Diák-munkaközösség vezetője, *Faragó Jánosné*, a Jászárokszállási Honismereti Szakkör vezetője, *Győry János*, a Jászakiséri Csete Balázs honismereti szakkör vezetője, *Hornok Lajosné*, a gyomaendrői Honismereti Egyesület vezetője, *dr. Varga Mária*, a hatvani Bajza József Gimnázium honismereti szakkör vezetője, *Rácz Sándor* tanár, a makói József Attila Művelődési Központ Néprajzi Klub vezetője, a székesfehérvári József Attila Gimnázium és a pécsi Pollack Mihály Építőipari Szakközépiskola szakkör vezetői.

A dijak átadására, az ünnepélyes országos eredményhirdetésre 1992. május 23-án került sor a Néprajzi Múzeum dísztermében. Az ünnepség egyben találkozási alkalom a gyűjtők számára, amelyhez a Néprajzi Múzeum Baráti Köre tartalmas programot adott. Megköszönjük pályázóink munkáját, amellyel a mostani nehéz körülmények ellenére is hozzájárultak néphagyományaink, értékes szellemi örökségünk megőrzéséhez. A jövőben is hasonló örömteli és sikeres munkát kívánunk minden kedves munkatársunknak.

A XXXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatot támogató alapítványok és intézmények: Lakitelek Alapítvány, Nemzeti Alapítvány, Bethlen Gábor-alapítvány, Honismereti Szövetség, Csehszlovákiai Magyar Kultúraért Alapítvány, Erdélyi Szövetség, Lakatos Demeter Egyesület, Magyar Néprajzi Társaság, Szabadtéri Múzeum, MTA Nyelvtudományi Intézet, MTA Néprajzi Intézet, Művelődési és Köznevelési Minisztérium Közművelődési Pályázata, Művelődési és Köznevelési Minisztérium nemzetiségi önálló osztálya, Magvető Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Móra Könyvkiadó, Téka Könyvértékesítő Vállalat

I. Díj

Felnőtt kategória

Balázs Lajos (Csíkszereda): A csíkszentdomokosi lakodalom hiedelemvilága – *Draviczky Imre* (Hajdúnánás): Hajdúnánás tanyavilága. I. Élet a pusztán; II. Élet a tanyán – *Faragó Jánosné* (Jászárokszállás): A csizmadia ipartársulat története Jászárokszálláson. Nemes mesterek és utódai – *Hints Miklós-Janitsék Jenő* (Kolozsvár): Az erdélyi Mellek-völgy történeti és mai hely- és családnevei – *Jedlovsky Rezső* (Bp.): A pásztortlegyző – *Sebestyén Ádám* (Kakasd): Népi embergyógyászat a bukovinai székely falvakban – *Suba László* (Torda): A tordai fazekasság – *Virt István* (Bp.): Az emberi élet fordulóinak szokásai és hiedelmei Zoboralján.

Ifjúsági kategória

Mezőcsáti Helytörténeti és Néprajzi Diákközösség (Mezőcsát) (Vezető: *dr. Táboros Sándor*): II. világháborús visszaemlékezések, régi épületek és ragadványok.

II. Díj

Felnőtt kategória

Asztalos Enikő (Marosvásárhely): Mákófalvi huszárversek és szerelmes versek – *Ángyán Csilla* (Csorna): Csorna fazekassága – *Bodnár Lajos* (Nagykapos): A régi vásárok szokásai Ung megyében – *Dodekné Chovan Ilona* (Pozsony): A naszvadi takácsok munkája, munkamenete – *Fücsék Piroska* (Bogyoszló): Szülőföldünk, nagyszüleinik gyermekvilága Bogyoszlón – *Jankus Gyula* (Kéménd): Földrajzi nevek Csehszlovákia magyarlakta területeiről – *Kádár Zsombor* (Kolozsvár): Adatok a fakitermelés és erdei fafeldolgozás székelyföldi népi eszközeinek ismeretéhez – *Kovács Endre* (Doroszló): A karácsonyi ünnepkör népszokásai Doroszlón – *Lőrinczi Vencelné Dénes Etelka* (Árapatak): Árapataki írott tojások – *Molnár Mihály* (Bánréve): Színes néprajzi diák – *Dr. Pethő Mária* (Szolnok): A Szigetköz népi táplálkozása. Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye kalácsaihoz és kelt tésztaíthoz – *Raj Rozália* (Szabadka): Doroszló női viselete – *Raj Rozália-Nagy István* (Szabadka): Doroszló régen – *Dr. Sándor Mihályné* (Szentendre): Bihar szöttek. Berettyóújfalui és környéke textíliáinak szövése és díszítése, 1950–1960 – *Sármány Szilvia* (Győr): Szülőföldünk. Tényő népi szokáshagyományai. – *Süle Sándor* (Révfülöp): Doba földrajzi nevei. Somlószőlős földrajzi nevei – *Szigeti György* (Halásztelek): Hagyományos népszokások Apátfalván, IX. Apátfalva népi jogélete, III – *Vass György* (Beszterce): Vegyes néprajzi gyűjtés.

Ifjúsági kategória

Kengyel Gabriella (Szolnok): A kemenceépités és a kenyérsütés emlékei Abonyban – *Németh Tünde* (Jászakiséri): A summáselet hagyományai Jánoshidán – *Sebestyén Agnes-Szász Gábor* (Pécs): Závodi porta felmérése – *ifj. Berecz András-Jánovics Anita-Szabó Gábor* (Debrecen): Péchy Mihály Építőipari Szakközépiskola és Technikum, vezető: *Nagné Újvárosi Magdolna*. Derecske népi építészete négy kallódó érték tükrében – *ifj. Szunyogh István* (Csömödér): A halál és gyász rítusai szülőfalumban.

III. Díj

Felnőtt kategória

Bodnár Lajos (Nagykapos): A bölcső szóért ütve-verve, jogainkat elveszítve 1944–1949-ig – *Csergő Balint* (Csíkszereda): A havasalji székely csűrűépület – *Czébely Lajos* (Gát): Gáti gyermekmondókák és játékdalok – *Czöndör Mihályné Joó Katalin* (Pusztaszabolcs): Lakodalom Pusztaszabolcson – *Fazekas Éva* (Bordány): Bordányi lakodalom a két világháború között – *Garaj Erika* (Nyergesújfalui):

„Szerelem, szerelem... átkozott gyötrelem” – *Gergely Katalin* (Szeged): Húsvéti határkerülés a gyergyói medencében – *Gergely Sándor* (Budapest): A görög katolikus liturgia szentelményei Kelet-Magyarországon – *Házi Albert* (Okány): Paraszti szavak, szóemlékek – *István Lajos* (Korond): Sárvidéki víziszervezetek – *Ozv. Ivánics Istvánné* (Bodajk): Régi dalok, nóták és versek a múltból – *Ozv. Józsa Istvánné* (Karcag): Árnyékban-fényben, VI. rész – *Juhász Rozália* (Nagyrapa): Présházak és pincék Nagyradán a Szelem-hegyen. A szőlőhegyek és szőlőskertek hagyományos igazgatása és rendje, a szőlőhegyi élet szokásai – *Kardalus János* (Csíkszereda): Szentegyházafalu közbirtokosságának rendtartásáról – *Kelemen Magdolna* (Parajd): Kiszámoló, kiolvasók Parajdon – *Kristóf Marianna* (Budapest): Énekes népszokások a falunkban – *László Béla* (Fehérgyarmat): A malom és molnária – *Bak Sándor* vízimolnár – *Major Miklós* (Szilágynagfalva): A Berettyófelvidék helynévkincse. Népi táj tudatvizsgálat a Felső-Berettyómenté falvaiban – *Maruzs János* (Mátraderedke): A rostkender termelése, feldolgozása, hiedelmek és falusi szokások a kender körül. A mezei és erdei vadgyümölcsök, növények szedése, gyűjtése, tárolása és fogyasztása – *Mucsányi János* (Szeged): Erdélyi magyar diákok egyesülete. Csángó magyarok készülődése a pápalátogatásra – *Dr. Nagy László* (Szeged): Az újszegedi őstermelők emlékére – *Németh Béla* (Bodajk): II. világháborús életrajz. Menekülés a pokolból – *Petőfi Sándor Művelődési Ház honismereti szakkör*, vezető: *Faragó Jánosné* (Jászárokszállás): Népi gyógyásztól a természetgyógyászatig Jászárokszálláson – *Sipos István* (Makó): Amit a fokhagymáról tudni kell – *Somogyiné Utasy Ibolya* (Baks): Ragadványnevek Bakson – *Szobi Máttyás* (Felsőzsece): Hogyan élt a falu népe 1914-ben (Visszaemlékezés) – *Tankó Gyula* (Gyimesközéplek): A pünkösdi búcsú a gyimesi csángók életében. Névrendszer a gyimesi csángóknál. Hitvilág és jóslások Gyimesben – *Dr. Timár Lajos* (Mosonmagyaróvár): Kenyeretlen Vitnyéd – *Zajos Ernő* (Budapest): Kocsis András lejegyzései a végzett mezőgazdasági munkákról az 1932–1937. években.

Ifjúsági kategória

Balogh Rita (Marcali): Babonák, események Gadány múltjából, jelenéből – *Beregújfalu, Általános Iskola irodalmi köre* (Beregújfalu): Beregújfalui leggyakrabban mondott imák – *Béres Gábor–Jakab Péter–Szabó Miklós* (Pécs): Hirdi parasztház – *Harmath Karmelia* (Osló): A hőveji fehér himzés – *Jobancsik Melinda–Kiss Zsuzsa* (Hatvan): Bajza József Gimnázium honismereti szakköre (vezető: *dr. Varga Mária*) Hatvan utcanevei – *Molnár Piroksa* (Galánta): Táncalkalmak és hiedelemmondák Vághosszofalun – Velinszky László Gimnázium és Szakközépiskola I. a. kereskedelmi tagozatos osztálya (Pusztaszabolcs): Táplálkozási szokások Pusztaszabolcson.

IV. DÍJ

Felnőtt kategória

Abonyi István (Budapest): Bezdán község ragadványnevei – *Angyal Jenő Andorné* (Gyömrő): Gyömrő közterületeinek névtani vizsgálata – *Dr. Balla Ferenc* (Bezdán): Helyi népviseletek Bezdánban – *Baranyai Gézáne* (Tiszaörs): Tiszaörs község ünnepi szokásai – *Bedőcsné Lanczerdorfer Marietta* (Győr): A jövő tanuljon a múlttól. Népi orvoslás Gyirmóton – *Bencze Sándor* (Ada): A szlavóniai magyarság tragédiája – *Berta József* (Fancsal): Borsod–Abaúj–Zemplén megyei lakodalmak versek, szokások – *Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Németh László Szakkollégium szociológiai köre* (Vezető: *Szabó Gábor*) (Szombat hely): Komáság és reciprocitás négy örségi faluban – *Borbély Gábor* (Nagyvárad): Paraszti önkormányzat és közösségi rendtartás a hegyközségekben – *Demeter István* (Trizs): Délgömöri palócok szólás- és közmondásai – *Enyedi Antalné* (Ócsöd): A mi falunk arculata – *Gál Irma* (Gyergyóalfalu): Adatok gyergyói medencében használt fajegykekről – *Hámori Zita* (Pécs): Báta népviselete a múlt század végétől napjainkig – *Hetves Józsefné* (Esztergom): Adatok a százhalombattaiak búcsújáró szokásaihoz – *Homoky Orsolya* (Homok): Népi gyermekjátékok és a fiatalok társas élete Homokon – *Jósvai Ferencné* (Erdőháví): Önéletrajz – *Kajdi Ferenc* (Sárvár): Népi szójegyzék, szóértelmezések K–Z betűig (Sárvárban életben hallott bántó beszédek) – *Kiss Magdolna* (Csépa): Népi gyermekjátékok – *Kmeczkó Mihály* (Kassa): Buzita község határa – *Korc Antalné* (Halászi): Séta Halászbán, Kocsikázás Halászi határában – *Kovács Ildikó* (Szegevár): A „kállító” Szegeváron a XX. században – *Kovács Mihály* (Poroszló): Népi önéletrajzom – *Majorné Bodor Ilona* (Baja): Érsekcsanak hiedelemvilágából – *Márton Gábor* (Gyomaendrőd): Így éltünk mi endrődiek – *Nagy Angelika* (Szürte): Régi lakodalmi szokások Szürten – *Rác Sándor* (Makó): Folklórbiblia, II. – *Sófalvyné Tamás Márta* (Szentgál): A szentgáli református ember hitélete, III. A presbiterium – *Szerencsés Magdolna* (Dunaszerdahely): A gyermekelet, gyermekfolklór vizsgálata: nevelés, korcsoportok, játékok, költészet – *Székely Ferenc* (Vadas): Népi ismeretek a fa hasznosításáról – *Székelybídi Ferenc* (Debrecen): Debrecen–Hortobágyi Magyar Tenyészbika Tenyészítő Közösségletől Haszonbérlet Társulat, 1924–1944. – *Tamás Károlyné Kiss Tóth Vilma* (Szentgál): A szentgáli katolikus ember hitélete, III. Gyermekéledés – *Tipary László* (Kistompa): Gyöngyszemek Palócországból – *Török Albert* (Székelyudvarhely): Harasztos helynevei – *Váginé Ferk Katalin* (Balatonkenese): A galósfai svábok táplálkozási szokásai – *Zajos Ernő* (Budapest): Kocsis András írásai az I. világháború szerbiai frontján – *Zirig Mária* (Dunaszerdahely): Olajütés Zsérén.

Ifjúsági kategória

Babák Petra (Szarvas): Szarvas tanyavilágának története, építkezése, problémái régen és ma – *Bácskai Andrea–Borsos Ildikó* (Szeged, Felgyő): Nemzetiségek élete. Szerb kulturális szokások, hagyományok Deszken – *Bechler Adrienn* (Budaörs): A biatorbágyi népszokások – *Beregújfalu Általános Iskola irodalmi köre* (Beregújfalu): Leánykérés, lakodalom, keresztelés nagymamánk korában – *Blaskovic Éva* (Galánta):

Kendertermesztés és fonalkészítés Pereden – *Bugyi Bernadett–Molnár Anikó–Székely Beatrix* (Hatvan): Házasságkötési szokások Hatvanban – *Dapsy Éva* (Alsószuha): Patakok, források a Rakaca völgyében – *Deli Andor* (Péterréve): Cseples Bácskában – *Egyed Nóra* (Kaposvár): Képek Iharosberény történetéből – *Gerencsér Ilona* (Árpás): Árpási „babonák”, hiedelmek, eljárások, tilalmak, előírások szülőfalumból – *Haasz Imre–Mayer Zoltán–Mireider László–Schmidt Gábor* (Pécs): Diósvizlői porta felmérése – *Kalcsó Krisztina–Szabó Kornélia* (Hatvan): Múltunk emlékei – *Lengyel Zoltán* (Veszprém): A Veszprémi Polgári Dalegyesület – *Lévai Gábor–Witzl Zolt* (Mernye): Tamási: Ormánsági porta. Diósvizlő – *Páli Laura* (Lenti): A göcseji ember ünnepei érkezése – *Repity Andrea* (Mohács): Erdézszt Kormos-Erdőn – *Sipicki Bojana* (Békéscsaba): Konzervovanie ovočia v Sallaskúch domácuostiach v okolí Békéskéj čaby – *Szabó Eszter* (Galánta): A káposztatermesztés Boldogán.

V. DÍJ

Felnőtt kategória

Bárany Mihály (Nagykakucs): Megálmodtam – *Benedek H. János* (Kolozsvár): Legény- és vadászavatás Erdővidéken – *Birk Ignác* (Rátka): Kezdet és vég. A születéshez és temetéshez fűződő népszokások Rátkán – *Bíró Ferencné* (Szolnok). Tengelic-Szülőhegy története – *Bíró Katalin* (Hubó): Hubói lakodalom – *Czébely Lajos* (Gát): Halottas szokások és hiedelmek Visken – *Csobán Endre Attila* (Kolozsvár): Proxemika, eszközhasználat és tárgyszimbolika a keresztény egyházakban – *Csongrádi Pál* (Kardoskút): Sertéstartási, -vágási szokások 1920–1940 között a vásárhelyi pusztán – *Danajka Lajos* (Felsőszeli): Vándorlások, népszokások Felsőszeliben az utolsó 150 év alatt – *Forrai Zita* (Kecel): Munkák az örjeji mentatelepen – *Földvári László* (Hódmezővásárhely): Hódmezővásárhelyi vásárainak története, 1883–1900. – *Gabadó Béla–Orbáné Nagy Erika* (Bátyú): Házasságkötés és lakodalom Beregdédában – *Gál Irma* (Gyergyóalfalu): Adatok a gyergyóalfali pásztorok babonás hiedelmeiről és szokásairól – *Hegyi Flórián* (Hódmezővásárhely): Gyerekjátékok – *Jeli József* (Pécs): Cigányok néprajza a dombóvári járásban... Így éltek 1920–1950-ig – *Kajdi Ferenc* (Sárvár): Búcsújáráshelyek – *Kun Kriza Ilona* (Vajdahunyad): A kender termesztés Torockón. Elvetéstől fonásig – *Michlné Gondán Zsuzsanna* (Győr): Nyúl tradicionális szőlőtermesztése, avagy a bortermelés múltja, jelene és jövője – *Molnár György* (Székesfehérvár): Önkormányzati tevékenység Sárszentmiklóson a dualizmus korában – *Németh Gabriella* (Paks): Nemzetiségi kultúra megjelenése – *Németh Jenő Árpád* (Vasgyő): Répce menti babonák. Közmondások (szólások). Találós kérdések – *Pacsuné Fodor Sári* (Várpalota): A palotai csapok. Mária-tisztelet Várpalotán – *Pleskonicz András* (Pusztaföldvár): Emlékek, dokumentumok és tanulságok a századunk első felében élt parasztság életéből – *ifj. Rangyák József* (Csikszere): Adalékok a csiki fazekassághoz – *Rác Sándor* (Makó): Bakonyháza ragadványnevei – *Revákne Ókros Mária* (Karcag): Emlékezés egy vőfelyre – *Rimaszéki Ferencné* (Putnok): Szentsimoni lakodalom – *Sebe Ákos* (Nyáradgálfalva): Nyárad-Gálfalva határneveiről – *Seres Ferenc* (Mindszent): Egy parasztesztergályos élet. Termőföld születik – *Szobel Árpád* (Tata): Tatán talált életmozaikok – *Szalai Kornélné* (Halászi): I. Játékok, versek, emlékkeresek Cíkola-szigetről. III. Aranymondások Halászból

Ifjúsági kategória

Ács Erika–Barta Katalin–Máté Mónika–Orosz Diána–Szabó Mónika (Beregújfalu): Beregújfalu felvédő feliratok – *Ács László–Molnár Zolt* (Beregújfalu): Beregújfalu állatnevek – *Bán Timea–Nagy Ildikó* (Székesfehérvár): Népi táplálkozás Mórton – *Bokros Katalin* (Gyöngyös): Gyöngyöspata és Szadon népviselete – *Bollér Krisztina* (Lenti): Göcsej hagyományai: a szövés – *Csuti Anna–Kovács Mónika–Zsádon Zsófia* (Székesfehérvár): Népi gyógyászat és háziorvoslás Mórton – *Darufalvi Szilvia–Sevella Erzsébet–Vigh Zsuzsanna* (Räckeresztúr): Jeles napi népszokások Mórton – *Finia Gábor–Komáromi Annamária* (Székesfehérvár): Polgárdi: Móri sváb népviseletek és népi textiliák – *Fülöp Laura* (Galánta): Magyarországi református közösségi élete a '30-as években és a '40-es évek elején – *Gálfi Attila* (Óbecse): Karácsonyi és más szokások – *Huj Éva* (Tarján): A disznóvágás – *Kalmár Andrea* (Fertőd): Süttör község földrajzi nevei – *Keresztúri Mónika–Kiss Biborka* (Pécs): Siklós: Egy ormánsági porta felmérése. Vejté – *Kiss Márta* (Andocs): Az andocsi búcsújárás története – *Makk Viktória–Makk Piroska* (Mór): A szőlőművelés hagyományai Mórton – *Menyhárt Orsolya* (Gyöngyös): Karácsonyi ünnepkör Nagyrédén – *Molnár Beáta* (Kiszombor): A család vizsgálata. Egy parasztesztergályos életkörülményeinek alakulása 1960 előtt és után – *Móczár Anita–Soós Henrietta* (Gyöngyös): Halottas szokások és hiedelmek vizsgálatát – *Oroszlán Balázs* (Székesfehérvár): Földrajzi nevek, s azok kialakulása, jellemzői Mórton – *Róka Henrietta* (Szany): Szany község népszokása és néphagyományai – *Sipos Bernadett* (Makó): Mosolyogva könnyebb az élet – *Szigeti Andrea* (Sopron): Falusi élettér – *Tál Zoltán* (Nagyvázsony): Német nemzetiségi szokások Kolontáron. Szentjakabfa ünnepi szokásai – *Vedrődy Éva* (Galánta): Gyöngyövények és felhasználásuk Vágán – *Vinkovits Veronika* (Budaörs): Ismerkedés, udvarlás, párvalasztás

VI. DÍJ

Felnőtt kategória

Bangó Edit (Zalaegerszeg): Nyelvjárás jellegzetességek a Zala megyei Bak községben – *Bitó Józsefné* (Balástya): Régi, de ma is élő szögdi parasztok izős beszéde, szólásmondásai – *Csete Balázs Honismereti Szakkör* (Vezető: Győri János) (Jászkisér): Állatnevek – állattartás és a tej feldolgozása Jászkiséren a századforduló éveiben – *Gál Irma* (Gyergyóalfalu): Hidegfront jégvirágai – *Honismereti Egyesület* (Vezető: *Hornok Lajosné*) (Gyomaendrőd): Gyomaendrődi interjúk – *Horváth Lajosné* (Szentgál): A szentgáli fazekasok – *Jeli József* (Pécs): Somogy megye: Felsőhetény, Inám, Szabadi, Nagyberki és Fónopusztákon a

családunk, s a pusztai cselédek életkörülményeiről néprajzi és nyelvjárási gyűjtést végeztem, 1930–1985. – *Kisfalusi János* (Rakaca): A rakacai ember halála, temetése és a halottas hiedelmek – *Komoly Pál* (Szeged): Pítvaros községben ismert állatok leírása – *Madarász Ferencné* (Makó, József Attila Művelődési Központ Néprajzi klubja, vezető: *Rácz Sándor*): Borbély Julianna daloskönyve – *Magirus Gyuláné* (Budapest): Visegrádi krónika – *Miklós József* (Jászapáti): Ahogy az ünnepek voltak a múltban – *Molnár János* (Téglás): Levesek, krumpliból és kukoricából készült néhány étel Tégláson – *Nagy Lajos* (Mezőtúr): A tanyán élő mezőtúri ember életmódja és szokásai 1850–1950 között – *Németh Imre* (Csepreg): „És szólt a harang boldogan sok évig...” – *Ónozó Lajos* (Komló): Úrnapi búcsú – *Papp Józsefné* (Kaba): Kaba község keresztneveinek vizsgálata, 1900–1930. és 1960–1990. között – *Dr. Sóvágó Mihály* (Martonvásár): Egy elmebeteg földműves szokásai és eszmevilága – *Dr. Szabó Lajos* (Taktaszada): Tompa Mihály néprajzi hagyatéka – *Varga Istvánné Takács Agnes* (Énese): Fehértó község földrajzi nevei.

Ifjúsági kategória

Ács Gábor–Barta Tamás (Székesfehérvár, Csákszerény): Népi kismesterségek Mórton – *Dömötör András* (Bakonyzentlászló): A búcsújárás jellemzői, szokásai. Búcsújáró és kegyhelyek a lakóhelyem közelében – *Dusa Zsolt* (Rábaszentmihály): „Ne szunyadozz, ó Bötlehem” – *Gáspár Péter–Gelencsér Gábor–Szele Bálint* (Székesfehérvár): A móriak búcsújárási hagyományai – *Graf Orsolya* (Pécs): Nagypapaink méhesei – *Jagasis Anna–Kovács Katalin* (Tuskevár): Népi mesterségek – *Juhász Hedvig–Nagy Réka–Nagy Veronika* (Székesfehérvár): Vásárok és piacok Mórton – *Koncz Judit* (Miskolc): A szentistváni matyó népviselet alakulása a múlt századtól napjainkig – *Nagy Gáspár–Zsádon Péter* (Székesfehérvár): A móri kádárok élete és munkája – *Polonyi Ildikó–Vágó Katalin* (Budaörs): A téli ünnepkör Törökbalinton

XL. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat felhívása, 1993

A Néprajzi Múzeum meghirdeti a XL. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatot a következő témakörökben:

Néprajzi témakörök

1. A család vizsgálata (Családtörténet, rokonsági viszonyok, munka- és időbeosztás, kapcsolatrendszerek. Az életkörülmények alakulása a múltban és a jelenben. Önleírások, számadáskönyvek, naplók gyűjtése, ill. feldolgozása).

2. A paraszti tárgykultúra: munkaeszközök, a háztartás tárgyai, fogyasztási javak. Lakásbelső, konyha, kamra, viselet. Az eszközkészlet felmérése, régi és mai tárgyleltár készítése. Régi tárgyak új környezetben.

3. Iparosok, kézművesek, specialisták munkája, eszközei, ismeretanyaga.

4. Házak és melléképületek külső és belső rendje, telekrendezés, településrend. Felmérések, alaprajzok, térképek.

5. Kertek, népi növényismeret, speciális gazdálkodási formák leírása.

6. A hagyományos táplálkozás bemutatása a legújabb fejlődés jelzésével.

7. A vándorlás formái és okai: cselédség, kivándorlás, áttelepülés, ingázás stb.

8. A szőlőhegyek és szőlőskertek hagyományos igazgatása és rendje, a szőlőhegyi élet szokásai. Présházak, pincék.

9. Hagyományos és új ünnepek, szokások a családok, közösségek, települések, vidékek életében.

10. Gyermekelet, gyermekfolklor: nevelés, korcsoportok, játékok, költészet.

11. Hiedelmek, a vallásosság egyéni és közösségi formái, liturgikus szokások. Orvos nélküli gyógyító és egészségvédő eljárások, természetismeret, testkultúra.

12. Egy énekes teljes dalrepertoárjának vizsgálata. Közös éneklés, daltanulási alkalmak mai falvakban.

13. Falusi és kisvárosi egyesületek, intézmények története, működése, szervezete, tagsága, jelentősége. Önkormányzatok múltbeli szerveződése és működése.

14. Szabadon választott egyéb néprajzi témák.

Nyelvjárási témakörök:

1. Nyelvjárási szókincs, tájszavak, szólások, közmondások.

2. Nevek, és hozzájuk fűződő történetek, magyarázatok: személy- és ragadványnevek, állat- és növénynevek, földrajzi nevek.

Pályázati feltételek: A pályázatra olyan munkák adhatók be, amelyek a paraszti, illetve falusi, kisvárosi életéről szólnak, eredeti ismeretanyagot tartalmaznak saját tapasztalat, helyszíni gyűjtés vagy történeti, levéltári kutatás alapján, és szerzőjük nem foglalkozik hivatásszerűen néprajzkutatással, nyelvjárástannal, illetve nem ezeken a területeken szerezte szakképzettségét.

A pályamunkák lehetnek

– részletes anyaggyűjtés alapján készült leírások, feldolgozások;

– eredeti adat- és forrásgyűjtések: levelezés, naplók, önéletrajzok, magnetofonra rögzített interjúk stb.;

– fénykép- és diásorozatok, archív képek, videofelvételek.

Nem adható be a pályázatra nyomtatásban már megjelent, kiadás alatt álló, más pályázaton már részt vett, vagy közgyűjteményben elhelyezett munka, valamint doktori értekezés, illetve hivatalos munkatervben szereplő kézirat. Visszaküldjük a szerzőnek, illetve továbbítjuk az illetékes intézményeknek azokat a dolgozatokat, amelyeknek témája nem illeszkedik a pályázathoz (szorosabban vett történeti, helytörténeti, műemlékvédelmi stb. témájúak).

Tudnivalók:

a) A pályázat nyílt, azon bárki részt vehet, aki néprajzi ill. nyelvjáráskutatással hivatásszerűen nem foglalkozik, és nem ezeken a területeken szerezte szakképesítését. Egy pályázótól több pályamunkát is elfogadunk, és több pályázó vagy szakkör közösen is készíthet pályaművet. A pályázatnak felnőtt és ifjúsági tagozata (18 éves korig) van. Összefüggő munkákat részenként nem lehet beadni, de több különböző munka alkothat lazán összefüggő sorozatot a későbbiek során.

b) Ha a pályázók a megyei néprajzi-honismereti pályázatokra vagy a területükön megalakult szakmai társaságokhoz juttatják el pályázatukat, akkor azokat két, azonos tartalmú és kiállítású példányban kell beküldeni, hogy a múzeumok továbbíthassák az országos pályázatra. A megyei pályázatokról a megyei múzeumi szervezetek adnak részletes felvilágosítást. A megyei pályázaton való részvétel nem kizáró ok, de nem is feltétel az országos pályázaton.

c) A pályamunkákon fel kell tüntetni a szerző nevét, pontos címét és foglalkozását. Az oldalak, illetve külön az illusztrációk is (rajzok, kották, térképek) legyenek folyamatosan, előlről végig megszámozva. Fényképekről készült xeroxmásolatot nem fogadunk el illusztrációként.

d) A beadott kéziratokat nem küldjük vissza, azok a Néprajzi Múzeum adattárába kerülnek, és ott az érdeklődők rendelkezésére állnak.

A pályázók írásbeli ill. szóbeli szakmai segítséget kérhetnek a Néprajzi Múzeumtól. Kívánatos a megjelent *gyűjtési útmutatókat, kérdőíveket* felhasználni a pályamunkák elkészítéséhez. Ezek a következő témákkal kapcsolatban állnak rendelkezésre:

– családtörténet, önéletrajz, rokonsági rendszer;

– szántás-vetés, hordás-nyomtatás-cséplés, juhtartás;

– szobabelsők, konyha-kamra, tárgyleltárak;

– kisipar, mesterség;

– épületfalak, kerítések és kapuk, tanyai telekelrendezés, csűrök, kertészeti építmények, csőszkunyhók, méhesek, kutak, szakrális emlékek, folyami vontatás, csűszójárművek;

– kertkultúra;

– gazdacselédek, Amerikába irányuló kivándorlás, urbanizáció;

– szőlőhegyi élet, présházak, pincék;

– ismerkedés-udvarlás-párválasztás, lakodalom, búcsú, gyermekjáték;

– falutörténet a szájhagyomány és más helyi források alapján;

– földrajzi nevek, állandó szókapcsolatok, nyelvjárási és névtani témák. (Útmutatást dr. Hajdú Mihály egyetemi docenstól, ELTE BTK Budapest, V. Piarista köz 1. – is lehet igényelni);

A pályázatok benyújtási határideje: 1993. március 15. *Cím:* Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár, Gyűjtésszervezés 1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Pályázati díjak:

<i>Felnőtt tagozat:</i>	<i>I. díj</i> 10 000 Ft	<i>II. díj</i> 7000 Ft	<i>III. díj</i> 5000 Ft
-------------------------	----------------------------	---------------------------	----------------------------

<i>Ifjúsági tagozat:</i>	6 000 Ft	4000 Ft	3000 Ft
--------------------------	----------	---------	---------

valamint pénz- és könyvjutalmak.

A díjak odaítéléséről országos zsűri dönt, a pályamunkákról készített szakmai bírálatok alapján.

A pályázat szakmai elbírálásában a Néprajzi Múzeum mellett közreműködik a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az MTA Nyelvtudományi Intézete.

Eredményhirdetés: 1993. május, a múzeum világnaphoz kapcsolódóan.

Budapest, 1992. május

NÉPRAJZI MÚZEUM
Budapest,
Kossuth Lajos tér 12.
1055

Kisnyárádi német asszonyok (Lantos Miklós felvétele)

Doni relikviák gyűjtése

A hatvani Hatvany Lajos Múzeum gyűjtőkampányt indított a doni relikviákból. A II. világháború harctereiről származó emléktárgyakból 1993-ban a doni katasztrófa fél évszázados évfordulója tiszteletére nagyszabású kiállítást rendeznek.

Szabó Sándor

A gyöngyösi tűzvész 75. évfordulójára: megszépült a gyöngyösi Szent Bertalan-főtemplom...

1917. május 21-én egy kéményből kipattanó szikra gyújtotta fel Gyöngyöst, a Mátra kapuját.

Megfékezhetetlenül harpózott el a szélviharban a tüztenger, mely leégette a város jelentős részét és a Szent Bertalan-templomot is. A katasztrófa után újjáépült a város és a temploma is.

A 75 éves évforduló tiszteletére a lerombolt állapotú templom közös összefogással külsejében megújult.

Szabó Sándor

AZ 5 MILLIÓ MEG NEM SZÜLETETT MAGYARNAK
ÁLLITTATOTT 1991-BEN. ÖSZENTSÉGE II. JÁNOS PÁL PÁPA
LELKIPASZTORI LÁTOGATÁSÁNAK ESZTENDEJÉBEN
MELYRE ENGESZTELŐ NEMZETÜNK KILENC HÓNAPON ÁT
KÉSZÜLT, KÖNYÖRÖGVE A MAGZATI ÉLET VÉDELMEÉRT.

*Szabó Sándor
felvételei*

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

1956. A forradalom kronológiája és bibliográfiája. Szerk: *Varga László*. Kiadja a Századvég Kiadó, Atlanti Kiadó, 1956-os Intézet Bp. 1990. 182 old.

Albert Dávid: A székelyudvarhelyi vár. *Múzeumi füzetek*, 3. Székelyudvarhely, 1991. 30 old.

A polgárosodás útján. (Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződéséhez a polgári átalakulás korában.) Szerk: *Szabad György*. Tankönyvkiadó. Bp. 1990. 504 old.

Vörös Károly: A kései feudális nemesi összeírás vizsgálatának tanulságai; *Rácz István:* Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között; *Orosz István:* A földtulajdon szerepe Debrecen vagyos polgárai között a 19. század középső harmadában; *Eperjessy Géza:* Városi kereskedők a reformkorban; *Dóka Klára:* Az ipari munkásság létszám- és ágazati struktúráviszonyainak alakulása (1828–1870); *Csorba László:* A katolikus egyházi értelmiség társadalmi gyökerei a polgári átalakulás korában; *Pálmány Béla:* A nőgrádi mezővárosok társadalma (1820–1870); *Erdmann Gyula:* Zemplén megye társadalma a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában; *Csetri Elek – Imreh István:* Erdély társadalmi rétegződéséről; *Nagy Áron–Egyed Ákos:* Erdély átalakuló társadalma 1848–1870 között; *Dénes Iván Zoltán:* A magyar konzervatívok társadalomszemlélete az 1840-es években; *Gerő András:* Reformszerepek és liberális társadalomérzékenység Magyarországon (1830–1867); *Kocsis Gyula:* Esettanulmány a politikai elkötelezettség társadalmi meghatározottságáról a kiegyezés után (A „turini százás küldöttség” társadalmi összetétele).

Az 1956-os magyar forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. Szerk: *Litván György*. Tankönyvkiadó. Bp. 1991. 223 old.

Az író rejtettebb birtokán. Írások Németh Lászlóról. Szerk: *Bakonyi István*. Kiadja a Németh László Társaság és a Vörösmarty Társaság. Bp. 1992. 227 old.

Sándor Iván: Németh László emléktáblájánál; *Kereskényi Sándor:* Németh László protestantizmusa; *Máriás József:* „En szép helyen születtem: Nagybányán”; *Monostori Imre:* Tisztelt ünneplő gyülekezet; *Szabó Ferenc:* Németh László hite; *Jánossy István:* Németh László példaképei; *Lőkös István:* Németh László és a délszláv irodalmak; *Domokos Mátyás:* Ember és szerep; *Katona Ibo-lya:* Németh László iskolaorvosi munkássága; *Czeizel Endre:* Németh László családfája; *Czeizel Endre:* Németh László magasvérnyomás-betegsége; *Eiben Ottó:* Németh László és testalkati vizsgálatai; *Simon Tamás:* Németh László működése

és az iskola-egészségügy jelene; *Monostori Imre:* Az élő Németh László; *Borándi Gyula:* Németh László időszerűsége; *Vekerdi László:* A San Remó-i pillanat; *Sándor Iván:* Az író rejtettebb birtokán; *Jókai Anna:* Németh Lászlóról; *Mészáros István:* Németh László és a mai magyar iskola néhány problémája; *Püski Sándor:* Ünnepi köszöntő; *Bakonyi István:* A Mezőföld és Németh László kapcsolata; *Zimonyi Zoltán:* Csöndes főhajtás; *Wlachovsky Karol:* Németh László Csehországban és Szlovákiában; *Fodor András:* Elnöki bevezető; *Monostori Imre:* Újabb jelenségek Németh László körül; *Bakonyi István:* Egy kevésbé ismert regény: Akasztófavirág; *Olasz Sándor:* Nyugat-európai minták Németh László regényszemléletében; *Kocsis Rózsa:* Németh László Közép-Európa-gondolata mai szemmel; *Füzi László:* A kultúra ereje; *Vekerdi László:* A Sorskérdések megjelenése, visszhangja, visszhangtalansága; *Németh Magda:* Németh László pedagógiai gondolatai;

Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. Pécs, 1991. 1–2. 300 old.

Tóth István: „In hoc signo...” (A kereszténység kezdetei Pannoniában); *Horváth J. Gyula:* A pécsi egyházmegye kialakulása; *Hervay F. Levente:* Szerzetesházak a középkori Baranyában; *Kosztó László:* Hiteles helyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig; *Boda Miklós:* A középkori pécsi egyetem alapításának előzményei; *Benda Kálmán:* Unitáriusok a hódoltságkori dél-Baranyában; *Bán Péter:* A világi papság és a papképzés helyzete Magyarországon II. József korában; *Gergely Jenő:* Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolata; *Patay Pál:* Corpus campanarum Hungariae: Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt; *Arator, Paulus:* Bibliotheca Historie Pontificiae; *Timár György:* Pécs vallási élete a török uralom előtt; *Fricsy Ádám:* A pécsi jezsuita misszió történetéből (1612–1686); *Srsan Stjepan:* A horvát bevándorlás és a boszniai ferencesek működése a 18. század elejéig; *Szita László:* A környező „pócsi madonna” a török háborúk viharában; *L. Imre Mária:* A katolikus németiség népi hitélete a pécsi egyházmegyében; *Süle Tamás:* Az Irgalmas rend pécsi kórházának története; *Rozs András:* A Foederatio Americana Pécsen; *Hegedűs László:* Pécs európai hírű kollégiumának történetéhez (A „Pirus”); *Horváth Eszter:* Évfordulók; *Ódor Imre:* „Vitam et sanguinem” Baranyában (1741); *Boros László:* A pécsi székesegyház 1882–1891. évi átépítésének indítékai; *Somkoly Károly:* A magyar vártörténet ciszterci kutatója; *B. Horváth Csilla:* a pécsi harangöntés történetéből; *Bezeredy Győző:* „Pápai kézjegy” egy hajó-emlékkönyvben; *Horváth Eszter:* A pécsi egyházmegye történeti irodal-

manak válogatott bibliográfiája; A pécsi egyház-
megye püspökeinek névsora.

Barsi Ernő: Az Alsóőri Lisztné Ferber Mária és
dalkinse. Kiadja a Domus Hungarica. Győr,
1992. 167 old.

Dr. Borosy András: Szent László király. Kiadja
a Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális
Anyag-
ellátó Központja. Bp. 1991. 39 old.

Éger György: A burgenlandi magyarság rövid
története. Anonymus. 1991. 156 old.

Egyházi ünnepek-népszokások I. Pünkösöd.
A bevezetőt írta, a szöveget gondozta és szer-
kesztette: *Kriston-Vizi József*. Kecskemét, 1992.
16 old.

Esterházy János: Cselekedjünk mindannyian
egyetértésben és szeretetben. Cseh-szlovákiai
Magyar Füzetek. Szerk: *Kövesdi János* és *Molnár
Imre*. Pannonia. Pozsony, 1992. 38 old.

Garda Dezső: Gyergyó a történelmi idő vonzásá-
ban. Infopress, Székelyudvarhely, 1992. 150 old.

Gelencei Orvosló Könyvecské. Kézirat a XVIII.
századból. Szerk: *Halászné Zelnik Katalin*. Anto-
lógia Kiadó. Lakitelek, 1992. 95 old.

A Háromszék megyei Gelencéről való gazda-
sági kéziratok között méhészetéről, orvoslásról és
egyéb gazdasági följegyzésekről van szó. Az 1727-
től 1895-ig tartó kéziratos szöveget mai nyelvre
átírta *Hoffmann Gizella*, az Utószót írta: *Gryna-
eus Tamás*, a magyarázatokat összeállította: *Szabó
András*.

Gulyás János: Ragolczi Csoma József élete és
munkássága. Szerk: *Ferencki Anna*. Kiadja a II.
Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár. Miskolc, 1992.
12 old.

Gyömrő. Szerk: *Rakó József*. Gödöllő, 1991. 42
old.

A táj leírása; Gyömrő évszázadai; A református
templom; A katolikus kistemplom; A Teleki-kas-
tély; Gyömrő művészete; Tájház, emlékház; a
századvégtől napjainkig; Kirándulási tanácsok.

Hermann Gusztáv: Művelődéstörténeti séta Szé-
kelyudvarhelyen. *Műzeumi füzetek*, 2. Székely-
udvarhely, 1990. 24 old.

Hírharang. A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi
Társaság Tájékoztatója. Szerk: *Liszka József*.
Gbelce. 1992/1-2. 45 old.

Liszka József: A harmadik évfolyam elé, A
CSMNT III. közgyűlése; *Göröcs Mihály:* Ma-
gyar néprajzi kezdeményezések Szlovákiában;
Keszeg István: Hovatartozásunkért; *Varga Lídia:*
Népviselő Martoson; *Puskó Gábor:* Még egyszer
a tornaljai múzeumról.

Honismereti írárok Baranyából. Szerk: *Gábori*

Imréné. Kiadja a Baranya Honismereti Egyesület.
Pécs, 1992. 150 old.

Dr. Kecskeméthy Zoltán: Királyok emlékei a
baranyai Rádfalván; *Perics Péter:* Hazatértek Batt-
hyány Kázmér hamvai; *Vajda József:* Kisfaludy
Károly, Baranya vármegye utolsó alkotmányos
főbírája; *Pápay Jenő:* A Duna első gőzhajója
Sellyén épült; *Kavasz János:* Irodalmi élet a pécsi
egyetemen a két világháború között; *Kolics Pálné:*
Örökségünk, a nagydobszai talpasház; *Leszko
Margit:* Feljegyzés Garai József Kossuth-díjas
bányamentő dolgairól; *id. Gábor Ferenc:* A II.
világháborúban elesettek emlékére emelt mind-
szentgodisai emlékszólp kivitelezésének történe-
te; *Kovács Tibor:* Emlékbeszéd; *Dr. Vargha Ká-
roly:* Molnár Imre tanár, Szigetvár diszpolgára
temetésén; *Uő:* Major Mátyás tanár, honismereti
szakkörvezető temetésén; *Uő:* Lengyeltői János
tanár, honismereti szakkörvezető temetésén; *Ti-
már Irma:* Emlékezés a mozsgói honismereti
szakkörvezetőre; *Békés Lajos:* A pécs-szabolcsi
egyházközség működésének rövid története; *Gá-
bori Imréné:* Templom épült Pécs-Gyárvároson;
Timár Irma: Honismereti események Pécssett és
Baranya megyében az elmúlt háromnegyed évben.

Horváth Miklós: Doni mementő I-II. Emlékek,
sorsok, katonatörténetek, 10. Kiadja a Magyar
Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó
Központja. Bp. 1991. 62 + 48 old.

Horváth Miklós: Sopron város címerei a törté-
nelmi események hátterében. Ikva. Bp. 1991. 106
old.

Irodalom, történelem, folklór. Mikes Kelemen
születésének 100. évfordulójára. A budapesti Mi-
kes-konferencián elhangzott előadások. Szerk:
Hopp Lajos – *Pintér Márta Zsuzsanna* – *Tüskés
Gábor*. Ethnica. Debrecen, 1992. 156 old.

Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és
emigráció művelődéstörténeti problémái; *Buzási
Enikő:* II. Rákóczi Ferenc mint mecénás; *Ladányi
Sándor:* A szécsényi országgyűlés vallásügyi pont-
jainak előkészítése; *Kovács Ilona:* Az írói szándék
értelmezése Rákóczi műveiben; *Szabó Péter:* Ke-
resztény szokás – udvari szokás; *Ujváry Zoltán:*
Rákóczi-mondák a folklórban; *Pintér Márta
Zsuzsanna:* Mikes a kolozsvári jezsuita kollégium-
ban; *Zachar József:* Mikes Kelemen és Bercsényi
László; *R. Várkonyi Agnes:* Mikes – Rodostó;
Hopp Lajos: Mikes Kelemen és a magyar emlé-
kírók; *Vörös Imre:* Mikes Kelemen, a fordító;
Kilián István: Mikes vallásossága a levelek tükré-
ben; *Faragó József:* Mikes Kelemen Törökországi
leveleinek magyar néprajzi forrásértéke; *Benda
Kálmán:* Mikes Kelemen és Rákóczi József;
Szathmári István: Mikes és irodalmi nyelvünk;
Szilágyi Ferenc: Mikes Kelemen stílustörténeti
jelentősége; *Váradai-Sternberg János:* Mikes Ke-
lemen nyomában Kárpátalján; *Hopp Lajos:* Mikes-
családtörténet.

Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke
voltam (1942–1944). 1–2. Európa-História. Bp.
1991. 315 + 377 old.

Kardos József: A Szent Korona és a Szent Korona-eszme története. Ikva. Bp. 1991. 107 old.

Komáromy Sándor: A XVIII. századi sárospataki kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények. *Folklor és Etnográfia*, 61. Szerk: *Újváry Zoltán*. Debrecen, 1992. 98 old.

Kordé Zoltán: A székely kérdés története. *Műzeumi füzetek*, 4. Székelyudvarhely, 1991. 58 old.

Dr. Makai Ágnes: Állami és katonai kitüntetések. Kiadja a Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja. Bp. 1992. 56 old.

A füzet a kezdetektől 1989-ig ismerteti a különböző kitüntetéseket.

Magyar helységnév-azonosító szótár. Szerk: *Lelkes György*. Ballasi Kiadó. Bp. 1992. 628 old.

Magyarok és lengyelek, 1939–1945. Összeállította: *Kaproczy Károly*. Gondolat. Bp. 1991. 258 old.

Magyarország kézműves ipartörténetének válogatott bibliográfiája. Szerk: *Domonkos Ottó–Nagybákay Péter*. MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 1992. 461 old.

Néprajzi Értesítő, 1985–1988. A Néprajzi Múzeum Évkönyve. Szerk: *Selmeczi Kovács Attila*. Kiadja a Műzsák Közművelődési Kiadó. Bp. 1990. 212 old.

Hoffman Tamás: Emeletek a parasztházban; *Gáborján Alice:* Keleti elemek a magyar ruházatban; *Selmeczi Kovács Attila:* Egy mediterrán zűzőeszköz a Kárpát-medencében; *Molnár Mária:* Társadalmi rétegek, foglalkozási csoportok megnevezési formái; *Szacsavay Éva:* Adatok Mezőkövesd XVIII–XIX. századi vallási életéhez; *Kerecsi Ágnes:* A löldozat emlékei a Volga-Káma menti finnugor népek agrárkulturájában; *Zsupos Zoltán:* Az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírása; *Csók Márta:* „Szívesen kezet fognék vele”. Foglalkozások általános iskolásoknak a Néprajzi Múzeum Az őstársadalmaktól a civilizációkig című állandó kiállításban (1981–1987).

Néprajzi módszertani szöveggyűjtemény. *Főiskolai füzetek*, 13. Szerk: *Kovácsné Paulovits Teréz*. Zsámbék, 1991. 207 old.

Kanyar József: Megnyitó az V. Országos Honismereti Konferencián és a XVIII. Országos Honismereti Akadémián; *Andrásfalvy Bertalan:* Honismeret és művelődéspolitikai; *I. rész: Szabó Zoltán:* Szerelmes földrajz (részletek); *Bálint Sándor:* Liturgia és néphagyomány; *Ortutay Gyula:* Kis magyar néprajz (részlet); *Morvay Péter:* A néprajzi gyűjtés kisiskolája; *Újszászy Kálmán dr.:* A falu, Útmutatás a magyar falu tanulmányozásához (részletek); *Soltész Katalin:* A magyar személynevek kutatásának kérdései; *Barsi Ernő:* Néprajzi gyűjtés sályi általános iskolásokkal; *II. rész: Bálint Sándor:* A hagyomány szolgálatában; *Andrásfalvy Bertalan:* Néprajzi alapismeretek; *Kovács László:* A néprajzi gyűjtés módszere;

Morvay Péter: Útmutató lakóhely-ismereti gyűjtéshez; *Kovács József László:* Útmutató honismereti szakkörök vezetéséhez; *Szamosújvári Sándor:* Történelmi szakkörök az általános iskolában; *Morvay Péter:* Hagyománytartó paraszti háztartások konyhaeszközgyűjteménye; *Csilléri Klára–Morvay Péter:* Kiskérdőív a házbereendezés, bútorzat kutatásához; *Morvay Péter:* A babonás történetek gyűjtése, Ajánlott pályátértel feldolgozási útmutatója; *Újváriné Kerékgyártó Adrienne:* Egy népi kismesterség leírása, Útmutató ajánlott pályátételek feldolgozásához; *Gönyey Sándor:* Útmutató a mézesbábos mesterségek kutatásához;

Orbán Balázs: Sztambultól Szejkeig. Válogatta, sajtó alá rendezte, az előszót írta, a jegyzeteket és a bibliográfiát készítette: *Balázs Ádám*. Debrecen, 1990. 263 old.

Pataky László: Az őrségi református egyházmege története: Szabad Tér, Bp. 1992. 454 old.

Sándor Károly–Behula, Paval: Levice. A város és a múzeum történetéből. Kiadja a Barsi Múzeum. Léva, 1991. 13 old.

Somogyi honismeret: 1992/1. Szerk: *dr. Sipos Csaba*. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár, 1991. 80 old.

Bodó Imre: Reformáció Göllében; *Dr. Draveczky Balázs:* Érdekes adatok a kaposvári reformkori színjátszás történetéhez; *Dr. Fekete László:* Emlékek; *Szabó Szilvia:* Kossuth Lajos szobra Kaposváron; *Kiss Ottokár:* Tragédia a Donnál; *Mihály Gyula:* Az újvíri közsöntés Kötésén; *Dr. Király Lajos:* Kisördögök a kútulában; *Dr. L. Szabó Tünde:* Építészeti értékek helyi védelme; *Matyikó Sebestyén József:* Bél Mátyás; *Veszprém vármege leírása; Dr. Bóra Ferenc:* A reformkor visszhangjai a „niklai remetében”; A Somogyi Beszélő pályázatáról; A Somogy Megyei Honismereti Egyesületről; A Somogy Megyei Honismereti Egyesület alapszabálya; A Somogy Megyei Honismereti Egyesület programja; A Somogy Megyei Honismereti Egyesület pályázata; *Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázata; Lőrincz Sándor:* Kaposvár és Somogy kézfogójával volt egyszer egy fesztivál; *Bodó Imre:* Fekete István: Vasárnap délután...; Megváltozott kaposvári utcanevek somogyi névadói (Összeáll.: *Tóth Sándorné, Varga Róbert, dr. Sipos Csaba*); *Rippl-Rónai József* (Válogatott bibliográfia. Összeállította: *dr. Sipos Csaba*) Somogy a helytörténet tükrében (Válogatott sajtórepertórium 1992. I. negyedév. Összeállította *dr. Sipos Csaba*); *Hírek, események* (Összeáll. *dr. Sipos Csaba*)

Strba Sándor: Érsekújvár története képekben (1545–1691). Érsekújvár, 1991. 38 old.

Szabó K. Sándor: Bevonulás Erdélybe 1940. B. K. Kiadó 1991. 160 old.

Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából. Szerk.: *Kozák Gyula*. Kiadja Századvég Kiadó, 1956-os Intézet. Bp. 1992. 306 old.

Kende Péter: Előszó; Szász Béla levele; Szerkesztőségi beköszöntő „Egyet nem vállalok: meggyőződésem elvtelen feladását”; *Heltai György*: A júniusi határozat; *Sztáray Zoltán*: A magyar munkás útja a forradalomig 1945–1956; *Szabó Miklós*: A Nagy-budapesti Központi Munkástanács – 1; *Töke Ferenc*: A Nagy-budapesti Munkástanács – 2; *Bak János*: A munkástanácsok történelmi útjának tapasztalatairól; *Broué, Pierre*: Parlament, tanácsok, pártok; *Szűcs Sándor*: A záhonai határállomás a forradalom napjaiban; *Aczél Tamás*: A Mórícz Zsigmond körtér ostroma, Mit adott a magyar forradalom a szocializmusnak? (Nagy Imre Intézet nemzetközi értekezlete); Kéthly Anna levele Heltai Györgyhez; *Gömöri György*: A magyar forradalom lengyelországi visszhangja; *Dumitriu, Petru*: A magyar forradalom és a románok; *Giolitti, Antonio*: Az olasz munkásmozgalom és a magyar forradalom; Emlékeztető (Emlékezés Nagy Imre és mártírtársai kivégzésére); *Borbándi Gyula*: Bibó István; *Nagy Balázs*: Nagy Imre és a magyar forradalom; *Molnár Miklós*: Tévhitek Nagy Imre megítélésében; *Gosztonyi Péter*: Hadikövetek; *Aczél Tamás*: Szilágyi József; *Kende Péter*: Gimes Miklós; *Szász Béla*: Losonczy Géza.

Szilágyi Miklós: Halászóvizek, halásztársadalom, halászati technika. (A tiszai halászat történeti-néprajzi elemzése.) Szerk: *Ujváry Zoltán*. Studia Folkloristica et Ethnographica. KLTE Néprajzi Tanszék. Debrecen 1992. 247 old.

Tantalics Béla: A lenti polgári iskola története. Lenti Honismereti Gyűjtemény, 2. Lenti, 1991. 118 old.

Téka, 1992/1. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója. Szentendre, 1992. 52 old.

A múzeum 1991. évi munkájáról; *Kecskés Péter*: Feszület a mándoki görög katolikus templom cintermében; *Szűcs Gergely*: A mándoki pléh Krisztus rekonstrukciója; *Várayné Bíró Ibolya*: Mestergerenda-kiállítás a kisbodaki pajtában; *Kecskés Péter*: Vargha László hagyatéka, a Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény; *Ráduly Emil*: Számítógépes adatkezelési rendszer a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *H. Csukás Györgyi*: Hollandiai szabadtéri múzeumok;

Tiszaörs. Tanulmányok a falu múltjából. Szerk: *Szabó István*. Ethnica. Debrecen 1992. 409 old.

Szabó István: Előszó; *Vadász István*: Tiszaörs természeti viszonyai; *Béres Mária*: Tiszaörs növény- és állatvilága; *Szabó Géza*: Tiszaörs régészeti emlékei; *Szabó István*: Tiszaörsi krónika;

Bagi Gábor: Tiszaörs és környékének története a honfoglalástól a török kiűzéséig; *Szabó László*: Tiszaörs rekatolizációja és népeiségének kérdése a XVIII. században; *Szabó László*: Tiszaörs társadalma; *Gulyás Katalin*: A katolikus lakosság eredete és házassági kapcsolatai; *Botka János*: Tiszaörs cimere; *Fazekas Mihály*: Tiszaörs történeti topográfiája; *Novák László*: Tiszaörs településtörténete; *Ágfay Antal*: A római katolikus egyház története Tiszaörsön; *Zsolnay László*: A tiszai örsi késő barokk katolikus templom; *Losonczy Miklós*: Balkay Pál; *Szabó Antal*: Fejezetek Tiszaörs oktatástörténetéből 1919-ig; *Nagy Molnár Miklós*: Tiszaörs gazdálkodásának főbb jellemzői; *Baranyai Gézané*: Szegény emberek élete a századfordulón; *T. Bereczki Ibolya*: Az ünnepek táplálkozása Tiszaörsön; *Gulyás Éva*: Kalendáris szokások Tiszaörsön; *Füvéssy Anikó*: Tiszaörsi hiedelmek; *Bordás Imre*: Utószó,

Új táborverés. A II. és a III. országos szakkörvezető-képző tábor előadásai, 1987–1988. *Főiskolai füzetek*, 8/1–2 Szerk: dr. Kovács József László. Zsámbék, 1989. 91 old.

Dr. Szövényi Zsolt: Köszöntő; *Dr. Benda Kálmán*: A magyar műveltség útja Kelet és Nyugat határán; *Halász Péter*: A honismereti mozgalom helyzete és feladatai; *Dr. Bárony István*: A helytörténeti-honismereti munka megyei szervezésének kérdései; *Dr. Kiss Z. Géza*: A helytörténet fogalma és lehetőségei etnikai csoportok karakterisztikus jegyeinek feltárásában; *Dr. Magyar Kálmán*: A honismereti, helytörténeti és a régészeti kutatások eredményei magyar állam- és egyházszervezés vizsgálatával kapcsolatban; *Dr. Marosi Endre*: Határvédelem a Dunántúl nyugati részén a X–XIII. században; *Dr. Kovács Zoltán*: A népesedéskutatás módszerei; *Dr. Tolnay Gábor*: Az 1920-as években végrehajtott földreform forrásai és azok feltárása; *Dr. Mészáros István*: Helytörténet – iskolatörténet; *Dr. Németh András*: Az iskolatörténeti kutatás módszerei; *Dr. Gál József*: Marczali iskola-gondok az 1859–72-es tanácsi jegyzőkönyvekben; *Dr. Morvay Péter*: A néprajzi gyűjtés kisiskolája; *Dr. Barsi Ernő*: Népzene gyűjtésünk mai feladatai; *Dr. Farkas Ferenc*: A dülönevek gyűjtése; *Dr. Farkas Ferenc*: A tanulói ragadványnevek szerepe a mindennapi munkában; *Dr. Kovács József László*–*Dr. Kovács Józsefné Paulovits Teréz*: Tudományos diákkör a tanítóképző főiskolán; *Dr. Veregyházi Béla*: Honismeret és a földrajz; *Dr. Magyar Kálmán*: A magyar falu és a múltkutatás; *Dr. Pethő László*: Szociológia és honismeret; *Dr. Gedai István*: Honismeret – numizmatika; *Ráday Mihály*: Unokáink sem fogják látni; *Melléklet*: *Kerényi János*: Rácváros (1927–1950);

Az 1992. 4. számban megjelent keresztretjévény helyes megfejtése: Bosnyák Zsófia – Garay János – A farsang tündére – Kálmán Imre – Fogoly a börtönben – Zichy Mihály. Könyvet nyert: *Czettner Katalin* (Bp.), *Derzsi Zsófia* (Bp.), *Jenővári Imre* (Bp.), *Petrányi Kálmán* (Győr), *Pénzes Zsuzsanna* (Bp.), *Restá Ferenc* (Bp.), *dr. Terék Gabriella* (Bp.), *dr. Varga György* (Bp.), *Varga Károly* (Lédec), *Verebelyi András* (Mátaverebely).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	U
11			12			13	14			
15	16			17	18	19			20	
21	22			23		24			25	
26	27	28				29	30	31		
	32	33				34		35		
36					37	38				
	39			40		41	42			4
43	44			45			46			47
	48			49				50		
51			52		53			54	55	56
	57			58		59		60		61
62	63			64	65			66		67
68						6			72	
		2								3
A					A	73				

10	3	9	17	3	15	6	14	4	5	6	3	7		1
	15	12	13	15	4	10	3	8	9	6		9	1	5
	16	1	13	11	13	14	17	2	5	11	10			

– Előbb fejte meg a keresztrejtvényt, azután írja ki azt a 17 betűt az alsó hálózatba. – Így kapja meg Ács Zoltán könyvének címét is, amelyből merítettük rejtvényünk néhány gondolatát. – Egy-egy betű többször is szerepel az alsó hálózatban.

– A meghatározásokat nem választottuk külön, hanem a számozás sorrendjében folyamatosan adjuk. Ha egy számtól mindkét irányba indul ki a megfejtés, akkor előbb a vízszintes, majd egy gondatljellel elválasztva a függőleges meghatározása szerepel.

Meghatározások: 1. 1061-ben lépett trónra e király, 3 évig uralkodott. 2. Esztendő. 3. Gyulladás. 4. E község 7011 irányítószáma. 5. Vannak ilyen ügyek is. – Növény. 6. **Itt tartották 1697-ben a városi tanácsot.** 7. Állati szállás. 8. **Ezek eredetileg nyugati türk birodalom népei közé tartoztak.** – Tagállam az USA-ban. 9. 7671 az irányítószáma e helységnek. 10. Borz hiányosan. 11. Folyó szovjet. 12. Gége mássalhangzói. 13. Csintalan, kőpé, gazfickó. 14. Rangjelző. 15. **Ő is az egyik besenyő törzsfő lányát vette feleségül.** 16. Helység Pest megyében. 17. Mesterség. – Két magánhangzó. 18. Svédországi és thaiföldi gépkocsik jelzései. 19. Község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 20. 1983-ban állították fel e térplasztikai munkát Csepelen, Pantl Mihály művési terve. 21. Azonos a 14 függőlegessel. 22. Folyadék. 23. Pályaúdvári étterem. – Zala megyei helység. 24. Észme, gondolat. 25. Étélizésítő. – Sporteszköz. 26. Vágóeszköz. 27. Mártás. 28. Csak fél társ. – Szerencsejáték. 29. Igen oroszul. 30. Város Veszprém megyében. 31. Hangszer. – Fiúgyermek. 32. Iskola előtti hely. 33. Sportág. 34. **Ebben a megyében volt a legnagyobb besenyő település.** 35. Összevissza testrész. 36. Kiabáló. 37. **Mesterházi Károly szerint e szó tulajdonképpen az arab népek összefoglaló latin neve volt.** 38. Iratra. 39. Félto. 40. Csak félig Szeged. – Izesíti. 41. Kozmetikai márka. 42. Fizimiska. 43. Ybl Miklós névjele. 44. Vízszintes 73 utóneve. 45. Baranya megyei város. – Röviden kosár. 46. Vissza: betűvető. 47. Szolmizációs skála. – Laoszi gépkocsi jelzése. 48. Kémiai elem. 49. Honira. 50. E nap. 51. Ókori sumér város az Eufrátesz jobb partján. – **II. Béla feleségének a raskai szerb zsupán lányának neve volt.** 52. Személyes névmás. 53. Egybegyűjti. 54. Azonos az 51 vízszintessel. 55. Félto. 56. **Így hívták a románokat régen.** 57. A Laborc bal oldali mellékveze. – Ki nem állhat. 58. Germánium vegyjele. 59. Kalap közepe. 60. Község Pest megyében. – Közlekedési terület. 61. Azonos a 24 függőlegessel. 62. Helyhatározó. 63. Idegen terület. 64. Előadó röviden. 65. Egyik szülő. 66. Azonos a 60 függőlegessel. – Veszprém megyei helység. 67. Állófilm. 68. Reguly Antal itt született, hiányosan. 69. Vissza: üzletfél. 70. Állóvíz. 71. Kis folyó. 72. Ilyen mutató is van az órán. – Prazeodimium vegyjele. 73. ... Mór (1888-1975): vegyészmérnök, egyetemi tanár volt.

– Beküldendő sorok: Vízszintes 8., 34., függőleges 6., 15., 37., 51., 56., továbbá az alsó hálózatba írt szöveg. – Beküldési határidő: október 31. A helyes megfejtők között a Lakitelek Alapítvány ajándékként tíz értékes könyvet sorsolunk ki.

nypart felvégén...

Kadét József, a helyi Cigány Kulturális Egyesület elnöke...

A boldogi cigányparton

A Heves megyei Boldog község faluszélén – a cigányparton – élnek az egykori vályogvető és muzsikus cigányok mai leszármazottai. A századvég egyre jobban eltávolította őket eredeti „mesterségüktől”, nagy részük az építőiparban talált munkát. A 300 fős „kolónia” java része munkanélküli, alkalmi munkavégzésből, „kereskedésből”, munkanélküli-segélyből él.

Szabó Sándor felvételei

lején a Kadét-portán...

A ház előtt...

